

P. II. 607 dublet

1964-1965

P-51556;

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”

DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe sociale)

a. Istorie

TOMUL X, ANUL 1964 - 1965

2 wr. inv.

1536

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe sociale)

a. Istorie

TOMUL X, ANUL 1964

2 nr. inv.

COMITETUL DE REDACȚIE

**Prof. V. ABABI, Conf. D. BERLESCU, Prof. I. CREANGĂ,
Prof. I. DAVIDSOHN, Prof. G. ISTRATE, Conf. E. JEANRENAUD,
Conf. P. JEANRENAUD, Prof. P. JITARIU, Acad. O. MAYER,
Prof. C. MIHUL, Prof. N. I. POPA, Prof. I. ȘANDRU, Prof. N. ȚĂTOMIR**

**Prof. I. CREANGĂ } Redactori responsabili
Conf. D. BERLESCU }**

**T. GALAN *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor***

S U M A R

Pag.

Cercetarea în domeniul științelor istorice la Universitatea din Iași în ultimele două decenii	I—V
C. CIHODARU — Podgoriile de la Cotnari și Hîrlău în economia Moldovei din secolele XV—XVIII	1—27
JK. MYSLINSKI — Aspecte din istoria orașului Lublin	29—35
GH. PLATON — Ecouri ale revoluției muntene și maghiare din anul 1848—1849 în Moldova	37—53
IN. GOSTAR — Situația Daciei după anul 271 e.n.	55—67
C. MARINESCU și I. BREZEANU — Aspecte ale luptei revoluționare din orașele Galați și Brăila în perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial (1911—1914)	69—76
AA. LOGHIN — Despre situația și lupta maselor muncitoare din România în anii 1921 și 1922	77—94
IE. BOLD și I. AGRIGOROAIE — Despre relațiile romino-germane la sfîrșitul crizei economice din 1929—1933	95—102
ID. BOȚESCU, M. MORĂRASU și I. HAGIU — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor direcției regionale C.F.R. Iași	103—117
ID. RUSU — Cu privire la primele alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova (7/19—15/27 iulie 1857)	119—128
V. CRISTIAN — Voltairé și problema colonială	129—140
NN. BARAN și AL. ANDRONIC — Contribuții arheologice la istoricul Tomștilor în epoca feudală	141—147
RECENZII	149—166

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
Исследования в области исторических наук при Ясском Университете в течений последних двух десятилетий	I—V
К. ЧИХОДАРУ — Виноградники Котнарь и Хырлэу в экономике Молда- вии XV—XVIII-го веков	1—27
К. МЫСЛИНСКИЙ — Некоторые аспекты истории города Люблина	29—35
Г. ПЛАТОН — Отзвуки валашской и венгерской революции 1848—1849 гг. в Молдове	37—53
Н. ГОСТАР — Положение Дакии после 271 года	55—67
К. МАРИНЕСКУ и И. БРЕЗЕАНУ — Революционная борьба в городах Галац и Брэила в период предшествующий разгладу Первой Мировой войны (1911—1914 гг.)	69—76
А. ЛОГИН — Положение и борьба румынских трудящихся масс в пери- од с 1921 по 1922 гг.	77—94
Е. БОЛД и И. АГРИГОРОАИЕ — Румыно-германские отношения в конце экономического кризиса 1929—1933 гг.	95—102
Д. БОЦЕСКУ, М. МОРЕРАШУ и И. ХАДЖИУ — Антифашистская борьба рабочих железнодорожников ясской области	103—117
Д. РУСУ — К вопросу о выборах в „Divanul ad-hoc“ в Молдове (7/19 —15/27 июля 1857 г.г.)	119—128
В. КРИСТИАН — Вольтер и колониальный вопрос	129—140
Н. БАРАН и АЛ. АНДРОНИК — Археологические материалы, относя- щиеся к истории села Томешть в феодальную эпоху	141—147
РЕЦЕНЗИИ	149—166

SOMMAIRE

Pages

RR	Recherches dans le domaine des sciences historiques à l'Université de Jassy, pendant les dernières vingt années	I—V
CC.	CIHODARU — Les vignobles de Cotnari et Hirlău dans la vie économique de la Moldavie aux XV-e — XVIII-e siècles	1—27
KK.	MYSLINSKI — Aspekte aus der Geschichte der Stadt Lublin	29—35
CG.	PLATON — Les échos des révolutions valaque et hongroise de 1848—1849 en Moldavie	37—53
NN.	GOSTAR — La situation de la Dacie après l'année 271 n.è. L'état actuel des recherches	55—67
CC.	MARINESCU et I. BREZEANU — Quelques aspects de la lutte révolutionnaire dans les villes Galați et Brăila avant la première guerre mondiale	69—76
AA.	LOGHIN — Sur la situation et la lutte des masses travailleuses de la Roumanie au cours des années 1921 et 1922	77—94
EE.	BOLD et I. AGRIGOROAIE — Sur les relations roumaino-allemandes à la fin de la crise économique de 1929—1933	95—102
DD.	BOTESCU, M. MORĂRAȘU et I. HAGIU — Quelques aspects de la lutte antifasciste des ouvriers de la Direction régionale C.F.R. de Jassy	103—117
	vie (7/19 — 15/27 juillet 1857)	
DD.	RUSU — Sur les premières élections pour le Divan ad-hoc de Molda-	119—128
VV.	CRISTIAN — Voltaire et le problème colonial	129—140
NN.	BARAN et AL. ANDRONIC — Contributions archéologiques à l'histoire de Tomești pendant l'époque féodale	141—147
CC	COMPTES—RENDUS	149—166

CERCETAREA ÎN DOMENIUL ȘTIINTELOR ISTORICE LA UNIVERSITATEA DIN IASI ÎN ULTIMELE DOUĂ DECENII

Cercetarea istorică are în centrul universitar Iași o veche tradiție al cărei început pornește de la Mihail Kogălniceanu, urmat de A. D. Xenopol a cărui laborioasă activitate a contribuit la creșterea prestigiului științei românești peste hotare. Mulți alți istorici, în perioada dintre cele două războaie, cu toate condițiile grele din trecut, au dat istoriografiei românești și universale lucrări de mare valoare care au consolidat buna reputație a cercetărilor istorice ieșene.

Dar în condițiile eliberării patriei noastre de sub jugul fascist, a construirii socialismului, o etapă nouă se deschide pentru dezvoltarea științelor în toate domeniile.

Viața nouă, pe care regimul de democrație populară a inaugurat-o, a determinat o transformare radicală în orientarea și activitatea istoriografiei noastre.

Organizarea și orientarea ideologică a studiilor istorice au primit un puternic impuls prin reforma învățămîntului din 1948, prin organizarea Academiei, cînd au luat ființă Institutele de istorie din București, Iași și Cluj.

Legătura dintre activitatea științifică și procesul de învățămînt a devenit mai strînsă. S-au creat condițiile necesare unei puternice și rapide dezvoltări.

Construirea socialismului în țara noastră impunea, o dată cu crearea bazei materiale, și crearea unei noi suprastructuri. În cadrul acestora, știința istorică ocupă un loc deosebit de important. Știința istorică ajută la rezolvarea problemelor vieții, la înțelegerea profundă a sarcinilor construcției socialismului. Știința istorică trebuie să fie strîns legată de contemporaneitate, trebuie să slujească la satisfacerea cerințelor societății; istoria devine astfel strîns legată de practică.

Aceste sarcini au stat în fața noii istoriografii române. Sub îndrumarea partidului clasei muncitoare, istoricii și-au însușit ideologia marxist-leninistă care le arată calea interpretării științifice a fenomenelor istorice și legile generale de dezvoltare a societății. Totodată s-au asigurat condițiile pentru formarea unor cadre tinere de noi cer-

cetători, fapt care a avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea științelor istorice în R.P.R.

Documentele Congreselor partidului, ale plenarelor C.C. al P.M.R., lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, cuprind aprecieri profund științifice asupra istoriei patriei și formulează cu claritate sarcinile principale ale noii istoriografii.

Un moment important în dezvoltarea istoriografiei în țara noastră l-a constituit Congresul al II-lea al P.M.R. din decembrie 1955. Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. a relevat pe de o parte succesele dobândite de știința istorică sub regimul democrației populare, iar pe de altă parte a indicat sarcinile de viitor ale istoricilor noștri. Printre cele mai importante a fost aceea „de a elabora cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici o istorie a României care să sintetizeze, de pe pozițiile marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale istoriografiei noastre, probleme ale procesului de formare a poporului român, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei”.¹

Dar pentru a se putea ajunge la o asemenea lucrare, a fost necesară o muncă asiduă pentru a umple mari goluri în documentarea istorică, pentru lămurirea prin studii monografice a unor importante probleme economice, sociale, politice și culturale din istoria poporului român.

Încadrați în frontul larg al istoricilor din toată țara, istoricii din centrul universitar Iași, grupați în catedrele de Istoria României și Istoria universală, au dat o contribuție importantă prin elucidarea unor probleme de bază ale istoriei României, precum și prin unele studii privind istoria Moldovei.

În domeniul istoriei vechi s-a urmărit prin prospecțiunile și săpăturile arheologice în Moldova să se aducă noi informații și interpretări cu privire la dezvoltarea societății omenești din această perioadă. Printre cele mai importante menționăm pe acele de la Stoicani (1948—1949), Trușești (1950—1957), Hlincea (1952—1954), Bicăz (1955—1958), Valea Lupului (1954—1957), Dolhești Mari (1957—1958), Dănești (1958), Cucuteni (1963—1964). S-au obținut rezultate noi și deosebit de valoroase cu privire la istoria societății din perioada comunei primitive și din perioada prefeudală pe teritoriul patriei noastre.

Tot în domeniul istoriei vechi a României s-au făcut cercetări (ele vor continua) cu privire la „Dacii pe teritoriul Moldovei” la Bita Doamnei (Neamț) și alte localități. Prin săpăturile arheologice efectuate în ultimii ani, prin cercetările efectuate pe bază de texte, inscripții, material paleografic și numismatic, s-au obținut realizări importante pentru clarificarea acestei chestiuni și pentru completarea rezultatelor unor studii ceva mai vechi referitoare la triburile getice și bastarnice și relațiile cu orașele grecești de pe țărmul românesc al Mării Negre, precum și relativ la provinciile romane de la Dunărea de Jos.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, 1955—1959, Buc., 1959, p. 1-5.

În primii ani de cercetare în domeniul istoriei medii, după 23 August 1944, istoricii noștri și-au concentrat activitatea asupra publicării unor mari culegeri de documente care să permită să se reia pe baze largi studierea problemelor fundamentale ale istoriei medii a României. La realizarea unui mare corpus de documente privind istoria medie au contribuit și istoricii ieșeni. Concomitent cu activitatea de pregătire a volumelor de documente, medievistii de la Facultatea de istorie din Iași au trecut la studierea și prezentarea sub formă de monografii a vechilor instituții feudale din Moldova. În afară de organizarea puterii centrale în statul moldovenesc, medievistii de la Universitatea din Iași au studiat și alte probleme majore ale istoriei patriei noastre. Au redactat și publicat articole referitoare la proprietatea feudală și obștea țărănească, s-au făcut cercetări pentru cunoașterea în mod aprofundat a economiei Moldovei, a relațiilor dintre stăpîni și iobagi, a răcoalelor care au avut loc în epoca feudală.

Merită să fie subliniat faptul că în domeniul istoriei medii cercetările au fost orientate și spre teme privind relațiile Principatelor Române cu țările vecine.

Este cunoscut faptul că în vechea istoriografie studierea istoriei moderne a fost neglijată sub diferite pretexte. Adevărata cauză care a determinat această atitudine a istoricilor din trecut a fost că ei au căutat să treacă sub tăcere mișcările revoluționare din această perioadă istorică și mai ales lupta maselor împotriva regimului burghezo-moșieresc. Așa se explică și faptul că s-au editat mai puține documente de istorie modernă și aproape de loc de istorie contemporană. S-au publicat mai ales memorii care au deformat realitatea istorică, scrise de pe poziția claselor conducătoare. Iar, cînd totuși, la anumite date comemorative s-au publicat unele studii privind trecutul de luptă pentru libertatea socială și națională s-a falsificat adevărul istoric. Unul dintre cele mai elocvente exemple îl constituie modul cum s-a scris istoria anului revoluționar 1848 și a războiului pentru independența națională.

Cercetările cu privire la epoca modernă a României, la Iași, de altfel ca și în celelalte centre universitare din țară, s-au concentrat asupra celor trei mari evenimente din punct de vedere politic, ale secolului al XIX-lea: Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor Române și războiul pentru independență.

În vederea cunoașterii antecedentelor anului 1848 în Moldova s-a studiat situația economică, socială și politică în perioada de destrămare a feudalismului și a începutului relațiilor capitaliste, caracterul formării burgheziei românești în comparație cu burgheziile din statele apusene. S-au făcut cercetări cu privire la unele organizații și mișcări revoluționare anterioare anului 1848.

Unirea Principatelor, al cărei centenar s-a sărbătorit în mod solemn, a fost un prilej de mare însuflețire în rîndul maselor populare, subliniind prin aceasta caracterul profund popular al acestui act istoric. Istoricii ieșeni au acordat un deosebit interes acestui eveniment, publicînd mai multe studii.

Merită să fie subliniată grija pentru a fi puse în adevărata lor lumină unele aspecte ale războiului pentru independență și consecințele lui și în special problema recunoașterii independenței României după Congresul de la Berlin.

Un element nou, de o deosebită importanță, în epoca modernă, a găsit istoriografia noastră în mișcările țărănești și muncitorești în care s-a manifestat mai puternic lupta de clasă. Studii valoroase au fost publicate în legătură cu marea răscălală țărănească din 1907.

Istoria contemporană a României are un rol deosebit de important alături de celelalte discipline ale istoriei. Ocupându-se de perioada dintre cele două războaie mondiale, ea demască politica antipopulăară a burgheziei și moșierimii române, scoate în evidență lupta maselor asupraite conduse de P.C.R. împotriva exploatării și, în sfârșit, se ocupă de marile transformări revoluționare de după 23 August 1944 până în zilele noastre.

Cercetările în domeniul istoriei contemporane la Universitatea din Iași s-au îndreptat în mai multe direcții: studierea politicii interne și externe a României între cele două războaie mondiale, momente importante din lupta P.C.R. din această perioadă, România în preajma instaurării regimului democrat-popular și primele lui realizări.

S-au elaborat studii cu privire la perioada stabilizării relative și temporare a capitalismului. Politica antinațională de fascizare a țării și de progresivă înfeudare față de Germania hitleristă și lupta P.C.R. împotriva acestei politici a guvernelor burghezo-moșierești au făcut, de asemenea, obiectul mai multor lucrări. Concomitent s-a studiat și politica externă a României în cadrul relațiilor internaționale. S-a cercetat pe o bază de largă documentare, făcându-se investigații și în arhivele din alte țări, rolul României în Mica Înțelegere. S-au studiat și unele aspecte ale politicii Germaniei fasciste care anunța punerea în aplicare a planului de subjugare economică și politică a României. Reforma agrară din 1945 a stat de asemenea în atenția istoricilor de la Universitatea din Iași.

Paralel cu aceste cercetări cadrele didactice au elaborat și studii de istorie culturală, publicând un volum cu privire la istoria învățământului superior în Moldova cu ocazia centenarului Universității ieșene. O contribuție substanțială au dat istoricii din Iași la elaborarea Tratatului de istorie a României.

În prezent, pe lângă alte teme, un colectiv de cadre didactice lucrează la alcătuirea unei mari monografii a istoriei orașului Iași, care va prezenta dezvoltarea orașului nostru din timpurile cele mai vechi până în zilele de mare avânt economic, cultural și edilitar de astăzi.

Activitatea științifică a catedrelor de Istorie a României și Istoria universală se reflectă în revista de istorie a Universității, în revistele de specialitate din țară și străinătate. Cercetătorii ieșeni au contribuit la elaborarea a numeroase volume consacrate unor evenimente (de exemplu anul revoluționar 1907, Istoria luptelor greviste din anii 1929—1933, Reforma agrară din 1945, Unirea Principatelor ș.a.) sau apărute cu prilejul unor congrese internaționale ale istoricilor la Roma 1955 și la Stockholm 1960.

Rezultatele cercetărilor științifice în domeniul istoriei s-au făcut cunoscute în străinătate și cu ocazia participării unor cadre didactice ieșene la congresele internaționale de la Stockholm, Moscova, Praga, Budapesta, Berlin, Madrid etc. unde s-au prezentat comunicări și s-a participat la discuții.

Progresele realizate de cercetătorii ieșeni în ultimele două decenii au permis ca pentru planul de perspectivă să fie elaborată o temă mai largă, corespunzătoare stadiului de dezvoltare a științei istorice pe plan național și mondial.

Declarația P.M.R. din aprilie 1964, punând în discuție cele mai importante probleme de istorie ale contemporaneității, este un izvor deosebit de prețios pentru istorici atât în ceea ce privește îmbogățirea tematicii, cât și metoda de rezolvare a unor probleme dificile ale istoriei patriei și a celei mondiale.

În orientarea planului de activitate științifică a istoricilor ieșeni spre o cît mai justă înțelegere a problemelor ce urmează să fie studiate precum și în munca de interpretare a fenomenelor istorice, acest document de partid și-a găsit o largă aplicare.

Sărbătorind două decenii de la eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist, istoricii ieșeni își îndreaptă gîndul plin de recunoștință către Partidul Muncitoresc Român și Guvernul Republicii Populare Romîne, pentru grija și atenția deosebită pe care o acordă dezvoltării culturii și științei. Istoricii ieșeni vor munci și în viitor cu tot elanul pentru împlinirea sarcinilor mari care stau în fața frontului istoricilor din patria noastră.

PODGORIILE DE LA COTNARI ȘI HIRLĂU ÎN ECONOMIA MOLDOVEI DIN SECOLELE XV—XVIII

DE

C. CIHODARU

„În dezvoltarea viticulturii și pomiculturii — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, referindu-se la sarcinile trasate de Congresul al III-lea al Partidului—problema amplasării noilor plantații are o importanță deosebită. Cel mai rațional este plantarea viilor și pomilor în centrele mari unde există o tradiție și o experiență îndelungată, unde producătorii sint formați ca buni pomicultori și viticultori, iar condițiile sînt cele mai prielnice pentru obținerea de producții mari de fructe și struguri de calitate superioară”¹.

Datorită extinderii treptate a suprafețelor cultivate cu viță și a aplicării complexului de măsuri agrotehnice în vederea obținerii unor recolte sporite, producția de struguri va trebui să ajungă în 1965 „la 1.400.000 tone”.²

Fără a exista o idee clară în legătură cu proporția pe care a luat-o în unele din ele cultura viței de vie în trecut, centrele cu o puternică tradiție și experiență în domeniul acestei ramuri a economiei în țara noastră se cunosc. Au existat, bineînțeles, altele, unde, datorită condițiilor istorice care au determinat o proastă gospodărire sau variațiilor climatei, o astfel de ocupație a fost dată de mult timp uitării, dacă nu ne gîndim la ultimele decenii înainte de 1944, cînd vița de proastă calitate ajunsese să ocupe în dauna altor culturi, cu excepția muntelui și a regiunilor nordice, un spațiu apreciabil.

Istoricii orînduirilor trecute au sîmcina de a evidenția, pe lîngă altele, rolul deținut de această ramură a producției în economia țării. Attragînd însă atenția viticultorilor asupra tuturor locurilor folosite și

¹ Raport asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii, Ed. politică, Buc., 1961, p. 50.

² Ibidem, p. 51, Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R., Buc., Ed. politică, 1961, p. 55.

căutate în trecut pentru înalta calitate a producției, ei pot aduce și unele soluții practice în rezolvarea unei probleme care în general se referă la cunoașterea modului de dezvoltare a activității sociale.

Limitind deocamdată cercetările numai la regiunea Hîrlău-Cotnari, lucrarea de față se va strădui să aducă unele contribuții privind ambele aspecte ale problemei.³

În opera sa *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir observa că deși este așezat la limita de nord a creșterii vitei de vie, Cotnariul dădea un produs de cea mai înaltă calitate. „Cutez să susțin” — spunea el, referindu-se la vinul recoltat în această regiune — „că este mai ales și mai bun decît alte vinuri evropenești și chiar decît vinul de Tokaj. Cînd este păstrat în pivnițe adînci și boltite cum se obișnuiește la noi în țară, și este ținut trei ani, în cel de-al patrulea capătă o asemenea tărie încît arde ca spiritul”.⁴

Călătorii străini și mai ales acei care veneau din țările cu podgorii vestite au făcut aprecieri asemănătoare cu acelea ale lui Cantemir. În raportul său trimis la Veneția, medicul adus de Ștefan cel Mare de acolo pentru a-i ameliora suferințele, Matei de Murano, arăta că vinurile moldovenesti se asemănau cu acelea din Friul.⁵ Se referea bineînțeles, la vinurile recoltate în podgoriile domniei de la Hîrlău. Ceva mai tîrziu, un alt italian, Leonardo Panzini, susținea, chiar, că vinurile din Moldova, lăsate să se învechească patru-cinci ani, învingeau pe acelea ale Italiei.⁶ Francezul Dupont, intrat în serviciul regelui polon Ion Sobieski aprecia de asemenea într-un mod deosebit podgoriile din regiunea Iașului care dădeau „un foarte bun vin alb”.⁷

Ceva mai tîrziu, Raicevici credea că unele varietăți de aici ar fi dat un vin asemănător cu muscatul de Frontignan.⁸ Sasul transilvănean Andreas Wolf, vizitînd Moldova pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, făcea, ca un om care se pretindea priceput în materie de viticultură și vinuri, aprecierea că produsele podgoriilor din Cotnari s-ar fi asemănat cu acelea obținute în regiunea Champagne din Franța. Punea totuși vinurile de la Odobesti înaintea celor de la Cotnari și le considera mai tari decît acestea.⁹ Au fost și alți călători străini care au lăudat aceste podgorii, dar nu este cazul să se înșire aici întreaga lor listă.

Calitățile vinurilor de la Cotnari se datorau nu numai îngrijirilor date de podgoreni pricepuți, ci și compoziției solului, bogat într-o

³ Pentru podgoriile din Iași se rezervă un capitol în Monografia ce se pregătește pentru acest oraș.

⁴ Trad. de P. Pandrea, ed. 1956, p. 77.

⁵ Hurmuzaki, VIII, 37.

⁶ În «L'Europe Orientale», II, 3 (1922), p. 161.

⁷ *Mémoires pour servir à l'histoire de la vie et des actions de Jean Sobieski*, III, du nom, în publicațiile Fondului Krasinski, Varșovia, 1885, p. 206—207.

⁸ Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 52.

⁹ A. Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau, Sibiu*, 1805, p. 43.

cănumită specie de calcar, compoziție cerută de anumite varietăți de viță. Expunerea bună la soare a terenurilor și adăpostirea lor naturală împotriva vînturilor aspre ale iernii dădeau apoi acestei regiuni o superioritate indiscutabilă asupra altor centre viticole din țară.¹⁰

Vegetația avea în trecut un alt aspect decît acela pe care îl cunoaștem în prezent. Documentele din secolul al XVII-lea și din prima parte a secolului al XVIII-lea arată că hotarul celor două localități trecea prin codrii „merei”, prin „bucovină” și această mențiune durează pentru mai mult de jumătate din întinderea lui. Din loc în loc, apar ploi și se constituiau astfel adevărate perdele de protecție împotriva vînturilor aspre dinspre nord și est. Pe margine, pe lângă aceste perdele, la care se adăuga și cite un petec de lucaci pentru haragi, existau fâșii de pămînt necultivate denumite prin actele de proprietate „cobațe”.¹⁴

Printre fîrtăele de vie se interpuneau numeroase și întinse livezi. Era obligatoriu ca viile să fie îngrădite și cine nu lua asemenea măsuri era pedepsit.¹⁵ Lingă garduri se lăsau să crească tufișuri, se plantau pomi și se constituiau astfel adevărate perdele de protecție împotriva vînturilor aspre dinspre nord și est. Pe margine, pe lângă aceste perdele, la care se adăuga și cite un petec de lucaci pentru haragi, existau fâșii de pămînt necultivate denumite prin actele de proprietate „cobațe”.

¹⁰ În afară de unele bucăți literare, cu caracter stimulatîv (de ex. C. Prisnea, *Țara vinurilor*, Buc. 1963), o cercetare științifică asupra acestei regiuni nu există. Încercarea făcută de El. Herovanu de a prezenta tot ceea ce se putea spune, fără a întreprinde investigații mai ample, în cîrticica intitulată *Cotnarii*, Buc. 1936, este puțin reușită. S-au adunat acolo tradiții păstrate de locuitori sau scoase din cărți, date istorico-arheologice extrase din relația lui Bandini, din unele lucrări ale lui N. Iorga sau Gh. Balș, precum și de la arheologii amatori din localitate.

S-au adăugat apoi informații despre terenuri, despre modul de viață și obiceiurile locuitorilor. Apar și cîteva inscripții rău citite și se manifestă credința că etimologiile date de Bandini: *Gutnar* = *bonus stultus* sau *Gutnor* = *bonus ventus* ar putea fi acceptate.

Pivnicierul domnesc Fealtin de pe la începutul secolului al XVIII-lea este strămutat în vremea lui Ștefan cel Mare. Biserica sf. Leonard ar fi fost ridicată, după autoare și după inscripție, în vremea lui Gh. Ghica (1659—1660). Este menționată însă de Bandini. Înseamnă că e vorba numai de o refacere de proporții mai mici sau mai mari.

Pentru monumentele arhitecturale de aici v. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1925, și *Bisericile moldovenești din secolul al XVI-lea*, *Ibidem*, 1928. Pentru viața culturală v. Șt. Bîrsănescu, *Schola latina din Cotnari*, Buc., 1957.

¹¹ Acad. R.P.R., Filiala Iași, fond Spiridonie, II—7, 8, 46.

¹² *Ibidem*, II—36, 37, 43, 86, 121, 122—124.

¹³ *Ibidem*, II—56, 57.

¹⁴ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, Buc., p. 109.

¹⁵ Arh. St. Buc., M-reă Pobrata, XII—5; Acad. R.P.R., LXI—39, 40; XLIII—30 („Sîtrînsuri pentru garduri”); Arh. St. Iași, CCII—4.

Butucii de vie nu erau plantați în rînduri, cum ar fi voit să-i vadă pe la 1780, ardeleanul Wolf¹⁶ și cuprindeau printre ei numeroase goluri. Se săpau, probabil, de două ori pe an. Sînt exagerate în această privință informațiile culese de misionarul catolic Marcus Bandini care, interesîndu-se de starea cultului catolic în Moldova, a vizitat și Cotnariul. El laudă viile de aici și spune că le trebuie o singură săpătură pe an și o legătură, ca să producă, iar dacă sînt legate de pari ajunge o săpătură la trei-patru ani.¹⁷ Desigur cine proceda în felul acesta, nu obținea o producție prea mare. De altfel, cele 4—500 vedre obținute la pogon pe vremea lui Cantemir¹⁸, reprezintă o cantitate destul de modestă față de ceea ce se obține în prezent.

Calitățile vinului de Cotnari sînt în general recunoscute și astăzi ca și pe vremea lui Cantemir. Învățatul domn însă nu-și dădea seama că vechea glorie a Cotnariului începuse să apună pentru multă vreme încă de pe atunci. El nu putea de asemenea să-și dea seama de rolul important jucat de acest centru viticol în economia țării cu un secol mai înainte de vremea în care-și compunea opera.

Istoria viticulturii în Moldova nu începe, așa cum au crezut unii istorici mai vechi, o dată cu stabilirea unor mărunte colonii de maghiari și sași în apropiere de Hîrlău. După părerea lor, membrii acestora ar fi introdus în țară soiuri alese de viță și metode înaintate de cultură.¹⁹ Deși informația documentară directă, anterioară secolului al XV-lea, lipsește, începuturile acestei ramuri de ocupație trebuie să fie căutate în trecutul foarte îndepărtat. Lăsînd la o parte tradiția păstrată la scriitorii din antichitate cu privire la acțiunile puțin încurajatoare întreprinse de regele dac Burebista împotriva viticultorilor vremii și țării sale, vechimea i se poate aprecia studiind terminologia folosită de limba noastră în legătură cu ea. Din limba latină s-au moștenit cuvintele *viță*, *poamă*, *vie*, *bute*, *falce*. Din greacă tîrzie sau de la bizantini s-au împrumutat termenii *strugure*, *harac*, *pogon*, *lin*. Terminologia varietăților de struguri a fost creată pe tîrîmul limbii romîne. Denumirile de *plăvaie*, *verzană*, *coarnă*, *păsărească*, *fragă*, *crîmposie*, *tămîioasă*, *crăcană*, *galbenă*, *berbecel* etc. au fost date după aspectul sau gustul lor. Altele se pot pune în legătură cu numele localităților unde astfel de varietăți dădeau cele mai bune rezultate. *Feteasca* provenea din podgoriile satului Fetești, situat în latura sudică a Hîrlăului,²⁰ iar *băbasca*, din viile pe care schitul Babele le avea sub măgura Odobeștilor.²¹ *Frîncușa*

¹⁶ *Op. cit.*, p. 44.

¹⁷ *Codex Bandinus* la V. A. Urechia în «An. Acad. Rom.» Mem. sec. ist., seria a 2-a, t. XVI, p. 252—255.

¹⁸ *Ed. cit.*, p. 62.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria rominilor prin călători*, I, Buc., 1928, p. 86, 301, crede că sașii catolici de la Cotnari, „de fapt germani din părțile de lîngă Tisa”, ar fi fost vechi vieri germani de la Tokaj.

²⁰ Sulzer în *Geschichte des transalpinischen Daciens* notează printre alte podgorii însemnate din Țara Romînească, Valea Fetișii. Nu este exclus ca între cele două localități să fie o legătură.

²¹ Pentru aceste vii v. Arh. St. Buc., M-reă Soveja, III—4, 5, 6, Neamț, LXXXIX-1 și Achiziții noi, XXXVII-12.

sau *frenchișul* este străin. Numele lui vine de la regiunea de unde a fost adus și amintește fie de Franța fie de Franconia germană. Poate tot de acolo vine *braghina*. *Sghihara* a fost adusă de coloniștii maghiari din Hăuși.

În patria lor aceștia cunoscuseră o varietate numită *romonya*, *romnonya-szöllő* care dacă nu vine din Italia își are originea în Romaniile din Balcani.

Numele celorlalte unelte și obiecte din inventarul gospodăriei unui podgorean de altă dată, în afara moștenirii latine și bizantine, sînt formate pe tărîmul limbii romîne (*călcător*) sau împrumutate de la slavii balcanici, care o dată cu teritoriile din sudul Dunării preluaseră de la Bizanț o vastă experiență în domeniul grădinăriei și viticulturii. Astfel se prezintă termenii *cosor*, *chitonag*, *dejă*, *cadă*, *vadră*, *teasc*. Tot aici trebuie adăugat și *cîrcelul*.

O parte din terminologia slavă referitoare la gospodăria podgoreanului a fost impusă de meșterii slavi din orașele dunărene, de unde cei din nordul fluviului cumpărau astfel de unelte, precum și pe cele necesare agriculturii. Ele s-au impus mai tirziu decît se crede. Desigur, coloniștii germani aduceau din apus o solidă experiență nu numai în ceea ce privește lucrarea și îngrijirea viilor, dar și în materie de vinificație și păstrarea vinurilor. *Pivnița* de origine slavă, de la pivo „bere”, s-a păstrat, bineînțeles, luînd un aspect nou, dar coloniștii germani au impus din limba lor *crama*. A patra parte dintr-o falce²² era la dîșii o *fiirtă* sau un *firtai* de vie (din *viertel*). Maghiarii care s-au stabilit la Hîrlău, referindu-se la măsurarea viilor întrebau termenul *corocini* (ppași), care a dispărut repede. Din analiza termenilor referitori la cultura vitei de vie din limba noastră rezultă deci, că această ocupație este o veche moștenire și nu a fost impusă de mănunchiurile de coloniști străini așezați în centrele viticole ale țării.

Cele mai vechi plantații de vie din Moldova nu apar în regiunea Hîrlău-Cotnari, cum ne-am aștepta, ci în părțile de la apus de Siret, sub munte. Tot sub munte se vor fi dezvoltat și în Țara Romînească. De aici vine denumirea de *podgorie*. Cel mai vechi document relativ la viile din Moldova este din anul 1429. La această dată Alexandru cel Bun acordă mănăstirii Neamț un mertic anual de 12 buți de vin. Călugării urmau să și-l rețină din deseatina ținutului în care se afla mănăstirea lor²³. Nu cunoaștem în prezent capacitatea unei buți, care pe atunci era și o măsură, dar dacă luăm în considerație faptul că în 1588, mănăstirea Găalata scotea de pe 14 ha și jumătate de vie la Cotnari 28 buți de vin,²⁴ ar rezulta că merticul dat sus-numitei mănăstiri se raporta la existența ei, cel puțin, 60 ha de vie numai în ținutul Neamț. Mai trebuie apoi să

²² De la lat. *falx*, „coasă”, ceea ce însemna originar suprafața pe care un om putea s-o cosească într-o zi. În general pentru termenii citați mai sus v. *Dicționarul limbii romine* al Acad. Romine și *Dicționarul* lui Scriban.

²³ *Documente privind istoria Romîniei*, A, Moldova, veacurile XIV—XV, vol. 1, p. 86 (În continuare se va cita DIR, A).

²⁴ *Ibidem*, XVI, 3, p.

avem în vedere că domnia nu a acordat mănăstirii întreaga cantitate de vin obținută din zeciuiala podgoriilor nemțene. Dania a fost repetată și în anul următor.

Existența viilor într-o regiune ca ținutul Neamț, unde condițiile pentru creșterea lor și obținerea unei producții de calitate nu erau din cele mai potrivite, este atestată de un alt document, din anul 1443, document prin care Ștefan al III-lea, domnul Moldovei, confirma călugărului Sava o vie scutită de deseatină mai sus de cetatea Neamțului. La dănie se adăuga și locul unde era teascul acestei viei.²⁵ După această dată nu se mai amintește nimic în legătură cu viile din regiunea Neamțului. Aici, numele satului Vișoara de pe Valea Bistriței, mai sus de Piatra Neamț, amintește, probabil, o încercare a călugărilor de la ctitoria lui Alexandru cel Bun de lângă acest oraș de a cultiva via în preajma mănăstirii lor.

Cultura viței de vie în secolul al XIV-lea pe terasele dealurilor nemțene de sub munți avea loc în condiții climaterice mai avantajoase. Dimitrie Cantemir lăsa să se înțeleagă că pe vremea sa, ca și acum, limita nordică a podgoriilor trecea puțin mai sus de Cotnari.²⁶ Documentele din perioada mai veche menționează vii și în părțile de nord ale țării. Pe lângă viile de la Deleni²⁷ și de la Trăisteni, de la nord de Hîrlău, unde pînă tîrziu a existat una avînd lângă ea „turnul lui Asachi”,²⁸ pe lângă viile din unele sate de pe cursul mijlociu al Jijiei,²⁹ documentele menționează vii mai întinse lângă Botoșani și chiar în ținutul Hotin. Un călător turc anonim vorbește cu plăcere despre întinsele livezi și vii de lângă Hotin.³⁰ Faptul nu e surprinzător, căci în sec. X-XV viile s-au cultivat și în Polonia. În afară de Silezia, erau răspindite în regiunile Sandomierz, Poznań, Plock și Toruń.³¹ Pe pecetea orașului Lublin este reprezentat un butuc de vie păscut de o capră.³² Desigur vinurile recoltate în aceste părți, erau, așa cum arată Sarnicki, mediocre și foarte slabe (mediocritas et tenuissima).³³

Datorită prezenței tătarilor în stepele din nordul Mării Negre, în secolul al XIII-lea și cîteva decenii din suta următoare, valorificarea în bune condiții a terenurilor din această parte potrivite pentru cultura viței a fost foarte mult stingherită. O dată cu extinderea teritorială a statului moldovenesc spre sud-est și prin asigurarea unei existențe liniștite așezărilor omenești din această parte a țării, noi centre viticole s-au

²⁵ Ibidem, XIV—XV, 1, p. 90.

²⁶ *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Adamescu, ed. 1942, p. 62.

²⁷ Arh. St. Buc., M-reă Bîrnova, XIV—1.

²⁸ Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, planul moșiei Trăisteni.

²⁹ DIR, A, XVII, 4, p. 234; Acad. R.P.R., XXXV—117, LXXXVI—35; Arh. St. Buc., M-reă Barnovschi I—1; Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie XLV—141.

³⁰ N. Iorga, *Istoria rominilor prin călătorii*, vol. II, p. 201. Totuși un doc. prin care se întăresc lui Iordache Țura, portar de Suceava, 10 fâlci de vie în satul Noua Suliță, este fals. v. *Moldavia v epohu feudalizma*, vol. I, Chișinău, 1961, p. 69—70.

³¹ Maria Kwapieniowa, *Początki uprawy winorośli u Polse*, în *Materiały Archeologiczne*, I. Krakow, 1951, p. 353—400 (*Originile culturii viței de vie în Polonia*).

³² *Rocznik Lubelski*, I, 1958 (coperta).

³³ *Descriptio veteris et novae Poloniae*, 1585.

format aici în condiții climaterice și de sol avantajoase. Hîrlăul și Cotmariul sînt amintite pentru prima oară în 1448, cînd Petru al II-lea acordă mănăstirii Probota un mertic anual de 6 buți vin din deseatina cuve-mită domniei din podgoriile acestor locuri.³⁴ Din același document și din altele,³⁵ se vede că, în același timp, comerțul de vinuri în Moldova luase oarecare amploare. De pe urma lui mănăstirea citată realiza frumoase venituri din Tîrgul Frumos. Cele din Baia erau cedate mănăstirii Moldovița.³⁶

Obroacele de vin acordate de domn mănăstirilor se înmulțesc în anii în care urmează. În anii 1453 mănăstirea Moldovița obținea din aceleași podgorii o danie anuală de 12 buți de vin³⁷, mănăstirea Humor în 1459 una de 5 buți,³⁸ Probota în 1466 de 10 buți,³⁹ iar Putna în 1437, de asemenea 12 buți.⁴⁰

De aici se vede, întrucît astfel de acțiuni nu se pot pune pe seama fiilor săi, că Alexandru cel Bun se înscrie printre primii domni, care a manifestat o permanentă grijă pentru sporirea suprafețelor cultivate cu vie în țară. Încă din 1409, el acordase un privilegiu mănăstirii Probota de a-și căuta pe terenurile aparținînd domniei un loc „unde va dori, ca să-și sădească vie”.⁴¹

Probabil, în timpul acestei domnii s-au stabilit coloniștii sași și maghiari în Hîrlău și Cotnari, aduși desigur și ca specialiști în domeniul viticulturii,⁴² dar și ca meșteri pentru lucrarea instrumentelor, obiectelor și instalațiilor necesare acestei ramuri de producție.⁴³ Ei s-au așezat pe baza dreptului german, avînd șoltuzul și pîrgarii lor, iar tîrgul bucurîndu-se de oarecare autonomie. Erau organizați în frății, fruntașii acestora purtînd numele de *iucmani* și *iolcoși*.⁴⁴ În sec. al XVI-lea existau aici trei frății din care două erau ale vierilor iar una cuprindea pe măcelari.⁴⁵ Nîu lipseau desigur dregătorii domniei: pîrcălabul sau namesnicul din Cotnari și ureadnicii (vornicii) din Hîrlău. În a doua jumătate a sec. al XV-lea s-a ridicat aici o curte domnească și frumoasa biserică sîf. Gheorghe, urmată la începutul secolului următor de aceea cu hramul sîf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareș. Existența populației în aceste părți este cu mult mai veche. Sus, pe Cătălina și pe terasele înconjurătoare a existat o întinsă așezare prevăzută cu puternice fortificații din secolul al IV-lea înaintea erei noastre, pe care mai tîrziu slavii veniți prin aceste părți le-au folosit și le-au dat denumirea de Horodiștea.

³⁴ DIR. A, sec. XIV—XV, I, p. 237, 240.

³⁵ *Ibidem*, p. 297.

³⁶ *Ibidem*, p. 297.

³⁷ *Ibidem*, p. 255.

³⁸ *Ibidem*, p. 307.

³⁹ *Ibidem*, p. 257.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 395.

⁴¹ *Ibidem*, p. 20.

⁴² N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, credea că au fost aduși de Ștefan cel Mare.

⁴³ Maghiarii au fost întrebuințați de asemenea la podgoriile de la Huși și Bacău.

⁴⁴ Arh. St. Buc., M-reă Neamț, LXXXVII—10.

⁴⁵ Bandini la V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.

Conviețuirea slavo-romină se reflectă aici în dubletele toponimice *Zlodica-Tălharul*, *Ploska-Netedul*, *Horodiștea-Grădiștea*.⁴⁶ Regiunea era populată pe vremea cumano-pecenegilor, căci numai de la aceștia s-au putut moșteni numiri ca *poiana Singeapa*, *Valea Modruzului*.⁴⁷ Celelalte toponimice întâlnite în aceste părți sînt românești.⁴⁸ Coloniștii maghiari au impus numele dealurilor *Laslău* și *Cătălina*,⁴⁹ iar sașii pe acela de *Tombric* (Zum Bruche „la pornituri”).

E greu de explicat numele tirgului Cotnari. După sufixul său poate fi pus în legătură cu ocupația locuitorilor (Cf. Rișinari, Șindilari). Terminația sa poate însă să indice și apartenență locală (De ex. Blăjarii, oameni veniți din Blaj). Îndepărtînd sufixul secundar *-ar*, ne rămînea forma *Cotna-* (Cf. Moșna, Coșna, Răchitina, Putna) care poate fi slav sau un format romînesc după moda slavă. În legătură cu originea numelui acestei localități se poate lua în discuție un document din 31 martie 1613, document care, se pare, face aluzie la ocupația cotnărenilor. Se arată acolo că satul Giulești, situat în apropiere⁵⁰ fusese în trecut „ascultător” de tirgul Cotnari. Între timp fusese dăruit unui boier, dar domnia l-a reluat și l-a redat iarăși tirgului, căci locuitorii acestuia aveau acolo „cotnărie, priseci și nu puteau tirgoveții fără acel loc”.⁵¹ La Giulești documentele nu menționează niciodată existența unor podgorii. Prin preajma acestui sat erau însă întinse păduriri cum este cea Dumbravă Roșie⁵² ale cărei legende le cunoștea Neculce.⁵³ În cazul cînd nu avem de-a face cu o greșală de copist — documentul nu s-a păstrat în original — putem presupune că aici la Giulești erau butnăriile tirgoveților din Cotnari. Fiind îndeletnicirea lor specifică îi se mai spunea și cotnărie.

Existența Hîrlăului este de asemenea cu mult mai veche decît începutul secolului al XV-lea. După forma numelui său se pare că avem de-a face aici cu un vechi descălecat de peste munți. După unii istorici, aici ar fi fost dat de Petru I, documentul din anul 1384 pentru mănăstirea catolică Sf. Ioan Botezătorul din Siret.⁵⁴ Totuși expresia a :

⁴⁶ Numele unui deal la răsărit de Hîrlău.

⁴⁷ Ambele provin de la nume de persoane.

⁴⁸ O bogată culegere în ceea ce privește toponimia acestei regiuni se poate face din hotarnicile Hîrlăului și Cotnariului. Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fond Spiridonie, II—7, 65, publicate și de Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, v. IV, p. a 2-a-a.

⁴⁹ Kathalin, corespondentul maghiar al numelui Katerina. Ambele provin deci de la nume de persoană.

Tot de la maghiari vine denumirea de *figle*, dată unor piscuri (De ex. Țiglelele lui Baltă). La origine stă mag. *czikla*, „stîncă”. Cp. cu rom. „țiclău”. Numele satului Verbăuți și valea Rădăuțului, foarte vechi, constituie dovada unui alt spor de populație venit din nordul țării.

⁵⁰ Hotarnica satului Cotnari, din 1736 iunie 9, la Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd'd. Spiridonie, II—65.

⁵¹ DIR, A, XVII, 3, p. 131.

⁵² Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—65.

⁵³ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, Buc., 1955, p. 10909.

⁵⁴ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 6—7.

„datum villa matri nostrae carissimae, Horleganoio... nu se referă la Hîrlău. Emendarea „Horleianovo” din *Documente privind istoria Romîniei* nu se poate admite. Cea mai serioasă obiecție în calea acestei localizări stă în faptul că mama domnitorului Margareta sau Mușata, în cazul cînd ar fi avut curtea în Hîrlău, ar fi construit biserica aici și nu în orașul Siret. E mai acceptabilă propunerea lui P. P. Panaitescu de a se vedea în „Horleganoio”, satul Horlăceni, situat între Siret și Dorohoi.⁵⁶

Primii proprietari de vii în Hîrlău și în Cotnari au fost domnia și tîrgoveții. Existau terenuri rezervate la început pentru domnie așa cum trebuie să fi fost Dealul lui Vodă. Domniei îi reveneau de asemenea toate locurile care rămîneau nefolosite de locuitorii celor două tîrguri. Viile domnești existau încă din prima jumătate a sec. al XIV-lea.⁵⁷ Întinderea lor, desigur, a variat și în documente nu surprindem nici o dată prin care s-o putem aprecia la un moment dat. Totuși din faptul că pentru lucrarea lor erau luați orașenii din Cotnari și Hîrlău, precum și locuitorii din satele ce constituiau ocoalele acestora⁵⁸ se poate presupune că erau destul de întinse.

La început, în afară de viile domniei, celelalte vii de aici erau ale tîrgoveților. Proprietatea lor a predominat pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Primele vînzări de vie se menționează în 1470. Atunci „oamenii săraci”, *uboghie liudi*,⁵⁹ Karlak al lui Laslo, Toth Istvan, Stașco, Sebeșteian, Fazekiș și Imbriv își vindeau viile lui Ștefan cel Mare, pentru a le dăruî unei mănăstiri.⁶⁰ După nume, vînzătorii sînt maghiari; slovaci maghiarizați (Toth, Stașko) sau romîni ca Sebeșteian (Sibișteanu).⁶¹ Peste cîțiva ani își vindeau viile de la Hîrlău, Agătha, soția lui Leurinț, apoi Giurcan măcelarul, Gașpar și Ionaș Olah.⁶² După nume, cel din urmă este romîn originar din Transilvania. De aceeași origine este și Petre Ungureanul care își schimbă viile cu un oarecare Mindru.⁶³

La Cotnari vindeau de asemenea Magda săsoaica, soția lui Androscuri, fiica lui Luca Olarul.⁶⁴ Tot aici, pe la începutul secolului al XVII-lea, Dumitrașco Chiriță cumpăra vii de la un oarecare Trotuș Blaj.⁶⁵

Mulți negustori, îndeosebi armeni de prin alte orașe și-au cumpărat viii în cele două localități. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea

⁵⁵ Veacul XIV—XV, 1, p. 2.

⁵⁶ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1946, p. 228, Nota 21.

⁵⁷ Vii domnești alături de Hîrlău spre apus între două drumuri, v. Hotarnica Hîrlăului din 14 oct. 1756 la Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—7.

⁵⁸ DIR, A, XIV—XV, 1, p. 227; XVII, 1, p. 124; 2, p. 30, 123, 139, etc.

⁵⁹ În sensul de „oameni de rînd”, „nenobili”.

⁶⁰ DIR, A, XIV, XV, 1, p. 373.

⁶¹ Poate să fie și Sebastian.

⁶² DIR, A, XV, 2, p. 295, 298.

⁶³ De aici numele dealului Mindru. DIR, XVI, 1, p. 187.

⁶⁴ Ibidem, XVI, 3, p. 78.

⁶⁵ Ibidem, 1618 nov. 16.

întîlnim ca proprietari de vii, de exemplu, pe Asfadur și pe fratele său Nicoară, armeni din Tg. Siret.⁶⁶ Pe la începutul secolului următor, alți negustori armeni sînt menționați în documente în calitate de vînzători, cumpărători sau proprietari ca Gligore Chiricul și Hanciul, fiii lui Azbei, Cristea Armeanul⁶⁷, Boul din Suceava,⁶⁸ Simeon, fiul Beatei, tot de acolo,⁶⁹ Derivac armean din Roman, Nicoară și frații săi de asemenea⁷⁰ și mulți alții.

Unii din ei, ca, de pildă, Bogdan, arendau vămile sau încasarea impozitelor de la domnie și cînd rămîneau datori cu sume importante de bani fugeau în Polonia. Bogdan a revenit în 1595, a cîștigat procesul cu cotropitorii viilor sale, însă le-a reluat părăginite.⁷² Avea 4 fălci la locul numit Copcii și alte două la „Capul piscului” între viile lui Manoli și Vartela armeanul.

Populația maghiară și săsească din cele două ținuturi a început treptat să se asimileze. Numele care apar în documentele referitoare la ele, îndeosebi începînd din sec. al XVII-lea sînt în majoritate românești.

Se observă că tirgoveții, fie localnici, fie din alte părți se prezintă mai mult ca vînzători. Treptat proprietatea feudală a înlocuit aici proprietatea orașenească. Începutul acestei acțiuni are loc înainte de 12 martie 1458, cînd Ștefan cel Mare confirma mitropoliei Moldovei stăpînirea asupra unor prîsăci și vii din dealul Hîrlăului.⁷³ În 1470 același domn cumpăra de la „oamenii săraci” arătați mai sus vii cu o suprafață de 9 fălci și 4 corocini (pași) cu suma de 544 zloți tătăraști.⁷⁴ Suma încasată de „oamenii săraci” era foarte mare, prețul acestor vii fiind din cale afară de ridicat. O falce costa, aproximativ, 50—60 zloți tătăraști. Dacă vom compara prețul viilor cu acela al satelor și vom ține seama ca în anul următor tranzacției specificate mai sus, satul Bălcăuți de lingă Siret se vindea numai cu 120 zloți tătăraști,⁷⁵ se va constata că în medie, venitul obținut de la două fălci de vie de la Hîrlău echivala cu renta stoarsă de la un întreg sat intrat în dependența feudală. Domnul a dăruit cele 9 fălci de vie mănăstirii Putna. Viile și pămînturile deținute de tirgoveți și de domnie în regiunea Hîrlău-Cotnari devin de aici înainte ținta poftelor lacome ale mănăstirilor și boierilor.

Unii dintre aceștia ca postelnicul Iuga puseseră deja stăpînire pe vii la Cotnari în a doua jumătate a secolului al XV-lea.⁷⁶ După mi-

⁶⁶ Ibidem. XVI. 3. p. 78.

⁶⁷ Ibidem. XVII. 1. p. 95. 96.

⁶⁸ Ibidem. XVII. 4. p. 217.

⁶⁹ Arh. St. Buc., M-rea Neamț, LXXXVI—5.

⁷⁰ DIR, A. XVII, 3, p. 43.

⁷¹ Acad. R.P.R., LXXXVI—6.

⁷² DIR, A. XVII, 3, p. 43. Bulet. I. Neculce, III, p. 63 (?).

⁷³ Ibidem, XIV—XV, 1, p. 293.

⁷⁴ Ibidem, p. 273.

⁷⁵ Ibidem, XV, 2, p. 381, (10 sept. 1471).

⁷⁶ Ibidem, p. 295.

Metropolia Moldovei și mănăstirea Putna s-au infiltrat aici ca proprietare și celelalte mănăstiri.

La 20 noiembrie 1499 Ștefan cel Mare cumpăra o falce de vie de la Nastea, soția lui Iuga postelnicul. El o dăruia împreună cu o altă vie de o falce și un firtai, din viile domnești plantate tot acolo, mănăstirii Putna. Se mai adăuga o falce și 3 firtaie dăruite de Iuga postelnicul.⁷⁷

Mănăstirea amintită reușea să pună astfel stăpînirea pe o vie de 5 fâlci întindere. Iuga cumpărase viile de la tirgoveți din Hirălău cca Agatha, soția lui Karvak Leurinț sau Kiș Laslo.

La trei zile după data arătată mai sus se prezentau în fața domnului călugării de la Bistrița pentru confirmarea satelor intrate în stăpînirea lor. Cu această ocazie obțineau de la Ștefan 4 fâlci și două firtaie de vie situate lingă viile Putnei pe același deal al Hirălăului.⁷⁸ Parte din ele au fost cumpărate de la Ianoș Olah și Gașpar din Hirălău.

S-ar lungi prea mult și inutil expunerea cu înfățișarea tuturor viilor aacaparate de mănăstiri în regiunea Hirălăului și Cotnariului. Este suficient să arătăm că de la 1470 și pînă în primele decenii ale sec. al XXVII-lea mănăstirile Putna, Voroneț, Bistrița, Pobrata, Sucevița, Galata, Pîngărați, Secul, Dragomirna, Sf. Sava din Iași, Solca, Aroneanu și Humorul, precum și două din afara țării, Sinai și sf. Sava din Ierusalim, ccaparaseră în jurul Cotnariului vii în întindere de 120 fâlci ceea ce făcea 160 ha. Nu se cunoaște întinderea viilor stăpînite de mănăstirile Neamț și Tazlău, deși proprietățile lor în această regiune sînt menționate în documente.⁷⁹ Dacă se ia în considerație că prețul a două fâlci de vie era egal cu prețul unui sat mijlociu, se poate vedea că mănăstirile arătate scoteau de aici un venit care echivala cu renta stoarsă de proprietarii feudali de la 60 sate, ceea ce ar face un ținut întreg de întindere mai mică, de pildă, cum era Vasluiul. Fiecare din mănăstirile arătate stăpîneau pe dealurile Hirălăului și Cotnariului între 6 și 10 fâlci vie. La suprafața arătată mai sus trebuie să se adauge acea donată unor eepiscopi și mitropoliți⁸⁰ care apoi le-au lăsat mănăstirilor din care pleccaseră.

În cursul sec. al XVI-lea se întinde tot atît de vertiginos și proprietatea boierească asupra podgoriilor de la Cotnari și Hirălău. În 1521 se menționează via lui Mîndrea pe dealul Hirălăului⁸¹, în 1531 viile marelui logofăt Gavriil Troțușanu la Cotnari⁸², în 1546 viile lui Radul uread-

⁷⁷ Ibidem, XV, 2, p. 295.

⁷⁸ Ibidem, p. 298.

⁷⁹ Pentru viile stăpînite de mănăstiri la Cotnari și Hirălău vezi DIR, A, sec. XXV, 2, p. 373, 295, 298, sec. XVI, 1, p. 480, vol. 2; p. 3, 7; vol. 3, p. 227, 304, 348, 366, 410; vol. 4, p. 39, sec. XVII, vol. 1, p. 181, 258; vol. 2, p. 123; vol. 3, p. 43, 633; vol. 4, p. 25, 266, 297, 337, 486—487; vol. 5, p. 58, 60, 113, 138, 140, 166, 239, AArh. St. Buc., M-rea Neamț, LXXXVII/9, M-rea sf. Sava, XLVIII/2, 3, 4, XLIX/3, 11, M-rea Pîngărați, III/24.

⁸⁰ DIR, A, sec. XVI, 2, p. 3, 7.

⁸¹ Ibidem, XVI, 1, p. 187.

⁸² Ibidem, p. 527.

nic de Hirlău pe Dealul Porcului, la Cotnari⁸³, iar în 1551 ale lui Iurie spătar⁸⁴. Întinderea acestora este în general apropiată de aceea a mănăstirilor, între 5 și 10 fălci.

Alții apar în documente de mai târziu în calitate de vânzători.

Cel mai mare proprietar de vii la Cotnari era pe la jumătatea sec. al XVI-lea Dan, portarul de Suceava. O parte din ele le moștenise de la rudele sale, Cozma Șarpe postelnic și Glăvan vistier, iar altele le cumpărase. Deținea 6 fălci în dealul Plosca, 5 fălci la Horodiște și 17 fălci în Dealul lui Vodă, în total 28 fălci, adică 40 ha⁸⁵.

Dan hatmanul a fost întrecut pe la sfârșitul sec. al XVI-lea și în primele decenii ale secolului următor de boierul Nestor Ureche. În 1588, încă de pe vremea când era un vornic de gloată, el cumpărase de la Coifa vierul din Cotnari cu 350 zloți tătarăști, 3 firtaie de vie lângă vilele călugărilor de la Galata⁸⁶. În anii următori face cumpărături masive de vii pe Dealul Porcului și „țarina Scobinților”⁸⁷. Pe la 1600 cu intenția de a asigura mina de lucru necesară întreprinderilor sale viticole de la Cotnari, Nestor Ureche cumpăra satul Ciaplînți (Ceplenița)⁸⁸, din apropiere și-și construia acolo o curte. În același timp lua în stăpînire și o vie la Zlodica, în mijlocul Poponețului, dăruită de cumnata sa Anghahia Becheci. An de an a cumpărat sate în jurul Cotnariului și vii pe dealurile acestuia. Astfel, în 1617, el ajunsese să stăpînească 11 fălci de vie la Cotnari pe dealul Mindru, 12 fălci pe dealul Zlodica, 7 fălci pe Dealul lui Vodă și alte 15 fălci la Cotnari fără indicarea locului⁸⁹. Mai dăruise mai înainte 3 fălci mănăstirii Secul, ctitoria sa⁹⁰. În total realizase acolo o proprietate de 58 fălci vie, adică în total 83 ha.

Nestor Ureche nu a fost singurul mare proprietar de vie la Cotnari. În a doua jumătate a secolului al XVI, mai înainte sau în același timp cu dînsul, alți boieri ca Ion Golia, Andrei Postelnic, Iane vistier și alții au pus stăpînire pe vii în această parte, desigur, mai modeste ca întindere⁹¹. Unele vii domnești „umblau din mină în mină”⁹². În primele decenii ale secolului al XVII-lea, fără a-l întrece, stăpîneau acolo vii întinse, alți boieri ca, de pildă, Costea Bucioc⁹³, Gheorghe staroste de Cernăuți⁹⁴, nepoții lui Dan hatmanul⁹⁵, Nicoară, marele vornic al țării de sus⁹⁶, și Dumitrașco Chiriță⁹⁷. Proprietatea a-

⁸³ Ibidem, p. 480.

⁸⁴ Ibidem, XVI, 2, p. 7.

⁸⁵ Ibidem, p. 71—72.

⁸⁶ Ibidem, XVI, 3, p. 383.

⁸⁷ DIR, A, XVI, 3, p. 436; XVII, 1, p. 163—164, 231.

⁸⁸ Ibidem, XVI, 4, p. 286—287.

⁸⁹ Ibidem, XVII, 4, p. 145—146.

⁹⁰ Ibidem, XVII, 1, p. 181.

⁹¹ Ibidem, XVI, 3, p. 78, 15.

⁹² Ibidem, p. 348, XVII, 1, p. 131.

⁹³ Ibidem, XVII, 1, p. 95—96; 4, p. 445.

⁹⁴ Ibidem, XVII, 1, p. 131.

⁹⁵ Ibidem, XVII, 4, p. 64.

⁹⁶ Ibidem, XVII, 4, p. 217, 244.

⁹⁷ Ibidem, XVII, 4, p. 55, 217, 244; XVII, 5, p. 281.

cestora de la Cotnari însuma 74 fâlcii, adică 105 ha. S-au neglijat viile mai mici deținute de boierii de mina a doua. Se poate, deci, presupune, ținând seama și de suprafața pe care o stăpîneau mănăstirile, că în prima jumătate a secolului al XVII-lea viile de la Hirleu și Cotnari ocupau o suprafață foarte întinsă. Orice schimbare în situația lor se înregistra în catastife, dar, din nefericire, acestea s-au pierdut toate.

Se vede deci că boierii și mănăstirile își întindeau proprietatea în jurul Cotnariului și Hirleului prin cumpărări, schimburi și mai ales prin daniile domnești. Mănăstirile se mai foloseau și de nivelul cultural înapoiat al oamenilor de pe atunci. Adesea între cei ce rîvneau să pună stăpînire pe viile de aici se iscau procese de lungă durată. Unul dintre acestea este acel intentat de fiii lui Ivăncuță, fiilor lui Matiaș logofăt. Primii uçiseseră în timpul domniei lui Petru Rareș pe fiii unui turc, Ionuz beg. Domnul plătise în locul lor, ei nedispunînd de sumele cerute, 1200 zloți turcești, le luase în schimb viile de la Cotnari pe care apoi le-a dăruit lui Matiaș logofăt. Vechii proprietari, încercînd la un moment dat să-și reia viile, domnul s-a mîniat și le-a luat pe seama domniei. Mai tirziu le-a dăruit lui Burnar vornic care le-a ținut pînă la moartea sa. În timpul domniei lui Bogdan Lăpușneanu au fost date iarăși fiilor lui Matiaș logofăt. Cu această ocazie, mitropolitul Teofan, tutorele domnului, luase mită, iar doamna Ruxanda aruncase uricile fiilor lui Ivăncuță în foc.

Ei au redeschis procesul la domnia lui Ioan Vodă, dar nu au putut să reîntoarcă sumele de bani date de fiii lui Matiaș. Din această cauză domnul a lăsat viile acestora⁹⁸. Lupta pentru stăpînirea lor a mai continuat totuși, și neputînd răzbi altfel, unul dintre fiii lui Ivăncuță, devenit călugărul Efrem, dăruiește cele șase fâlcii de vie mănăstirii Humor⁹⁹, fiind sigur că de la aceasta nu le va mai putea lua nimeni.

Prezintă oarecare interes să se cunoască locurile acoperite cu podgorii din preajma Hirleului și Cotnariului. Numeroase dealuri din jurul lor, neproductive în prezent, sînt înregistrate în documente ca acoperite cu întinse podgorii. Culegînd numele lor din documente, întîlnim Dealul Hirleului, cel mai vechi menționat, apoi Dealul Porcului, Horodiștea, Dealul lui Vodă, Dealul Neted, Țombricul, Țarina Scobinților, Țarina Pobrătenilor, Sărata, Cotnariul Nou, Côtariul de Sus, Zlodica împreună cu Poponețul, Dealul Piscopul, Rediu Tîrgului, Dealul Mîndru, Dealul Gherușa, Dealul lui Vulpe, Dealul lui Păcurar, Dealul Balamuților, Dealul Laslăului, Ulița Înfundată, Dealul Plosca, Dealul Tilharului, Dealul Pășenilor, Capul Piscului, Rediul lui Vodă, Ruja, „Lazuri” și Copcii. Tot la Cotnari, printre altele cunoscute, Bandini notează podgorii pe dealurile Samarul, Hurubaș și Kevely (?), care nu sînt cunoscute din alte părți¹⁰⁰. La Fetești se menționează podgoriile din Dealul Ciocîrlia, la Băiceni, în apropiere, alte podgorii în Dealul Frumușenilor. Mai erau vii în țarina Stroeștilor și la Buhalnița. S-ar putea

⁹⁸ Ibidem, XVI, 3, p. 14—15.

⁹⁹ Ibidem, XVI, 3, p. 366.

¹⁰⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 254.

ca din această enumerare să se scoată dealurile Tilharul și Netedul care nu sînt altceva decît dubletele rominești ale numelor slave Zlodica¹⁰¹ și Plosca¹⁰². Se impune ca solul și condițiile climaterice ale acestor locuri să fie reexamineate în vederea replantării lor. Cele 29 de dealuri cuprind o întreagă regiune ce se întinde din coasta de nord a Hîrlăului pînă la o linie ce trece la sud, prin satul Băiceni.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, adică în vremea cînd începuse să se extindă aici vertiginos proprietatea mănăstirească și boierească, îngustînd în fiecare zi podgoriile tîrgoveților, Cotnariul atînsese punctul maxim al dezvoltării sale. Situația aceasta se va mai menține și în primele decenii ale secolului următor. Pe la 1590, misionarul catolic Bernardo Quirini număra la Cotnari 3500 de familii, din care numai 198 cu 1083 de membri erau catolice¹⁰³. Aceasta înseamnă că populația tîrgului se ridica la 18.000 locuitori. Avea cinci biserici din care Quirini însemna numai pe cele catolice, în număr de trei, două de piatră și una de lemn. Biserica mare, cu turn impozant, fusese construită în domnia lui Despot¹⁰⁴. În fața bisericii săsești „cele mici”, se întindeau podgoriile¹⁰⁵. Despot înființase aici un colegiu, care apoi, în anii următori, datorită împrejurărilor vitrege, își încetase activitatea. Pe vremea lui Quirini mai funcționa aici o școală la care dascălul predă în limba maghiară și latină. În toamna anului 1641, Cotnariul a fost vizitat de misionarul catolic Pietro Deodato. Acesta ne arată că tîrgul situat între coline avea în preajmă un lac în care se puteau pescui tot felul de pești. Heleșteul acesta este menționat ca o lucrare importantă în actele de danie de mai tîrziu¹⁰⁶.

Însemnările lăsate afirmă că aici erau cele mai întinse podgorii, pentru că acest teren producea cele mai bune vinuri din țară. Proprietarii lor erau domnul și boierii¹⁰⁷. În timpul culesului aproape toată țara alerga aici, pentru a vinde, pentru a cumpăra vinul¹⁰⁸.

Această afluență de boieri, dregători și negustori se reflectă în vechile documente date de șoltuzul și pîrgarii sau de pîrcălabii de aici. În fața lor se fac tranzacții importante care nu privesc numai vinul. Iacint, șoltuzul Cotnariului de pe la 1598, dădea o mărturie prin care adeverea că un oarecare negustor din Focșani venit probabil pentru a se aproviziona cu vinuri de aici, vindea siliștea Sirbi¹⁰⁹. Pe pecetea pusă la acest act este reprezentată o viță de vie.

¹⁰¹ De la sl. *ЗЛОДИНСКЪ* „răufăcător”.

¹⁰² La fel de la sl. *ПЛОСКА* „neted”.

¹⁰³ Hurmuzaki, II, p. 100.

¹⁰⁴ N. Iorga, *Istoria rominilor prin călători* I, p. 301.

¹⁰⁵ Arh. St. Buc., M-re. Neamț, LXXXVI—7.

¹⁰⁶ Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—65.

¹⁰⁷ Bandini crede că aveau vii aici și nobilii poloni (V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 252—255), ceea ce nu se poate crede. E vorba poate de Kotnarski secretarul polon, al lui Vasile Lupu.

¹⁰⁸ *Diplomatarium Italicum*, IV. Buc., 1939, p. 114.

¹⁰⁹ DIR, A, 4, p. 238.

Veniturile aduse de podgorii nu îmbogăteau numai pe boieri și mănăstiri, ci și pe unii țirgoveți. Soltuzul Fealtin era pe la 1622 gazda lui Ștefan Vodă Tomșa, care îi dăruia o moară și o povarnă în apropiere¹¹⁰. El avea case și în Suceava, în apropiere de bolnița ridicată tot pe atunci de mitropolitul Anastase Crimca¹¹¹.

După Deodato, existau la Cotnari două biserici catolice, foarte frumoase, ale sașilor și maghiarilor, față de una de piatră și alta de lemn a ortodocșilor. Toți sașii și maghiarii cunoșteau limba română pe care o vorbeau foarte bine¹¹².

Bisericiile romano-catolice, ca și mănăstirile ortodoxe, aveau aici viile lor. Cei din Suceava le lăsase să se părăginească¹¹³. Alta, din Iași, cheltuia în 1679, pentru lucrarea lor 76 florini¹¹⁴. Vinurile acestea se vindeau în țară și se expediau chiar pînă la Camenița¹¹⁵. Pe la 1710, puneau lucrători ruși să i le înconjoare cu șanțuri¹¹⁶. Bandini a înregistrat pe la 1645 întinderea viilor aparținînd bisericilor catolice din Cotnari. Sf. Maria avea pe diferite dealuri 8 iugăre. (Se pare că e vorba de fâlcii). Crama ei era pe dealul Sărata, pe ale cărui povirnișuri, ceva mai spre nord era o altă colonie măruntă de maghiari catolici. Celelalte două biserici aveau numai 5 iugăre. Frăția sașilor dispunea și ea de 4 iugăre iar cea a ungurilor avea 7 iugăre. Aceasta avea și o cramă în țîrg. De pe cele 13 iugăre de vie, bisericile amintite scoteau 100 vase de vin care se vindeau cu 15 scuzi fiecare¹¹⁷. Bisericiile ortodoxe din Cotnari stăpîneau de asemenea vii cam de aceeași întindere¹¹⁸.

Ca și cei ortodox, clerul catolic căuta pe diferite căi să-și înșele poporănii și să le acapareze viile. Faptul acesta ducea la slăbirea credinței și pe mulți îi făcea să cadă sub pedeapsa excomunicării. Cînd Bandini le-a cerut să arate cauzele care determinau astfel de situații, ei „cu degetul arătau viile orașenilor din Roman și din Iași” care, crezînd cu ușurință sfaturile unor astfel de călugări recomandați de Sacra Congregație, își administraseră podgoriile după sfatul acestora și le pierduseră. Preoții catolici de aici primeau de la credincioși ca mi-lostenie vase de vin fără a fi obligați să dea seama eforilor de modul cum le întrebuițau. Unele virfuri ale clerului catolic, ca episcopul de Bacău, Adam Goiski, de pildă, delapidau banii bisericilor cotnărene și încercau apoi să fugă peste hotare. Prins, a fost adus în lanțuri îndărăt de pîrcălabul de Cotnari¹¹⁹.

În primele decenii ale secolului al XVII-lea s-a mai menținut starea de înflorire a coloniei catolice din Cotnari. Joppecourt pretindea că pe

¹¹⁰ DIR, A, XVII, 5, p. 221.

¹¹¹ Gh. Ghîbănescu, *Surete*, XXII, p. 138.

¹¹² *Diplomatarium Italicum*, IV, p. 114.

¹¹³ *Ibidem*, p. 115.

¹¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 58—59.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.

¹¹⁸ DIR, A, XVII, 4, p. 122.

¹¹⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 255.

atunci el devenise reședința unui episcop de acest rit. E vorba desigur de vicarul episcopului de Bacău¹²⁰.

Pe la 1636, rămăseseră în Coțnari numai 60 de familii catolice¹²¹, numărînd aproximativ 350 locuitori. Deodată, în 1641, găsea ceva mai mulți. După el, pe lângă cei 500 de romîni, existau aici și 380 catolici, sași și maghiari¹²². Cifrele acestea sînt însă foarte aproximative. Peste 4 ani Bandini care i-a cercetat cu de-amănuntul înregistra aici numai 276 catolici cu copii cu tot¹²³.

Numărul tot mai redus al familiilor catolice nu reflectă însă decăderea orașului, care pe această vreme se mai menținea bine, ci asimilarea lor în rîndurile populației romînești. Bandini, de pildă, știa că la Hîrlău, în vremea mai veche 500 de case aparținuseră maghiarilor catolici. Acum, deși orașul, era încă înfloritor și nu cu mult în urmă fusese reședința lui Radu Mihnea, al cărui palat în stil italian îl putea admira încă misionarul, existau numai 5 familii de catolici, iar biserică lor de piatră era pustie și descoperită¹²⁴.

Pe măsura întinderii proprietății mănăstirești și boierești, proprietatea viticolă a țirgoveților de aici încetează de a mai fi menționată în documente și chiar atunci cînd aceasta se întîmplă ei apar numai în calitate de vînzători. Foarte mulți fac datorii și le garantează zălogindu-și viile¹²⁵. Bineînțeles că nu pot plăti banii la timp și le pierd. În felul acesta, ei se transformă, treptat, în vieri, plătiți în bani sau în natură de noii proprietari, boieri sau mănăstiri. Foarte puțini din ei, după ce și-au vîndut sau și-au dăruit viile au devenit embaticari¹²⁶. Li se lăsa în continuare dreptul de folosință asupra lor, fie numai pe toată durata vieții, fie cu dreptul de a le transmite și urmașilor, avînd, bineînțeles, obligația de a da proprietarilor dijma din rodul lor.

Pentru efectuarea muncilor în care intervenția specialistului nu era necesară, boierii și mănăstirile întrebuițau robi țigani. Se observă că în multe documente o dată cu viile se confirmă de către domnie și numeroși robi. Specificul muncii în podgorii a determinat pe proprietari să renunțe în parte la relațiile feudale și să folosească mina de lucru salariată. Această o furnizau vierii care, treptat, fuseseră lipsiți de proprietățile lor.

Pentru a-i menține în serviciul lor și pentru a le oferi o plată cît mai mică, boierii și indeosebi mănăstirile se străduiau să le obțină de la domnie scutire de impozite și de corvezi. Există numeroase docu-

¹²⁰ Francisc Pall, *Le controverses tra i minori conventuali e i gestuiti in Diplomatium Italicum*, IV, p. 142.

¹²¹ N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, I, p. 301.

¹²² *Diplomatium Italicum*, IV, p. 114.

¹²³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 253.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 100.

¹²⁵ DIR, A, XVII, 2, p. 4; XVII, 4p. 294; Arh. St. Buc., M-rea. St. Sava — Iași, XLIX—2, M-rea. Neamț LXXXVI—5.

¹²⁶ Arh. St. Buc., M-rea. Pingărați, III—77.

mente prin care vierii mănăstirilor Tazlău, Neamț, Pingărați, Bistrița, Hângul și ai Episcopiei de Roman se bucurau de o astfel de situație¹²⁷.

Vierii erau scutiți de podvoad, de jold și de „alte angării mai mărunte cîte erau pre tîrg”. Nu era permis ureadnicilor, parobților, vrătavilor de vieri sau vierilor domnești să-i scoată la „lucrul domnesc”, adică la lucrarea viilor domnești, așa cum scoteau pe locuitorii satelor din ocolul celor două tîrguri. Pentru vierii mănăstirii Bistrița se arată în documente că ei sînt scutiți „de jold, de podvoad, de robotă la vie domnească, de strajă, de pîine care dau alți tîrgoveți”.

Se observă și oarecare diviziune a muncii. Vierii lucrau numai afară, în vii și erau ocupați aproape numai primăvara. Vinificația și îngrijirea vinurilor era lăsată pe seama pivnicerilor. În astfel de calitate ajunsesse la pivnițele domnești un iucman¹²⁸, adică unul dintre conducătorii breslelor din Cotnari pe la 1621. În timpul toamnei se angajau, așa cum arată documentele de mai tîrziu, tot din rîndurile lor, pîindari, care se bucurau de asemenea de scutiri. Se întrebuițau, probabil, și lucrători sezonieri.

Vierii și pivnicerii din Hirleu și Cotnari s-au organizat din timpuri mai vechi în frății, avînd fiecare din ele un conducător numit vrataș. Aceștia încep să fie menționați în documente pe la începutul secolului al XV-lea¹²⁹. Bandini a cunoscut aici astfel de organizații și le atribuie un caracter religios¹³⁰.

Modul de pregătire a vinului este cel care s-a păstrat în gospodăriile mijlocii pînă în timpul din urmă. Se proceda așa cum arată ilustrația tratatelor medievale de agricultură poloneze folosită de Maria Kłwapieniowa în articolul citat. Se întrebuițau instrumentele arătate acolo, instrumente din care un mare număr au colecționat muzeele noastre etnografice. Strugurii sortați se zdrobeau în ciubere, cu un băț prevăzut cu mai multe ramuri scurt tăiate la un capăt, numit mustuițor. Ciuberele se vărsau în căzi purtate în care prin obrațele viilor. Căzile erau aduse la cramă unde era instalat linul și teascul fix. Aici mustul se extrăgea pe calități. Cel care rezulta numai din simpla zdrobire a strugurilor, precum și cel care se scurgea din lin, era pus în butoaie aparte. Strugurii zdrobiți erau puși în saci dintr-o țesătură specială și călcați cu piciorul în lin sau călcător. Restul era pus apoi la teasc. Mustul care rezulta din tescuire era adunat în butoaie aparte. Era lăsat cîtva timp să fermenteze și apoi era depozitat în camere și pivnițe unde i se dădeau alte îngrijiri.

Mult timp podgoriile de la Cotnari și Hirleu au fost unice în Moldova. În primele decenii ale secolului al XVII-lea Graziani, vorbind despre Moldova din timpul lui Despot, spune că aici numai boierii și

¹²⁷ DIR, A, sec. XVII, v. I, p. 124; II, p. 30, 123, 140; III, 64; IV, p. 508, V., p. 44, 88, 312, Arh. St. Buc., M-rea. Pingărați, III—27; Acad. R.P.R., LXI—31.

¹²⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXI, p. 189.

¹²⁹ DIR, A, XVII, 2, p. 30.

¹³⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 102, 253.

mănăstirile aveau podgorii la Cotnari¹³¹. Probabil că încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea se făcuse modeste plantații de viță la Huși și la Bacău pentru nevoile curților domnești de acolo. Ele nu sînt însă menționate documentar. Abia spre sfîrșitul acestui secol, încep să apară în documente informații cu privire la alte podgorii care vor ajunge în curînd vestite. Cele de la Vorovești (Uricani) apar în inventarul averilor mănăstirii Galata¹³² (1588). Cele mai vechi tranzacții privind viile de lîngă Iași, cele din preajma Tecuciului¹³³ și Galațului¹³⁴ sînt din 1591. Puțin mai vechi (1589) sînt viile de la Crucea, de lîngă Panciu care nu existau pe atunci¹³⁵. Cea mai veche mențiune a viilor de la Călugăra de lîngă Bacău¹³⁶ este din 1632. Cu cîțiva ani mai tîrziu, Bandinus va lăuda chiar vinurile de la Fărăoani și de la Trebeș¹³⁷. Podgoriile de la Odobești și Focșani existau pe la începutul secolului al XVII-lea. De la 1607 înainte vînzarea unor pogoane de vie în satele de pe gîrla Putnei apare destul de frecvent în acte. Cercul viticol de la Calienești, cuprinzînd mai multe sate pe Cobile, în apropiere de Bacău, începe de prin 1521 să se schițeze în documente.

În cazul cînd frecvența menționării unor podgorii în documente ar putea da o idee despre extinderea pe care o luaseră în trecut, se poate nota că în prima jumătate a secolului al XVII-lea, după Cotnari, viile de la Iași numără 42 înregistrări. Urmează apoi cele de pe gîrla Putnei cu 38 de mențiuni și cele de la Tecuci cu 22. Vin la rînd viile de la Huși cu 13. Celelalte apar mai modeste: Crucea-Străoani (Panciu) 8, Bacău 7, Fîntînele (Ivești) 8, Vorovești (Uricani) și alte cîteva sate din Cîrligătura 6, iar cele de la Vadul Ungurilor 8. Vii domnești se menționează la Hîrlău¹³⁸, Crucea¹³⁹, Vaslui¹⁴⁰ și la Vadul Ungurilor de lîngă Galați¹⁴¹. Pietro Deodato avea cunoștință despre existența unor vii ale domniei la Huși¹⁴².

Slăba dezvoltare a celorlalte podgorii în perioada mai veche în afară de regiunea Hîrlău-Cotnari trebuie să se pună pe seama faptului că în secolele XV—XVI vinurile moldovenești nu se exportau decît într-o măsură foarte redusă. Transportul lor, într-o vreme cînd vasele mai erau cercuite cu nuiele, nu se putea face în condiții satisfăcătoare și comporta riscuri mari pentru negustori. Mai mult încă, vinurile din regiunea Cotnari cuprindeau o mare cantitate de zahăr în suspensie și nu se puteau transporta, așa cum observă și Cantemir¹⁴³, fără

¹³¹ Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Heraclide, dit le Despot*, Paris, 1885.

¹³² DIR, A, XVI, 3, p. 410.

¹³³ Ibidem, XVI, 4, p. 28, 35—36.

¹³⁴ Ibidem, p. 35—36.

¹³⁵ Ibidem, XVI, 3, p. 440.

¹³⁶ Arh. St. Buc., M-rea. Bistrița I—10.

¹³⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 63.

¹³⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete VIII*, p. 7. Mai existau în 1707.

¹³⁹ DIR, A, XVI, 3, p. 440. Se dăruiau în 1589 unui boier.

¹⁴⁰ Acad. R.P.R., Ms. 628, f. 449 (1631 apr. 5).

¹⁴¹ Arh. St. Buc., M-rea sf. Sava — Iași, XXIII—14.

¹⁴² Relația lui Pietro Deodato în „Diplomatarium Italicum” IV, Buc. 1939, p. 108.

¹⁴³ *Descrierea Moldovei*, Trad. Gh. Adamescu, ed. 1942.

a-și altera calitatea. După însemnările lui Deodato se pare că negustorii din țară îl cumpărau și-l luau de aici toamna¹⁴⁴, după primele zile de fermentare. Prețul lui se menținea, desigur, ridicat, și satisfăcea numai nevoile de consum ale clasei dominante. Pe vremea lui Despot, Graziani afirma că moldovenii nu aveau vii și că beau puțin vin. El se referea la țărani, căci știa că domnul, episcopii și boierii aveau podgorii vestite la Cotnari¹⁴⁵. Probabil, din cauza slabei extensiuni a culturii viei în secolele arătate, se menționează atât de frecvent în documente *sladnițele* și *povarnele* în care se pregătea berea și alcoolul din fructe.

Viticultura a ajuns în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Moldova la cea mai mare extindere. A doua jumătate a acestuia cunoaște tocmai decăderea podgoriilor care constituie obiectul cercetării de față. Viile de la Cotnari apar din ce în ce mai rar în donațiile sau tranzacțiile menționate în documente. De prin 1638 încep să se menționeze aici vii păraginite¹⁴⁶. În aceeași stare se vindeau pe la 1707 niște vii din dealul Ciocîrlia, renumit pentru cele mai bune vinuri de la Fetești, lui Constantin Macri¹⁴⁷. Nu se păraginiseră acum numai viile proprietarilor mărunți de genul celor care vindeau în Fetești, ci vii destul de întinse la Cotnari. În 1722, Ileana, văduva logofătului Neculai Costin cronicarul, fiica lui Duca Vodă, vindea lui Mihai Racoviță voievod 16 fălci de vie la Cotnari spre a plăti o datorie a fratelui său Constantin Duca la turcul Hagi Osman din Enichiol. Aceste vii ale fostului domn erau situate pe dealul Piscop, cel mai căutat loc din Cotnari, dar acum erau paragină și se vindeau numai cu 10 lei falcea¹⁴⁸.

Luptele din timpul războalei antiotomane din 1657—1661, precum și lungile războaie turco-polone, care în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu mici întreruperi, durează de la 1672 pînă la 1699, au contribuit într-o largă măsură la decăderea podgoriilor cotnărene. Locuitorii au fugit și treptat, tîrgul s-a prefăcut într-un sat. În unii anii grei, nici măcar atât nu exista. Pe la 1612, F. Gosciowski, participant la solia polonă condusă de Stanislaw Chometowski la Poartă, întîrîndu-se de soarta catolicilor din Cotnari, afla că biserica lor rămăsese pustie, fără preot și se afla în cîmp deșert, căci în apropiere nu mai exista nici o colibă¹⁴⁹.

Locuitorii au fugit nu numai din cauza războaielor. S-au răspîndit în diferite părți neputînd suporta dările excesive aruncate asupra lor și crunta exploatare feudală la care erau supuși.

¹⁴⁴ Relația lui Pietro Deodato în „Diplomatarium Italicum”, IV, p. 114.

¹⁴⁵ Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Heraclide, dit le Despot*, Paris 1885.

¹⁴⁶ Acad. R.P.R., XLIII—30, Arh. St. Iași, CCCII—4 (1945) și Acad. R.P.R. Filiala Iași, Fd. Spiridonie, X—2 (1645).

¹⁴⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VIII, p. 7.

¹⁴⁸ Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—104.

¹⁴⁹ P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 136.

O dată cu revenirea anilor de liniște, podgoriile de aici s-au refăcut, însă nu au mai putut ajunge la proporțiile din trecut. Se dezvoltaseră între timp podgoriile din sudul țării, podgorii a căror menționare în documente devine foarte frecventă în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Vinurile de aici bune și foarte ieftine se vindeau în părțile de nord ale țării. Cantemir arată că prețul lor scăzut atrăgea aici „negustori ruși, leși, cazaci, ardeleni și chiar unguri care duceau la ei în țară, an de an, mult vin, chiar dacă nu-l întrecea pe al lor”¹⁵⁰.

Se exportau în Polonia și în Rusia¹⁵¹, unde ajungeau, duse de negustorii cazacii și greci pînă la Moscova¹⁵² și Nijni-Novgorod¹⁵³. Se exportau de asemenea și în alte părți prin portul Galați¹⁵⁴. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, o oacă de vin costa aici numai 10 parale. Luaseră acum de asemenea o foarte mare extindere podgoriile din jurul Iașilor. Existau aici în a doua jumătate a secolului al XVII-lea numeroase pivnițe, care în timp de război puteau să transforme într-o clipă oștile unor mari căpitani într-o „glogozeală deșartă” și le făcea „să plătească scump”, „cu capetele sale”, vinul „ce băuse”¹⁵⁵. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, orașul era plin de bolți în care, pe lângă plăcerea unui vin bun, se puteau cumpăra și alte plăceri ieftine¹⁵⁶.

Pentru a-și reface viile, proprietarii de vii, la Cotnari, au adus lucrători și vieri din partea de sud a țării. Se observă că în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, întinderea viilor de aici nu se mai exprimă în fălci ca mai înainte, ci în pogoane, cum se obișnuia la Odobești. În acest timp mulți boieri lăsau viile în seama unor supraveghetori (vornici) neglijenți. Călătorii străini le puteau vedea în diferite părți ale țării nesăpate, pline de buruieni. Vasele în care se puneau vinul erau pline de mușgai și serviseră în timpul verii la păstrarea lînei, grîului și porumbului. Se pretindea, ceea ce nu este adevărat, că pînă la 1780, ei nu știau că vinurile trebuie trase de pe drojdie¹⁵⁷.

Întinderea proprietății boierești în dauna celei orășenești a contribuit într-o largă măsură la decăderea Cotnariului. Pentru a-l face să suporte mai ușor sarcinile pe care i le impunea, domnia în secolul al XV-lea, îi alipise din punct de vedere administrativ un însem-

¹⁵⁰ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Pandrea, p. 78. Catastiful vămilor din 1765 arată taxele vamale care se plăteau la vinurile exportate: „un gros de fiecare bute căzăcească, care se trece pentru Cazachia, 2 groși vinul din țară care se transporta în Lehia, huzmetul Sf. Spiridon”. Catastiful menționează însă și vinuri de Nicolitel, vin de Turcia și vinuri din Valahia tranzitate spre Polonia. Bulet. I. Neculce I—2, p. 217.

¹⁵¹ Raicevich, *op. cit.*, p. 52.

¹⁵² Laurençon, *Essai sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1821, p. 4.

¹⁵³ A. Wolf, *op. cit.*, p. 43.

¹⁵⁴ P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 230.

¹⁵⁵ Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 188.

¹⁵⁶ Reicevich, *op. cit.*, p. 226.

¹⁵⁷ A. Wolf, *op. cit.*, p. 44.

naat număr de sate, constituindu-i astfel un ocol. La fel a procedat și cu Hîrlăul unde avea o curte. Obligațiile locuitorilor acestor sate erau destul de grele și, din această cauză, unele din ele, mai apropiate de cele două țiguri, ca, de pildă, Ciulineștii, Berestia (Ulmii ?) și Rdoșca (Roșcanii), erau scutite „de dare, de posadă de podvoadă și ililiș”. Nu le obliga să muncească la mori¹⁵⁸, să „umble în jold” sau să caare buțile domniei¹⁵⁹. Satele acestea de ocol au fost, rind pe rind, dăruite, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, boierilor și mănăstirilor. Satele Belcești, Plopi, Călugăreni, ascultătoare de oocolul țărgului Cotnari, au fost dăruite pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea mănăstirii Galata¹⁶⁰. Satul Fetești a fost dat de Moise Movilă lui Istrăte al 3-lea logofăt. La Deleni, la Băiceni, la Cucuteni se instalează Căantacuzinii. La Ceplenîța intră Ureche. Unele după altele au fost date pentru slujbe, bani sau cai, boierilor. Unele din ele, ca de pildă, Căeplenîța, Buhalnița, Vitejeni, Roșcani și Verbăuți vîndute de Vasile Ureche erau toate într-un hotar¹⁶¹.

După ce domnii au terminat de dăruit satele din ocoale, au început să dea boierilor și mănăstirilor părți din hotarul celor două țiguri și apoi înseși vetrele lor. Hîrlăul se mai menținea acum ca un țărg decăzut, iar Cotnariul devenise un sat dintre cele mai sărace. Înființarea schiturilor Zbereni și Zagavei a constituit o gravă primejdie pentru hotarul celor două țiguri.

Începutul aservirii lor datează din vremea lui Ștefan Petriceicu voodă, care a dăruit schitului Zagavei 20 de pămînturi¹⁶², loc de cultură și 12 fălci finături din hotarul țărgului Hîrlău¹⁶³. La 4 iulie 1700, Anntioh Cantemir dăruia de asemenea 60 pămînturi din același hotar și anume partea dinspre Deleni, lui Maxut vel ușar. Domnia îi dăruise 100 de pămînturi, dar întrucît hotarul țărgului era prea strîmt, locuitorii săi neavînd suficient loc pentru „hrană”, el s-a mulțumit cu mai puțin¹⁶⁴. Din colonizarea acestui teren a rezultat satul Maxut. Peeste cîteva decenii, Constantin Racoviță voievod a dăruit ceea ce mai rămăsese din teritoriul acestui țărg împreună cu vatra lui, mănăstirii Precista din Roman¹⁶⁵. Aceasta fiind numai un metoh al mănăstirii Sf. Spiridon din Iași, Hîrlăul a devenit proprietatea acestuia și apoi a Ieforiei spitalului cu același nume.

Cotnariul a avut aceeași soartă. Încă din 1734, unul din cătunele sãlle, Horodiștea, împreună cu partea aferentă de teren, a fost dăruit

¹⁵⁸ Mori domnești la Hîrlău menționate de hotarnica din 1756, Ibidem, II—7.

¹⁵⁹ DIR, A, XVI, 1, p. 227.

¹⁶⁰ Ibidem, XVII, 5, p. 245.

¹⁶¹ Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie II—74.

¹⁶² Această măsură de suprafață varia de la sat la sat. În unele locuri era egal cu o falce. Totuși dintr-un plan păstrat la Acad. R.P.R., Filiala Iași, Fd. Spiridonie, II—37 se poate constata că se dăruise atunci aproape jumătate din suprafața hotărului Hîrlăului.

¹⁶³ Ibidem, II—1.

¹⁶⁴ Ibidem, II—4.

¹⁶⁵ Ibidem, II—4.

boierului Cristea Hurmuzachi¹⁶⁶. Același domn, Constantin Racoviță, refăcînd mănăstirea Păpăuți de lîngă Botoșani, nu a avut acolo moșii pentru a o înzestra. Din această cauză, a luat de la jîtnicerul Ștefan Bosie satul Tătărași, situat în marginea orașului amintit, l-a dăruit sus-numitei mănăstiri și i-a dat în schimb parte din satul Cotnari (750 de stîinjeni)¹⁶⁷. La 1 ianuarie 1758, Ioan Calimachi voievod i-a dat alte pămînturi și reluînd Cotnariul, l-a dăruit mănăstirii sf. Spiridon¹⁶⁸.

Locuitorii satului au fost supuși la efectuarea obligațiilor feudale ca niște clăcași obișnuți. Mănăstirea era împuternicită să le ia zeciuială din toate produsele, iar cei care aveau case pe locul ei erau obligați să-i facă „boieresc” (clacă), 6 zile iarna și 6 zile vara, după hotărîrea „testamentului sfatului de obște”¹⁶⁹.

Veniturile pe care le puteau aduce cele două tîrguri proprietarilor erau extrem de modeste. Locuitorii din Hîrlău au luptat pentru a nu li se impune sarcini feudale ca unor țărani obișnuți. Au refuzat să plătească „adetiul” de casă, dar au admis să dea mănăstirii o oarecare cantitate de ceară¹⁷⁰. Prin această rezistență micșoraseră valoarea rentei feudale stoarsă de la ei de mănăstire încît aceasta, prin episcopul Ioanichie de Roman, intenționase să vîndă întregul tîrg cu hotarul său vistierului Ion Canta, proprietar în vecinătate, numai pentru 600 stupi¹⁷¹. Actul de vînzare s-a făcut, însă nu s-a pus în aplicare.

Țăranii cotnăreni au luptat de asemenea împotriva mănăstirii cotropitoare. La 50 ani după donația lui Constantin Racoviță ei încercau să-și reia ocinile și din această cauză domnia era nevoită la 15 mai 1799 să ordone facerea unor cercetări¹⁷².

Epitropia spitalului sf. Spiridon nu s-a îngrijit să-și exploateze direct proprietățile cîștigate pe această cale. Pentru ea era mai comod să le arendeze unor greci¹⁷³. La fel procedau mai tîrziu boierii Hurmuzaki cu Horodiștea, ale cărei terenuri, fără a se lăsa loc „de hrană” locuitorilor, erau arendate unor negustori armeni¹⁷⁴.

Domnii arătați mai sus au dăruit numai locul care în Hîrlău și Cotnari mai era domnesc. O mare parte din vii și unele locuri¹⁷⁵ intraseră în proprietate particulară mai înainte. Eforia a încercat să suprimă proprietățile străine cuprinse în hotarul donației sale și a reușit numai în parte. Astfel, egumenul Visarion de la Zagavei a lost

¹⁶⁶ Ibidem, II—46.

¹⁶⁷ Ibidem, II—49, (doc. din 1 ian. 1758).

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem, II—56.

¹⁷⁰ Ibidem, II—31, 34.

¹⁷¹ Ibidem, II—14.

¹⁷² N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 142.

¹⁷³ Acad. R.P.R., Fil. Iași, Fd. Spiridonie, II—18.

¹⁷⁴ Arh. St. Iași, Catagrafia din 1820, Cotnariul.

¹⁷⁵ O parte din hotarul Cotnariului fusese dăruită lui Strahotki, pisar polon la curtea domnească din Iași. Acad. R.P.R., Fil. Iași, Fd. Spiridonie, II—65.

cconvins să-i vîndă viile de la Zlodica¹⁷⁶. Unii boieri ca de pildă Can-
tauczinești sau Lascarachi Roset, i le-au dăruit¹⁷⁷. Schitul Zagavei i-a
dăat de asemenea, terenul de lîngă Hirleu și a primit în schimb pădu-
rile din jurul său¹⁷⁸.

Viile și livezile locuitorilor au fost supuse la un regim deosebit.
Înainte de dăruire, locuitorii aveau folosința deplină asupra viilor și
livezilor plantate de ei. Erau liberi să le vîndă, să le schimbe sau să
le dăruiască. Erau obligați numai să dea domniei a zecea parte din pro-
duse și să efectueze oarecare prestații în folosul ei. Prin actul de le 20
august 1760, Domnul Ioan Teodor Calimachi a introdus însă un alt re-
gim. Se stabilea că numai acele livezi și vii pe care deținătorii lor le
vor fi sădit și îngrădit ei înșiși se va „da după obicei” (a zecea parte).
Din cele plantate de alții, pe care le „țin unii numai cu îngrăditura” se
va lua a treia parte din recoltă. Alte vii care fuseseră sădite și îngrădite
de alții intrau pe deplin în proprietatea mănăstirii. În felul acesta un
mare număr de locuitori și-au pierdut viile moștenite de la strămoșii
lor. Prin astfel de măsuri, domnii fanarioți din secolul al XVIII-lea au
încurajat exploatarea feudală și au ruinat gospodăria harnicilor pod-
goreni. Era normal ca în catagrafia întocmită în 1820 să se înregistre-
ze situația jalnică la care ajunseseră foștii țirgoveți. Se arată acolo
că starea locuitorilor e „proastă”. „Moșia e foarte strîmtă după numă-
rul lor. Tot aleșveriușul viilor și livezilor, care însă sînt îndatorate și
mai mult, luînd bani pe vin și poame de cu iarnă de pe la negustori
încît nu sînt în stare a le plăti cu rodirile ce au și de-a pururea se
afllă datori”¹⁸⁰.

Premeditat, boierii aduseseră pe țărani de aici în această situație
pentru a-i putea exploata mai bine. După așezămintele lui Mavrocord-
at marii dregători aveau dreptul la un număr de scutelnici care va-
riia în raport cu importanța rangului lor. Pentru fiecare din țărani scu-
tiții astfel de impozite, ei primeau cîte un leu de la vistierie. Țărani
scutelnici erau obligați, în schimb, să muncească pentru boierii care îi
scuteau, deși nu ședeau pe moșia acestora. Scutelnicii erau căutați
mai ales în regiunile unde boierii aveau vii. La Cotnari, Hirleu, Nico-
rești, exista un număr foarte mare de scutelnici în raport cu alte sate.
Toți erau vieri. În satele Cîrjoaia, Horodiștea și Cotnari pe la 1803
erau 143 de vieri, în majoritate scutelnici, împărțiți între boierii Toa-
der Bașotă ban, logofătul Costache Ghica, logofătul Săndulache Stur-
za, vornicul Teodor Balș, spătarul Const. Crupenschi, spătarul Iordă-
che Crupenschi și căpitanul Radu¹⁸¹. Pînă la 1820, numărul lor cres-
cuse și în felul acesta îi stăpîneau urmașii celor de mai sus¹⁸². Acum

¹⁷⁶ Ibidem, II—105.

¹⁷⁷ Ibidem, II—38.

¹⁷⁸ Ibidem, II—20.

¹⁷⁹ Ibidem, II—57 (1760 aug. 20).

¹⁸⁰ Arh. Stat. Iași, Catagrafia din 1820.

¹⁸¹ Uricarul VIII, p. 319.

¹⁸² Arh. St. Iași, Catagrafia din 1820.

erau aici 348 de vieri. Peste 12 ani numărul caselor din Cotnari se ridica la 230¹⁸³.

Nu putem cunoaște suprafața viilor pe care boierii menționați le mai stăpîneau aici. S-ar putea aprecia după numărul vierilor folosiți. Eforia Spitalului Sf. Spiridon nu-și valorifica singură viile pe care pusesese stăpînire prin dispozițiile hotărîrii lui Ion Calimachi. Le trecuse unor embaticari cu care, începînd de la 1842, încheiase contracte legalizate. Sub această formă se dăduseră 112 pogoane, de la care se obținea un venit ridicol de 5 sorocoveți de fiecare anual¹⁸⁴.

În timpul orînduirii capitaliste ruina economică a Cotnariului s-a accentuat. Foarte puțini din proprietarii de aici s-au mai simțit îndemnați să-și valorifice mai bine terenurile, plantîndu-le cu vii sau îngrijind plantațiile existente. Ei n-au putut să lupte împotriva manei și filoxerei, astfel că după primul război mondial podgoriile de aici s-au distrus. Foarte puține din ele au fost replantate cu viță altoită. Dealurile dinspre Horodiște și Cătălina s-au acoperit cu hibrizi, oferind recolte din cele mai detestabile. Pădurile au fost distruse cu sălbăticie. Multe din dealurile vestite și căutate în secolul al XVII-lea pentru vestitele podgorii ce le acopereau au fost an de an rupte și spălate de apă, încît nu mai puteau fi folosite nici măcar pentru pășunat.

Terenul plantat cu vii la Cotnari ocupa o suprafață care atîngea prin 1933 abia 125 ha, deci ceva puțin mai mult decît stăpînea aici un singur boier pe la începutul secolului al XVII-lea. Peste trei ani se ridica la 202 ha, întindere care nu a fost cu mult depășită în anii dinainte de război.

Bucurîndu-se de gospodărie planificată și chibzuită Cotnariul a intrat în prezent într-o nouă fază de dezvoltare. În urma hotărîrilor Congresului al III-lea al P.M.R. suprafețele plantate aici au fost sporite considerabil.

În prezent numai G.A.S. Cotnari dispune de 780 de ha. Cooperativele agricole de producție de pe raza acestei comune au pe terenurile lor 100 ha. Alte 30 ha sînt lăsate în folosința unor membri ai acestora. Predomină grasa (35%) și feteasca (35%). Într-o proporție mai mică intră tîmîioasa (15%) și mustoasa (15%). În anii care urmează se vor planta noi terenuri. În felul acesta Hîrlăul și Cotnariul vor putea lua locul cuvenit în economia țării noastre.

¹⁸³ Const. C. Giurescu, *Principatele romine la încep. sec. XIX*, Buc., 1953.

¹⁸⁴ Acad. R.P.R., Filiala Iași, *Fd. Spiridonie*, II 107—119, p. 235.

ВИНОГРАДНИКИ КОТНАРЬ И ХЫРЛЭУ В ЭКОНОМИИ МОЛДАВИИ XV-XVIII-ГО ВЕКОВ

Краткое содержание

Наиболее давние и наиболее известные виноградники Молдавии были, без сомнения, в Хырлэу и Котнаре. Они начали развиваться в первой трети XV-го века, когда группа сасских и венгерских переселенцев из Трансильвании поселилась в этих местах.

Культивирование винограда было известно еще у римлян с давних времен. По многочисленным названиям и в нашем языке, греческого и римского происхождения, относящимся к этой области занятий, видно, что оно старое наследство со времени римско-византийского господства в области нижнего Дуная.

Почти до конца XV-го столетия виноградники области Котнар-Хырлэу принадлежали местным купцам и господарству. С этого времени, в результате многочисленных дарственных сделанных господами, начинают проникать монастырские и боярские владения. Здесь создались различными путями обширные виноградные собственности, как, например, Дана Гетмана во второй половине XVI-го столетия и боярина Нестора Уреке в первых десятилетиях XVII-го века. Последний захватил там не менее 85-ти гектаров. Многие другие бояре владели обширными виноградниками в Хырлэу и Котнаре. Монастыри имели там виноградники на протяжении более 140 гектаров.

В то время, когда других виноградников в Молдавии не существовало или они начали только развиваться, виноградники Котнара приносили владельцам огромные доходы и поэтому были очень дороги. Две фальчи *) виноградника имели здесь ту же цену, как и среднее село.

Из документов можно установить, что множество холмов вокруг этих двух местностей, покрытые в настоящее время лучами или различными культурами, в то время были засажены обширными виноградниками.

Из-за внутренних феодальных и турко-польских войн во второй половине XVII-го века, виноградники Котнара пришли в упадок.

Во второй половине этого столетия Котнар, ставший селом, вместе с Хырлэу был подарен ясскому монастырю св. Спиридона. В последующий период, благодаря тому, что вина других виноградников имели большой спрос на вывоз и из-за бесхозяйственности, местные виноградники запускаются всё в большей мере. После первой мировой войны филлоксеры уничтожили их полностью. В следующие годы не было уделено должного внимания их перенасажению. В 1933-м году в Котнаре было только 125 га, засаженных виноградни-

*) 1 фальча = 1,43 га

ками. Только в последнее время, в связи с решениями III-го Конгресса Румынской Рабочей Партии, земли Хырлэу и Котнара, после посадки на них виноградников на всё больших площадях, займут свое должное место в экономике страны.

LES VIGNOBLES DE COTNARI ET HIRLĂU DANS LA VIE ÉCONOMIQUE DE LA MOLDAVIE AUX XV-e—XVIII-e SIÈCLES

Résumé

Les plus anciens et les plus célèbres vignobles de Moldavie ont été, sans conteste, ceux de Hirălău et Cotnari. Ils commencèrent à se développer au cours du premier tiers du XV-e siècle lorsqu'un groupe de colons saxons et hongrois venant de Transylvanie s'est établi dans ces régions.

La culture de la vigne avait été pratiquée par les roumains depuis des très anciens temps. De nombreux termes d'origine grecque et latine concernant ce domaine d'activité ont pénétré dans la langue roumaine et prouvent que la viticulture est un legs ancien datant de la période de la domination romano-byzantine dans la région de Bas Danube.

Jusque près de la fin du XV-e siècle les vignobles de Cotnari et Hirălău ont été la propriété du Prince et des habitants de ces deux bourgs.

A partir de cette époque, les monastères et les boyards à la suite de fréquentes donations faites par le Prince acquirent des vignobles de plus en plus étendus. Par différentes voies se constituèrent dans cette région des grands domaines viticoles, tels que celui du hetman Dan, dans la seconde moitié du XVI-e siècle, et du boyard Nestor Ureche, au début du XVII-e siècle. Les vignobles que celui-ci réussit à accaparer auprès de Cotnari dépassaient l'étendue de 85 hectares. D'autres boyards possédèrent des grands vignobles à Hirălău et Cotnari. Les vignobles appartenant aux monastères dépassèrent 140 hectares.

Au une époque où la vigne commençait à peine à être cultivée dans d'autres régions de Moldavie, les vignobles de Cotnari procuraient à leurs propriétaires de considérables revenus et c'est pourquoi leur valeur fut très grande. Un vignoble de trois hectares équivalait dans cette région au prix payé pour un village moyen.

Les documents mettent en évidence que de nombreuses collines situées autour de ces deux localités, collines qui actuellement sont couvertes de prairies ou de différentes cultures, ont été autrefois plantées de vignes.

La décadence des vignobles de Cotnari commença dans la seconde moitié du XVII-e siècle, à cause des guerres féodales de l'intérieur de la Moldavie et des guerres entre la Pologne et la Turquie.

Cotnari réduit au rang d'un village et Hirălău furent donnés par le Prince au monastère de Saint Spiridon de Jassy dans la seconde

moitié du XVII-e siècle. Dans la période suivante, la décadence de ces vignobles s'accentua à la suite d'une mauvaise administration et du fait que les vins des autres régions furent bien plus demandés à l'exportation. Après la première guerre mondiale, ils furent complètement détruits par le phyloxera. On ne s'est pas suffisamment préoccupé de les replanter. En 1933, à Cotnari, ils n'y avait plus que 125 hectares de vignes plantées.

Recemment, à la suite des décisions prises par le III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, une surface de plus en plus étendue de Cotnari et Hîrlău a été replantée de vigne si bien que cette région viticole pourra bientôt acquérir dans la vie économique de la République Populaire Roumaine la place qu'elle mérite.

ASPECTE DIN ISTORIA ORAȘULUI LUBLIN

DE

K. MYSLŃSKI

Teritoriul pe care se întinde astăzi orașul Lublin, situat la contactul dintre regiunile muntoase din sud și podișul ce se întinde spre nord, a fost locuit destul de intens din cele mai îndepărtate timpuri.

În secolul IX această regiune era străbătută de o ramură a unui important drum comercial care, trecând prin Kiev, Cracovia și Praga, lega toate țările Asiei cu Europa răsăriteană și apuseană. Tezaurul de monede arabe datînd din secolul IX, descoperit pe teritoriul orașului Lublin, atestă legăturile acestui centru cu comerțul internațional ce se desfășura pe această importantă arteră comercială.

În urma unui lung proces de dezvoltare social-economică, la sfîrșitul secolului XII și începutul celui următor, a apărut pe acest teritoriu o organizare de stat locală — o castelania — și un arhidiaconat. Probabil că tot din această vreme datează așezarea meșteșugărească și negustorească, care a format nucleul principal al orașului precum și cetatea Lublin.

Începînd din a doua jumătate a secolului XIII pe teritoriul Poloniei au apărut o serie de drumuri comerciale de importanță internațională, care legau coloniile italiene de pe țărmul nordic al Mării Negre, în special Caffa, cu țările din apusul Europei, Drumul comercial care pornea din Caffa și trecea prin Lwów, Sandomir, Cracovia, Vladimir-Volînski și se îndrepta pe valea Vistulei spre țărmul Balticei, ca și cel ce trecea prin Helm, care aparținea cnezatului Halici-Vladimir, și apoi prin Lublin și Cazimir pe Vistula, au influențat în mod favorabil dezvoltarea Lublinului.

Căpătînd statutul de oraș în anul 1357, Lublinul intră în rîndul celor mai importante centre meșteșugărești și comerciale ale Poloniei. În a doua jumătate a secolului XIV importanța Lublinului a crescut considerabil datorită unui complex de împrejurări deosebit de favorabile. În urma lichidării cnezatului Halici-Vladimir, o mare parte a lui, în frunte cu Lwówul, a fost anexată la Polonia. În felul acesta Lublinul, încetînd să mai fie un oraș de graniță, a scăpat de amenin-

țarea invaziilor străine. Situat între teritorii cu caracteristici economice diferite — Polonia propriu-zisă, Lituania și Ucraina — Lublinul capătă brusc caracterul unei piețe centrale, rol pe care și-l va dobîndi și în cadrul statului polonez¹.

La sfîrșitul secolului XIV orașului i se acordă privilegiul pentru comerțul cu Lituania, iar în 1392 drept de a ține iarmaroc 14 zile și de depozit pe 8 zile pe an². În urma obținerii dreptului de depozit, negustorii străini nu mai puteau ocoli Lublinul și tirgoveții de aici căpătau posibilitatea să achiziționeze de la aceștia însemnate cantități de marfă pe care o plasau apoi pe piața internă obținînd mari venituri.

În a doua jumătate a secolului XIV se produc unele schimbări în comerțul internațional care afectează și comerțul răsăritean. O dată cu decăderea Vladimirului începe să-și piardă importanța drumul comercial care trecînd prin Lublin, Helm și Vladimir-Volînski lega Marea Baltică cu Rusia în vreme ce întregul comerț oriental se mută pe artera comercială ce trecea prin Wrocław, Cracovia, Sandomir și Lwów. De aici pornea mai departe spre Caffa, în Crimeea, așa-numitul „drum tătarăsc”. Concomitent se dezvoltă „drumul moldovenesc” care de asemenea lega Lwówul cu Caffa. Acest drum avea două ramificații, care se uneau la Suceava. Prima trecea prin Halici, Colomeia, Sniatin, Cernăuți și Siret, iar a doua prin Camenița, Hotin și Dorohoi. De la Suceava drumul mergea mai departe prin Iași spre Cetatea Albă, la gura Nistrului³, de unde se putea călători pe mare spre Caffa.

La începutul secolului XV se înregistrează o decadență a „drumului tătarăsc” și paralel cu aceasta o creștere a importanței „drumului moldovenesc”. Această schimbare a avut o influență favorabilă asupra dezvoltării unor orașe moldovenești ca Suceava și Iași⁴.

În această vreme negustorii din Cracovia și Lwów dețineau monopolul comerțului cu Cetatea Albă și Caffa. Cracovienii, care beneficiau de dreptul de depozit și care erau interesați în comerțul de tranzit cu regiunile de la Marea Neagră, au apărut cu dirzenie caracterul monopolist al drumului ce leagă orașul lor cu Sandomirul. Ei se opuneau cu înverșunare apariției altor drumuri, care ar fi adus prejudicii intereselor lor comerciale. Între Cracovia și Lwów au existat în această vreme raporturi foarte încordate deoarece fiecare din aceste orașe voiau să-și asigure monopolul comerțului cu regiunile de pe țărmul nordic al Mării Negre⁵.

¹ Arnold St., *Podtoze gospodarczo-spoleczne polskiego Odrodzenia*, Warszawa, 1953, p. 62—63.

² Toate documentele referitoare la orașul Lublin au fost editate de către Reabinin J., *Materiały do historii w. Lublina 1317—1792*, Lublin, 1938; documentele despre care este vorba aici sînt trecute la nr. 10, 11, 12.

³ Matowist M., *Kafka. Kolonia genuenska na Krymie i problem wschodni w latach 1453—1475*, Warszawa, 1947, p. 62.

⁴ Pentru literatura de bază referitoare la această problemă cf. Ștefănescu St., *Întemeierea Moldovei în istoriografia romînească*, în „Studii”, XII, 1959, nr. 6.

⁵ Problema comerțului cu răsăritul a fost discutată în numeroase lucrări ale istoricilor poloni și romîni. Pentru această problemă au o importanță capitală lucrările polonezului Kuźtzeba St., *Handel Polski ze Wschodem w wiekach srednich*,

Negustorii din Lwów nu-și transportau singuri toate mărfurile la Caffa, deoarece nu li se îngăduia să treacă cu anumite produse dincolo de Suceava. Rolul de intermediar l-au luat negustorii din Cetatea Albă⁶. În același timp, negustorii din Caffa nu li s-a permis să-și vîndă mărfurile decît la Lwów și în alte cîteva orașe mai mici din Podolia⁷.

Pentru comerțul internațional, dreptul de depozit al Lwówului a însemnat un adevărat baraj, greu de trecut. Totuși se cunosc unele cazuri cînd negustorii au putut trece și peste această piedică. În cel de al treilea deceniu al secolului XV se întîlnesc negustori în Cetatea Albă și la Poznań⁸, iar în deceniul următor se constată că unii orașeni din Lublin pleacă în expediții comerciale spre Caffa. În izvoarele Lublinului se face o însemnare sub anul 1433 despre plecarea notarului acestui oraș, Nicolae Schumpetra, „cum aliis mercatoribus” spre Caffa. Mențiunea „cum aliis mercatoribus” dovedește că este vorba de o expediție comercială de o oarecare amploare. În același an pleca spre Caffa și negustorul lublinian Bartholomeus⁹.

În această vreme între Lublin și Lwów au fost raporturi strînse. Orașenii din Lwów au făcut unele concesii negustorilor din Lublin, dar acestea nu au fost unilaterale. Orașenii din Lublin au făcut eforturi serioase pentru a obține de la regi poloni privilegii speciale referitoare la comerțul de tranzit. În ciuda opoziției orașenilor din Cracovia, în anul 1450, Cazimir Jagello a îngăduit deschiderea unui drum care, pornind de la Lwów, străbătea Rusia îndreptîndu-se spre Nord prin orașele Belz, Hrubieszów, Krasnistaw, Lublin, Kazimir ajungînd la Radom, unde se bifurca, o ramură apucînd spre Wrocław iar cealaltă spre Poznań¹⁰. În urma deschiderii acestui drum, negustorii din Lublin și desigur cei din Wrocław și Lwów, au putut să-și intensifice legăturile comerciale nesocotind dreptul de depozit al Cracoviei¹¹. Foarte probabil că pe acest drum mergeau Nicolae Schumpetra, Bartholomeus și alți negustori din Lublin la Lwów și de acolo, probabil pe

Przegląd Polski, 148, 149 și 150, Krakow, 1903; idem, *Handel Krakowa w wiekach Średnich*. Rozprawy Akademii Umiejętności, 44, Krakow, 1903; Charewiczowa L., *Handel Średniowiecznego Lwowa*, Lwów, 1925. Din literatura romînească menționăm lucrările lui N. Iorga, I. Nistor, și înainte de toate P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Age*, în «Revista Istorică Romînă», 1933.

⁶ Matowist M., op. cit., p. 72—73.

⁷ Ibidem, p. 67.

⁸ «Akta radzieckie poznańskie», tom. I, 1434—1470, sub redac. K. Kaczmarczyk, Poznań, 1925, nr. 44: „Item coram nobis constitutus providuo Petrus Zeloni publice est confessus, quod Andreas Bialogrodzicz sibi V 1/2 marc., quas sibi tematur vite et rationabiliter persolvit”.

⁹ «Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie», t. I, K. 76 și 77. Vezi de asemenea Wadowski A., *Koscioły lubelskie*, Lublin, 1905, p. 24—25.

¹⁰ «Biblioteka H. Lopacinski din Lublin», Ms. nr. 36, textul complet editat de către Bialkowski L., în lucrarea *Lublin na Stasrych szlakach handlowich*, Pamiętnik Lubelski, t. III, Lublin, 1938, p. 290.

¹¹ Problema începuturilor și dezvoltării acestor drumuri pînă la sfîrșitul secolului XV a fost tratată de autorul acestui articol în lucrarea *Lublin a handel Wrocławia z Rusia w XIV i XV w.*, «Rocznik Lubelski», t. III, Lublin, 1960.

drumul moldovenesc, prin Suceava, Iași și Cetatea Albă la Caffa. În felul acesta s-au stabilit strânse legături economice între Lublin și orașele comerciale ale Moldovei printre care poate și Iașul.

După ce Caffa și Cetatea Albă au fost cucerite de către turci, drumul moldovenesc își pierde din importanța pe care o avusese mai înainte. Bogatelor companii italiene le-au luat locul negustorii greci, care dispuneau de resurse mult mai limitate.

În urma descoperirilor geografice se schimbă sistemul european al drumurilor comerciale. Drumurile terestre își pierd din importanță, iar cele maritime capătă un rol deosebit. Aceste transformări se resimt puternic și în Polonia. Unele orașe ca Lwówul, Wrocławul și mai ales Cracovia, care-și datoraseră prosperitatea legăturilor comerciale răsăritene, sînt foarte serios afectate de aceste schimbări. Cracovia își pierde și poziția sa politică, capitala Poloniei mutîndu-se la Varșovia, care se dezvoltase destul de puternic. Crește de asemenea importanța Poznańului și Lublinului.

Legăturile economice cu statul moscovit, ca și rolul de intermediar al comerțului polonez cu Lituania au determinat în mare măsură dezvoltarea puternică a Lublinului în secolul XVI. În această etapă orașul devine vestit prin iarmaroacele sale care atrag numeroși negustori din Polonia și țările vecine. Pentru rolul pe care-l dobîndise Lublinul în comerțul polonez din secolul XVI, deosebit de edificatoare sînt cîteva cifre referitoare la tranzacțiile efectuate la Cracovia. Din registrele vamale ale acestui oraș pe anii 1538/1539 rezultă că în această perioadă au venit dinspre Lublin sau au plecat spre acest oraș 503 care încărcate cu mărfuri. În aceeași perioadă au venit dinspre Lwów sau au plecat spre acest oraș numai 152 care¹². În anul 1594 din Cracovia se îndreptau spre Lublin 232 care cu marfă, spre Wrocław 161, spre Gdańsk 93, spre Lwów 91, spre Poznań 17, spre Varșovia 16, iar spre Toruń numai 12 care¹³. Aceste cifre reflectă rolul preponderent pe care l-a cucerit Lublinul în comerțul cracovian. Puterea economică a Lublinului nu se mai bazează pe comerțul cu mărfuri de proveniență orientală, mai ales de „coloniale”, ci pe relațiile economice cu Cracovia, Wrocławul și Gdańskul¹⁴.

În secolul XVI, cînd Lublinul ajunge la o mare înflorire, relațiile sale economice cu Moldova aveau un rol cu totul secundar. Din Moldova se aduceau în Polonia, la Lublin și Zamość anumite cantități de vin¹⁵.

¹² Rybarski R., *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, Tom. II, Poznań, 1929, p. 189 și urm.

¹³ Vezi Malecki J., *Handel zewnętrzny Krakowa w XVI w.*, în „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie”, nr. 11, Prace z zakresu historii gospodarczej, Kraków, 1960, p. 91—92.

¹⁴ Malecki J., *op. cit.*, p. 135.

¹⁵ Nistor I., *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV — XVI Jh.*, Göttingen, 1911, p. 28.

Încercarea lui Jan Zamojski de a deschide un nou drum comercial din Polonia spre Turcia prin Moldova¹⁶ s-a terminat cu un eșec¹⁷. În a doua jumătate a secolului XVI Lublinul capătă un important rol politic și cultural în istoria Poloniei. În anul 1569 în acest oraș se pun bazele politice ale uniunii polono-lituaniene, care a primit denumirea de „Uniunea de la Lublin”. În anul 1578 în acest oraș s-a fixat cea mai înaltă instanță judecătorească a Poloniei, așa-numitul „Tribunal al coroanei”.

Lublinul devine în această vreme un centru literar și artistic deosebit de important. Aici a înflorit așa-numita „cultură a veacului de aur” și marii scriitori ai timpului, printre care Nicolai Rej și Jan Kohanowski, au avut strînse legături cu acest oraș. În sfîrșit, în Lublin a apărut grupul „Frații polonezi”, care, în condițiile accentuării contradicțiilor de clasă din cadrul statului feudal polon, se plasau pe poziții progresiste și chiar revoluționare.

În cea de a doua jumătate a secolului XVII, cînd Polonia a fost teatrul a nenumărate războaie și orașele ei au avut mult de suferit, a decăzut și Lublinul. El nu s-a putut reface în secolul XVIII cînd Polonia decade și teritoriul ei se împarte între Rusia, Prusia și Austria. În secolul XIX populația orașului a crescut destul de lent. În perioada războaielor napoleoniene ea era de 7.000 locuitori iar în 1860 se ridică la aproximativ 20.000 oameni. În cea de a doua jumătate a secolului XIX în oraș apar o serie de întreprinderi industriale legate, mai ales, de producția agricolă (fabrice de zahăr, bere, vagoane, mașini agricole, mori). Orașul nu a putut deveni un puternic centru industrial nici în perioada dintre cele două războaie mondiale. El a ajuns totuși unul dintre cele mai însemnate centre ale mișcării muncitorești. Lublinul a înscris pagini de glorie în istoria Poloniei, în timpul celui de al doilea răboi mondial, cînd, sub conducerea Partidului Comunist Polonez, populația a dus o aprigă luptă împotriva ocupanților fasciști. În cadrul Republicii Populare Polone, Lublinul a devenit un puternic centru economic și cultural, cu o populație de 170.000 locuitori și cu minunate perspective de dezvoltare.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ ГОРОДА ЛЮБЛИНА

Краткое содержание

Город Люблин, расположенный у расчленения Люблинской возвышенности рекой Быстрице, ещё с конца XII века стал важным экономическим и административным центром. В 1357 году Люблин

¹⁶ *Ibidem*, p. 74—75; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, XI, nr. 180, p. 717; Herbst-St., *Zamosc*, Warszawa, 1954, p. 22.

¹⁷ Pentru expediția lui Jan Zamoyski în Moldova cf. *Istoria Polski*, P.A.N., Tom. I, partea a 2-a; Vezi de asemenea Gonta A. I., *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în «Studii», XIII (1960), nr. 4, p. 141—156.

получил городской статут и, после ликвидации Галицко-Владимирского княжества, приобрёл значение центрального рынка.

Получив в 1392 году право держать четырнадцатидневную ярмарку и складочное право на 8 дней, Люблин стал развиваться довольно быстрыми темпами. Его развитию содействовало также и географическое расположение у пересечения весьма важных для международной торговли сухопутных дорог. Складочное право Львова и Кракова тормозило торговлю Люблина, принуждая люблинских купцов вести борьбу за устранение этого препятствия. Жители Львова должны были сделать некоторые уступки люблинским купцам, которые вели торговлю с Каффой. С 1450 года Казимир Ягеллончик разрешил им открыть новый торговый путь, проходивший через Россию и делавший связь с Вроцлавом (Бреславлем) и Познанью.

Захват Каффы и Аккермана турками и, вызванный великими географическими открытиями, переворот в международной торговле сильно повлияли на экономическое положение Львова и Кракова. Однако город Люблин, процветание которого не зависело от торговли с Востоком, продолжал развиваться. Особенно высокого экономического и культурного уровня Люблин достиг в XVI веке.

Начиная со второй половины XVII века, когда Польша стала театром опустошительных войн, для дальнейшего развития Люблина создались неблагоприятные условия. В экономическом отношении до окончания второй мировой войны он не выдвигался среди остальных польских городов. Лишь после установления народно-демократической власти город Люблин стал крупным промышленным и культурным центром, перед которым открываются широкие перспективы развития.

ASPEKTE AUS DER GESCHICHTE DER STADT LUBLIN

Zusammenfassung

An der Grenzlinie zwischen den bergigen Gegenden im Süden und dem Hochland im Norden liegt die Stadt Lublin, die sich schon Ende des 12. Jahrhunderts zu einem bedeutendem ökonomischen und administrativen Zentrum entwickelte. Im Jahre 1357 wurde dann Lublin, durch ein Statut, als Stadt anerkannt und nach der Abschaffung des Fürstentums Halici-Vladimir, begann die neue Stadt die Rolle eines Zentralmarktes zu spielen.

Eine weitere Entwicklung der Stadt, die an der Intersektion bedeutender Handelswege lag, erfolgte dann nach dem Jahre 1392, als Lublin das Recht auf einen 14-tägigen Jahrmarkt erhielt. Da aber Lembergs und Krakaus Recht auf Aufbewahrung das Handelswesen Lublins störte, trachtete die Kaufmannschaft der Stadt diese Hindernisse zu beseitigen. Die Lemberger sahen sich also genötigt den Bürgern Lublins, welche mit Caffa einen regen Handel trieben, einige Zugeständnisse zu machen und im Jahre 1450 gestattete ihnen Ca-

zimir Jagello einen Handelsweg zu schaffen, der Russland durchquerte und Lublin mit Breslau und Posen in Verbindung setzte.

Nachdem Caffa und Cetatea Albă von den Türken erobert wurden und nachdem sich das internationale Handelswesen, als Folge der geographischen Entdeckungen, änderte, hatten einige Städte, wie zum Beispiel Lemberg und Krakau, darunter zu leiden Lublin aber, dessen Gedeihen keinswegs von dem Handel mit dem Orient abhängig war, entwickelte sich weiter. Während des 16. Jahrhunderts nahm Lublin einen bedeutenden ökonomischen und kulturellen Aufschwung.

Mit Beginn der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts, als Polen der Schauplatz verwüstender Kriege wurde, konnte sich Lublin nicht weiter entwickeln. Bis nach dem 2. Weltkrieg, spielte Lublin im ökonomischen Leben Polens keine bedeutende Rolle. Erst nach der Einsetzung des volksdemokratischen Regimes, entwickelte sich Lublin zu einem der bedeutendsten industriellen und kulturellen Zentren und es wurden ihm die schönsten Perspektiven eröffnet.

ECOURI ALE REVOLUȚIEI MUNTENE ȘI MAGHIARE DIN ANUL 1848—1849 ÎN MOLDOVA

DE

GH. PLATON

Cauze decurgînd din procesul obiectiv de dezvoltare internă, la care s-au adăugat unele împrejurări specifice, reprezentate de o serie de calamități naturale ca seceta, lăcustele, epidemia de holeră și epizotia, au adîncit la maximum mizeria maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului 1848—1849.

Analiza atentă a condițiilor interne dovedește că existau toate trăsăturile proprii situației revoluționare. Ascuțirea contradicțiilor sociale, expresie a crizei acute a sistemului feudal, amenința să dea naștere unei mișcări generale îndreptate direct împotriva regimului patronat de Mihail Sturza și de clasa pe care acesta o reprezenta.

La conturarea stării de spirit revoluționare, un important rol — care trebuie să fie subliniat — l-a avut și ecoul produs în Moldova de revoluțiile munteană și maghiară.

Grefată pe fondul situației interne, pe condițiile obiective care permiteau izbucnirea unei insurecții generale, influența revoluțiilor din țările vecine — cu toate greutățile cu care știrile pătrundeau atunci în Moldova — a avut darul să întărească încrederea maselor în triumful ideilor de libertate socială și națională.

Ocîrmuirea din Moldova a adoptat măsuri severe pentru a opri sau a contracara efectul pe care ideile revoluționare le-ar fi putut avea asupra maselor moldovene. Prin caracterul și amploarea lor, aceste măsuri, încadrate în sistemul general de represiune internă, dovedeau, fără putință de tăgadă, că granițele și măsurile de represiune nu au constituit obstacole în calea ideilor comune de luptă socială și națională care animau spiritele în cele trei țări românești în timpul anului revoluționar 1848.

Sublinierea aspectelor principale ale acestei probleme va conta și mai pregnant realitatea pe care o reprezenta situația revoluționară din Moldova în timpul anului 1848—1849. Este tocmai ce ne propunem în comunicarea de față.

I. Revoluția din Țara Românească, după cum se știe, a izbucnit în condițiile în care mișcarea revoluționară moldoveană fusese înfrântă, conducătorii acesteia expulzați, fugiți peste graniță sau aflați sub severa supraveghere a organelor autorității de stat, când trupele țariste intraseră deja în țară, când Moldova era teatrul unei vaste și sistematice acțiuni represive. Este de presupus — chiar dacă știrile directe nu sînt prea numeroase în această privință — că programul revoluției muntene și mai ales punctul al 13-lea, privitor la desființarea iobăgiei și la improprietărirea țăranilor, a avut un profund ecou în Moldova.

Cu toată cenzura instituită de Mihail Sturza și cu tot regimul sever de pază a graniței dinspre Țara Românească, opinia publică moldoveană nu putea rămîne străină de evenimentele care se petreceau dincolo de Mîlcov. Articolele înflăcărate din presa revoluționară munteană care cereau „Unirea cu Moldova”¹, în care moldovenii erau îndemnați să ridice „stindardul libertății” și să lupte împreună cu muntenii pentru a doborî „zidul dezunirii”, pentru a alcătui „un singur trup precum sîntem un singur suflet”², acelea în care se sublinia tăria care ar rezulta din unirea eforturilor revoluționare comune, pentru înfăptuirea unei „Romîni” în care să domnească libertatea³, nu puteau să nu aibă ecou, măcar într-un cerc restrîns, mai ales cînd îndemnurile la unire nu făceau numai obiectul unor formulări abstracte. Se cunosc în acest sens demersurile și tratativele purtate cu ocîrmuirea moldoveană⁴.

Se pare că propaganda revoluționară pentru popularizarea programului revoluției muntene se efectua activ în întreaga Moldovă. Este semnificativ în acest sens un ordin al Departamentului din Iașu, adresat ispravniciei de Suceava la 22 iulie 1848, din care rezultă că anumiți oameni „să poartă prin ținut și împărtășesc cocărzi ce sînt semne neîncuviințate a sistemului de acum a Valahiei împărțind între lăcutoiri feliurite vorbe ademenitoare”⁵.

Răspîndirea ideilor revoluționare era cu atît mai lesnicioasă în regiunile limitrofe graniței, cu cît, din interese dictate de ocupațiile lor obișnuite, țăranii satelor de margine treceau frecvent de o parte și de alta a hotarului⁶. Stărostia Putnei comunica administratorului

¹ „Popolul Suveran”, din 19 iulie 1848 și „Pruncul Romîn”, din 13 iulie 1848 în *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. II, p. 628—629 și 484—485.

² „Pruncul Romîn”, din 28 iunie 1848, *Ibidem*, f. 139—140.

³ „Pruncul Romîn”, din 12 iunie 1848, *Ibidem*, tom. I, p. 547—548.

⁴ *Ibidem*, tom. III, p. 88 (Notiță din „Le National”, din 1 septembrie 1848).

⁵ Documentul se află expus la Muzeul Unirii din Iași. Tot în același sens pledează și informațiile privitoare la arestarea erodiconului Evgheni venit din București fără pașaport. Arh. St. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1664, f. 27. (Raportul ispravnicului de Roman din 14 august 1848). Vezi și *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. III, p. 459—460.

⁶ Așa, de pildă, locuitorii satului Nănești-Putna arătau într-o cerere adresată stărostiei la 2 aprilie 1847 că „... fiind cu apropiere de partea Valahiei, ce mai multă hrană a noastră de plîne și alte sămănături producturi ne este în partea

ținutului Rîmnic, în iunie 1848, că a primit dispoziții din partea Departamentului din lăuntru să nu mai permită trecerea în Moldova a locuitorilor din Principatul vecin „purbind asupra lor cocardă și eșarfe românești ce sînt semne neîncuviințate de ocîrmuire”⁷. Obstrucțiile pe care stărostia Putnei le făcea în relațiile cu autoritățile administrative muntene, îl determină pe Scarlat Turnavitu, administratorul ținutului Rîmnicul Sărat, să constate că aceste manevre urmăresc „să rupă comunicația la noi [sic] spre a putea prelungi timpul tiraniei asupra fraților noștri Moldoveni, care doresc a fi și la dîșii dreptate și frăție și a căror dorință va crește tot mai repede văzîndu-o la noi”⁸.

Justețea afirmației din „Pruncul Român” conform căreia țăranii din Moldova „toți sînt gata a se revolta, nemaiputînd suferi robia, mai vîrtos de cînd aflară că frații lor sînt liberi”⁹, este confirmată atît de realitatea internă în general, cît și de cazurile care vădesc influența directă a revoluției muntene.

Spre deosebire de elementele revoluționare care-și manifestau mai mult platonice intenții de a stabili legături cu revoluția din Țara Romînească¹⁰, țăranii și-au dat deschis adeviziunea la ideile acestora. Chiar dacă nu putem da crezare întrutotul unor informații apărute în presa străină, potrivit cărora țăranii din regiunea muntoasă, în special, ar fi pornit înarmați cu topoare și furci „pentru a merge să-și verse sîngele pentru apărarea constituției fraților lor”¹¹, sînt alte mărurii din care se degajă că, cel puțin în satele din vecinătatea graniței cu Muntenia, țăranii s-au pronunțat deschis în favoarea revoluției din Principatul vecin. Este interesantă de semnalat, în acest sens, o cerere a viitorului caimacam N. Vogoride adresată Vistieriei la 12 februarie 1851. Acesta notează că „în anul tulburării din Valahia de care se molipsisă și granița Moldovei”, 95 de locuitori împreună cu familiile lor, din opt sate ale sale din ținutul Covurlui, Putna și Tecuci, „prin smomire”, au trecut granița în Muntenia stabilindu-se acolo¹². Este un indiciu — destul de concludent, de altfel — care confirmă puternica influență exercitată de revoluția din Principatul vecin.

Desigur, adeviziunea nu se putea manifesta fățiș. Ocupația țării ca și represiunea inițiată de domnitor stînjeneau serios pronunțarea des-

aceea, de care în partea noastră avem strimtoare, nu avem locuri pentru arătură ca să ne sîmănăm cite ceva”. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.036, nenumerotat. Vezi și Tr. 1352, op. 1535, nr. 1120, *passim*.

⁷ Anul 1848 în Principatele Romîne, tom. II, p. 55—56. (Raportul administratorului de Rîmnic adresat Ministerului treburilor din lăuntru la 24 iunie 1848).

⁸ *Ibidem*, tom. III, p. 62—63. (Raportul din 30 iulie 1848).

⁹ *Ibidem*, p. 212—214.

¹⁰ T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina la 1848*. Sibiu, 1944, p. 81—83, anexa nr. 29.

¹¹ Anul 1848 în Principatele Romîne, tom. IV, p. 365. (Corespondență din Iași, către „Le National” din 14 septembrie 1848).

¹² Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 427, f. 53—57. Vezi și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, Ed. Dir. Gen. a Arh. St., Buc. 1960, p. 425.

chisă. Deși Mihail Sturza putea comunica Porții că a întrebuințat toate mijloacele „pentru a combate influența tulburărilor ivite în provincia Valahia”¹³, aceasta a constituit o realitate care a contribuit într-o însemnată măsură la adâncirea stării de spirit revoluționare¹⁴.

II. În urma înăbușirii mișcării din martie, atenția ocîrmuirii Moldovei și a lui M. Sturza s-au concentrat asupra prevenirii prin orice mijloace a extinderii ideilor revoluționare în rîndul maselor. Pentru realizarea acestui obiectiv au fost utilizate toate mijloacele: de la măsurile represive pentru aplicarea cărora au fost mobilizate toate forțele reacționare interne, la campania de diversiune pentru abaterea atenției maselor de la lupta revoluționară, la izolarea Moldovei de restul lumii prin instituirea unei severe cenzuri și întărirea pazei granițelor. Această din urmă măsură devenise cu atît mai necesară cu cît Imperiul austriac vecin, înspire care Moldova avea granița cea mai întinsă, fusese cuprins de flăcările revoluției.

Temerile lui M. Sturza erau cu atît mai justificate cu cît, cel puțin la început, pînă la dezlănțuirea contrarevoluției, autoritățile austriece, cu intenții politice bine determinate, înlesniseră fuga revoluționarilor moldoveni și permiteau activitatea acestora în cadrul grupului de la Cernăuți¹⁵.

Încă din cursul lunii aprilie 1848, încep să fie luate severe măsuri de pază a graniței. Sarcina revenea, în cea mai mare măsură, tot locuitorilor satelor de margine. Astfel, se dau dispoziții pentru blocarea poștelor mici „socotite netrebnice”, în vederea opririi circulației¹⁶ și, în același timp, se instituie un sever control asupra acelor care intră în Moldova.

Temerile cu privire la răspîndirea ideilor revoluționare erau cu atît mai întemeiate cu cît rapoartele unora dintre dregători confirmau existența unor propagatori ai acestora în satele din lungul graniței. Astfel, de pildă, ispravnicul ținutului Dorohoi raporta Visteriei, la 24 iulie 1848, că în urma controlului efectuat în satele din apropierea graniței cu Bucovina a descoperit un număr de locuitori trecuți din cealaltă parte „sub mască de a cumpăra sare și titiun, care purtîndu-să printre locuitorii de aici, presurînd soiuri de vorbe tulburătoare liniștii îndemnînd

¹³ *Ibidem*, p. 279.

¹⁴ Este interesant de notat faptul că, în conformitate cu dispozițiile generalului Duhamel, în urma acțiunilor de dezarmare a locuitorilor din Țara Românească, măsura este extinsă și asupra părții moldovene a orașului Focșani. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15. 024, f. 4—6 (Duhamel către M. Sturza, 5 noiembrie 1848).

¹⁵ Autoritățile austriece doreau să cîștige simpatia rominilor pentru Imperiul Habsburgic, „cu scopul de a-și putea duce, astfel, la îndeplinire planurile expansioniste în Țările Romîne”. Cf. St. Pascu, *Contribuții la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848, din Moldova*, «Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai», tomos III, nr. 8, series IV, fasciculum 2, Historiae, Cluj, 1958, p. 99.

¹⁶ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. I, p. 350—351 (Circulara din 26 aprilie 1848).

pre aceștia spre a să împotrivi atât la datoriile lor către proprietari precum și în plata dărilor către hazne¹⁷.

Contrarevoluția cercurilor conducătoare feudalo-burgeze din Imperiul Habsburgic care a avut drept rezultat izbucnirea revoluției muncitorilor din Viena, la sfârșitul lunii august 1848, continuată apoi de insurecția maghiară și de luptele de baricadă din capitala austriacă, au avut darul să provoace serioase motive de îngrijorare ocîrmuirii moldovene.

Din documentele timpului, ofise domnești, ordine sau circulare ale Departamentului din lăuntru sau ale Hătmăniei, se degajă teama că locuitorii Moldovei, a căror stare de spirit era bine cunoscută autorităților, vor urma exemplul maghiarilor și al romînilor de peste munți. Pentru a se evita o asemenea eventualitate, se intensifică măsurile de pază a graniței. Astfel, se înmulțește numărul plășilor care sînt dublați de slujitori ai isprăvniciilor. Ispravnicul ținutului Bacău își exprima îngrijorarea în legătură cu faptul că în cazul în care secuii ar încerca să treacă în Moldova, ungurii care locuiesc în satele Principatului, care întrețin strînse legături cu cei de peste munți, ar putea să se „zmerduiască”, lucru care ar comporta grave complicații¹⁸. Incapabilă să prevină prin propriile sale mijloace o asemenea eventualitate, ocîrmuirea moldoveană apelează la sprijinul trupelor țariste al căror comandament acorda o atenție deosebită evenimentelor care se desfășurau în Imperiul Austriac¹⁹. O parte din trupe sînt dislocate pe granița dinspre Bucovina și Transilvania, iar comandanții moldoveni ai graniței sînt subordonați celor țariști.

Disensiunile dintre revoluționarii romîni și maghiari — care au ușurat sarcina reacțiunii habsburgice — și represaliile la care erau supuse satele romînești, au determinat un mare aflux de locuitori din Transilvania spre Moldova²⁰. În legătură cu primirea acestora, s-au dat dispoziții speciale potrivit cărora cei veniți trebuiau să dea „înscriș cu jurămint că ei vor fi credincioși în acest Prințipat”²¹. De asemenea, autoritățile

¹⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 479. Ca urmare a acestui fapt, se intensifică măsurile pentru paza „cu strășnicie” a graniței. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, red. M. Roller, p. 252—253, 255, 256.

¹⁸ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 112, 136 și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 274—275 (Raportele adresate comandantului Miliției, D. Sturza, de către comandantul graniței dinspre Transilvania și de ispravnicul ținutului Bacău). În legătură cu influența revoluției maghiare vezi datele oferite de N. Macovei, în comunicarea *Despre pătrunderea revoluționarilor unguri în Moldova (1848)*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, anul XIII, f. 2, 1962, Acad. R.P.R., Filiala Iași.

¹⁹ Din adresa lui D. Sturza către generalul Moller, din 16 octombrie 1848, se desprinde că existau temeri nu numai în privința satelor locuite de unguri. Acesta, cerînd sprijinul, nota că „năvălirea secuilor poate a insufla duh răzvrătitor și între locuitorii Moldovei din care mulți, prin satele megieșite cu granița, sînt unguri”. *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 175.

²⁰ *Ibidem*, p. 284—285 (Raportul isprăvniceii de Neamț din 28 oct. 1848) și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 276, 286 și passim.

²¹ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. V, p. 318—320, 518, 562, 718, 719

trebuiau să se convingă că aceștia, venind în Moldova, „năzuiescu spre scăpare iar nu vin cu vreun alt rău scop”²².

Exista temerea, îndreptățită, de altfel, că sub acest pretext s-ar putea strecura în Moldova elemente revoluționare care, prin activitatea lor, puteau aduce prejudicii liniștii interne²³.

Dispozițiile cu privire la modalitățile de trecere a graniței, date în acord cu cele ale generalului Moller²⁴, cuprindeau următoarele puncte din care se desprindea, așa cum, de altfel, o atestă și alte documente²⁵, că teritoriul Moldovei era pus la dispoziția contrarevoluției habsburgice.

1) Trupele austriece sau locuitorii „sprijinitori puterii pravilicești” care, sub presiunea armatelor revoluționare, „vor fi nevoite” să treacă în Moldova sau în Țara Românească, vor fi primite fără să fie dezarmate.

2) Ungurii revoluționari care ar trece hotarul, vor fi primiți „în priivire iubirii de oameni” însă vor trebui să predea armele.

3) În eventualitatea în care trupele revoluționare ar încerca să pătrundă cu forța în Principat, li se va opune rezistență fără însă a se depăși granița cu Austria. Priveghetorii de ocoale sînt avizați în mod special că, într-o asemenea eventualitate, „să stăruiască cu satele megieșite, pe cît se vor pute apăra”²⁶.

4) Funcționarii de pe graniță trebuiau să informeze imediat comandamentele trupelor de ocupație, atît în cazul intrării în țară a oștilor sau a locuitorilor „lucrători în folosul împăratului austriecesc”, cît și în acel al pătrunderii detașamentelor revoluționare²⁷.

Mișcările trupelor revoluționare sau imperiale, ciocnirile armate dintre acestea precum și starea de spirit a locuitorilor, fac obiectul unor

²² *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 286.

²³ La 7 noiembrie 1848, D. Sturza comunica Departamentului din lăuntru că a fost informat că, la zăstava Dorna, un număr de locuitori din Bucovina ar stăruia să fie primiți în Moldova. „Pentru ca nu cumva oarecare răzvrățitori — menționa acesta — sub mască că voescu a se așeza în Moldova să uneltească ademeniri necuviincioasă între locuitorii din Moldova”, s-au dat dispoziții să fie cercetați cu atenție. Ispravnicii de Neamț și Suceava primesc instrucțiuni similare. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.153.

²⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 291.

²⁵ Astfel, legătura dintre trupele austriece din Bucovina și sudul Transilvaniei se stabilea prin Moldova și Țara Românească. La 17 ianuarie 1849 ispravnicul de Suceava raporta că un căpitan austriac, venit din Sibiu, a expediat „ștafetă tare grabnică” colonelului Urban care se afla la Dorna și căruia i se cerea să înainteze în Transilvania. De asemenea, la 27 aprilie 1849, Departamentul din lăuntru comunica aceleiași ispravnicii că austrieții sînt autorizați să transporte din Bucovina, prin Moldova, la Galați și apoi spre Orșova, puști, muniții pentru tunuri și altele. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 130, 441—442.

²⁶ Ibidem, f. 19. Ridicarea satelor trebuia să constituie o măsură extremă, luată în ultimă instanță. De aceea, se atrăgea atenția că dispoziția trebuie să rămână secretă. Ea urma să fie adusă la cunoștința locuitorilor numai atunci cînd împrejurările o vor impune. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 304—305 (Ordinul ispravniciei de Botoșani către stegarul de slujitori, din 28 decembrie 1848).

²⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 24—25.

numeroase rapoarte pe care slujbașii de pe graniță erau îndatoriți să le expedieze periodic autorităților de resort²⁸.

Cu toate zvonurile — intenționat răspândite și amplificate — în privința pretinselor masacre și jafuri săvârșite în Bucovina și Transilvania de către trupele generalului Bem²⁹, victoriile acestuia împotriva trupelor imperiale intrate în derută³⁰ precum și informațiile cu privire la comportarea armatei de sub conducerea sa³¹, au avut un larg ecou în Moldova, cel puțin în regiunea din vecinătatea graniței.

Deși documentele cunoscute pînă acum nu o atestă direct, putem presupune totuși că populația Moldovei a primit cu simpatie revoluția maghiară care afișase în programul său largi libertăți sociale. În acest sens pledează numeroase documente oficiale care semnalează prezența în țară a unor revoluționari unguri care, cu toată strădania autorităților, n-au putut fi descoperiți. Deși cifrele indicate în informațiile oficiale sînt evident exagerate, adevărul este că aceștia erau ascunși de locuitorii satelor care, în felul acesta, cel puțin, își manifestau adeziunea cu revoluția de dincolo de Carpați.

Într-un ofis din 4 decembrie 1848, adresat isprăvniciei de Roman, domnitorul arată că a fost informat că în unele sate ale ținutului ar fi ascunși 250 oameni „unguri și leși revoltanți”. Atrăgînd atenția asupra faptului că „mistuirea în țară a unor așa fețe streine este de sminteală scoposului public”, M. Sturza recomandă să se facă cercetări „cu scumpătate” prin sate și toți străinii descoperiți să fie predați celui mai apropiat comandament militar³². Generalul Moller, la rîndul său, înștiința de asemenea că a fost informat că „ungurii tulburători din Transilvania au umblat tainic prin Moldova pentru cumpărarea pripasălor, de focuri împușcătoare”. Ispravnicii sînt autorizați să avertizeze pe proprietari că, în eventualitatea în care asemenea oameni umblă prin sate, sînt datori să înștiințeze imediat pe comandantul de graniță³³.

Agenția austriacă însăși, intervine cerînd să se ia măsuri severe de pază la punctul Oituz, Ghimeș și Tulgheș pentru a prinde pe acei

²⁸ Ibidem, passim. Vezi și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 298, 299, 300, 301, 302, 306—307, etc. și Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.636, passim.

²⁹ În numeroase rapoarte se arată că ungurii „ar fi făcut indestule prăzi și omoruri între oameni...” sau „pe unde trec fac cele mai aspre și neuzite omoruri”, ori, pricinuesc „omoruri și prădăciuni”. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 300—302. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 38, 39.

³⁰ La 24 decembrie 1848, comandantul trecătoarei Dorna raporta că toate „cătanele austriecești ce erau pe la cerdacuri, toate au fugit spre scăpare”. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 39.

³¹ Astfel, de pildă, la 29 decembrie 1848, ispravnicul de Botoșani raporta că armatei lui Bem, alcătuită din diverse naționalități și în componența căreia intră și „legheonul studenților pribegiți din Viena”, îi este proprie „o aspră disciplină ostășească”. Referindu-se la agitațiile populației din Bucovina, dregătorul notează că trec în Moldova „cei mai mulți inchipuiți cu mijloace”. Mențiunea este interesantă infirmînd zvonurile tendențioase. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 306—307.

³² Ibidem, p. 294.

³³ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 52 (Ordinul Departamentului din lăuntru către isprăvnicia de Suceava, din 31 decembrie 1848).

din revoluționari care ar încerca să treacă în Moldova. Se atrăgea atenția că „răzvrățitorul de căpetenie” Ladislau Berczinski a venit în Moldova sub numele fals de Gaspar Simon și se află ascuns la moșia Ruginoasa proprietate a logofătului C. Sturza. Ispravnicul este însărcinat să cerceteze imediat veridicitatea acestei informații³⁴.

Insistențelor agenției austriece — care și mai tirziu va solicita „prietenosă conlucrare a guvernului Moldovei” pentru prinderea și predarea celor mai de frunte revoluționari maghiari care eventual ar trece în Moldova și a căror semnalmamente sînt date în detaliu și transmise ispravnicilor³⁵ — li s-au dat curs cu o promptitudine care este simptomatică pentru starea de spirit a locuitorilor din Moldova. În vasta acțiune inițiată pentru depistarea revoluționarilor maghiari se reflectă îngrijorarea ocîrmuirii cu privire la faptul că revoluția din Ungaria și Transilvania, prin exemplul oferit, de luptă armată pentru libertăți sociale și naționale, ar putea determina aprinderea scintei revoluționare și în Moldova unde spiritele erau pregătite în acest sens.

Țelurile revoluției maghiare nu erau străine locuitorilor moldoveni. Țăranii, mai ales, știau că revendicarea cea mai arzătoare, desființarea iobăgiei și împrumetărirea, constituia obiectivul cel mai important al acesteia. Este semnificativă în sensul acesta mențiunea dintr-un raport al privighetorului ocoului Șomuz care, comunicînd trecerea în Bucovina a unor oameni, nota că unii din locuitorii satelor nutreau credința „că în partea Bocovinei ar fi slobozi de lucrare boerescului”³⁶.

Reprezentanții regimului feudal din Moldova, în propriul lor interes, trebuiau să colaboreze cu reacțiunea habsburgică.

³⁴ Ibidem, f. 55 (Ordinul din 3 ianuarie 1849).

³⁵ Cf. N. Șendrea, *Cîteva lucruri în legătură cu ultimele momente ale revoluției ungurești din 1848*, în „Analele Moldovei”, vol. I, fasc. 1—IV, Iași, 1841, p. 18—24. Vezi și Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 248—254 și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 365 și urm.

³⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1463, op. 2012, nr. 1595, f. 62 (Raportul adresat ispravniciei ținutului Suceava la 7 februarie 1849). Sînt și alte documente din care rezultă că locuitorii Moldovei erau informați asupra evenimentelor din Transilvania și Ungaria. Astfel, de pildă, ispravnicul de Roman raporta Departamentului din Iaștru, la 14 ianuarie 1849, următoarele fapte: Doi locuitori din satul Porcești, întorcîndu-se de la Iași, s-au oprit la o crîsmă din Tetcani. Acolo erau șase care brașovenști însoțite de cîțiva unguri precum și alți locuitori, tot unguri, din satul Gherăești. După plecarea acestora, cîrciumarul a relatat celor doi locuitori conținutul discuțiilor purtate. Astfel, „ungurii brașoveni bănuie celor de aici că cum îi rabdă inima să privescă în ce confuzii de bătălii sînt ei și nu sar a le da ajutor, că dacă ungurii cîți sînt aici s-ar uni cu cei din cea parte, ar face o bună ispravă”. Cei din Moldova au răspuns „că ei cum să sae cu miinile goale”. În cele din urmă, ungurii din Brașov au declarat că la întoarcerea lor din Iași se vor înțelege mai bine. Cei doi locuitori, oprindu-se în Roman, au relatat și altor săteni cele auzite. Interesant de observat că la interogatoriul ce se ia la Iași celor 11 cărauși, aceștia declară că sînt dintre rominii care au fost jefuiți de unguri. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 322—325.

Campania de depistare a suspectilor, în categoria cărora intrau toți străinii, se desfășoară pe scară largă³⁷. Într-un ofis din 4 ianuarie 1848, domnitorul, revenind asupra dispozițiilor anterioare, cu privire la primirea și predarea revoluționarilor, dispune organizarea mai temeinică a supravegherii satelor pentru descoperirea străinilor „revoltați” din Transilvania. Noile măsuri sînt justificate, notează domnitorul, de faptul că mulți dintre revoluționari „pentru ca să scape... ar fi trecut pe furis în Moldova, prin munți și s-ar fi mistuind prin sate, prin țiguri, pe la odăi, pe la țirle și pe la crișme, în porturi schimbate și supt nume străine... supunîndu-se la slujbe și alte îndatoriri particulare”³⁸.

Instrucțiunile prevăd ridicarea și a acelor oameni care intraseră în Moldova cu pașapoarte eliberate de guvernul revoluționar condus de Kossuth³⁹.

Grija pentru prevenirea izbucnirii revoluției și în Moldova este în mod egal manifestată și de comandantul trupelor de ocupație. Aceasta era cu atît mai justificată cu cît, după cît se pare, revoluționarii unguri căutau să obțină informații cît mai exacte asupra efectivului trupelor dislocate pe graniță și a locurilor în care acestea se aflau amplasate⁴⁰.

Se iau măsuri pentru deplasarea mai rapidă a curierilor pe linia graniței⁴¹, se intensifică acțiunea de supraveghere prin sate și de observare a mișcărilor trupelor maghiare⁴², repetîndu-se dispozițiile anterioare⁴³. Mai mult decît atît, la începutul lunii februarie, se procedează la stringerea armelor pe care le posedau locuitorii. Informații în privința acestei operații avem doar pentru ținutul Suceava. Presupunem însă că ea a fost extinsă și asupra celorlalte ținuturi. Astfel, numai în ocoalele Siret și Muntele, s-au adunat un număr de 412 puști și 172 pistoale⁴⁴ care au fost depuse în păstrarea vornicilor sau la curțile boierești. Pretextul care a justificat această măsură a fost acela că

³⁷ *Ibidem*, p. 322, 334, 370—372, 385, 388, etc. și Arh. St. Iași, Tr. 1772, p. 2020, nr. 16.636. *passim*.

³⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 62 și N. Iorga, *Despre revoluția de la 1848 în Moldova*, Buc. 1938, p. 26—28, anexa XL și XLIII.

³⁹ *Ibidem*, p. 32—33, anexa LIV.

⁴⁰ La 29 ianuarie 1849, isprăvnicia Suceava comunica funcționarilor în subordine că a fost informată de polcovnicul Alexandrov, comandantul trupelor din ținuturile Neamț și Suceava, că trei revoluționari unguri, Ed. Beóthi, M. Perczel și P. Vasvary, „prin taină, au trecut în prințipatul Moldovei pentru de a lua știință de nr. oștilor rostenesti așezate în Moldova și de locurile așezării lor, ba încă și în scopul purtării mai departe a lor urmare și nu vor întîrzia a trece în Valahia spre invitare de tulburare”. Dregătorul, atrăgînd atenția asupra „gingășimei ce o poartă această impregiurare”, recomandă să se facă cercetare „cu de-a-măruntul pe la moșii, pe la vechilii moșiilor unde sînt leși și nemți, pe la ferăsaî...”. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 189.

⁴¹ *Ibidem*, f. 193, 196.

⁴² *Ibidem*, f. 211, 213, 217, 245, 230, 246, etc.

⁴³ *Ibidem*, f. 247. La 7 februarie 1849 se repetă ofisul din 4 ianuarie. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 31, anexa nr. LI.

⁴⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 260—264, 284—285, 337, Este indicat numărul de arme ridicat din fiecare sat.

locuitorii care posedau arme, pădurarii, plăeșii sau alții, ar putea să le vîdă eventualilor emisari unguri care umblau prin Moldova cu scopul de a aduna arme, alimente și furaje, necesare aprovizionării armatei revoluționare.

Circulare redactate în termeni foarte drastici erau aduse la cunoștința vornicilor, pasnicilor precum și a locuitorilor care erau înștiințați „că nimeni să nu îndrăznească a vinde armele la tulburătorii unguri și ori cui, că vor fi aspru pedepsiți”⁴⁵. La 10 februarie 1849 operația era terminată⁴⁶.

Realitatea însă era cu totul alta decît aceea care se desprinde din notificările oficiale. Adevărul temei care a impus această măsură era teama de izbucnirea unei mișcări populare interne. Cel puțin în momentul acela, armata revoluționară maghiară, în cadrul căreia, așa cum se desprinde și din rapoartele comandanților de graniță, erau și mulți romîni⁴⁷, nu aveau nevoie de armele existente în Moldova. Armamentul necesar era furnizat de trupele imperiale care, în acest timp, la Bistrița, suferiseră o grea înfrîngere. În legătură cu aceasta, privighetorul ocolului Muntele, din ținutul Suceava, raporta la 1 februarie 1849 că, după acțiunea de la Bistrița, cînd ungurii i-au alungat „foarte cumplit” pe austrieci, ... în care război ce au urmat, mulți din oastea austriecească au rămas morți și răniți, ... se vorbește că ungurii, în furia în care ei au pornit, au să pășască mai departe în prințipaturile Austriei”⁴⁸.

Teamă ca victoriile trupelor maghiare să nu antreneze și o ridicare a maselor în Moldova, a determinat, credem, această măsură cu caracter preventiv. Procedînd astfel, ocîrmuirea demonstra, de altfel, că întregul șir de măsuri luate pentru prinderea revoluționarilor strecurăți în Moldova ca și pentru paza graniței, urmăreau nu apărarea țării împotriva unei eventuale „năvăliri” a acestora — așa cum se încercase a se justifica la sfîrșitul anului 1848 — ci înlăturarea oricărei posibilități de a se stabili vreun contact, sub orice formă, între populația Moldovei și armata revoluționară.

Este cert, comandantul armatei revoluționare maghiare, cel puțin acum, nu avea intenția să intre în Moldova, deși, dacă ar fi făcut-o, condițiile ar fi fost cu totul altele decît cele din vara anului 1849. Acum, armatele revoluționare se aflau în plină ofensivă și trecerea hotarelor nu ar fi implicat nici un fel de obstacol serios. În calcul vor fi intrat, desigur, și evitarea unor complicații internaționale determinate de prezența trupelor țariste în Moldova. Din rapoartele primite de ocîrmuire cu privire la mișcările trupelor revoluționare din Transilvania și Bucovina se desprinde evident acest lucru. Astfel, într-un

⁴⁵ Ibidem, f. 336 (Raportul privighetorului ocolului Muntele din 10 februarie 1849. Sublinierea este a noastră).

⁴⁶ Ibidem, f. 337.

⁴⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.636, f. 273 (Raportul ispravnicului de Neamț din 12 mai 1849).

⁴⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 323.

asemenea raport se arată că la 25 decembrie 1848 generalul Bem, însoțit de circa 600 călăreți, a venit pînă la vama din Dorna. După ce a fost informat că trupele ruse se află la o depărtare de trei ceasuri de graniță, s-a retras din nou. În raport se notează în continuare că intenția ungurilor este să taie comunicația dintre Bucovina și Transilvania și să împiedice accesul trupelor imperiale din Galiția. Se aprecia chiar că armatele revoluționare ar intenționa să treacă în Galiția pe la Stanislav.⁴⁹

Un alt raport, relatînd ciocnirile dintre unguri și austrieci și înfrîngerile suferite de aceștia din urmă, sublinia că revoluționarii, „pentru Moldova, n-au nici o îngrijire de scop ca să calce hotarale, ce zic și strigă că ei cu Austria au război pînă cînd nu va rămîne un ungur, de nu le va încuviința împăratul austrieccesc ponturile care ei le cer.”⁵⁰

Sînt puține informațiile — și unele din ele le-am semnalat — din care să putem desprinde ecoul direct pe care l-a avut în mase revoluția maghiară. Situația internă însă, care la începutul anului 1849 se menținea la fel de critică, dădea serioase temeuri de îngrijorare atît ocîrmuirii interne cît și Rusiei țariste. Măsurile preventive luate în vederea înlăturării eventualității reprezentate de o ridicare a maselor moldovene — în rîndul acestora se situează, în primul loc, intrarea în țară a trupelor contrarevoluționare — constituie un indiciu concludent că situația era considerată ca fiind gravă.

În cursul lunilor următoare, mersul ostilităților este urmărit cu aceeași atenție⁵¹ iar controlul intern pentru depistarea revoluționarilor sau a publicațiilor revoluționare se desfășoară cu toată energia. Documentele oficiale semnalează în continuare existența în Moldova a unor presupuși agitatori⁵². Cercetările, deși nu dau rezultate pozitive⁵³, dovedesc că starea de spirit era deosebit de încordată.

⁴⁹ Ibidem, f. 42.

⁵⁰ Ibidem, f. 321 (Raportul privighetorului ocolului Muntele din 16 februarie 1849).

⁵¹ Ibidem, f. 338, 347, 372 și passim.

⁵² În cursul lunii martie se dau porunci ispravnicilor să prindă pe unii emisari polonezi sau să confişte și să aresteze pe acei la care s-ar găsi unele broşuri poloneze cu conţinut revoluţionar îndreptate „împotriva Rosiei şi Austriei, pentru răsturnarea acestor imperii”. Cf. *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 380–381 şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2013, nr. 1997, f. 396. În luna următoare, de asemenea, se dau dispoziţii în conformitate cu indicaţiile generalului Moller, pentru prinderea acelor străini „care vin din staturile europiene apusene spre răspîndirea subversivilor revoluţionare”. *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848*, p. 387. Dispoziţiile acestea sînt reinnoite prin ofisul domnesc din 18 aprilie 1849 în care se notează că vor fi arestaţi nu numai acei care umblă prin ţară „în scopuri vinovate politiceşti”, ci chiar acei „cu purtare de prepus”. Vor fi primiţi în ţară numai cei cu paşapoarte austriece sau „a altor staturi legale”. Ibidem, p. 388 şi N. Iorga, op. cit., p. 36–37, anexa XLV şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 413.

⁵³ Negustorul Gölde, proprietarul întreprinderii de fabricat conserve de la Galaţi devine victima zelului depus de comisarul ţirgului Fălcium. Fiind găsit fără paşaport sau răvas de drum, este arestat. La interogatoriu, declarîndu-şi calitatea de supus englez, arată că nu are acte însă „este cunoscut în toată ţara că umblă prin ţirguri şi pe la boierii posesori şi proprietari de cumpără cirezi de boi şi vaci”. Arh. St. Iaşi, Tr. 1329, op. 1521, nr. 214, f. 14–16, 38, 48.

Intrarea trupelor revoluționare maghiare în Moldova a accentuat panica în rândurile reprezentanților feudalismului. Fără să insistăm asupra acestei probleme, deoarece faptele sînt, în general, cunoscute⁵⁴, ne vom mărgini să amintim doar contramăsurile luate de ocîrmuire pentru menținerea liniștii interne.

Este greu de precizat ecoul intervenției trupelor revoluționare și a proclamațiilor semnate de generalul Bem. Informații directe în legătură cu aceasta lipsesc. Este de presupus — și aceasta este firesc — că acțiunile revoluționarilor maghiari pe teritoriul Moldovei nu au rămas fără urmări. Măsurile întreprinse de ocîrmuire vădese că aceasta a privit cu toată seriozitatea gravele implicații interne care ar fi putut fi determinate de intrarea în țară a revoluționarilor unguri.

Cele două proclamații lansate de Bem, la 10/22 și 12/24 iulie 1849, una adresată locuitorilor iar cealaltă autorităților civile ale orașului și districtului Tg. Ocna⁵⁵ — și se pare că acestea n-au fost singurele — au avut, probabil, o circulație destul de largă.⁵⁶

La 12 și 13 iulie, prin două ordine succesive, Departamentul din lăuntru, înștiințînd isprăvnicile din Neamț, Suceava și Putna despre intrarea armatelor maghiare în Moldova, le cere să supravegheze cu atenție întreaga întindere a graniței și să raporteze imediat în eventualitatea în care granița ar fi trecută și prin alte puncte⁵⁷.

Conform hotărîrii Sfatului,⁵⁸ sînt trimise ordine ispravnicilor pentru a strînge toate proclamațiile lansate către populația satelor. În același timp, se atrage atenția dregătorilor să manifeste o deosebită grijă „priveghind cu mare scumpătate ca acele proclamații să nu aibă vreun fel de înrîurire între norod și să nu prilejească băntuire lăcuiților”. Reușita acțiunii — se specifică în continuare în ordin — depinde de „deșteapta priveghere și vrednicie dregătorului”⁵⁹.

Din materialul documentar publicat⁶⁰ și mai ales din interpretarea insuficientă a unor informații, s-a tras concluzia, fără să se analizeze mai bine faptele, că „lumea fugea îngrozită lăsîndu-și avutul în părăsire”.⁶¹ Din felul în care sînt înfățișate lucrurile s-ar părea că inter-

⁵⁴ Cf. Gh. Duzinchievici, *Un episod din revoluția de la 1848—1849 trecerea generalului Bem în Moldova*, în „Anuarul muzeului Bucovinei”, Cernăuți, 1944, p. 145—213 și Nic. Șendrea, *O încălcare a hotărîrii Moldovei de către ungurii insurgenți în vara anului 1849*, Iași, 1943.

⁵⁵ Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 160.

⁵⁶ Comandantul garnizoanei ocnelor raporta, la 16 iulie 1848, că ungurii „trimit spioni în toate părțile și invitează pe locuitori la arme pentru care au și slobozit și alte proclamații”. *Ibidem*, p. 188, anexa XV. În ziua de 16 iulie, numai în ocolul Troțușului, așa cum raporta Sfatului Departamentului din lăuntru, s-au strîns un „număr de 25 proclamații din nou tipărite și cu totul osăbite de acele pînă acum trimisă”. *Ibidem*, p. 195, anexa XXI.

⁵⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 505—506, 590.

⁵⁸ Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 184—186, anexa XII.

⁵⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 214, f. 28 și Tr. 1763, op. 2012, nr. 1997, f. 512.

⁶⁰ Gh. Duzinchievici, *op. cit.*

⁶¹ *Ibidem*, p. 167.

venția trupelor revoluționare maghiare a avut un efect contrar celui scontat.

Este drept, evenimentul a stîrnit o oarecare derută în mijlocul locuitorilor. Aceasta a fost accentuată de faptul că lipsa de disciplină a unora dintre detașamente a prilejuit rechiziționarea arbitrară a produselor locuitorilor din unele sate.⁶² De asemenea, un rol important trebuie să-l fi avut, credem, și faptul că proclamațiile nu pomeneau nimic de soluționarea prin luptă a revendicărilor cu caracter social ale țărănimii. Însă, așa-numita „panică” din rîndul locuitorilor era prea mare ca să fi fost provocată, în mod exclusiv, de teama unor eventuale jafuri. După cît se pare, frămîntarea țăranilor avea și alte temeuri mai adînci. Tocmai de acestea ocîrmuirea avea motive să fie îngrijorată mai mult.

Veridicitatea acestei prespunerii poate fi dovedită, printre altele, chiar și de acele documente care au servit la concluzia contrară. Astfel, una din cele mai reprezentative piese din categoria acestora o constituie raportul adresat Sfatului de către Departamentul din lăuntru, la 16 iulie 1849.⁶³ Aici este redată și relatarea boierului Alecu Aslan care se plîngea că locuitorii, îngroziiți, „și-au părăsit casele cu toate, lăsîndu-și și chiar vitele”. Proprietarul era îndreptățit să considere faptul acesta drept o „catastrofă” pe care „ochiul o privește lăcrămînd” deoarece grînele i se scuturau pe cîmp. Cu toate îndemnurile sale, locuitorii „nu s-au supus supt cuvînt de spaima ce poartă”. S-ar părea, așa cum rezultă de aici, că împrejurările constituiau un pretext bine venit pentru locuitori de a refuza să îndeplinească obligațiile de boieresc.

Ocîrmuirea nu a întîrziat să ia măsuri pentru „liniștirea” locuitorilor. În fiecare ocol sint rînduiți cite doi boieri cu această misiune. Postelnicului Ilie Gherghel i se recomandă să coordoneze acțiunile și „să ia măsurile cuvenite, potrivit cu împregiurare, întru liniștirea satelor îngrozite”. De asemenea, i se mai cere ca, în ținuturile pe unde va trece, să constate care este „duhul” locuitorilor și „aflînd din partea lor vreo pornire de pribegire sau groază de a părăsi lucrare gospodăriilor, să iai cuvenitele măsuri de liniștire”⁶⁴. Acțiunile postelnicului s-au extins, în egală măsură, și asupra ținuturilor Putna și Tecuci. Trebuie observat că locuitorii acestor două ținuturi nu aveau nici un motiv să fie îngrijorați. Cu toate acestea, au putut să fie liniștiți abia după ce dregătorii au luat măsuri apreciate ca fiind „după cele mai active și bune chibzuiri”⁶⁵.

⁶² Comisia, special instituită, pentru evaluarea pagubelor pricinuite, le apreciază, în iunie 1850, la suma de 252.487 lei și 16 parale. *Ibidem*, p. 221, anexa XXXVII. Este interesant de notat, totuși, că la retragerea din Moldova, Bem a plătit produsele achiziționate eliberînd și o chitanță de 3355 florini pentru despăgubirea proprietarului din Filipești. *Ibidem*, p. 201—202, anexa XXVII.

⁶³ *Ibidem*, p. 189—190, anexa XVI.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 202—203, anexa XXVIII (Raportul către Sfat al Departamentului din lăuntru, din 25 iulie 1849).

După cit se poate constata, frământările țărănești aveau un caracter extins și deosebit de profund. Ocîrmuirea avea în vedere mult mai puțin panica locală, provocată de indisciplinarea unora din detașamentele maghiare, decît influența pe care contactul cu populația și proclamațiile le puteau avea în rîndul maselor. Acțiunile întreprinse aveau în vedere tocmai contracararea acestei influențe. Pe această linie se plasează atît misiunea postelnicului Gherghel și cea a căpitanului Asaki, cărui i se recomandă să facă cercetare în ținutul Bacău, fără „ce mai mică zvoană”⁶⁶, cit și circulara secretă din 18 iulie 1849.

Prin acest ultim document se atrăgea atenția dregătorilor asupra proclamațiilor lui Bem și a înriuririi „ce asămîne invitări ar pute pricinui în duhul fețelor rău cugetătoare”. Recomandîndu-se a se manifesta o „vajnică priveghere pentru liniștea obștei”, se dădeau instrucțiuni pentru prevenirea și combaterea energică a oricărei încercări de răscoală⁶⁷.

Din toate acestea se desprinde faptul că, în Moldova, spiritele erau departe de a fi liniștite. Chiar dacă lipsesc mărturiile directe în legătură cu anumite mișcări produse sub influența revoluției maghiare, avem suficiente probe din care se desprinde că și în această perioadă frământările maselor, ale țăranilor în speță, erau destul de intense⁶⁸. Avînd în vedere tocmai situația internă, ocîrmuirea s-a străduit să înlăture, prin orice mijloace, încercările de a se canaliza aceste frământări pe drumul unei răscoale generale.

Căpitanul Asaki însuși, în raportul pe care-l înaintează superiorilor săi, referindu-se la situația și starea de spirit a locuitorilor ținutului Bacău, după retragerea trupelor generalului Bem, nota că „după starea de față a acelor lăcuiitori, ar trebui o isprăvnicie și o poliție mai puternică”⁶⁹.

⁶⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 506, f. 7 (Ordinul Inspectorului General al Miliției, din 14 iulie 1849).

⁶⁷ În circulară se nota, printre altele: „cînd ai întălegi că urmează în ținutul d-tale vreo necuviință sau vreun îndem din partea vreunei fețe la o faptă neertată de legi... deîndată grabnic să raportuești luînd cele mai gîngășă măsuri pentru potolirea unor așa urmări. Iar dacă din întîmplare s-ar descoperi și fapte înaintate, prin adunări, iscălriri de acturi nelegiuite și alte de asămîne, să periorisăști de îndată pe acei culezători. Măsura aceasta se va pune în lucrare numai la o neapărată nevoi și la o vădită faptă, căci la dinpotrivă, o măsură pripită și nepotrivită cu gîngășa fire a înpregiurărilor, ar aduce pe d-tă în gre răspundere. Se lasă dar în buna d-tale chibzuire a feri pre cit se poate această asprime și a nu abuza de această tainică lucrare precum și de aplicația ei”. Cheltuielile implicate de desfășurarea acestei acțiuni urmează să fie suportate de Departament. Isprăvnicia de Fălciu, de pildă, mobilizează un număr însemnat de oameni pentru efectuarea acestei operații. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 214, f. 27.

⁶⁸ De frământările țărănești din această perioadă ne ocupăm într-o lucrare specială.

⁶⁹ Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 201—202, anexa XXVII și Arh. St. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 506, f. 46—47: (Raportul Inspectorului General al Miliției, din 22 iulie 1849).

Intrarea trupelor revoluționare maghiare n-a provocat o ridicare a maselor în Moldova, deși, după cit se pare, adeziuni izolate au fost⁷⁰, nu pentru faptul — așa cum s-a afirmat — că aici „n-avea cine să se răscoale”⁷¹. Condiții obiective interne încă existau. Acestea provocaseră și întrețineau în interior o stare de spirit revoluționară pe care ocîrmuirea a avut-o în vedere continuu în toate acțiunile pe care le-a întreprins. Cauzele pentru care intrarea trupelor revoluționare maghiare în Moldova n-au aprins scînteia care să antreneze la luptă masele populare sînt multiple.

În primul rînd, ca și în anul 1848, de altfel, lipseau acele forțe interne capabile să organizeze și să conducă o insurecție populară. Programul de revendicări al burgheziei și boierimii liberale moldovene, deși mai clar formulat după înfrîngerea din martie și mai complet sub raport ideologic, presupunea, totuși, mijloace legale de realizare. Masele nu erau chemate să-l înfăptuiască prin luptă armată. În afară de aceasta, elementele cele mai radicale ale mișcării revoluționare moldovene erau, în momentul acesta, în afara hotarelor țării.

În afară de faptul că un îmbold extern, așa cum trebuie considerat actul pătrunderii în Moldova a trupelor revoluționare maghiare, nu putea determina, printr-un simplu contact, o ridicare de mase, trebuie să adăugăm că revoluția maghiară, ea însăși, era pe punctul de a fi înăbușită de forțele coalizate ale contrarevoluției europene și ale reacțiunii interne. De altfel, chiar Moldova era ocupată de trupe contrarevoluționare. De asemenea, episodul maghiar a survenit într-un moment în care frămîntările interne depășiseră punctul lor culminant, fiind în descreștere.

Tot pe aceeași linie, dacă sensul luptei de eliberare a poporului maghiar era cunoscut populației moldovene, rupura dintre revoluția maghiară și cea a romînilor din Transilvania nu se poate să nu fi avut repercusiuni și dincoace de Carpați, mai ales că aceste disensiuni au degenerat în lupte armate la care, adeseori, populația de pe marginea graniței a fost martoră și care era atestată, în egală măsură, de numeroșii transilvăneni care au trecut în această perioadă în hotarele Moldovei. Aceste fapte, larg exploatate de ocîrmuirea internă, au influențat într-o oarecare măsură atitudinea maselor din Moldova. Mai mult decît atît, proclamațiile lui Bem, după cite știm, nu cuprindeau îndemnuri pentru lupta împotriva dușmanului intern, a feudalismului și a reprezentanților acestuia⁷². În asemenea condiții, ele nu puteau să aibă un caracter manifest, mobilizator.

Cu toate acestea, episodul din vara anului 1849 a avut importanța sa bine determinată. Intrarea în Moldova a trupelor revoluționare maghiare, deși nu a provocat — și nici nu putea să provoace — ridicarea

⁷⁰ În acest sens ar putea fi interpretată afirmația lui M. Drăghici cu privire la „invinovățitii” care „au pălmit” la trecerea lui Bem. Cf. *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iași 1857, p. 221.

⁷¹ Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 166.

⁷² Vezi, în această privință și I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Buc. 1889, p. 312—393, 395—396.

maselor, a verificat totuși adinca frământare din interior⁷³, evidențiind cu mai multă tărie acuta criză în care să zbătea regimul feudal.

Revoluțiile din Țara Românească, Transilvania și Ungaria, prin ecoul pe care l-au avut în Moldova și prin măsurile ce le-au impus ocîrmuirii, au contribuit la menținerea și adîncirea stării de spirit revoluționare în rîndul maselor populare.

ОТЗВУКИ ВАЛАШКОЈ И ВЕНГЕРСКОЈ РЕВОЛЮЦИИ 1849—1849 ГГ. В МОЛДОВЕ

Краткое содержание

Накануне и во время революции 1848—1849 гг. в Молдове также сложилось революционное положение. Анализ внутренних условий страны доказывает наличие всех характерных черт революции.

В процессе сложения революционной ситуации в Молдове большую роль сыграли революции, происходившие в Валахии, Трансильвании и Венгрии. Несмотря на то, что эти революции не имели решающей роли в развитии политических событий, они поддерживали и углубляли революционный дух в Молдове. На основе тщательного исследования и внимательной переоценки опубликованных документальных материалов, исследуя также богатую архивную информацию, автор приходит к выводу, что молдавские правящие круги делали большие усилия, стараясь предупредить распространение революционных идей в народных массах.

С этой целью были приняты более строгие меры для охранения границ, усилилась цензура, был установлен более строгий внутренний контроль. Был выработан также план для защиты страны в случае вторжения в Молдову венгерских революционных войск. Для предупреждения вооруженного восстания было конфисковано оружие. Эта мера касалась даже тех лиц, которые по своему служебному званию должны были носить оружие, как например, лесники или „plăieși“ (феодалное сословие, которое охраняло границы). Представители молдавского феодального режима вообще активно сотрудничали с габсбургской реакцией.

Все эти мероприятия, которые по своему характеру и широкому размаху составляли одну общую систему внутренней репрессии, оказались бессильными противстоять идеям общей национальной и социальной борьбы, которые воодушевляли народные массы трех румынских княжеств в 1848 году.

⁷³ Într-un raport adresat Porții, scoțindu-și în evidență meritele cîștigate în acțiunea de combatere a mișcării revoluționare, Mihail Sturza subliniază pericolul care ar fi rezultat din unirea forțelor revoluționare din Moldova și Țara Românească cu cele ale poporului maghiar. Cf. *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 390.

Вступление революционных венгерских войск в Молдову летом 1849 года, как это видно из проанализированного автором внутреннего положения страны, имело огромный отзвук. Несмотря на то, что присутствие венгерских войск в Молдове не вызвало и не могло вызвать открытого народного восстания, оно способствовало выявлению существовавшего в народе брожения и подчеркивало глубокий кризис молдавского феодального режима.

LES ÉCHOS DES RÉVOLUTIONS VALAQUE ET HONGROISE DE 1848—1849 EN MOLDAVIE

Résumé

La veille et pendant les années 1848—1849 il y avait en Moldavie une situation révolutionnaire. L'analyse des conditions intérieures relève l'existence des symptômes qui en sont caractéristiques.

Dans la création de cette situation révolutionnaire un rôle qui doit être souligné est celui des échos produits en Moldavie par les révolutions de Valachie, de Transylvanie et de Hongrie. L'influence des révolutions des pays voisins — quoique non déterminante pour l'évolution de la situation intérieure — a maintenu et approfondi l'état d'esprit révolutionnaire.

En recherchant et reconsidérant le matériel documentaire publié et en utilisant les riches informations puisées des archives, l'auteur met en relief les faits qui attestent l'écho des dites révolutions en Moldavie et il montre aussi, les efforts déployés par le gouvernement moldave pour empêcher l'extension des idées révolutionnaires. Ainsi on adopte des mesures nouvelles, plus sévères, pour surveiller les frontières ; la censure et le contrôle intérieur sont renforcés. De même, une série de mesures est établie, en vue de la éventuelle pénétration des armées révolutionnaires hongroises en Moldavie. Pour prévenir une émeute armée des habitants, tous sont désarmés, même ceux qui par la nature de leur travail — plăiechs (plăieși) ou garde forestiers — devaient être armés.

Généralement, les représentants du régime féodal moldave ont activement collaboré avec la réaction autrichienne.

Par leur ampleur et par leur caractère, toutes ces mesures — encadrées dans le système général de répression intérieure, prouvaient que les frontières et les restrictions ne pouvaient pas constituer des entraves contre les idées communes de lutte sociale et nationale qui ranimaient les esprits des trois pays roumains, pendant l'année révolutionnaire 1848.

L'entrée des armées révolutionnaires hongroises en Moldavie — l'été de 1849 — a produit — comme le prouve l'analyse de la situation intérieure — un puissant écho. Bien que cet écho n'ait pas déterminé — il ne le pouvait pas — le soulèvement du peuple, il a montré le sérieux trouble intérieur, soulignant encore une fois la crise aiguë du régime féodal.

SITUAȚIA DACIEI DUPĂ ANUL 271 e.n.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR

DE

NICOLAE GOSTAR

Anul 271 marchează una din cele mai importante cotituri din istoria Daciei. În acest an are loc desființarea provinciei Dacia, eveniment, în urma căruia, au loc mari schimbări în regiunile Dunării de jos. În anul 271 împăratul Aurelian ordonă «evacuarea» provinciei nord-dunărene, cu care ocazie încetează să mai existe provincia întemeiată de către împăratul Traian. Motivele care l-au determinat pe împăratul Aurelian să părăsească acest teritoriu par să fi fost, judecînd după slabele informații deduse din izvoarele literare, de natură pur strategică. Este vorba de apărarea, în mai bune condiții, a *limes*-ului dunărean, adică a celor două provincii, Moesia inferior și Moesia superior, care au avut mult de suferit începînd cu anul 238. Nu poate fi vorba despre o situație critică în Dacia, deoarece această provincie a avut mult mai puțin de îndurat de pe urma atacurilor carpilor și goților. Cu alte cuvinte, necesitatea unei mai bune apărări a *limes*-ului dunărean l-au obligat pe împăratul Aurelian să dislocheze numeroasele unități militare din Dacia și să le plaseze pe linia Dunării. În urma studierii monumentelor epigrafice s-a putut constata că cele două legiuni dacice — *legio XIII gemina și legio V Macedonica* — se găsesc, începînd cu anul 271, pe malul drept al Dunării.

* Relativ la continuitatea elementului daco-roman la nord de Dunăre, după anul 271, a se vedea: C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în A.I.S.C., III (1936—1940), p. 200—207, 240—270; id., *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 191—257; M. Macrea, *Monetele și părăsirea Daciei*, în A.I.S.C., III (1936—1940), p. 271—305; И. Т. Кругликова — Дакны в эпоху римской оккупации, Moscova, 1955, p. 157—159; K. Horedt, *Contribuții la Istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, București, 1958, p. 11—40; D. Tudor, *Oltenia romană*², București, 1958, p. 337—373; M. Macrea, D. Tudor, *Istoria României*, I (sub red. acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan), București, 1960, p. 615—637, 647—665; acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan, *Ist. Rom.*, I, p. 775—809; I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în RRH, 3, 1964, p. 384 și urm.

Care a fost situația Daciei după anul 271, cînd Aurelian ordonă «evacuareă» provinciei? Judecînd după izvoarele literare, regiunea nord-dunăreană ar fi devenit o *terra deserta*. Izvoarele arheologice și numismatice infirmă însă acest lucru. Totodată însă, izvoarele literare nu menționează care a fost situația, la nord de Dunăre, îndată după anul 271. Nu se spune nicăieri cine sînt noii stăpînitori ai Daciei. În general se admite că cei care ocupă teritoriul abandonat de Aurelian sînt triburile vizigoților. Dar, atît izvoarele literare cît și cele arheologice nu arată prezența vizigoților pe întregul spațiu carpato-dunărean, după anul 271.

Cu anul 271 se produc multe schimbări la nord de Dunăre. Noua situație a însemnat o mare răsturnare, atît în ceea ce privește echilibrul politic al imperiului roman la Dunărea de jos, cît și istoria regiunilor nord-dunărene. În sec. IV chiar numele de Dacia nu mai are însemnătatea pe care o avusese înainte. Prin *Dacia* nu se mai înțelege fosta provincie ci întregul teritoriu nord-dunărean.

Datorită profundeii schimbări a situației existente, în cursul sec. III—IV s-au produs transformări mari la nord de Dunăre. Acum au loc mari deplasări ale populațiilor dacice, carpice, sarmatice și germanice. Se poate spune, că în cursul sec. III—IV existau mai multe formații politice la nord de Dunăre și totodată nu poate fi vorba de o unitate etnică pe acest teritoriu. În primul rînd, de-a lungul Dunării se păstrează un teritoriu ocupat de garnizoanele romane ale provinciilor sud-dunărene. În Banat apare, în mod sigur în partea de cîmpie, populația iazygilor sarmați, alături de populația provincial-romană, care a rămas pe loc. Regiunea Crișanei este ocupată de aceiași iazygi și probabil germanii gepizi. Mai greu este de a se preciza, care a fost populația, care ocupă regiunile fostei provincii pe teritoriul Transilvaniei. Noii stăpînitori s-ar putea să fie victualii (o seminție germanică), alături de care însă nu lipsește populația romanică rămasă pe loc după anul 271. O situație similară poate să fi fost și în Oltenia. Cîmpia munteană rămîne în stăpînirea sarmaților roxolani, alături de care însă nu lipsește populația autohtonă, dacică. Podișul Moldovei este în stăpînirea carpilor, împreună cu care vor supraviețui resturile vechii populații dacice, iar în regiunile de stepă vor trăi triburile sarmate. Aceeași situație s-ar părea că se prezintă în regiunea de dealuri a Munteniei. Regiunea cuprinsă între Prut și Siret, cursul inferior, este ocupată de populația germanică a taifalilor, împreună cu care vor conviețui elemente carpice. În sfîrșit, la răsărit de Prut sesizăm prezența goților thervingi, dușmanii cei mai de temut ai imperiului roman și care în permanență vor amenința *limes-ul* dunărean.

Este greu a se limita hotarele care despărțeau regiunile ocupate de aceste populații atît de diferite. Probabil că existau și alte formații mai mici. Nu este exclus apoi, ca populația supusă, dacică și romanică, să fi trecut de pe un teritoriu pe altul. După cum putem judeca, din izvoarele arheologice, în această vreme populația romanică a depășit înspre

est frontierele provinciei Dacia, iar populația dacică din Moldova a înaintat, se pare, spre vest, pătrunzând în fosta provincie.

Zona de ocupație romană de pe malul stîng al Dunării astăzi este dovedită de descoperirile arheologice și epigrafice. Cu probabilitate, așezarea romană de la Pancevo, aproape de vărsarea Tisei în Dunăre, a fost menținută și după anul 271. O cetate romană tîrzie, judecînd după planul transmis de Marsili, a putut să existe și la Kubin¹, localitate identificată cu *Constantia* din sec. IV. Mai jos de Kubin, la Palanca Nouă, care ar corespunde cu *Lederata*, staționau în sec. IV unități auxiliare și stăpînirea romană se menține aici pînă în sec. IV². La Pojejena de Sus s-a găsit o cărămidă cu ștampila *l(egio) VII Cl(audia) C(uppis)*, din care deducem că aici a staționat o parte din această unitate³. Probabil că și așezarea romană de la Moldova Veche continuă după 271, unde recent s-a descoperit un tezaur de 962 monede de bronz din sec. IV⁴. Cărămizile ștampilate găsite la Dierna (Orșova) arată că aici au staționat unități ale provinciei Dacia ripensis, cum sînt bunăoară: *(legio) XIII (gemina), D(acia) r(i)p(ensis) Dierna* și *D(acia) r(ipensis) Diana*⁵. Din Not. Dig. or. XLII, 37 știm că la Zernis (=Dierna) se găsea un *praefectus legionis tertiae decimae geminae*. Procopius, De aedif. IV, 6, spune că localitatea Zerne este rezidită de Iustinian. Informațiile de după 271 sînt numeroase pentru localitatea Drobeta (Turnu-Severin). Astfel, castrul roman de aici a fost refăcut pe timpul lui Constantin I⁶. Materialul epigrafic aici este mult mai abundent. În afară de ștampilele de pe țigle și cărămizi, găsim un altar închinat lui *Iupiter corticalis* de către *Lupus tribunus*; acest monument poate fi datat după anul 271⁷. Ștampilele de pe țigle și cărămizi arată prezența unităților din Dacia ripensis, ca *le(gio) XIII g(emina) P(ontibus)*. Alte ștampile prezintă unități din localitățile sud-dunărene, ca *D(acia) r(ipensis) Diana* și *D(acia) r(i)p(ensis) Aquis*⁸. Din Not. Dig. or. XIII, 16, 24 cunoaștem la Drobeta un *cuneus equitum Dolmatarum Divitensium* și un *auxilium primorum Daciscorum*. La Desa s-a găsit ștampila *l(egio) XIII g(emina) Rat(iaria)*, adică un detașament al acestei unități care staționa la *Ratiaria*, pe malul opus al Dunării⁹. Dar cele mai multe unități ale Daciei ripensis, pe malul stîng al Dunării, au fost documentate prin ștampilele de pe cărămizile aflate la *Sucidava* (Celei). Cităm astfel: *l(egio) V M(acedonica), l(egio) V M(acedonica) Oes(co), l(egionis) V M(acedonicae) co(ho)rs III, co(ho)rs III, l(egionis) V M(acedonicae) p(rae)p(ositus) c(ohortis) III, leg(ionis) V M(acedonicae)*

¹ Aloysius Ferd. Com. Marsili, *Danubius Pannonico-Mysicus*, tom. II, Haga-Amsterdam, 1726, p. 9—10, fig. XII.

² Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655, 661.

³ Tudor, S.C.I.V., 1958, p. 374—379.

⁴ B. Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 221.

⁵ Tudor, S.C.I.V., 1960, p. 347.

⁶ Tudor, *Oltenia rom.*, p. 355—358.

⁷ *Ibidem*, p. 155, 382.

⁸ Tudor, S.C.I.V., 1960, p. 346—347.

⁹ *Ibidem*, p. 345.

*c(ohors) IIII, l(egio) V M(acedonica) Var(inia), eq(uites) n(umeri) C(onstantianorum), a(uxi)l(ium) M(ariensium)?, c(uneus) e(quitum) D(al-matarum)?, Da(cia) r(i)p(ensis) etc.*¹⁰. Aici stăpînirea română-bizantină, pînă în sec. VI, este mai bine ilustrată, atît de izvoarele literare, epigrafice, arheologice cît și numismatice. Săpăturile de la Turnu-Măgurele au dezvălit o fortificație română din sec. IV, care ar putea fi identică cu cetatea *Turris*, despre care vorbește Procopius, *De bell. Goth.* III, 14, 32¹¹. Tot de la Procopius, *De aedif.* VI, 7, știm că în fața localității *Transmarisca* (Turtucaia), exista, pe malul stîng al Dunării, *Constantiana Daphné*¹². Probabil că au mai fost și alte puncte întărite de-a lungul Dunării. Unul din acestea a fost la vărsarea Siretului în Dunăre, la Bărboși unde, pe ruinele vechiului *castellum* roman, în sec. IV s-a construit un turn de formă poligonală¹³. Prezența unei garnizoane romane la Barboși în sec. IV este dovedită și prin monede.

În concluzie, malul stîng al Dunării forma o zonă în care romanitatea era prezentă. În mod sigur că această zonă nu se limita numai la teritoriul restrîns al acestor cetăți. Săpăturile de la Sucidava au dovedit, că soldații din această garnizoană făceau și agricultură.¹⁴ În consecință, trebuie să admitem că aceste cetăți, care erau mai mult decît niște simple capete de pod, aveau un *territorium*, a cărui întindere nu poate fi stabilită. Nu ne putem da seama, dacă valul care traversează Oltenia și Muntenia de la vest la est (Brazda lui Novac), datat în sec. IV,¹⁵ limitează acest teritoriu. Probabil că nu. Descoperirile romane tîrzii de la Romula nu pot fi luate drept criteriu al întinderii acestei zone. Ar fi posibil însă, ca acel *castellum* de la Frumoasa (pe cursul inferior al riului Vedea și nu departe de Dunăre), din sec. IV, să fi făcut parte din acest teritoriu, în care se menținea romanitatea și deci să limiteze înspre nord această zonă. Mult mai plauzibilă este însă ipoteza, pe care o deducem pe baza inscripției miliariului de la Sucidava, în care se spune că împăratul Constantin I a construit un drum la nord de Dunăre pe o distanță de 1000 de pași¹⁶. Probabil că aceasta era întinderea spre nord a teritoriului menținut de romani după 271. Deși, această zonă era foarte îngustă, totuși, cele cîteva secole (din 271 pînă în sec. VI) de stăpînire română a avut o consecință deosebită pentru *barbaricum* de la nordul Dunării. Îndelungata viață militară în așezările de pe cursul inferior al acestui fluviu a lăsat urme în limba latină balcano-dunăreană. Amintim numele localității *Costolaț*, care îl schimbă pe cel vechi, *Viminacium*, în *Castellum*, de unde numele actual; sau cuvîntul romî-

¹⁰ *Ibidem*, p. 336—342.

¹¹ Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655.

¹² Tudor, *Oltenia rom.*, p. 358.

¹³ N. Gostar, *Materiale*, VIII (1962), p. 508.

¹⁴ Tudor, *op. cit.*, p. 353.

¹⁵ *Ibidem*, p. 201—207.

¹⁶ *Ibidem*, p. 401.

nesc „țintă”, dintr-un sermo militaris, (*via*) *quintana*, ca și „sat” din *fossatum*, etc.¹⁷.

Mult mai greu este să cunoaștem care a fost adevărata situație în restul provinciei Dacia. O dată cu retragerea aureliană majoritatea localităților romane încep să decadă în mod brusc. Nu putem însă afirma că viața s-a stins cu totul în aceste așezări cu puternice tradiții de viață și organizare municipală. Vom analiza aici rezultatele citorva descoperiri efectuate în localitățile mai importante, cunoscute înainte ca avînd o viață intensă, sau din castrule militare mai de seamă. Excepțăm de la această analiză punctele întărite de-a lungul Dunării și ținute sub permanentă ocupație romană.

Înfloritorul oraș (probabil *colonia*) *Romula* a continuat să existe, în condiții mult mai modeste, și după anul 271. În sec. IV viața aici este dovedită prin monede și ceramică caracteristică acestei vremi¹⁸.

Așezarea civilă de la Cioroiul Nou, prin natură fortificației, are un caracter tirziu. Materialul numismatic și ceramic, găsit în incinta și în afara așezării, arată o continuitate de viață și după anul 271 și care poate fi urmărită pînă în sec. VI¹⁹.

Castrul de la Răcari a fost folosit și în sec. IV și următoarele. Săpăturile mai vechi executate aici au arătat că porțile castrului au fost blocate, formînd un fel de zid. Urmele locuințelor tirzii, cu bogat material arheologic din sec. IV—VI, au fost găsite în interiorul castrului. În afară de fibule și fragmente ceramice, cele mai prețioase dovezi sînt monedele, emisiuni de bronz din sec. IV—VI (Dioclețian, Constantin I, Constantin II, Constantin II, Valens, Theodosiu II și Iustin I)²⁰.

Despre o continuitate de viață se poate vorbi și în preajma castrului de la Săpata de Jos. La o distanță de cca. 200—300 m de castru s-a descoperit un număr de monede de argint, care încep cu Traian și ajung pînă la Valens și Valentinian I²¹. Ar putea fi vorba de un tezaur. Amintim însă că pe locul unde s-au găsit monedele au fost aflate și fragmente ceramice.

Castrul roman de la Jidava probabil că a continuat să fie folosit drept o așezare civilă întărită și în anii de după evacuarea aureliană. Acest lucru îl putem deduce după monedele aflate în afara castrului, anume emisiuni de bronz de la împărații Constantin I, Iulian Apostatul, Iustin I și Iustinian²².

Monedele de bronz, emisiuni ale epocii constantiniene, din castrul de la Mehadia, dovedesc că și aici a continuat viața în sec. IV. S-ar putea ca acest castru să fi fost folosit cu ocazia războaielor lui Constantin, sau a urmașilor săi, la nord de Dunăre²³.

¹⁷ P. Skok, *Sermo militaris*, în *Antidoron Michaeli Abramić*, II (*Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku*, LVI—LIX/2, 1954—1957), p. 113—122.

¹⁸ Tudor, *Oltenia rom.*, p. 168; id., *Ist. Rom.*, I, p. 657.

¹⁹ Tudor, *Oltenia rom.*, p. 177.

²⁰ *Ibidem*, p. 245—246.

²¹ Mitrea, *S.C.I.V.*, 1960, p. 192.

²² Tudor, *S.C.S.*, Iași, 1953, p. 483—484; id., *Oltenia rom.*, p. 239.

²³ Macrea, *Studii*, I (1949), p. 139; Tudor, *Ist. Rom.*, I, p. 655.

La Becicherecul Mare, unde în trecut au fost găsite urme de edificii romane²⁴, s-a aflat un tezaur compus din 81 monede de la Constantin II și Constantius Gallus, emisiuni din Siscia și Sirmium²⁵. Aceasta ar fi o dovadă că așezarea a continuat și în sec. IV.

De la *Tibiscum* au ajuns în colecția Muzeului raional din Lugoj mai multe monede de bronz din sec. IV²⁶.

La *Sarmizegetusa* urmele de viață sînt numeroase după anul 271. În afară de lucrări privind edificii tîrzii, cele mai convingătoare sînt monedele din sec. IV, aflate atît pe teritoriul coloniei cît și în ruinele amfiteatrului²⁷.

Micia, puternic castru și așezare civilă din vremea provinciei, judecînd după materialul arheologic și numismatic, a continuat să existe și în sec. IV—VI²⁸.

La *Apulum* mormintele, materialul ceramic (vase și lucerne), monedele dovedesc o viață destul de însemnată în sec. IV—VI²⁹.

Un monument funerar, cu caracter păgîn, de la *Ampelum*, refolosit apoi în epoca creștină, dovedește că localitatea a continuat și în sec. IV³⁰.

La *Alburnus Maior* s-a aflat mai demult o lucernă de lut, piriformă, caracteristică pentru sec. IV—V³¹.

Centrul meșteșugăresc de la Cristești și-a continuat activitatea și în sec. IV. În afară de materialul ceramic aflat aici, sau în alte localități dar provenind din atelierele de la Cristești, dovada cea mai evidentă sînt tot monedele găsite pe locul așezării antice. Alături de emisiunile sec. II—III, care ajung pînă la Aurelian (doi antoninieni), amintim antoninienii și monedele de bronz de la Probus, Constantius Chlo-

²⁴ B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkben* vol. II, Timișoara, 1899, p. 14; M. Garașanin și D. Garașanin, *Археолошка налазишта у Србији*, Beograd, 1951, p. 216—217.

²⁵ B. Kuzsinszki, *Arch. Ért.*, 1896, p. 448.

²⁶ Inedit.

²⁷ Horedt, *Contribuții la Ist. Trans.*, p. 36; id., *Tinutul hunedorean în sec. IV—XII, în Contribuții la cunoașterea Reg. Hunedoara*, 1956, p. 103—104; *Macrea, Ist. Rom.*, I, p. 616; I. Winkler, *S.C.N.*, II (1958), p. 408; Acad. C. Daicoviciu — H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana*, București, 1962, p. 33—34.

²⁸ Horedt, *Contribuții la cunoașterea Reg. Hunedoara*, p. 104, 105, 107; id., *Contrib. Ist. Trans.*, p. 39; I. I. Russu, *Materiale paleocreștine din Transilvania*, în «Studii teologice», 1958, p. 316—317; Winkler, *S.C.N.*, II (1958), p. 409; *Macrea, Ist. Rom.*, I, p. 621.

²⁹ Horedt, *Contrib. la Ist. Trans.*, p. 27—28; Russu, *op. cit.*, p. 314—316; *Macrea, op. cit.*, p. 618; A. Popa, în *Acta Musei Regionalis Apulensis*, IV (1961), p. 221—224. Despre monedele romane, care au circulat la Apulum, vezi Winkler, în *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts und Sprachwissenschaftliche Reihe*, Jg. XI, (1962), p. 617—624.

³⁰ Daicoviciu, *A.I.S.C.*, II (1930—1935), p. 206—207; Russu, *op. cit.*, p. 326—327; *Macrea, op. cit.*, p. 618.

³¹ Inedită, în Muzeul Arheologic din Cluj, inv. I, 8056.

rus, Valeria Augusta, Constanțiu II (16 bucăți), Valentinian I (4 bucăți) și Honorius³².

De la *Potaissa* se cunosc obiecte cu caracter creștin din sec. IV și următorul. Viața a continuat aici atât pe teritoriul fostului castru al legiunii V Macedonica, cât și pe locul orașului antic; se cunosc monede de la Dioclețian, Licinius, Constantin, I, Crispus și Valentinian I³³. Nu demult s-a descoperit pe teritoriul orașului antic, în ruinele unui edificiu, o monedă de bronz de la Valentinian I³⁴.

La *Napoca* se cunoaște un mormint creștin în sarcofag confecționat dintr-un cippus funerar păgîn, precum și alte descoperiri de obiecte din sec. IV—VI. Dintre monede, ca descoperiri mai vechi, amintim o monedă de bronz de la Crispus și un solidus de la Theodosiu II³⁵. Cele mai clare urme de viață din perioada post-aureliană se pot cunoaște datorită unei recente descoperiri de șapte monede de bronz, aflate pe teritoriul orașului antic, de la împărații Tacitus, Probus și Carinus³⁶.

În sfîrșit, în nordul Daciei, la *Porolissum*, la est de castru, s-au descoperit șase morminte în sarcofag de cărămidă și 11 fără sarcofag, datînd, probabil, din vremea imediat următoare anului 271³⁷. Continuitatea de viață la *Porolissum* este dovedită și de monede din epoca constantiniană³⁸.

În concluzie putem afirma că în toate aceste 13 localități, care înainte au avut un rol important în viața provinciei, din punct de vedere economic sau militar, continuitatea este pe deplin asigurată. Este adevărat că acum, de altfel ca și în alte regiuni cuprinse chiar în imperiu, întinderea orașelor este mult redusă. Și în Dacia orașele își micșorează mult teritoriul locuit, ca dovadă sînt înmormintările de la *Apulum* și *Porolissum*, care se fac chiar pe locul vechilor edificii părăsite³⁹. În Dacia, spre deosebire de restul imperiului, aceste centre orășenești își pierd caracterul urbanistic, pe care l-au avut înainte.

În afară de continuitatea în ceea ce privește viața fostelor centre ale provinciei, mai observăm și o neînteruptă activitate meșteșugărească. Este adevărat că după retragerea aureliană meșteșugurile decad mult, totuși ele n-au dispărut. Se poate susține că în așezările mai importante, unde viața a continuat în condiții modeste, unii dintre meșteșugari au rămas pe loc, continuînd să lucreze pentru populația locală.

Activitatea meșteșugarilor olari de la *Cristești* poate fi sesizată pe cale arheologică. Într-un cimitir de incineratie, de la sfîrșitul sec.

³² Horedt, *Contrib. la Ist. Trans.*, p. 32; Z. Székely, S.C.N., II (1958), p. 469—473.

³³ Horedt, *op. cit.*, p. 38; Russu, *op. cit.*, p. 319—322; Macrea, *op. cit.*, p. 618.

³⁴ I. Țigăra, S.C.N., III (1960), p. 550.

³⁵ Daicoviciu, *op. cit.*, p. 204—206; Horedt, *op. cit.*, p. 31. 39; Russu, *op. cit.*, p. 322—323; Macrea, *op. cit.*, p. 618—620.

³⁶ Mitrea, S.C.I.V., 1961, p. 150.

³⁷ O. Floca, în *Sargetia*, II (1941), p. 51—54; Macrea, *op. cit.*, p. 620.

³⁸ Macrea, *ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

III, aflat la Iernut, pe locul numit Fundu Bedeelor, urnele funerare, foarte probabil, că erau confecționate în oficiile olarilor de la Cristești. Un mormint, care a putut fi salvat, conținea o urnă cinerară de culoare gălbui-cărămizie, care atît ca formă cit și ca pastă este obișnuită în epoca stăpînirii romane. În afară de capac, mărgelile și oase calcinate, în urnă s-a mai aflat și o monedă de bronz a împărătesei Severina, emisiune din Tarraco din anul 275. În virtutea acestei descoperiri este clar că putem vorbi, în mod neîndoielnic, de continuitatea populației romanice, pe teritoriul fostei provincii, după anul 271. Descoperirea ne mai arată, că maniera de confecționare a produselor ceramice de la Cristești continuă, într-o formă puțin modificată, seria vaselor romane din perioada provinciei⁴⁰. De altfel, aici la Iernut, nu departe de Fundu Bedeelor, s-au aflat urmele unei *villa rustica* din epoca provinciei. Continuitatea de viață aici este dovedită și de cele 11 monede romane, care se înșeriază de la Sever Alexandru pînă la Licinius II⁴¹.

Credem că putem vorbi și despre o tradiție în ceea ce privește confecționarea lucernelor. Este adevărat că unele sînt importuri din provinciile vestice Daciei. Dar pot fi și confecționări locale, judecînd după aspectul celor descoperite la Apulum sau Alburnus Maior.

Nici cunoașterea metodelor de construcție a zidurilor de piatră, cu mortar sau lut, nu a fost uitată. Exemplele cele mai grăitoare sînt zidurile tîrzii de la Palatul Augustalilor sau zidirea intrărilor amfiteatrului de la Sarmizegetusa sau a porților castrelor din fosta provincie. Putem aminti, tot aici, mormintele în sarcofag de cărămidă de la Apulum și Porolissum, ca și cele de la Tirgu Mureș⁴².

Mai existau în fosta provincie și acei *lapidarii*. Confecționarea sarcofagului creștin de la Napoca, precum și reutilizarea monumentului pămînt de la Ampelum, sînt dovezi în acest sens.

În mod sigur că meșteșugurile s-au perpetuat și în alte domenii. Mulți dintre acei *fabri* de la Sarmizegetusa și de la Apulum au rămas pe loc, continuînd să-și exercite meseria. Populația rămasă nu s-a putut dispensa de produsele fierarilor, giuvaergiilor etc.

Continuitatea vieții la Ampelum și Alburnus Maior, după cum s-a căutat să se demonstreze mai sus, dovedește că și exploatarea zăcămintelor de aur, bineînțeles că în proporții mult reduse, nu a încetat nici după 271.

Una din întrebările care survin, ca fiind drept o consecință a părăsirii Daciei, este problema scrierii. Pe drept cuvînt, lipsa monumentelor epigrafice, după anul 271, ne face să ne punem întrebarea dacă, în fosta provincie, a mai existat, sau nu, populație care știa să scrie și să citească. Este adevărat că după anul 271, cei care își comandau monumente de piatră, scrise, s-au retras o dată cu autoritățile și armata. Populația rămasă, se pare, că nu mai ținea la obiceiul dedicațiilor de altare epigrafice, sau de a pune pietre scrise pe morminte. Totuși există

⁴⁰ N. Vlăssă, S.C.I.V., 1962, p. 153—156.

⁴¹ Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 220—221.

⁴² Floca, *op. cit.*, p. 51—54; Macrea, *op. cit.*, 618, 620.

citeva dovezi, destul de puține deocamdată, datorită cărora putem vedea că scrisul n-a fost cu totul uitat. Înainte de toate, amintim numărul material epigrafic descoperit în localitățile de sub stăpînirea romană de pe malul stîng al Dunării și în special cel descoperit la Sucidava. În fosta provincie însă, după cum era și firesc, monumentele epigrafice sînt destul de rare. Indiferent dacă aceste monumente erau de import, totuși ele relevă faptul că în Dacia mai existau oameni care înțelegeau scrisul latin. În primul rînd, inscripția cu monogramul creștin de la Biertan⁴³ este unul din cele mai categorice monumente ale epigrafiei în Dacia post-ăureliană. În aceeași categorie intră și inscripția de pe inelul de argint de la Micia⁴⁴. Mai amintim ștampila A.O.E. de pe o lucernă, aflată, probabil, în una din așezările minierilor din Munții Apuseni⁴⁵. Obiectul, dintr-un lut slab ars, intră în categoria lucernelor piriforme, caracteristice sec. IV—V. Această ștampilă este încă una din puținele dovezi epigrafice de după anul 271⁴⁶. Pe bună dreptate se susține că și inscripția CIL III 8030 de la Romula, care conține formula VOTIS X FELICITER, datează din sec. IV⁴⁷. Aceasta, în cazul că este o inscripție romană tîrzie, nu mai poate fi considerată că fiind un obiect de import. Tot o scriere, datorită localnicilor, sînt cele două simboluri creștine, A (*alpha*) și Ω (*omega*), de pe fundul sarcofagului de piatră de la Napoca. Cu alte cuvinte, putem afirma, că locuitorii provinciei încă mai păstrau tradiția scrierii și legăturile culturale cu regiunea romanizată dunăreană ca și cu provinciile latine de răsărit.

Existența vechilor localități din Dacia și în cursul secolelor de după anul 271 prezintă dovada că și vechile drumuri romane, care legau aceste centre, au mai fost folosite după «evacuare». O dovadă categorică, cu excepția miliariului lui Constantin I de la Sucidava, nu avem. Într-un pasaj din Ammianus Marcellinus, XXXI, 3, 5, unde se vorbește de luptele lui Athanaric cu hunii, printre altele se arată: *ad usque vicesimum lapidem misit*, din care putem deduce existența între Prut și Nistru a unui drum mai vechi roman, folosit și în sec. IV. O mărturie toponimică pentru folosirea unor vechi drumuri romane, după pătrunderea slavilor în regiunile nord-dunărene, ar fi termenul pentru localitățile: *Bran* (trecătoare barată de castrul de la *Rîșnov*), *Poarta de la Brănișca* (loc îngust pe Mureș la vest de castrul de la Micia) și *Braniște* (în apropiere de locul unde se făcea trecerea prin valul roman Șerbești-Tulucești din sudul Moldovei)⁴⁸.

Criteriul, prin care se caută să se dovedească continuitatea populației romanice la nord de Dunăre, îl formează descoperirile de monede. Acum, se poate afirma, că după anul 271 moneda romană n-a încetat să circule

⁴³ Horedt, A.I.S.C., IV (1941—1943), p. 10—16.

⁴⁴ Rușsu, *op. cit.*, p. 316—317; Macrea, *op. cit.*, p. 621.

⁴⁵ Floca, în *Sargetia*, I (1937), p. 68—69.

⁴⁶ Gostar, în *Arheologia Moldovei*, I (1960), p. 195.

⁴⁷ Tudor, *Oltenia rom.*, p. 168.

⁴⁸ Gostar, în *Materiale*, VIII (1962), p. 510.

pe teritoriul fostei provincii. De obicei, ea este prezentă în fostele orașe romane, dar și în așezări mai mici, sau necunoscute ca fiind locuite în epoca provinciei. Se cunosc mai multe tezaure din această vreme⁴⁹. Importanțe sînt însă acele tezaure care conțin monede din sec. II—IV. Datorită lor, putem afirma, că este vorba de o teaurizare, care a continuat neîntrerupt pînă în sec. IV. Astfel, se cunoaște tezaurul de la Nireș, descoperit în 1954, cu monede de argint de la Nero pînă la Sever Alexandru, dar ultima monedă este un bronz de la Constantin II⁵⁰. Recent, în anul 1963, s-a descoperit la Răcășdia (reg. Banat) un tezaur de peste 2000 de monede de bronz din sec. III—IV⁵¹. Deși nu a fost găsit pe teritoriul fostei Dacii romane, tezaurul de la Bicaz, aflat în 1957, îl menționăm aici pentru importanța lui deosebită. Este vorba de un tezaur, compus din 16 monede, din care au putut fi recuperate și studiate numai nouă. Tezaurul cuprinde o tetradrahmă, mai mulți denari și un antoninian. Cea mai veche monedă este de la regele macedonean Alexandru I; continuă apoi cu monede romane republicane, imperiale din sec. I—III și se încheie cu o monedă de argint de la Constantius II⁵². O asemenea compoziție este caracteristică pentru tezaurele de pe teritoriul provinciei, ceea ce ne face să bănuim o deplasare, în cursul sec. IV, a populațiilor romanice spre răsărit. Moneda însă, de largă circulație pe teritoriul provinciei, este moneda de bronz din sec. IV. Ea se regăsește în fostele așezări romane, care continuă și în sec. IV⁵³. Putem afirma, că aceasta era moneda uzuală pentru populația rămasă pe loc, obișnuită cu folosirea ei în vederea schimbului. Moneda de bronz din sec. IV nu cunoaște o circulație curentă în afara fostei provincii. Nu o regăsim decît incidental în așezările aparținînd culturii Sintana-Cerneahov și deci nu o putem pune pe seama goșilor sau a altor neamuri, ci numai a populației romanice de pe teritoriul fostei provincii. Nu este exclus însă, ca aceste neamuri străine, pătrunse pe teritoriul provinciei, în urma contactului cu populația daco-romană, să-și fi însușit folosirea monedei de bronz. Ca dovadă că moneda era folosită în mod special de populația romanică este constatarea că ea se depunea și în morminte, așa cum cerea ritualul păgîn roman. Amintim aici numai două descoperiri recente, anume moneda de bronz din anul 275 din urna de incinerare de la Iernut (vezi mai sus)⁵⁴ și moneda de

⁴⁹ Repertoriul tezaurelor cu monede romane de după 271, aflate în Transilvania, la Horedt, *Contrib.*, p. 11 și urm., la care se mai poate adăuga, Mitrea, S.C.I.V., 1961, p. 150, tezaurul, compus din 15 monede de bronz de la Constantin I, Constantin II, Constantin II și Valentinian I, aflat la Cipău. Repertoriul tezaurelor de pe teritoriul Olteniei, la Tudor, *Oltenia rom.*, p. 103—104.

⁵⁰ D. Protase, S.C.N., I (1957), p. 149—171; Horedt, *op. cit.*, p. 33.

⁵¹ Horedt, *ibidem*.

⁵² Horedt, *op. cit.*, p. 39.

⁵³ Inedit, în Muzeul din Oravița; informație încă neverificată.

⁵⁴ Țigăra, S.C.N., II (1958), p. 468—469.

⁵⁵ Monedele din 271 — sec. V, aflate izolat sau în așezările romane de pe teritoriul Transilvaniei, la Horedt, *op. cit.*, p. 11 și urm.

⁵⁶ Vlassa, *op. cit.*, p. 154—155.

bronz aflată în mormîntul de incinerare din necropola de la Bratei (raion Mediaș) din sec. IV—V⁵⁷. O monedă romană de bronz de la Constantin I și alta de la Valentinian I au fost aflate în două morminte de înhumare de la Apulum⁵⁸. În același timp însă, în mormintele aparținînd culturii Sintana-Cerneahov sau Poenești, ori în cele sarmatice, moneda de obicei nu figurează în inventarul funerar. Putem deci afirma că depunerea monedei în morminte este continuitatea unei tradiții pagine romane.

Ultima problemă, care se pune, este numărul populației rămasă în Dacia după anul 271. La aceasta însă nu putem să dăm nici măcar un răspuns aproximativ⁵⁹. Cu tot stadiul, destul de înaintat al cercetărilor din zilele noastre, încă nu sîntem în măsură să apreciem, care a fost populația Daciei, chiar în linii mari vorbind, în sec. II—III. Se susține, că în provincia Dacia ar fi locuit aproximativ un milion de oameni⁶⁰. Dar această cifră este greu de a fi considerată chiar aproximativă. În mod sigur că, după 271, populația Daciei a scăzut în mod simțitor; aceasta se poate vedea din faptul că orașele și localitățile mai importante, dacă nu au rămas complet pustii, în orice caz slab locuite. Deducem deci, că o dată cu retragerea armatei și a administrației, a plecat majoritatea populației orașenești. Rămîne însă să se cerceteze așezările mici, fostele *villae rusticae*, gospodăriile mărunte și izolate, care probabil că au continuat să existe și după anul 271. În afară însă de această populație agricolă, în mod sigur că au rămas pe loc păstorii (crescătorii de vite și de oi) de pe întinsele *pascua*, al căror avut nu putea fi atît de ușor dus în sudul Dunării. Cu alte cuvinte, nu putem încă aprecia care a fost raportul dintre populația evacuată și cea rămasă pe loc.

Ca o concluzie a argumentării de mai sus, putem susține că provincia Dacia nu a devenit o *terra deserta* după anul 271. Ceea ce se susține astăzi de către istoricul Andreas Alföldi în *Historia Mundi*, vol. IV, p. 280, că împăratul Aurelian „a mutat ambele legiuni dacice în Moesia și a așezat în jurul lor resturile romanității dacice” (sublinierea noastră), nu se bazează pe cercetările și studiile recente. Deși această afirmație se face într-o lucrare de largă sinteză, fiecare frază însă trebuie să fie bine justificată, ținîndu-se seama de toate descoperirile, studiile și investigațiile aparținînd acestui domeniu de cercetare.

⁵⁷ Mitrea, S.C.I.V., 1962, p. 219—220, după informațiile lui I. Nestor.

⁵⁸ Horedt, *op. cit.*, p. 28—92; Macrea, *op. cit.*, p. 618. Menționăm aici și articolul recent al lui D. Krantzalov, *Comment distinguer dans les matériaux archéologiques des pays balkaniques la population romanisée des Slaves et des autres éléments ethniques*, extr. din «Acta Universitatis Palackianae Olmucensis, Historica» VIII, 1964, p. 61 „si nous avons des doutes sur l'existence d'une population autochtone romanisée dans l'ancienne Dacie trajane, après son abandon par les Romains, son existence au sud du Danube est indiscutable”; astăzi însă asemenea îndoieli nu mai pot fi justificate.

⁵⁹ Merită totuși atenție încercarea lui Horedt, *op. cit.*, p. 41 și urm.

⁶⁰ V. Părvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1923, p. 8.

Provincia Dacia, datorită continuității elementului roman după anul 271, nu a devenit propriu-zis un *barbaricum*. După cum am arătat, formele de viață romană — economice și culturale — se mențin în proporții mai reduse, mai modeste și în cursul sec. IV—V. În sec. VI ele încep să slăbească, ca apoi treptat să se stingă și să dispară cu totul. Continuitatea vechii populații daco-romane va trebui căutată, de data aceasta, sub alte forme de cultură materială și spirituală.

ПОЛОЖЕНИЕ ДАКИИ ПОСЛЕ 271 ГОДА

Краткое содержание

271 год представляет собой один из самых важных подвигов в истории Дакии. В этом году произошло упразднение дакийской провинции, после чего происходят в областях нижнего Дуная большие изменения.

Какое было положение Дакии после 271 года когда император Аврелиан приказал „эвакуацию“ провинции? Вдоль Дунайского левобережья римская оккупация продолжается вплоть до VI века н. э. Археологический и эпиграфический материал, и *Notitia dignitatum*, показывают что в Кубине (Constantia), Паланка Нова (Lederata), Пожежена де Сус, Молдова Веке, Оршова (Dierna), Турну Северине (Drobeta), в Десе и Челеях (Sucidava), в Турну Мэгуреле (Turris?), Constantiana Daphne и в Барбошах, находились военные подразделения юго-дунайских провинций.

В остальной территории провинции Дакии, в городах и военных центрах, жизнь протекала также как и раньше. Следы продолжительности быта нашли в местностях Ромула, Чероюл Ноу, Рэкаръ, Сэлата де Жос, Жидава, Мехадия, Бечкерекул Маре, Тибискум, Сармизегетуса, Мична, Апулум, Ампелум, Албурнус Майор, Кристешть, Потаисса, Напока и Поролиссум. Прослеживается также и промысловая непрерывная деятельность в этих местностях. Мастерские гончарных ремесленников из Кристештах продолжают свою деятельность и после 271 года. Погребальные урны из могильника у с. Иернут, датируемые после 271 года, были изготовлены в местной мастерской. Не был забыт даже и метод сооружения каменных стен. В бывшей провинции продолжали существовать и камнерезы (lapidarii), которые сооружали каменные гробницы или же придавали христианские формы древним памятникам.

Продолжительностью жизни в Ампелуме и Албурнуса Майор доказывает что эксплуатация золотых рудников не прекратилась после 271 года довольно достаточно доказательств существуя теперь, что жители, оставшиеся на местах, сохранили традиции латинской пшеничности.

Бронзовая римская монета продолжает существовать и после 271 года, и находится в повседневном обиходе только на территории бывшей провинции.

В заключение Дакийская провинция не стала пустой страной (*terra deserta*) после 271 года. Римские бытовые формы—экономические и культурные — существуя вплоть до VI века н. э.

LA SITUATION DE LA DACIE APRÈS L'ANNÉE 271 n. è L'ÉTAT ACTUEL DES RECHERCHES

Résumé

* L'année 271, date où la Dacie fut abandonnée par le Romains, a constitué un moment capital dans l'histoire de cette province et a déterminé de grands changements dans les régions du bas Danube.

Quelle a été la situation de la Dacie après l'année 271, quand l'empereur Aurélien ordonnait „l'évacuation“ de la province ? Le long de la rive gauche du Danube l'occupation romaine se maintient jusqu'au VI-e siècle. Le matériel archéologique et épigraphique, ainsi que *Notitia Dignitatum*, montre qu'à Kubin (*Constantiâ*), Palanca Nouă (*Lederafa*), Pojejena de Sus, Moldova Veche, Orșova (*Dierna*), Turnu Severin (*Drobeta*), Desa, Celei (*Sucidava*), Turnu Măgurele (*Turris?*), *Constantiana Daphne* et Barboși, stationnaient les troupes des unités militaires des provinces sud-danubiennes.

Dans le reste de la province Dacie, dans les villes et les centres militaires, la vie continue. Des restes de la continuité de vie romaine ont été trouvés à *Romula*, Cioroiul Nou, Răcari, Săpata de Jos, Jidava, Mehadia, Becicherecul Mare, *Tibiscum*, *Sarmizegetusa*, *Micia*, *Apulum*, *Ampelum*, *Alburnus Maior*, *Cristești*, *Potaissa*, *Napoca* et *Porolissum*. On observe aussi dans certaines de ces localités une activité artisanale interrompue. Les ateliers des artisans potiers de *Cristești* continuent d'être en pleine activité également après l'année 271. Les urnes funéraires du necropole de Iernut, datant d'après l'année 271, ont été confectionnées dans ces ateliers. Ni la connaissance des méthodes de construction des murs en pierre n'a pas été oubliée. Dans l'ancienne province il existait encore *lapidarii* (les tailleurs en pierre), qui travaillaient des sarcophages en pierre ou adaptaient à des formes chrétiennes les monuments plus anciens. La continuité de la vie à *Ampelum* et *Alburnus Maior* prouve que l'exploitation des gisements d'or n'a pas cessé après l'année 271. Il y a aujourd'hui assez de preuves que les habitants, restés sur place, gardaient la tradition de l'écriture latine.

La monnaie romaine de bronze continue aussi après l'année 271 et connaît une circulation courante uniquement sur le territoire de l'ancienne province.

Bref, tous ces faits mènent à la conclusion que la Dacie, loin de devenir après 271 une *terra deserta*, a gardé jusqu'au VI-e siècle les formes romaines d'organisation économique et culturelle.

ASPECTE ALE LUPTEI REVOLUȚIONARE DIN ORAȘELE GALAȚI ȘI
BRĂILA ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE IZBUCNIRII PRIMULUI
RĂZBOI MONDIAL
(1911—1914)

DE

C. MARINESCU și I. BREZEANU

Activitatea revoluționară desfășurată de proletariatul din țara noastră în cursul primului deceniu al secolului al XX-lea, în condițiile adâncirii contradicțiilor de clasă, a pregătit terenul pentru refacerea Partidului Social Democrat, în anul 1910. Reconstituirea P.S.D. din România a avut o importanță deosebită pentru mișcarea muncitorească deoarece el a contribuit la ridicarea conștiinței politice a clasei muncitoare, la organizarea luptei sale revendicative.

O dată cu reconstituirea partidului, la Galați s-a înființat o secție locală care s-a bucurat de sprijinul și îndrumarea celor mai înalți conducători ai muncitorimii Ștefan Gheorghiu, Alecu Constantinescu, M. Bujor, P. Ionescu, I. Stoianovici și alții. O activitate bogată a desfășurat și secția locală a P.S.D. din Brăila.

Autoritățile de aici arătau că partidul social democrat „a reușit să înscrie în afară de muncitorii din port și căruțași, pe muncitorii de alte categorii din oraș încît numărul lor atinge o cifră mare.”¹ Ele îi informau pe superiorii lor asupra faptului că fruntașii muncitorimii au reușit „a-i organiza și a-i solidariza pe muncitori constituind azi o forță cu care au de luptat.”²

Începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea a marcat o pronunțată înrăutățire a condițiilor de viață a maselor populare da-

¹ A. S. G. Fond Inspectoratul general al navigației și porturilor Galați, fotocopie nr. 3, din 26 mai 1910.

² În raport era scris „o cifră care trebuie să dea de gândit oricui”. Textul a fost apoi șters, printr-o linie orizontală, făcându-se completarea „mare”.

² Ibidem.

torită crizei agricole din anul 1912, războiului balcanic din 1913 și izbucnirii primului război mondial imperialist din 1914.³

Intensificarea exploatării, generată de cauzele arătate, a făcut să crească combativitatea proletariatului din Galați și Brăila. Această combativitate și-a găsit expresia în amploarea și în numărul mare de acțiuni revendicative, pe care le-au organizat docherii în unire cu celelalte categorii de muncitori portuari și industriali. Căpitănia portului Brăila, arăta Inspectorului general al navigației și porturilor din Galați, la 26 mai 1910, că mișcările din oraș „nu mai au un caracter economic și nu mai sînt lupte pentru îmbunătățirea soartei lor, ci un caracter mai mult politic, căutînd prin toate mijloacele a se afirma ca o forță care să impuie în toate condițiunile și vederile lor.”⁴

La amploarea acțiunilor revendicative a contribuit, de asemenea, activitatea pe care au desfășurat-o sindicatele. Acestea s-au întărit din punct de vedere organizatoric și propagandistic. Sindicatul lucrătorilor din portul Brăila, înființat în anul 1909, și sindicatul similar din portul Galați, înființat în anul 1910, au avut un rol important în organizarea luptelor muncitorești din aceste orașe. În anul 1912 sindicatele din Brăila numărau 820 de muncitori organizați din totalul celor 6 775 cît numărau sindicatele din întreaga țară.⁵

Acționînd cu hotărîre, sindicatul muncitorilor docheri, deși de curînd înființat, a organizat în mai-iunie 1910 o grevă generală — una din cele mai importante lupte ale muncitorilor din România de la începutul secolului al XX-lea. La grevă au participat lucrători de la fabrica de cuie „Nedelcu P. Chercea”, fabrica de celuloză, fabrica de ciment „Grigore Cantacuzino”, fabrica de scînduri „Predingher”, Rizeria romînă, Rizeria Cantacuzino, Moara Varna, Depozitul de petrol Aurora, căruțașii de la moara Violatos, tăvălucarii de la gară, căruțașii din oraș pentru construcții, birjarii, muncitorii de la cărbuni, muncitorii de la manufactură, muncitorii de la chereștea din docuri, cojocarii, căruțașii din port și muncitorii de la cereale.⁶ Numărul greviștilor s-a ridicat la 10.000 de muncitori. Prin caracterul ei larg, de masă, greva din 1910 a aruncat masca de pe fața regimului burghezo-moșieresc, făcînd să apară „istoria tragică a Romîniei adevărate, a Romîniei celor umiliți și înflămînzîți”.⁷ Organizația sindicală al cărei prestigiu a crescut con-

³ N. D. Cocea, referindu-se la situația muncitorimii brăilene, arată în ziarul „Dimineața” Nr. 8491 din 5 mai 1913 că „De doi ani e criză în Brăila. Mai întîi un an agricol prost și, apoi conflictul balcanic. Amîndouă cauzele acestea au făcut să înceteze aproape complet munca în port. De doi ani 3000 de muncitori trăiesc, numai D-zeu știe cum din datoritiile care acum îi string de gît”. Situația era identică și la Galați.

⁴ A. S. G. Fond Inspectoratul general al navigației și porturilor Galați (fotocopie) Nr. 3 din 26 mai 1910.

⁵ N. Vopoiu, *Din istoria organizațiilor profesionale ale clasei muncitoare din România în anii 1910—1914*, în „Studii” anul XV, Nr. 4, 1962, p. 820.

⁶ „Romînia Muncitoare”, anul VI, seria a II-a, nr. 26 din 6 iunie 1910.

⁷ Ibidem, nr. 25 din 3 iunie 1910.

siderabil cu prilejul acestei greve, s-a întărit și mai mult în anii următori. Sub îndrumarea sindicatelor din Galați și Brăila, proletariatul din aceste orașe a înscris pagini glorioase de luptă împotriva exploatatorilor, pentru condiții de trai mai bune, pentru libertăți democratice, pentru stăvilirea intrării României în războaiele nedrepte de jaf și cotropire puse la cale de burghezia imperialistă în Peninsula Balcanică. Lupta împotriva exploatării patronale a dus la izbucnirea unor greve de mari proporții. Așa de pildă, în ianuarie 1911 lucrătorii cismari de la fabrica de încălțăminte „Drăgan” din Galați au declarat grevă, protestind împotriva exploatării sîngeroase la care erau supuși prin prelungirea zilei de muncă pînă la 15 ore și a salariilor derizorii, care variau între 6 și 1,40 lei. Nu erau rare cazurile cînd muncitorii din această fabrică lucrau numai cîte o jumătate de zi și primeau, corespunzător, numai jumătate din salariu. Un apel adresat de ziarul „România Muncitoare” chema lucrătorii cismari din țară să nu accepte a se angaja în fabrica lui „Drăgan”, deoarece prin aceasta ar lovi în interesele greviștilor gălățeni.⁸

În același an, în iunie 1911, a izbucnit o grevă în docuri. Peste 1600 de docheri s-au solidarizat cu muncitorii de la fabrica „Goetz” aflați în grevă. În ciuda amenințărilor armatorilor că vor îndruma vasele cu mărfuri în porturile Fiume și Odesa,⁹ muncitorii din port au continuat greva, timp de 3 săptămîni obținînd, în cele din urmă satisfacerea revendicărilor formulate.

Muncitorimea gălățeană a dovedit multă combativitate în perioada campaniei electorale din februarie 1911. Candidatul Secțiunii locale a P.S.D. la Galați a fost M. Gh. Bujor, cunoscutul fruntaș al mișcării muncitorești din țara noastră, din acea perioadă. În sprijinul candidaturii depuse, Comitetul electoral local a desfășurat o vie activitate propagandistică prin conferințe și expuneri, ținute în săli publice și în cluburile muncitorești, precum și prin materiale de agitație cu scopul de a face cunoscut programul partidului. Au fost răspîndite: 1.500 manifeste program, 700 de broșuri cu programul partidului, 13.500 manifeste, 700 de placarde cu numele candidaților, 200 de placarde prin care era demascată politica antipopulară a partidelor guvernamentale, 1.100 cărți de vizită ale candidaților P.S.D.¹⁰

Ziarul „România Muncitoare” sublinia cu satisfacție interesul cu care oamenii muncii din oraș participau la întrunirile organizate de Comitetul electoral, în ciuda piedicilor ce li se ridicau în cale.¹¹ Alegerile s-au ținut în ziua de 20 februarie. În seara acelei zile, peste 1.000 de muncitori, adunați în fața Primăriei, așteptau rezultatele scrutinului. Ei au transformat adunarea într-o puternică manifestație de protest împotriva mașinațiunilor cu care partidele de guvernămînt și-au „asigurat” majoritatea în alegeri. Au răsunat neîntrerupt, lozincile „Trăiască vo-

⁸ „România Muncitoare”, anul VI, seria II, nr. 91 din 27 ianuarie 1911.

⁹ L. Măglașu, *Istoria mișcării muncitorești din porturi*, p. 76—77.

¹⁰ „România Muncitoare” nr. 101, anul VI, seria II din 27 februarie 1911.

¹¹ *Ibidem*.

turile cinstite", „Jos voturile cu bani", „Jos voturile smulse prin te-roare", „Trăiască tovarășul Bujor", „Trăiască Partidul Social-Democrat".¹² Maiorul care comanda unitatea militară, însărcinată cu menținerea ordinii, le striga muncitorilor că „asta-i revoluție". El ordonă soldaților să sune din goarnă, și să ia arma în mână.¹³ Mulțimea nu se lasă intimidată și, din piepturile tuturor, încep să răsunе cîntecele redeșteptării proletare: „Internaționala", „Pe steagul roșu", „Marseilleza" și altele.¹⁴

La Brăila, o dată cu anul 1911, începe șirul unor înverșunate lupte muncitorești îndreptate împotriva patronilor care introduc pe scară cît mai largă, elevatoarele mecanice, în port.

Acestea, departe de a ușura munca lucrătorilor, constituiau în mina patronilor, un nou instrument de exploatare. Prin introducerea mașinilor la încărcatul și descărcatul vaselor, patronii urmăreau să-i subjuge mai ușor pe muncitori, să dispună, după plac, de forța lor de muncă. În aceste condiții, patronii, sub amenințarea cu concedierea puteau să-i silească să lucreze după cum și se dicta.

În anul 1912 s-au înregistrat, de asemenea, numeroase acțiuni greviste în Galați și Brăila, determinate fie de izbucnirea primului război balcanic (1912), fie de înmulțirea elevatoarelor în port. Cunoscutul manifest „Război, războiului", lansat de P.S.D., a fost răspîndit în mii de exemplare, și la Galați și Brăila, în port, în fabrici, în cartiere. În ziua de 29. septembrie 1912 și în zilele următoare (la 29 septembrie a fost lansat manifestul) s-a organizat la Galați o mare întrunire antirăzboinică la care au participat numeroși cetățeni — bărbați și femei a căror soți erau concentrați. Continuînd lupta contra elevatoarelor, docherii brăileni au organizat în 1912 o mare grevă. Greviștii cereau patronilor să renunțe la concedierea muncitorilor o dată cu introducerea mașinilor. Greva s-a extins în întregul port și apoi și la fabricile principale din oraș. A intervenit armata. În tot orașul circulau patrulare, iar comuna Brăilița, locuită în majoritate de lucrători portuari, a fost izolată de oraș printr-un cordon de jandarmi. Multe vapoare străine, ce se aflau în port, au arborat steaguri roșii, în semn de solidaritate frățească cu greviștii.¹⁵

La grevă au participat 7.000 de muncitori. În ziua de 12 iunie, greviștii au organizat o întrunire în grădina „Căpriș", după care a avut loc o puternică manifestație de stradă. Autoritățile au fost cuprinse de panică. Patronii au fost nevoiți să cedeze.¹⁶

La sfîrșitul anului 1912 (6—9 decembrie), în cadrul unui Congres al muncitorilor din porturile Brăila, Galați, Constanța și Sulina, ținut la Brăila, s-a constituit Uniunea Sindicatului de transporturi pe apă. Uniunea își avea și un organ de presă „Tribuna transporturilor" care a

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ L. Măglășu, *După 25 de ani. Raportul moral al Secretariatului central al Uniunii muncitorilor din porturi și transporturi din România, prezentat Congresului jubiliar de la Constanța din 5, 6, 7 și 8 noiembrie 1937.*

¹⁶ Ibidem, p. 4.

apărut cu o periodicitate diferită între anii 1913—1915 sub redacția lui Ștefan Gheorghiu. Uniunea s-a transformat într-o organizație de ramură, puternică, care a ajutat considerabil la creșterea și întărirea rolului sindicatelor în rindurile muncitorilor din porturi. Desfășurînd o intensă muncă politică și organizatorică, Uniunea le-a insuflat muncitorilor voința de luptă, le-a dezvoltat conștiința forței lor proletare.

Rolul pe care Uniunea l-a avut în organizarea și coordonarea mișcărilor din porturile Galați și Brăila a fost subliniat atît de presa muncitorească cît și, indirect, de rapoarte ale Căpităniei portului și ale Administrației docurilor, adresate Inspectoratului general al navigației și porturilor, ori Direcției Generale a transporturilor din București. Într-un astfel de raport din 25 aprilie 1913, Căpitănia portului Brăila, speriată de avîntul mișcărilor din port, arată că „toată mișcarea de propagandă e condusă în oraș de la sediul Uniunii Sindicatelor, unde se iau toate hotărîrile de muncitori, și, de unde nu avem nici un mijloc de a anihila influența propagandiștilor față de muncitori”.¹⁷ Deruta autorităților apare conturată și mai puternic în rapoarte ca acelea prin care ele cereau Ministerului de resort să ia „măsuri energice și cît mai grabnice, spre a se curma răul cît mai este timp, căci astfel vom rămîne la discreția organizațiilor muncitorești, care profitînd de slăbiciunea măsurilor luate pînă acum, au știut să se organizeze și să formeze un bloc contra căruia trebuie să luptăm acum din greu”.¹⁸

Autoritățile au fost nevoite să recunoască deschis faptul că organizațiile sindicale erau foarte puternice. „Situația la care am ajuns din cauza sindicatului este de natură a ne îngrijii în cel mai înalt grad” — consemna un raport al Căpităniei portului.¹⁹ Că sindicatele reprezentau o forță dintre cele mai puternice o dovedește cu prisosință greva docherilor din Brăila, din aprilie-mai 1913. Datorită acțiunilor întreprinse de Uniunea Sindicatelor, greva s-a transformat într-o grevă generală, la care au participat muncitorii din toate sectoarele de producție ale orașului. Patronii, speriați de dirzenia lucrătorilor docheri, recurînd la metoda tipică strategiei burgheze a dezbinării, au început să-i învrăjbească pe muncitorii romîni cu acei ce aparțineau minorităților (în portul Brăila lucrau — alături de muncitorii romîni — numeroși levantini: turci, armeni și persani). Prin dezbinare, patronii căutau să frîngă unitatea proletară, să slăbească forța muncitorilor.

Docherii brăileni au dat însă dovadă de solidaritate frățească, neacceptînd să lucreze unii, fără alții — romîni fără levantini. Levantinii, deși au fost bătuți, schingiuiți și amenințați cu expulzarea, pentru a accepta să lucreze fără romîni au îndurat schingiuirile, dar n-au cedat.²⁰

În timpul grevei, muncitorii din Brăila, în fruntea cărora se găsea Ștefan Gheorghiu, au organizat aproape în fiecare zi, întruniri și manifestații de stradă. Greva a luat proporții uriașe. Ea a cuprins mun-

¹⁷ A. S. G. Inspectoratul general al navigației porturilor, Galați, Dosar Nr. 11.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A. S. G. Dosar cit.

citorii din Galați, Sulina, Tulcea și din alte centre din țară, s-a combinat cu mitinguri entuziaste și demonstrații de masă. La 5 mai 1913, greva a devenit generală însumând peste 12.500 de participanți.²¹ Un număr de peste 500 de muncitori gălățeni au pornit la Brăila, pe jos, pentru a participa la greva generală de aici. Pe la jumătatea drumului, în satul Vădeni, ei au fost întâmpinați de 300 de căruțe din Brăila care i-au transportat în oraș.²²

În toate orașele din țară, București, Constanța, Ploiești, Călărași, Bacău, Mărășești, Pitești, Turnu Severin etc., cluburile social-democrate și organizațiile sindicale au organizat întruniri în cadrul cărora muncenii și-au manifestat solidaritatea cu greva generală din Brăila.²³

Semnificativ este faptul că una din marile întruniri ale muncitorilor portuari din Brăila organizată în timpul grevei a fost transformată, datorită prezenței lui Ștefan Gheorghiu, într-o puternică demonstrație antirăzboinică (greva a avut loc în ajunul intrării României în cel de-al doilea război balcanic).

Mari întruniri îndreptate împotriva războiului balcanic au avut loc și la Galați. La o astfel de întrunire, la 22 iunie 1913, Ștefan Gheorghiu a rostit un inflăcărat discurs împotriva războiului și arăta că amestecul României în războaiele balcanice constituie o pagină rușinoasă în istoria poporului român. În luna august 1913 au loc alte două mari întruniri organizate de Secțiunea locală a P.S.D. din România. Cu prilejul întrunirii din 10 august, I. Stoiculescu, unul dintre conducătorii social-democrați din localitate, a descris ororile războiului și a vorbit despre miile de oameni căzuți pe câmpul de luptă ca urmare a mizeriei, epidemiei de holeră și oboselii.²⁴

La întrunirea din 25 august 1913 au luat cuvântul și câțiva din foștii participanți la campania din Bulgaria, care au înfățișat drama în care a fost împins poporul de clasele exploatare. Vorbitorul A. Ordonski a zugrăvit umilințele pe care le-au îndurat soldații, pe front, din partea superiorilor lor.²⁵

Participarea României la războiul balcanic a agravat considerabil mizeria maselor. Principalele mărfuri de consum — zahărul, uleiul, făina etc. au început să fie dosite și speculate. Prețurile alimentelor erau inaccesibile maselor populare. Chiar și în presa burgheză, din acea vreme, se întâlneau titluri ale unor articole de acestea: *Scandaloasa scumpire a zahărului*, *Scumpirea traiului* etc. Chiar dacă erau scrise în scopuri demagogice, ele exprimau o crudă realitate. Într-un articol publicat în *Buletinul Camerei de comerț și industrie* din Galați, unul din exponenții burgheziei locale scria că „mișcările muncitorești se țin lanț”²⁶, și prin aceasta el exprima un adevăr. Cuprins de îngrijorare el arăta că

²¹ „Tribuna transporturilor”, Anul I, nr. 4 din 1 iunie 1913.

²² Ibidem.

²³ „România Muncitoare” anul IX nr. 36 din 12 mai 1913 și nr. 38 din 19 mai 1913.

²⁴ „România Muncitoare” Anul IX nr. 39 din 11 august 1913.

²⁵ Ibidem.

²⁶ „Buletinul Camerei de comerț și industrie” nr. 96 din 19 sept. 1913.

„chestiunea muncitorilor în stadiul în care a ajuns astăzi constituie o adevărată primejdie pentru poporul nostru.”²⁷ Primejdia privea firește, clasele exploatare și nu poporul, așa cum pretindea autorul articolului.

Din șirul de greve care au avut loc în anul 1913, a produs o vădită îngrijorare greva din septembrie a lucrătorilor de la fabrica de cherestea „Goetz” cu care s-au solidarizat de la început muncitorii din port și apoi toți muncitorii gălățeni.²⁸

În dimineața zilei de 24 septembrie, muncitorii cărbunari, de la agenție, de la cereale, căruțașii etc., în loc să meargă în port, la lucru, s-au adunat la sediul sindicatului, în strada Maramureș de unde au pornit spre Bădălan, într-o impresionantă demonstrație de stradă. În Bădălan, pe o tribună improvizată, muncitorul M. C. Enăchescu, fruntaș al Secției locale P.S.D., a deschis mitingul de solidaritate al muncitorilor din Galați cu cauza dreaptă a cherestegiilor de la „Goetz”.²⁹ La miting au luat parte și delegați ai muncitorilor din Brăila trimiși aici pentru a reprezenta orașul vecin.³⁰

Declararea unei greve generale, chiar de o zi, în condițiile mobilității generale, când organele represive erau gata pregătite să înăbușe orice tentativă de „dezordine”, arată încă o dată tăria organizațiilor muncitorilor din Brăila, confirmă curajul și experiența lor revoluționară de luptă.

În august 1913 s-a înregistrat o grevă a ucenicilor de la fabrica metalurgică „Wolf”.³¹

Lupta muncitorilor din Galați și Brăila a continuat în anul 1914 cu aceeași tărie. Ea a fost îndreptată atât împotriva exploatarei cât și a războiului care crease un climat favorabil burgheziei de a se îmbogăți pe spinarea oamenilor muncii.

S-a produs o creștere considerabilă a numărului șomerilor. La Galați, în 1914, din 14.105 de muncitori, mai lucrau doar 9.216, restul fiind șomeri. Cel mai mare număr de șomeri s-a înregistrat în rândurile muncitorilor din port datorită faptului că, o dată cu izbucnirea primului război mondial, transporturile pe Dunăre și Marea Neagră au fost sistate. Din 2.400 de muncitori docheri, mai lucrau în 1915 doar 400.³²

Chiar acei muncitori care nu fuseseră concediați nu lucrau permanent, ci cu multe întreruperi. Condițiile de viață ale acestora s-au înrăutățit în așa măsură încât ele se deosebeau foarte puțin de cele ale șomerilor. Astfel, la fabrica „Bradea” din Galați unde mai lucra doar o cincime din numărul inițial al lucrătorilor, acestora li s-au scăzut salariile cu 50% în timp ce durata zilei li s-a prelungit la 15—16 ore zilnic. Pentru o muncă atât de istovitoare, lucrătorul primea doar 2,50

²⁷ Ibidem.

²⁸ „România Muncitoare” Anul II nr. 73, din 29 septembrie 1913.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ „România muncitoare” anul IX, nr. 60 din 15 august 1913.

³² «Analele Institutului de Istorie a Partidului» nr. 3/1958, p. 94.

lei pe zi, ceea ce era în considerabilă discordanță cu prețurile alimentelor.

Partea cea mai avansată a clasei muncitoare, în frunte cu aripa de stînga, revoluționară, din partidul social-democrat arată tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a ridicat cu hotărîre împotriva participării la primul război mondial imperialist, a organizat curajoase greve și demonstrații de protest³³.

Încă din primele luni ale anului 1914 izbucnește la Galați o serie de greve. La 15 ianuarie au intrat în grevă muncitorii de la fabrica „Goetz”. Între 26 februarie — 23 martie muncitorii de la aceeași fabrică au declarat o nouă grevă. Cu ei s-au asociat și muncitorii din port. Autoritățile burghezo-moșierești au trimis armata pentru a pune capăt grevei. În ciocnirile care au avut loc între armată și greviști, 13 muncitori au fost răniți, cu baionetele³⁴.

Acțiunile organizate de proletariatul din Galați și Brăila, în perioada premergătoare intrării Romîniei în primul război mondial, au culminat cu marea demonstrație antirăzboinică de la 13 iunie 1916, prin care miile de muncitori din Galați au spus un „nu” hotărît intrării Romîniei în acel război de cîtopire.

³³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la a 40-a aniversare de la crearea Partidului Comunist din România*, Editura politică, București 1961.

³⁴ C. Marinescu, în „Viața nouă” — organ al Comitetului regional P.M.R. și al Sfatului popular regional — Galați, nr. 3593 din 1956.

DESPRE SITUAȚIA ȘI LUPTA MASELOR MUNCITORE DIN ROMÂNIA ÎN ANII 1921 și 1922

DE

AUREL LOGHIN

Perioada 1917—1921 se caracterizează printr-un puternic avânt al mișcării muncitorești internaționale în care masele muncitoare au reușit să obțină o serie de drepturi ca : votul universal, ziua de muncă de 8 ore, încetarea stării de asediu, retragerea armatei din fabrici, încheierea contractelor colective, desființarea cenzurii, libertatea presei, control muncitoresc, încetarea evacuărilor forțate, aplicarea reformei agrare ș. a.

Înrăutățirea situației maselor muncitoare din România în anii de după primul război mondial a dus la mari acțiuni muncitorești, greve, demonstrații, mitinguri, mișcări țărănești, manifestări de nemulțumire ale funcționarilor și intelectualilor.

Toate acestea dovedeau cu prisosință starea de spirit a celor exploatați care erau hotărâți să lupte împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Pentru asigurarea succesului în această luptă trebuia realizată unirea tuturor forțelor, conducerea justă a acțiunilor lor.

Procesul creșterii conștiinței maselor muncitoare, puternicile acțiuni revoluționare din acești ani au culminat cu crearea Partidului Comunist din România. Creat în focul marilor bătălii de clasă din anii 1917—1921, ani care caracterizează o nouă etapă în lupta clasei muncitoare din țara noastră, P.C.R. și-a consacrat, încă de la înființarea sa, toate forțele pentru libertatea clasei muncitoare, pentru înlăturarea exploatării omului de către om, pentru făurirea societății socialiste.

Burghezia și moșierimea nu vedeau cu ochi buni apariția, pe arena politică, a partidului marxist-leninist al clasei muncitoare care demasca în fața celor ce muncesc politica de trădare națională, de încurajare a jafurilor de tot felul, „naționalizările” liberale — sursă de uriașe pro-

tituri pentru capitaliștii romini —, afacerile cu bonurile de tezaur, camuflarea averilor inamice, haosul financiar, politica de înfometare și mizerie, șomajul, însoțitori inevitabili ai orînduirii capitaliste bazată pe relații de exploatare. Clasele exploatoare din România și-au îndreptat întreg aparatul represiv pentru lichidarea partidului.

Dar cu toată prigoana dezlănțuită de burghezie și moșierime, în alianță cu social-democrații de dreapta și centristii, cu toate piedicile puse în calea activității partidului, prin arestarea delegaților la Congresul de constituire, cu toate încercările claselor exploatoare de a lipsi masele muncitoare de conducătorul lor firesc, Partidul Comunist, înfruntînd teroarea și-a strîns rîndurile, a călit ideologicește pe membrii săi și a luat „asupra sa măreța și totodată istorica sarcină de a restabili unitatea politică și de acțiune a clasei muncitoare, de a organiza și conduce lupta muncitorilor, țăranilor și intelectualilor pentru ridicarea stării lor materiale, politice și culturale, pentru o Romînie democratică și independentă”¹.

În articolul de față vor fi prezentate momente din situația și lupta maselor muncitoare din România împotriva încercărilor burgheziei și moșierimii de a răpi principalele cuceriri ale celor ce muncesc, obținute în anii avîntului revoluționar. Aceste încercări se fac tot mai mult simțite în anii 1921 și 1922 cînd, pe tărîm internațional, se observă fenomene de descreștere vremelnică a avîntului revoluționar, cînd burghezia și moșierimea romînă credea că, prin arestarea delegaților la Congresul de constituire a P.C.R., masele muncitoare vor fi lipsite de conducătorul luptei lor. Din documentele vremii, folosite în acest articol, se va putea vedea prezența P.C.R. în toate acțiunile celor ce muncesc îndreptate împotriva ofensivei patronale, pentru apărarea cuceririlor obținute în anii de avînt revoluționar, se va evidenția îndrumarea permanentă a luptei muncitorilor, țăranilor, funcționarilor și intelectualilor.

1. În încercarea de a ieși din criza postbelică, clasele exploatoare din România și-au îndreptat atacul împotriva muncitorimii, principala piedică în drumul pentru satisfacerea nelimitatelor tendințe de îmbogățire ale capitaliștilor interni, uniți cu cei externi.

Oligarhia romînă, se arată într-un document al P.C.R. intitulat *Ofensiva capitalului și situația clasei muncitoare*, „recurge la metode cu totul sălbatice de exploatare și asuprire a muncitorilor. Raționalizarea capitalistă din România care s-a introdus în condițiile unei tehnici cu nivel scăzut, s-a făcut printr-o exploatare deosebit de hrăpăreață a puterii de muncă”².

Ziua de muncă de 8 ore, smulsă de muncitori în unele întreprinderi în anii avîntului revoluționar, este nesocotită acum de burghezie, deși România fusese una dintre puținele state care votaseră în 1919, la Washington, convenția privitoare la limitarea zilei de muncă de 8 ore.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV, p. 10.

² Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota A XIII-3, nr. inv. 474, p. 110.

Indiferent de condițiile tehnice, în majoritatea întreprinderilor se lucra între 10—14 ore și chiar 16 ore pe zi.

Deși se percepeau din salariile muncitorilor cote permanente pentru asigurări, lipseau cele mai elementare condiții de protecție a muncii. Numărul accidentelor se înmulțeau cu fiecare an. Astfel, dacă în 1921 s-au înregistrat în întreaga țară 787 de accidente care au dus la invaliditate temporară, 81 la invaliditate permanentă și 59 mortale, în 1922 s-au înregistrat 919 accidente de invaliditate temporară iar mortale 136³. Aceste date, desigur vădit micșorate, nu pot fi însă ascunse de statisticile burgheze care se văd nevoite a le consemna.

Din lipsa protecției muncii, în mine au avut loc explozii și catastrofe miniere care au costat viața a sute de muncitori. Și, deși în 1920, la mina Anina, a avut loc o explozie unde au fost omorâți 182 de mineri, patronii nu au luat nici o măsură pentru securitatea muncii. În 1922 s-au produs alte două catastrofe miniere, de astă dată la Lupeni, în aprilie, când au fost omorâți 82 mineri și 10 grav răniți. O altă catastrofă minieră a avut loc în octombrie, când 7 mineri au fost asfixiați cu gaze.

Numărul mare de accidente se înregistra mai ales printre muncitorii necalificați, pe care patronii îi exploatau fără milă plătindu-le salarii de mizerie. Capitaliștii nu dădeau nici o despăgubire pentru aceste accidente. Copiii și femeile erau exploatați în mod sălbatic. La un salariu mai mic decât cel al bărbaților, copiii erau obligați să muncească 12—14 ore în șir. Ei erau bătuți și obligați să lucreze și noaptea pentru același salariu mizer. În ateliere prestau o muncă necalificată, împovăraătoare, fără a li se da posibilitatea însușirii unei meserii. Ei erau lipsiți de școli unde să se poată pregăti.

Femeile erau supuse aceluiași regim sălbatic de exploatare. „Socialismul”, organul de presă al P.C.R. demasca exploatarea nemiloasă a muncitoarelor din fabrici, arătând că la fabrica „Text” din București unde se lucra fără întrerupere 9 ore pe zi, în tot acest timp ele „sînt cu severitate supravegheate și nu li se îngăduie nici să ducă o îmbucătură de pîine la gură, nici să bea puțină apă”⁴.

Aceste condiții insuportabile de muncă în care femeile erau obligate să lucreze, arată numărul mare — chiar în statisticile burgheze — al bolnavelor, în fiecare domeniu de activitate.

Pe lângă exploatarea sistematică a femeilor și copiilor, patronii introduseseră pentru toți muncitorii sistemul amenzilor spoliatoare și a reținerilor din salarii.

O speculă deșănțată era încurajată chiar de patroni. Deseori, aceștia dispuneau plata direct de la întreprindere negustorilor și circiumarilor speculanți așezați în preajma fabricilor.

Astfel, muncitorul, după zile nesfîrșite de lucru, 12—14 ore în șir, primea, drept salariu, ce mai rămînea în urma amenzilor și a aces-

³ *Statistica minieră a Romîniei* pe anul 1929, p. 228.

⁴ „Socialismul”, an. XVI, nr. 184 din 10 septembrie, 1922, p. 2.

tor rețineri nejustificate din salarii din care profitau speculanții și patronii.

Specula cu alimentele și lemnele luase proporții îngrijorătoare. Împotriva acestor profitori nu se lua nici o măsură.

Muncitorii locuiau în condiții neomenești. În locuințele insalubre, proprietate a fabricilor, bolile aveau un teren prielnic de răspindire. Dar, și din aceste mizere cocioabe, situate indeobște la periferia orașului, unde lipseau cele mai elementare condiții de canalizare și transport etc., muncitorii erau evacuați, aruncați în stradă în plină iarnă, dacă patronii voiau.

Această situație se permanentiza. Partidul Comunist a demascât, în broșura ilegală intitulată *Contra războiului imperialist*, condițiile mizere în care muncitorii erau nevoiți să lucreze: „salariile în loc să crească o dată cu scumpetea, scad; ziua de muncă crește mereu; (muncitorii) n-au locuințe unde să se odihnească, lipsa de lucru ajunge tot mai apăsătoare”⁵.

Lipsa de lucru lua forme amenințătoare. Nu existau birouri de plasare și nici ajutoare de șomaj. Muncitorii bătrâni erau aruncați pe drumuri. Locul lor îl luau alții, mai tineri, a căror forță de muncă promitea mai mult pentru patroni.

Dacă în unele state exista măcar formal un regim al pensiilor pentru muncitorii bătrâni, în România nici vorbă nu putea fi de așa ceva. Dar și acei care aveau pensie, vorbind de alte categorii, nu de muncitori, ci de invalizi, văduve de război, orfani, toți erau într-o situație de cumplită sărăcie.

Sistemul ocrotirii sociale se caracteriza printr-o centralizare excesivă, cu un personal necalificat și corupt. Partidul Comunist, ridicându-se în apărarea celor ce muncesc, chema la luptă împotriva intensificării exploatării din fabrici, a șomajului, a salariului de mizerie, a lipsei de locuințe. El conducea lupta hotărâtă a clasei muncitoare, acțiunea de îmbunătățire a traiului tuturor oamenilor muncii.

Traul maselor muncitoare din România era unul din cele mai mizere din Europa, fapt ce se oglindește chiar în lucrările burgheze din acea vreme. Aceasta nu înseamnă însă că, în celelalte state capitaliste, situația muncitorimii era mai bună. În România, capitaliștii, strâns uniți în interese de clasă cu capitaliștii occidentali, au accentuat și mai mult mizeria maselor. Trebuind să țină seama de condițiile economice care generau această stare, G. Banu, fost secretar general al Ministerului Muncii este nevoit să constate că „factorii economici joacă de asemenea un rol covârșitor. Toate statisticile arată că mortalitatea copiilor e cu atât mai ridicată cu cât veniturile capului de familie sînt mai scăzute și cu cât mama e obligată a munci într-o perioadă mai avansată a sarcinii. Lipsa de repaos a mamei în ultima epocă a gravidității face ca un mare procent de copii să se nască înainte de vreme cu slabe perspective de supraviețuire”⁶.

⁵ A.I.P., Cota A. b. — XIII — 1 nr. inv. 270, p. 20.

⁶ G. Banu, *Sănătatea poporului român*, Buc., 1935, p. 240.

Scăderea natalității, creșterea mortalității infantile lua proporții în această perioadă. În 1921, la 1.000 de locuitori, erau 39,5 născuți; în 1925 — 36,3⁷. Morții de vîrstă școlară erau în 1920, 8,5⁸.

Lipsea asistența medicală. Un medic revenea la mai mult de 2.000 locuitori⁹, în timp ce un jandarm la aproximativ 400.

Bolile sociale ca: tuberculoza, sifilisul, malaria, pelagra, conjunctivita granuloasă, cancerul etc. făceau ravagii în rîndul maselor populare, secerînd anual zeci de mii de vieți.

Problema alimentației populației a stîrnit îngrijorare chiar în cercurile burgheze. Aspectul grav al lipsei de alimentație, recunoaște același autor burghez, citat mai sus, „își găsește expresia în ceea ce privește alimentația copiilor mici. Mijloacele materiale nu permit mamei să cumpere nici lapte nici zahăr”¹⁰. Ei erau alimentați cu cartofi, mă-măligă, covrigi¹¹. Populația muncitoare se alimenta extrem de slab, datorită posibilității minime de cîștig. „La populația periferică a orașelor consumul cărnii este foarte redus”¹² se arată în lucrarea lui G. B a n u, *Sănătatea poporului român*.

Pe lingă salarii mizere, alimentație proastă, locuințe insalubre, muncitorii mai erau nevoiți să suporte regimul neomenesc introdus în fabrici, unde se ajungea pînă la aplicarea pedepselor corporale, ca în colonii. „Din toate părțile ne sosesc plîngerii care relevează că demnitatea omenească a lucrătorilor nu e respectată și că bătaia se introduce (în fabrică) ca pe vremurile dinaintea războiului”¹³, arăta ziarul partidului „Socialismul”. Lucrătorii de la fabrica „Vulcan” au protestat împotriva maltratării muncitorilor¹⁴.

Regimul bestial înstaurat de oligarhia burghezo-moșierească este demascată în continuare de ziarul „Socialismul” care arată: „că la noi se bate la poliție, la siguranță, în armată, în școală, asta-i lucru vechi”¹⁵.

În fabrici, ordinea era garantată de jandarmerie și regimul burghezo-moșieresc nu s-a sfiit chiar să militarizeze unele întreprinderi, să rechiziționeze muncitori pe care să-i oblige să presteze o muncă forțată în folosul capitaliștilor.

Ca rezultat al intensificării exploatării, capitaliștii realizau profituri uriașe. Astfel, din bilanțul anual al societății „Astra Romînă” se constată un beneficiu net de 80% în 1920; 95% în 1921 și 165% în 1922¹⁶, în timp ce muncitorilor nu li s-a acordat nici cel mai mic spor de salariu.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Idem*, p. 257.

⁹ G. B a n u, *Șomajul intelectual în România*, Buc., 1933, p. 15.

¹⁰ G. B a n u, *Sănătatea poporului român*, p. 111.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ „Socialismul” an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.

¹⁴ A.I.I.P. dos. 42.438—9.841, fila 30.

¹⁵ „Socialismul” an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.

¹⁶ Al. Topliceanu, *Lupta pentru petrol*, Buc., 1923, p. 103.

În întreprinderile gălățene, profitul acționarilor era mai mare decât salariile a 400 de lucrători ¹⁷. În anul 1921, acționarii realizează aici 6.288.353 lei pe cînd tuturor muncitorilor, aproape 400, li s-a plătit, pentru o muncă ce trecea adesea peste 11 ore pe zi, suma de 6.000.000 lei ¹⁸.

Întărirea reacțiunii și a exploatării maselor muncitoare, prin introducerea muncii în acord, în condițiile unei tehnici înapoiate, introducerea sistemului Taylor etc., au fost posibile numai datorită faptului că, în ofensiva sa, capitalismul a găsit mișcarea muncitorească dezmembrată.

În timp ce reacțiunea reușise să-și unească forțele împotriva clasei muncitoare, muncitorimea era lipsită de unitate, atît pe tărîm politic cît și pe tărîm sindical.

Conducătorii oportuniști au refuzat frontul unic propus de comuniști, tocmai în acest timp și în aceste probleme vitale ale muncitorimii. Dar comuniștii au condus cu curaj grevele împotriva tuturor spărgătorilor unității clasei muncitoare, antrenînd, în această luptă împotriva patronilor, muncitori de cele mai diferite convingeri politice.

În mai 1921, au avut loc greve ale muncitorilor zidari, dulgheri, timplari și ale celor din industria lemnului. Muncitorii s-au ridicat împotriva impozitului pe salariu.

Siguranța din Cluj raporta că „Socialiștii-comuniști îi îndeamnă la grevă” ¹⁹ pe muncitori.

În primăvara anului 1921, a avut loc greva muncitorilor forestieri din comuna Rumeli Bistrița—Năsăud ²⁰, a muncitorilor din industria lemnului din Valea Mureșului. Ei s-au ridicat împotriva încercărilor patronilor de a reduce salariile și a mări ziua de muncă la 10 ore ²¹.

În fața valului mereu crescînd al grevelor muncitorilor din industria lemnului din Tg. Mureș, patronii și siguranța au intrat în panică. Siguranța consemna într-un raport secret că „dintre lucrătorii fabricii e imposibil a fi corupt vreunul de către noi” ²².

În mai 1921, s-a desfășurat o grevă a textiliștilor din Lugoj care au părăsit lucrul, pentru că patronul le-a redus salariul cu 25% ²³. Tot la Lugoj, în septembrie 1921, a avut loc o grevă la fabrica de calapoade, muncitorii ridicîndu-se împotriva zilei de lucru de 10 ore ²⁴.

În octombrie 1921 a avut loc greva de la fabrica de tricotaje din Arad. În decembrie textiliștii s-au aflat din nou în grevă.

În anul 1921 numărul grevelor a crescut. Greva muncitorilor din industria lemnului de pe Valea Mureșului și grevele textiliștilor din Arad au pus în derută oligarhia. Patronii au încercat, prin locauturi,

¹⁷ „Socialismul” an. XVI, nr. 187 din 21 sept. 1922, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ A.I.I.P. dos. nr. 2921 special, vol. I, fila 00046.

²⁰ Loc. cit., fila 00050.

²¹ Loc. cit., fila 00097.

²² Loc. cit., fila 00175.

²³ Loc. cit., dos. nr. 2921 special, vol. II, fila 00073.

²⁴ Loc. cit., fila 00138.

să acționeze împotriva muncitorimii. Ei nu s-au rezumat numai la atit, ci, cerind ajutor aparatului represiv au intensificat teroarea. Bestialitățile regimului se concretizează prin înăbușirea grevelor, prin evacuarea forțată a muncitorilor din locuințele aparținând fabricilor.

Începutul guvernării liberale în 1922 se manifestă prin ordinul de a fi izgoniți din locuințele fabricii 850 de muncitori din Arad.

Aici, pe lângă evacuarea muncitorilor din locuințe, „lucrătoarele arestate în timpul nopții, au fost siluite de poliție”²⁵. Copii au fost maltratați.

Muncitorii comuniști s-au ridicat împotriva acestor samavolnicii, demascind metodele teroriste ale patronilor. În mai 1922 ei au condus greva ceferiștilor de la Grivița, care s-au ridicat împotriva menținerii prețurilor obiectelor ce le executau la nivelul prețurilor din 1916. Manevrele patronilor care voiau să înșele muncitorimea arătând că s-a făcut totuși o majorare față de prețurile de atunci (1916) au fost demascate de comuniștii care au arătat că s-au introdus „prețuri noi pentru lucrările ce nu existau”²⁶, pentru celelalte rămânând aceleași prețuri vechi.

În august 1922 se desfășoară o puternică grevă a muncitorilor din Arad care cer mărirea salariilor, o nouă clasificare a lucrătorilor pe categorii, despăgubiri în natură pentru hainele uzate la lucru, respectarea persoanei delegaților muncitorilor care se prezentau cu revendicări (delegații muncitorilor fuseseră arestați). Muncitorii de la toate întreprinderile din Arad s-au solidarizat cu greviștii de la „Astra” rămânind în grevă o lună de zile.

În fața acestei situații amenințătoare, care dovedea unitatea de luptă a muncitorimii arădene, patronii au fost nevoiți să satisfacă cerințele muncitorilor și astfel greva a luat sfârșit.

În octombrie 1922, a izbucnit o nouă grevă. Muncitorii arădeni cereau: recunoașterea zilei de muncă de 8 ore, sporirea salariilor și recunoașterea consiliilor muncitorești. Armata a pătruns cu forța în sala unde delegații prezentau revendicările, urmărind să-i evacueze.

3.800 muncitori ai fabricii „Astra”, deși militarizată, au organizat o grevă pasivă de o oră. Ofițerii au ordonat asaltul cu baioneta, dar muncitorii au primit pe soldați cu brațele încrucișate. Soldații uluiți n-au îndrăznit să tragă.

Muncitorii, astfel, printr-o deosebită organizare, care se datora comuniștilor, au obținut începerea tratativelor, care s-au desfășurat apoi, nu în stilul cazon pe care voiau să-l impună patronii. În fața acestei situații patronii au fost nevoiți să cedeze, admitând ziua de lucru de 8 ore, o pauză pentru masă de 25 minute și mărirea salariilor. Aceasta însă pentru a câștiga timp, pentru ca, apoi, să retracteze, sub motiv că delegatul C.F.R. nu-și dăduse consimțământul asupra salariului și deci acest lucru nu mai e valabil, conform promisiunii.

Cei 3.800 de muncitori declară o nouă grevă pasivă.

²⁵ „Aurora”, an. II, nr. 77 din 26.I.1922, p. 1.

²⁶ A.I.P., dos. nr. 42.137—1.135, fila 2.

Comandantul zonei de război a ordonat atacul cavaleriei. Muncitorii i-au primit însă tot cu brațele încrucișate. Comuniștii i-au sfătuit să nu răspundă provocărilor.

„A doua încercare de asasinat în masă a dat greș”²⁷, scria ziarul „Socialismul”, organul de presă al partidului.

Toți muncitorii din Arad s-au solidarizat cu cererile muncitorilor de la „Astra” și „Marta”. Comandantul militar al fabricii „Astra” văzând această solidaritate, ca rezultat al activității comuniștilor, declară: „voi stîrpi eu țara de bolșevici”²⁸, ceea ce dovedea, evident, neputința lui de a opri un proces istoric.

Patrule militare circulau pe străzi, muncitorimea arădeană fiind supusă dictaturii militare.

Ziarul „Socialismul” arăta că la Arad „muncitorimea a stat unită și nu a dat ascultare conducătorilor care combăteau formarea frontului unic”²⁹, bonzii sindicali.

Cei care au susținut patronii au fost social-democrații de dreapta, dușmani fățiși ai frontului unic. „Tribuna socialistă” organul de presă al P.S.D. din Transilvania, încerca să arate că totul s-ar fi putut desfășura „pe cale pașnică și s-ar fi înconjurat militarizarea. Conducătorii de acolo însă, care sînt cunoscuți ca tulburători în apele bolșevismului, nu s-au putut astîmpăra... declarînd grevă”³⁰.

Nici nu se putea o declarație care să demaște mai mult social-democrații de dreapta.

Comitetul Central al Partidului Comunist a subscris bani pentru ajutorarea greviștilor. Același lucru l-a făcut Comitetul regional din Transilvania care a trimis greviștilor suma de 10.000 lei.

Susținuți de social-democrații de dreapta, guvernul și presa înfeudată burgheziei, au prezentat în mod denaturat evenimentele din Arad. Dacă social-democrații de dreapta prezentau pe comuniști ca vinovați de începerea grevei, guvernul, urmărind o diversiune, arăta că această mișcare revendicativă a fost condusă de iredentiștii maghiari. El a dispus expulzarea a sute de muncitori maghiari, trimițîndu-i în miinile reacțiunii hortyste, iar pe muncitorii romîni în temnițe.

Greviștilor li s-a înscenat un proces care s-a judecat în 1923. Apărători din oficiu au fost desemnați ofițerii care au tras în muncitori la 13 decembrie 1918.

În anii 1921 și 1922 în fața ofensivei patronale asupra nivelului de trai, muncitorimea, condusă de comuniști, a răspuns atacurilor prin greve, prin demonstrații.

Numărul conflictelor de muncă și al greviștilor a crescut simțitor în anul 1922.

²⁷ „Socialismul”, an. XVI, nr. 196 din 22 oct. 1922, p. 3.

²⁸ Idem, nr. 204 din 19 noiembrie 1922, p. 1.

²⁹ Idem, nr. 182 din 3 septembrie 1922.

³⁰ Citat în „Socialismul” nr. 204 din 19 noiembrie 1922, p. 1

Astfel, dacă în 1921 s-au înregistrat 87 de greve cu participarea a 11.685³¹ de salariați și cu 80.592³² ore de muncă pierdute, în anul 1922 s-au înregistrat 180 de greve cu 17.500 participanți³³ și 197.988 ore de lucru pierdute³⁴.

S-au mai înregistrat și o serie de conflicte latente care nu au dus pînă la grevă, în număr de 635 în 1921 și 1.122³⁵ în 1922 la care au participat 38.745 salariați în 1921 și 60.791³⁶ în anul 1922.

Puternicele greve care au avut loc în anii 1921 și 1922 dovedesc creșterea spiritului de luptă al muncitorilor care, conduși de comuniști, s-au opus cu hotărîre ofensivei patronale. Cele mai multe acțiuni de împotrivire au avut loc, în acești ani, în Transilvania, Banat și Capitală, unde industria era mai dezvoltată, unde gradul de concentrare și organizare a muncitorilor era mai pronunțat.

2. Exploatarea nemiloasă și teroarea nu se răsfîrgea numai asupra clasei muncitoare. Ea se extinsese și asupra țărănimii.

Prin „definitivarea” reformei agrare, care fusese făcută de liberali în condițiile descreșterii avîntului revoluționar pe plan internațional și intern, setea de pămînt a țărănimii nu fusese potolită. Marea majoritate a țăranilor rămăsese fără pămînt, iar cei ce-l obținuseră nu aveau cu ce să-l lucreze.

Lipseau credite pentru a fi investite în agricultură. Ministrul liberal Vintilă Brătianu declara în 1924, la o consfătuire a agronomilor din București, că „nu poate da nici un ban pentru ajutorarea și încurajarea agriculturii”³⁷. Aceasta dintr-un buget de 24 miliarde de lei.

În urma acestei reforme pămîntul intrase în mîinile oamenilor politici, în mîinile chiaburilor, în alților funcționari, jandarmilor și altor sprijinitori ai oligarhiei. Aceștia dădeau pămîntul în arendă, după preferințe, fapt care a stîrnit nemulțumirea țăranilor. Numeroase sînt cazurile cînd țăranii își trimit împuterniciții lor să protesteze la comisia agrară.

Atunci cînd țăranii din comuna Belfir, jud. Bihor, sînt aduși în fața judecății pentru motivul că au îndrăznit să ceară dreptate, ei demască falsitatea învinuirilor și răspund demn, arătînd că frămîntările din sat s-au datorat faptului că „populația fiind nemulțumită... de felul cum s-a împărțit pămîntul luat în arendă de comună, a ridicat protest la Comisia Agrară din Oradea Mare, care a adus o hotărîre și cu care s-au întors în comună împuterniciții populației”³⁸.

Țăranii mai erau nemulțumiți și de modul cum li se dădeau în folosință pășunile, izlazurile, pădurile.

³¹ *Anuarul statistic al Romîniei 1927*, p. 292.

³² *Idem*, p. 293.

³³ *Idem*, p. 292.

³⁴ *Idem*, p. 293.

³⁵ *Anuarul statistic al Romîniei 1927*, p. 292.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ A.I.I.P., Cota A. VIII, Inv. 138, pp. 5.

³⁸ *Loc cit.*, fond. 96; dosar nr. 3069—773, fila 28.

Tot în județul Bihor, în comuna Dumbrăveni, țărani s-au împotrivit jandarmilor din postul Uileac care le interzisese tăierea lemnelor de foc din pădurea comună.

Cîțiva țărani au fost trimiși în judecată pentru „rebeliune”. În drum spre postul de jandarmi, sătenii au ieșit pentru a elibera pe cei arestați pe nedrept. Jandarmii au deschis focul omorînd un țaran. Pentru aceasta nimeni nu a fost pedepsit. Autoritățile au motivat că jandarmul se găsea în „exercițiul funcțiunii”. În schimb, țărani „rebeli” au fost trimiși în judecată, purtați pe drumuri, batjocoriți, pentru ca, nefiind probe, acțiunea să se stingă.

Nemulțumirile țăranilor ating deseori, în întreaga țară, proporții de unor răskoale. Ei se ridicau împotriva aparatului de stat, împotriva funcționarilor comunali, sprijinitori ai regimului oligarhic.

Din documentele secției a V-a a Statului Major, care informează în mod secret Biroul 2, reiese că se observă agitație cu ocazia împărțirii izlazurilor și aplicarea reformei agrare. S-au semnalat incidente. Locuitorii din comuna Tîmpeni (Olt) au sărit la jandarmi pentru faptul că i-au oprit să pășuneze vitele în pădure³⁹, iar la Posada, 300 de locuitori s-au revoltat ducîndu-se la vila prințului Bibescu spre a o devasta⁴⁰.

Țărani mai erau nemulțumiți de prețurile pe care le primeau pentru cereale. Astfel statul cumpăra vagonul de grâu cu 12.000 lei vînzîndu-l apoi cu 80.000 lei⁴¹. Nemulțumiri în rîndurile țăranilor se manifestau și în privința arenzilor spoliatoare. Astfel, chiar unii politicieni burghezi sînt nevoiți să recunoască faptul că pămînturile concesionate protejaților și favoriților politici pe 70—80 lei ha⁴² constituiau un bun prilej de speculare a țăranilor cărora li se arenda pe 1.500—2.000 lei hectarul⁴³.

Toate aceste măsuri, ca plata mare a arenzilor, taxe mari de export, plăți de asigurare, taxe de barieră, cotizații la camerele agricole, nesfîrșite corvezi și prestații la comună etc. etc., aduseseră țăranimea la un nivel de viață extrem de scăzut.

Locuințele țăranilor erau din cele mai proaste. Chiar unii demnitari burghezi sînt nevoiți să arate că marea majoritate a locuințelor țăranesti erau cu lut pe jos, făcute din birne, întunecoase, prost aerisite⁴⁴. Cel mai mare număr al neștiutorilor de carte se observa între țărani.

Referindu-se la situația țărancei, același G. Banu, fost secretar general al Ministerului Muncii, arată că „maternitatea prelungită, în condiții de supramuncă și de igienă defectuoasă, provoacă numărul

³⁹ Loc. cit., fond Otopeni, dos. nr. 42830—14, fila 2.

⁴⁰ Loc. cit., dos. nr. 10.355—1037, fila 1.

⁴¹ D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *Pe pîmînișul prăpastiei*, Buzău 1923.

⁴² D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *Domnia corbilor*, 1923, p. 48.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ G. Banu, *Sănătatea poporului român*, p. 124.

mare al acelor femei istovite fizicește înainte de vreme, atinse de îmbătrânire precoce”⁴⁵.

Nici copiii nu erau cruțați de exploatarea nemiloasă capitalistă la sate. Ei erau supuși, încă de la o vîrstă fragedă, la munci istovitoare, „cu corolarul ei de neînălțurat, recunoștea fostul secretar general al Ministerului Muncii, sustragerea unui număr important de copii de la frecventarea școlii. Dezavantajul este astfel dublu: a) istovirea fizică, prin muncă, b) lipsă de cultură, analfabetism. O caracteristică comună tuturor copiilor din păturile muncitoare e *subnutriția*”⁴⁶.

Dar subnutriția nu atinsese numai copiii, ci întreaga populație țărănească. Hrana țăranului era compusă, după cum recunosc înșiși autorii burghezi, din „mămăligă cu ceapă — și chiar aceasta lipsindu-i de multe ori, mai cu seamă spre primăvară”⁴⁷. Porumbul forma principalul aliment în hrana țăranimii și „în toată durata postului... hrana țăranului este compusă din *mămăligă* întovărășită *exclusiv numai din alimente vegetale*”⁴⁸.

Hrana pe care și-o putea procura țăranul nu-i satisfăcea nici cele mai elementare cerințe fiziologice. Porumbul lipsea adeseori de pe masa lui. În medie, statisticile burgheze constată că pe cap de locuitor revenea o cantitate de consum de 700 g pe zi, cînd cele mai modeste calcule arată un minimum necesar de 1.000 g. Dar nici această cantitate insuficientă de porumb nu-i era asigurată țăranului. Și chiar, „*dacă țăranul ar poseda-o de fapt în tot cursul anului nu poate fi îndestulătoare pentru a-l hrăni pe dînsul și pe ai săi*”⁴⁹, se recunoaște în lucrările burgheze, care nu puteau trece cu vederea mizeria de nedescris a țăranimii.

Consumul de carne, care în 1909 era de 3 kg pe an, pe cap de locuitor, sătean, ajunsese în 1926—27 la 2,77 kg⁵⁰. N-a sporit nici cantitatea de pește nici a altor alimente „în schimb însă consumul de basamac și țuică la sate, e mai mare... decît consumul laptelui”⁵¹.

O statistică burgheză, căreia putem să-i dăm crezare, arată că „reducînd cifrele (cîtimele) băuturilor la alcool absolut găsim că, în România, se bea cel puțin 10 litri alcool... de cap de locuitor”⁵² pe an.

Cei ce cercetau modul cum se efectua nutrirea țăranului sînt nevoiți să afirme, fără înconjur, că hrana lui era neîndestulătoare în tot timpul anului, nu numai în perioada de post cînd aceasta se rezuma doar la ceapă și mămăligă, ci și în rest, țăranimea în majoritatea ei fiind subnutrită, atît calitativ cît și cantitativ. „E o stare deznădăjduitoare, aproape de necrezut că ar fi cu putință să existe, să domine în „gri-

⁴⁵ *Idem*, p. 131.

⁴⁶ *Idem*, p. 132.

⁴⁷ D. A. Urbeanu, *Probleme sociale. Primejdia degenerării poporului român și nevoia întregirii hranei țăranului*, Buc 1927, p. 12.

⁴⁸ *Idem*, p. 15.

⁴⁹ *Idem*, p. 24.

⁵⁰ *Idem*, p. 26.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Al. Obreja, *Alcoolismul*, Buc., 1927, p. 23.

narul Europei"; cu toate acestea e perfect adevărat"⁵³, arăta D. A. Urbeanu în lucrarea *Probleme sociale. Primejdia degenerării poporului român și nevoia întregirii hranei țărânului*.

Cei care erau departe de a simpatiza cu comunismul sînt nevoiți să recunoască starea mizeră în care fusese adusă țărănimea de către regimul burghezo-moșieresc. „Nu fac aluzie la nedreptatea socială întruchipată în această hrană de mizerie, căci nu sînt bolșevic, arăta D. A. Urbeanu, îmi fac numai datoria de a pune în evidență consecințele patologice inevitabile, strîns legate de acest fel cu desăvîrșire neîndesulător de a se nutri al țărânului, și a releva dezinteresarea obștească pentru problema hranei poporului, pentru urmările de denutriție la care dă naștere⁵⁴. Și mai departe, arată același autor, „repet cu toată convingerea cele susținute de mine încă acu' un sfert de veac: că dacă $1/5$ din populația țării s-ar nutri cum trebuie restul de $4/5$ ar rămîne în suferință”⁵⁵.

Iată ce este nevoit să declare un om care recunoaște că nu are nimic de-a face cu bolșevismul, nefăcînd aluzie la nedreptatea socială, dar neputînd, totuși, trece peste ea.

Singurul apărător al maselor țărănești spoliata de capitalism a fost P.C.R. care a văzut izvorul tuturor acestor rele, în acea nedreptate socială la care reprezentanții burgheziei nu voiau să facă aluzie.

P.C.R. a fost cel care a căutat să lămurească masele țărănești că răul nu trebuie căutat în guvernarea unui partid sau altul, ci în însăși nedreapta orînduire capitalistă.

Țărănimea n-a dus-o mai bine nici sub guvernarea lui Averescu, nici sub cea a partidului liberal care a falsificat legea improprietăririi, nu avea s-o ducă mai bine — după cum s-a dovedit — nici sub guvernarea partidului țărănesc al cărui șef, Ion Mihalache, cel ce umbla îmbrăcat în straie țărănești, a declarat deschis, în 1926, în parlament: „noi nu am fost niciodată și nu sîntem partizanii luptei de clasă”.

Acest partid, intitulat pentru înșelăciune „partid țărănist”, a susținut oligarhia în a menține țara într-o țară a bordeielor, a subnutriției și analfabetismului.

Ducînd lupta hotărîtă, nu pentru revendicări de moment, ci pentru înlăturarea orînduirii nedrepte, P.C.R. a fost cel care a dat semnalul, în fața pericolului degradării agriculturii, în fața accentuării mizeriei maselor țărănești. El a fost cel care a demască falsitatea regimului oligarhic, care prin discursuri voia binele țărânului, în realitate aducîndu-i la sapă de lemn.

P.C.R. va fi cel care, conducînd lupta țărănimii exploatare, va cere exproprierea pămînturilor moșierești, împărțirea lor fără nici o plată, nici din partea țărănilor, nici din partea statului, anularea ipotecilor și a tuturor datoriilor cămătărești, scutirea de orice impozite a țara-

⁵³ D. A. Urbeanu, *Probleme sociale* ..., p. 30.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 30.

nilor cu un venit mai mic de 100.000 lei pe an, eliberarea țăranilor condamnați pentru participare la răscoala din 1907, desființarea legii învoielilor agricole, libertatea deplină de organizare a țăranilor, desființarea gărzilor comunale etc.⁵⁶

Formulind astfel de revendicări Partidul Comunist se situa pe poziția apărării intereselor vitale ale celor ce muncesc, de apărare a maselor de milioane ale țărănimii.

3. Nu numai masele direct producătoare sufereau exploatarea capitalistă ci și categoriile mijlocii. Situația funcționarilor era destul de grea.

Marea majoritate a micilor funcționari, exploatați în întreprinderi și birouri, trebuia să facă față asaltului mereu crescând al speculei.

Salariile funcționarilor nu au crescut în raport cu scumpetea. Reprezentantii partidului poporului, partidul lui Averescu, cel ce ordonase, în 1907, să se tragă în țăranii răsculați, căutând să critice guvernul liberal pentru a-l face vinovat de situația grea a celor ce muncesc, la care, desigur și ei contribuiseră, arătau că „punctul cel mai scoborit al calvarului funcționării a fost în anii 1922—1925 când puterea ei de cumpărare mijlocie dobîndită prin salarii și accesorii bugetare a fost de numai 69—74%”⁵⁷ în comparație cu 1921.

Pe lângă scumpirea neobișnuită a articolelor de strictă necesitate, funcționarii trebuiau să mai suporte specula chiriilor, care se urcau din lună în lună.

Funcționarii erau nemulțumiți pentru că nu li se respecta repaosul duminical, că nu aveau un statut care să le garanteze o încadrare stabilă fapt care le crea nesiguranța zilei de mâine.

În perioada guvernării liberale se observă o creștere a numărului funcționarilor în medie cu 12.000⁵⁸ anual. Liberalii aveau nevoie de aceasta pentru întărirea birocrației, pentru transformarea categoriilor mijlocii, funcționarii, într-o masă de manevră a oligarhiei.

Un fenomen îngrijorător, îl constituie, nu mărirea numărului de funcționari, ci creșterea nejustificată a „funcționarilor de grad superior față de slujbașii mici”⁵⁹.

Mărirea fondurilor de salarii nu a adus o îmbunătățire a slujbașului mijlociu, ci a funcționarului superior. Din bugetele alcătuite de liberali, se observă o serie întreagă de funcții fără rost, dubluri de posturi etc., care grevau finanțele țării. „Sumele crescînde, plătite drept salariu de bază ne arată însă că creșterea numărului funcționarilor superiori față de cei inferiori a devenit excesivă”⁶⁰, relatau reprezentanții partidului poporului învinuindu-i pe liberali.

⁵⁶ A.I.P.P., Cota—VII—2, nr. inv. 138, p. 14—15.

⁵⁷ Partidul poporului — *Studiu asupra situației țării în martie 1920—ianuarie 1922 și aprilie 1926*, Buc., 1927, p. 101.

⁵⁸ *Idem*, p. 100.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

Aceștia erau stilpii regimului, cei care aranjau afacerile, cei care făceau intervenții pentru licențe de export etc. Aceștia erau cei care completau moravurile specifice burgheziei, arbitrar, brutalitate, corupție, desfrui etc. Din rindurile lor se recrutau delapidatorii care fugeau peste graniță sau intrau în pușcărie, după ce jefuiau din plin avutul obștesc.

Înșiși reprezentanții burgheziei sînt nevoiți a lua atitudine în fața acestei situații. „Să apreciem și să răsplătim cum se cuvine munca, cîntea și capacitatea, cerea un politician burghez D. A. Gheorghiu-Cirișanu. Mijloacele vor fi suficiente dacă vom determina pe conducătorii noștri să desființeze sinecurile care pompează mai mult de jumătate din bugetul țării și dacă ne vom debarasa de acei ce necinstesc locul ce-l ocupă și compromis corpul funcționăresc”⁶¹.

Nemulțumirile funcționarilor mici și mijlocii se intensifică. La administrația financiară Prahova nemulțumirile au mers pînă acolo încît funcționarii amenințau că dacă nu li se vor satisface revendicările vor demisiona „în bloc pe ziua de 1 iunie 1921”⁶².

Secția a IV-a a Statului major informează Biroul 2, în modul cel mai secret, că se observă o solidaritate în rîndurile funcționarilor care „în cazul cînd guvernul nu ar aproba justele lor revendicări se va decide greva generală a funcționarilor”⁶³.

Înțelegînd că uniți vor fi și mai puternici, funcționarii au început, în urma muncii de lămurire dusă printre ei de comuniști, acțiunea de organizare în sindicate.

În anul 1921 au avut loc congrese locale ale funcționarilor publici la Bacău, Brăila, Ploiești etc. la care au asistat delegați din alte orașe.

În același an, a avut loc un congres la București unde s-au formulat precis revendicările și s-a votat statutul unic al funcționarilor. Acest congres a fost salutat prin ziarul „Funcționarul”, organ al funcționarilor din Transilvania și considerat ca întîia adunare a funcționarilor din întreaga țară. Sîntem cu toții convinși—arătau funcționarii din Transilvania — că numai prin unire și deplină înțelegere putem să obținem acele drepturi, pe care timpurile le cer⁶⁴.

La congresul funcționarilor comerciali, care are loc la Cluj, la 20—21 august 1922, unde participă reprezentanți ai funcționarilor din București, Arad, Lugoj, Oradea Mare, Satu-Mare, Timișoara, Tg. Mureș etc., în rezoluția votată se arată că „nici o mișcare nu este mai mult îndreptățită cu aceea a funcționarilor publici, care sînt plătiți cu salariu de foame față de enorma scumpete a traiului. Înșelați și amăgiți de atîtea ori pînă acum, funcționarii publici nu trebuie să se mai încreadă în promisiunile deșarte ale guvernaților, ci să-și pună nădejdia numai în propriile lor forțe. Funcționarii publici trebuie să înțeleagă că poziția lor față de stat este aceea a oricărui salariat față de patronul lui, că

⁶¹ D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *Pe povîrnișul prăpastiei*, p. 18—19.

⁶² A.I.P., dos. nr. 9864—425, fila 00107.

⁶³ Loc. cit., dos. nr. 42.830—14, fila 2.

⁶⁴ „Funcționarul”, an. I, nr. 2—3 din 15 februarie 1921.

ei fac parte din mare familie a clasei muncitoare de la a cărei principii de organizare și tactică de luptă ei trebuie să se inspire”⁶⁵.

În fața mișcării de protest mereu crescândă a funcționarilor, liberalii au introdus sistemul concedierilor „pentru instigație la grevă printre funcționari”⁶⁶.

Această metodă de intimidare este demascată de presa comunistă care arăta că atunci „cînd nu pot să omoare prin gloanțe liberalii se mulțumesc să omoare prin foame”⁶⁷.

Dar ei nu se mulțumeau numai cu concedieri, ci trimiteau în fața curții marțiale pe cei care, militarizați, nu se prezentaseră în timpul grevei la serviciu. Astfel, doi oficanți poștali „ofițeri de rezervă, au fost trimiși înaintea curții marțiale a corpului I-ii armată, pentru că, fiind mobilizați pe loc la oficiul Craiova, cu ocazia grevei funcționarilor poștali — nu s-au prezentat la serviciu, deși ambii luaseră cunoștință de ordinele de chemare”⁶⁸, se raportează Ministerului de Război.

Nemulțumirile nu existau numai în rîndurile funcționarilor, ci și în rîndurile foștilor funcționari, care acum erau nevoiți să trăiască dintr-o pensie mizeră.

Regiunea militară Prahova raporta forurilor în drept că între pensionarii civili și militari, se observă o oarecare nemulțumire din cauza insuficienței pensiilor, ei susținînd că „datorită scumpetei excesive a traiului, mor literalmente de foame”⁶⁹.

Guvernul liberal a fost nevoit să constate că majoritatea funcționării alcătuită din funcționarii mici și mijlocii, ura oligarhia, că dintr-însa nu se putea face ușor o masă de manevră.

Funcționarii mici și mijlocii vedeau, atît în partidul liberal, cît și în marii funcționari, slujitori cu credință ai acestui partid, pe adevărații lor exploataatori.

4. Partid „acultural și acefal”⁷⁰, cum îl numește Șt. Zeletin, reprezentantul neoliberalismului, partidul liberal a urît și știința și cultura.

Intelectualii au fost nevoiți să suporte în timpul guvernării liberale cele mai mari umilinți. Șomajul intelectual, situația penibilă de a ocupa orice post pentru o bucată de piine, persecuțiile acelor care nu voiau să gîndească așa cum dorea burghezia, n-au lipsit din arsenalul guvernării liberale.

Șomajul intelectual a atins avocații, arhitecții, scriitorii, ziaristii, farmaciștii, profesorii, dar mai ales învățătorii.

Învățătorii au căutat în această perioadă să se unească, să se organizeze, pentru a prezenta în comun revendicări guvernului. La con-

⁶⁵ „Socialismul”, an. XVI, nr. 180 din 27 august, 1922, p. 3.

⁶⁶ Idem, nr. 185 din 14 septembrie, 1922, p. 2

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ A.I.I.P. dos. nr. 42.826—27, fila 146.

⁶⁹ Loc. cit. dos. nr. 9864—425, fila 00014.

⁷⁰ Șt. Zeletin, *Neoliberalismul*, Buc., 1927, p. 99.

gresul din mai 1921 ei și-au propus „organizarea asociației învățătoresți unitare pe tot cuprinsul pământului românesc”⁷¹.

Ei propuneau, de asemenea, „o acțiune energică și solidară pentru obținerea unei îmbunătățiri a situației... materiale... la capătul cărei acțiuni să fie — de va trebui — chiar demisia în masă a tuturor învățătorilor”⁷².

Înfruntând umilințele de tot felul, intelectualii progresiști s-au alăturat cu încredere mișcării muncitorești, înțelegând drumul luminos indicat de învățătura marxist-leninistă.

Sprijinind mișcarea intelectuală, care crease în unele țări organizații de luptă împotriva imperialismului războinic — cităm grupul intelectualilor francezi „Clarté”, a cărui întemeietor și conducător era Henry Barbusse — precum și inițiativa unor intelectuali înaintați de a se uni pe țărîm internațional sub lozinca „cine este împotriva burgheziei acela este cu noi”, intelectualii progresiști din țara noastră au luat parte activă la lupta pentru demascarea exploataării burghezomșierești.

Intelectualii înaintați din Iași, grupați în jurul ziarului „Scînteia”, ce apăra interesele intelectualității, își afirmau astfel poziția față de mișcarea muncitorească: „Trebuie să ne interesăm îndeaproape de sfera muncitorească, pentru a descoperi tuturor intelectualilor viața mizeră și interesele identice cu ale lor și a crea astfel condițiile unei lupte comune. Și aceasta nu „coborîndu-ne printre muncitori, cum atîția intelectuali „generoși” au făcut-o, ci studiînd și viața producătorilor în general, ca pe una din fețele vieții *clasei desmoștenite din care în majoritatea lor și intelectualii fac parte*”⁷³ (subl. aut.).

Afirmîndu-și originea proletară, intelectualii ieșiți din rîndurile clasei muncitoare vor lupta cu hotărîre pentru eliberarea de sub despotismul capitalist. Lupta lor împotriva asupririi era călăuzită de modul de a acționa al muncitorimii căci ei afirmau: „*Numai în forma combativă, puternică a muncitorimii, vom găsi un sprijin efectiv*”⁷⁴ (subl. aut.).

Influența ideilor marxist-leniniste se face simțită în opera unor savanți romîni cu renume mondial care sînt exemplu și imbold pentru generația tînăra a oamenilor de știință de după război. Acești înaintași ca: Victor Babeș, Gh. Marinescu, Grigore Antipa ș.a. au contribuit prin munca lor plină de abnegație, prin crerectările lor, la pătrunderea și dezvoltarea concepției marxist-leniniste, atît în știință cît și în acțiunea de eliberare a celor ce muncesc de sub jugul exploataării.

Savanți ca: Em. Racoviță, I. Cantacuzino, C. I. Parhon aveau legături directe cu mișcarea muncitorească atît din țară cît și din străinătate.

Poeții A. Toma și Emil Isac s-au alăturat mișcării muncitorești devenind militanți activi în lupta pentru eliberarea celor oropsiți.

⁷¹ „Vremea nouă” — revistă didactică, an. VII, nr. 5, mai 1921.

⁷² Ibidem.

⁷³ „Scînteia”, an. I, nr. 18 din 27 octombrie 1923, p. 3.

⁷⁴ Ibidem.

Poetul G. Topirceanu va stigmatiza, în pagini de o rară sesibilitate, pe îmbogățiții din război, pe corbii care s-au înfruptat din plin „din prinzul marelui măcel”.

Scriitorii Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, Barbu Lăzăreanu, Ion Pas ș.a. au demască cu iscusită măiestrie, în lucrările lor, putregaiul societății burgheze, dind glas poporului înșelat, care se ridică împotriva nedreptei orînduiri.

Grafica realistă, pusă în slujba poporului, s-a manifestat, prin contribuția lui N. Tonitza în ilustrarea paginilor ziarului Partidului Comunist „Sociălistmul”, unde, caricaturile pe teme sociale reprezentau un aspru rechizitoriu asupra practicilor oligarhiei liberale, care a tras în țărani în 1907, în muncitori în 1918 și a ilegalizat în 1924 partidul clasei muncitoare.

I. Iser, Camil Ressu s-au afirmat pe tărîmul plasticii în acțiunea de protest împotriva capitalismului.

Împotriva clasei muncitoare și a țărănimii, împotriva tuturor forțelor progresiste oligarhia liberală și-a îndreptat ura.

Situația materială a muncitorilor, țăranilor, funcționarilor, intelectualilor, ne înfățișează tabloul sumbru al stării de mizerie în care masele muncitoare din România fuseseră împinse de regimul burghez-moșieresc, regim bazat pe relații de exploatare, pe silnicie și întunerice.

Masele exploatare în modul cel mai sălbatic de capitaliștii romîni, în strînsă legătură cu capitaliștii occidentali, căutau o ieșire din impas, își căutau, în acele clipe grele, conducătorul care să le conducă cu mină sigură în bătălia de clasă ce se impunea.

Anii 1921 și 1922 se caracterizează prin numeroase acțiuni de luptă ale maselor muncitoare, sub conducerea partidului marxist-leninist, împotriva valului de teroare îndreptat de burghezie și moșierimea romînă asupra celor ce muncesc în scopul ieșirii din criza postbelică. Anul 1922 prezintă, pentru România, semnele începutului stabilizării vremelnice și parțiale a capitalismului, începutul consolidării reacțiunii interne, fapt care aduce noi nenorociri maselor muncitoare..

În aceste condiții, sub conducerea partidului marxist-leninist, lupta va continua în forme noi, superioare. Materialul prezentat mai sus arată unele momente ale acestei lupte.

Partidul Comunist din România, înarmat cu teoria marxist-leninistă asupra legilor de dezvoltare a societății, era singurul partid care înțelegea aspirațiile maselor, era singurul partid care își dădea seama că politica partidelor burgheze nu putea duce decît la înrăutățirea condițiilor de viață ale celor ce muncesc. Masele muncitoare, sărăcite de pe urma războiului și a jafului capitalist, înșelate de demagogia partidelor burgheze și în special de cea a liberalilor, urmărind activitatea Partidului Comunist care se afla pretutindeni în fruntea luptei pentru pace, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață a celor ce muncesc, vedeau în el singurul lor conducător.

Experiența amară a maselor a arătat acestora destul de clar că ieșirea din haosul în care burghezia împinsese țara nu putea fi realizată decât de un partid revoluționar, ale cărui principii să se confunde cu aspirațiile maselor.

Revenea deci, ca o necesitate istorică, partidului comuniștilor, această sarcină extrem de grea și complicată.

Partidul Comunist din România, rezultat al procesului istoric de dezvoltare a luptelor revoluționare ale clasei muncitoare, continuatorul celor mai bune tradiții ale mișcării socialiste a ridicat pe o treaptă superioară lupta dusă de veacuri de masele populare pentru eliberarea lor socială și națională.

Partidul Comunist studia cu atenție fiecare aspect al societății românești de după război, participând activ, ori unde era vorba de interesele celor ce muncesc. El a reușit să se situeze încă din primele zile ale existenței sale în fruntea maselor explotate, să se afirme ca o forță socială de care va trebui să se țină seama în întreaga viață politică a țării.

Astfel îl găsim prezent în uriașa luptă dusă împotriva pregătirilor făcute de către capitalismul antantist în vederea războiului antisovietic. Partidul a demascat planul Antantei care urmărea transformarea nu numai a țărilor balcanice ci și a României și Poloniei, ca state limitrofe Rusiei Sovietice, în cap de pod al agresiunii capitalismului mondial împotriva primului stat al muncitorilor și țăranilor liberi.

Partidul arăta tuturor celor ce muncesc că numai proletariatul poate lua și conduce, în asemenea condiții, cauza păcii.

Analizând cu atenție situația internă, partidul nu se rezuma numai la acțiunea de demascare a jafului capitalist, ci dădea și soluții de ieșire din impasul în care burghezia împinsese țara.

La Congresul partidului din octombrie 1922 se vor lua în discuție problemele izvorite din situația României de după război. La acest Congres, pe lângă problemele vieții interne de partid s-a luat în discuție și extrem de importanta problemă a atragerii maselor și conducerea lor hotărâtă în lupta împotriva orinduirii capitaliste.

Activitatea desfășurată de P.C.R. încă din primii ani ai existenței sale, a demonstrat faptul că pe arena vieții politice din România a apărut forța ce va avea cea mai puternică influență asupra maselor muncitoare, pe care le va conduce cu hotărâre în luptă pînă la succesul deplin — instaurarea dictaturii proletariatului și construirea societății comuniste.

DESPRE RELAȚIILE ROMÎNO-GERMANE LA SFÎRȘITUL CRIZEI ECONOMICE DIN 1929—1933

DE

E. BOLD și I. AGRIGOROAIE

Criza economică din 1929—1939 a determinat o însemnată slăbire a pozițiilor de clasă ale burgheziei și moșierimii din România care, în neputința de a-și menține dominația într-o formă neschimbată, s-au orientat tot mai mult spre fascism.

Gh. Dimitrov arăta de altfel că „în condițiile izbucnirii unei crize economice profunde, a agravării bruște a crizei generale a capitalismului și creșterii spiritului revoluționar al maselor muncitoare... burghezia dominantă caută tot mai mult salvarea în fascism, pentru ca să poată lua unele măsuri excepționale de jefuire a oamenilor muncii, să pregătească un război imperialist tilhăresc, să atace Uniunea Sovietică, ... și pe baza tuturor acestora să preîntîmpine revoluția”¹.

Pornind de la aceste considerente, nota de față își propune să arate, pe scurt, cum la sfîrșitul crizei economice din 1929—1933 cercurile conducătoare românești se orientează spre fascism, concomitent cu intensificarea relațiilor economice romîno-germane și pătrunderea capitalului german în economia romînească.

După înfrîngerea Germaniei și Austro-Ungariei în primul război mondial, bunurile acestora și capitalul financiar investit în România, care reprezenta, înainte de 1916, 40% din totalul capitalului străin², au fost „lichidate” și împărțite, conform tratatelor de pace, între Anglia, Franța și România.

Cu toată această „lichidare” a bunurilor germane, capitalul german s-a menținut totuși în România, în special în sectorul asigurărilor. În celelalte ramuri, capitalul german ocupa o poziție neînsemnată, în între-

¹ Gh. Dimitrov, *Opere alese*, E.P., Buc., 1959, p. 227.

² *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., Buc., p. 189.

prinderi de importanță secundară, care, „n-au tentat pe amatorii de preluare a capitalului inamic”³.

În timpul crizei economice din 1929—1933 însă, capitalul german a desfășurat o intensă activitate, străduindu-se să-și recâștige vechile poziții pierdute după primul război mondial. El a reușit, în acest timp, să se infiltreze în domeniul bancar, în domeniul comerțului, în industria petrolieră, metalurgică, energie electrică, chimică, etc., fiind, așa după cum aprecia un ziar străin, „unul din concurenții capabili și primejdioși pentru celelalte capitaluri și reușind... să atragă de partea sa o bună parte din cercurile burgheze din România”⁴.

Trebuie subliniat însă, că în ciuda acestei pătrunderi a capitalului german în anii crizei, celelalte capitaluri străine, engleze, franceze, americane, olandeze, belgiene continuau să aibă prioritate în economia românească⁵.

Relațiile politice dintre România și Germania au purtat, până în perioada de care ne ocupăm, amprenta divergențelor ivite după primul război mondial, din refuzul Germaniei de a plăti despăgubirile impuse prin tratatul de la Versailles. În urma presiunilor exercitate de marea finanță engleză și americană, concomitent cu negocierile purtate de reprezentanții politici români, pentru contractarea împrumutului de stabilizare, a avut loc la 10 noiembrie 1928, la Berlin, semnarea unei convenții destinată să lichideze diferendele financiare între Germania și România. Convenția preconiza ca guvernul german să plătească României suma de 75.000.000 mărci până la 1 aprilie 1931 iar România, renunțând la drepturile ce decurgeau din tratatul de la Versailles, relua și datoria antebelică față de Germania. Cele două guverne declarau că o dată cu semnarea convenției, toate chestiunile de ordin financiar rămase în suspensie între țările respective, erau considerate definitiv lichidate⁶. Prin convenție deci, regimul burghezo-moșieresc din România renunța la unele drepturi considerate până atunci legitime, acceptând obligații împovărătoare, în speranța obținerii împrumutului de stabilizare.

În urma împrumutului de stabilizare din 1929, la care Banca Reichului (Deutsche Reichsbank) a participat cu 20.000.000 mărci, România se angaja să plătească Germaniei suma de 595.000.000 mărci în care intrau:

1. Trei împrumuturi antebelice	525.000.000 mărci
2. Tranșa germană a împrumutului din 1929	20.000.000 mărci
3. Credite înghetate (aproximativ)	50.000.000 mărci

³ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., Buc., 1960, p. 92.

⁴ Din ziarul „Politika” din Belgrad, 28 mai 1931, în Arh. M.A.E., CL, Problema 71, România, 1920—1931, vol. I.

⁵ *Contribuții la istoria capitalului străin în România...* p. 238.

⁶ *Ibidem*, p. 404.

⁷ Arhiva M.A.E., C 17, vol. XLI, Germania, relații cu România, 1930—1934, Raport din Berlin, nr. 3351, 3 sept. 1932.

La această sumă se va adăuga ulterior tranșa germană a împrumutului din 1931 cu dobânzile respective.

Cercurile conducătoare românești, urmărind obținerea sumelor necesare plății datoriilor externe, pe lângă faptul că au mărit numărul impozitelor directe sau indirecte, au forțat și exportul țării în condițiile scăderii însemnate a prețurilor mărfurilor exportabile. Scăderea catastrofală a prețurilor la produsele agricole românești, introducerea a numeroase taxe prohibitive și în general criza piețelor externe au creat serioase dificultăți comerțului exterior al României. În afară de acestea, în anii crizei, și structura exportului României a suferit importante schimbări. În anul 1928, 34% din exportul României îl ocupau cerealele, leguminoasele și semințele. În același an produsele petrolifere reprezentau aproximativ 30% din totalul mărfurilor exportate. În virtutea cauzelor menționate mai sus, exportul produselor cerealiere și leguminoase scade treptat atingând în 1933 numai 28% din totalul exportului, în timp ce produsele petrolifere ocupau în același an peste 55%. De asemenea, exportul de animale, produse animale și al lemnului scade de la aproximativ 29% în 1928, la 5% în 1933⁸.

Se constată, totodată, o înrăutățire a relațiilor comerciale, în special, la exportul produselor agricole, a animalelor, a lemnului cu țări considerate aliate sau prietene ca: Franța, Cehoslovacia, Iugoslavia și Polonia.

Comerțul nostru exterior, de pildă, a fost, în toți anii crizei, deficitar cu Cehoslovacia. Între anii 1929 și 1930 acest deficit s-a ridicat la suma de 3,5 milioane lei⁹. În mai 1933 guvernul francez și cei cehoslovaci au sporit taxele asupra importului de produse animale. În aceeași perioadă, Polonia lua măsuri restrictive împotriva produselor românești¹⁰. La rîndul ei, Iugoslavia a făcut numeroase greutăți la tranzitul mărfurilor românești spre Elveția și Italia, fapt semnalat în cameră și în presă în repetate rînduri¹¹.

În aceste condiții se observă o tendință de orientare a comerțului exterior al României spre Germania, cu toate piedicile puse de țările aliate în frunte cu Franța și chiar de guvernul german. Această orientare era favorizată și de faptul că numeroși oameni de afaceri și bancheri germani cereau insistent guvernului lor „să se aranjeze trecutul (cu România — n.n.) spre a se lăsa loc la operațiuni noi, pe baze ordonate”¹².

În iunie 1929, comercianții orașului Hamburg și-au manifestat dorința de a stabili legături economice cu România. În acest sens, i s-a vorbit ministrului român la Berlin, Petrescu-Comnen, despre crearea

⁸ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 479 ș.u.

⁹ „Adevărul”, 14 sept. 1933.

¹⁰ *Ibidem*, 27 mai 1933.

¹¹ *Monitorul Oficial*, Partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Adun. Deput. Nr. 113 din 15 noiemb. 1925; „Adevărul” — 3 ian. 1933 și 10 aug. 1933.

¹² *Arh. M.A.E. C 17*, vol. XLI, Germania, relații cu România, 1930—1934, Raport Nr. 227, Berlin, 25 ian. 1932.

unei flote de comerț pe Dunăre, de participarea capitalului german la comerțul de petrol, de acordarea unor credite pentru construcții ieftine, etc.¹³

Pe de altă parte și în România se făcea o intensă propagandă în favoarea unui schimb de mărfuri cu Germania. În cameră se făceau aluzii puțin voalate la adresa „aliatilor” care-și manifestau „lipsa de solitudine pentru producția noastră” și care, așa după cum am mai arătat, puneau piedici exportului de mărfuri românești. De aceea se cerea „libertatea de a găsi aiurea debușuri pe care ele (statele aliatare — n.n.) nu le pot oferi”¹⁴, adică să se intensifice exportul spre unele țări care manifestau interes pentru „mărfurile românești, cum era Germania. Tot în Cameră, V. Madgearu sublinia faptul că Germania era „una din țările care reprezintă pentru noi unul din cele mai însemnate debușuri”¹⁵, dar se cerea guvernului german să renunțe la politica de protecționism vamal, politică instaurată, de altfel, de toate țările capitaliste în timpul crizei economice din 1929—1933.

Considerînd că piața germană ar putea absorbi produsele de export românești, mai ales că cercurile financiare și comerciale germane manifestau interes pentru reluarea relațiilor economice cu România, clasele conducătoare de la noi căutau să convingă guvernul german că o politică de protecționism excesiv era „contrară chiar intereselor germane”¹⁶. Petrescu-Comnen, ministrul României la Berlin, atrăgea, de altfel, atenția cancelarului von Papen, că dacă țările agrare nu pot exporta, aceasta înseamnă că ele „nu vor mai putea să importe produse manufacturiere și ceea ce este mai grav, vor fi nevoite să-și creeze chiar o industrie proprie”¹⁷, (sublinierea noastră). Fără îndoială că ministrul român dorea să obțină unele avantaje în ce privește exportul produselor românești în Germania și considera că, în acest sens, „amenințarea” cu crearea unei industrii proprii, va avea efectul dorit. În orice caz, acest lucru ne arată încă o dată, că menținerea României ca țară „eminamente agrară” era un obiectiv permanent al politicii cercurilor conducătoare românești și, se înțelege, al capitaliștilor străini. Numai intenția, manifestată formal, de a dezvolta o industrie proprie constituia un fapt atât de „grav” încît putea fi întrebuintat ca mijloc de presiune pentru obținerea unor avantaje comerciale.

La puțin timp după instaurarea fascismului în Germania, în relațiile economice și politice cu România au survenit unele schimbări. Greutățile semnalate anterior au fost în mare parte lichidate iar relațiile politice au purtat din ce în ce mai evident amprenta orientării burghezo-moșierimii din România spre fascism. Totodată, se manifestă intenția regimului hitlerist de a atrage în sfera sa de influență țările

¹³ Ibid. Telegramă din Berlin Nr. 7156, 3 iunie 1929.

¹⁴ Monit. Of. Nr. 38, 4 aprilie 1934, p. 1618. Partea III, Dezb. Parl. Ad. Deput.

¹⁵ Ibid. Nr. 69, ședința din 21 iulie 1933, p. 2475.

¹⁶ Arhiva M.A.E., C 17. Vol. XLI, Germania, relații cu România, 1930—1934. Raport Nr. 33 din 3 sept. 1932.

¹⁷ Ibidem.

din sud-estul european, țări în care, înainte de primul război mondial, capitalul german jucase rolul cel mai important.

La sfârșitul crizei economice, Germania a reușit să ocupe primul loc în exportul nostru de cereale, adică 120%, înaintea Austriei (11.60%) și a Franței (110%)¹⁸. Din grupul celor șase țări care absorbeau 60% din totalul exportului și controlau cu circa 65% importul României făcea parte și Germania, după Anglia, Franța, Belgia și înaintea Austriei și Italiei. În aceeași perioadă, în exportul nostru de lemne, Germania ocupa locul al doilea, după Ungaria și Franța și primul loc (95%) în exportul de ouă¹⁹. Cu toată această intensificare a relațiilor comerciale, Hitler repeta cu multă insistență dorința regimului său de a obține avantaje mai mari pe piața românească. Pentru aceasta, capitaliștii germani plăteau unele produse ale țărilor dunărene și în special pe cele românești cu 20—30% mai mult de cât prețul oferit în comerțul mondial²⁰, concurând chiar pe viitorii aliați Italia, Ungaria, Austria, iar burghezia și moșierimea din România a mărit cantitatea de mărfuri exportabile spre Germania. S-a ajuns ca pînă la 31 oct. 1933 exportul românesc în Germania să crească cu 170% față de aceeași perioadă a anilor precedenți. De asemenea un grup de capitaliști germani au cumpărat tot prisosul grîului românesc din recolta anului 1933 și o parte din prisosul orzului, în schimbul importului mărfurilor germane și a eliberării creditelor înghețate în România²¹.

Concomitent cu intensificarea relațiilor economice germano-române, se observă în România o orientare mai evidentă a cercurilor conducătoare spre fascism. Documentele P.C.R. au demască încă de atunci atitudinea partidelor politice burgheze care cereau aplicarea din ce în ce mai largă a metodelor fasciste de luptă împotriva mișcării revoluționare, atât de puternice în timpul crizei economice. Sistematic, s-a introdus starea de asediu în centrele industriale, uzinele și minele au fost militarizate, s-a aplicat un regim terorist pentru lucrătorii feroviari iar organizațiile revoluționare de masă au fost desființate²². Rolul militarilor și a camarilei regale în viața politică a țării s-a întărit²³, iar organizațiile fasciste au fost încurajate și finanțate chiar de guvernele burghezo-moșierești²⁴.

Cercurile conducătoare din România, pentru a-și putea menține dominația, acționează spre instaurarea dictaturii personale a regelui.

¹⁸ „Adevărul”, 12 martie 1933.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Tome VIII-ème, *Les crises du XX-e siècle*, II. De 1929 a 1945, Hachette, Paris, 1958, p. 75.

²¹ Arhiva M.A.E., C 17, vol. XLI, Germania, relații cu România. 1930—1934. Telegramă Nr. 2160/16, Praga, 13 noiemb.; 933. Anexa I, traducerea articolului intitulat *Germania pătrunde în România cu prilejul tratativelor economice ale Micii Înțelegeri la Praga*, publicat în ziarul „Narodny Listy”, 10 noiembrie 1933.

²² Documente din Istoria P.C.R. 1929—1933, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 628.

²³ Ibid., p. 629.

²⁴ Ibidem. În ziarul „Scinteia” din noiemb. 1933 se scria că... ofensiva fascistă s-a intensificat, organizațiile fasciste deschise, fiind de-a dreptul sprijinite de guvern, înaintarea către dictatura fascistă și-a grăbit ritmul. (Arh. Centrală a Inst. de Ist. a P.M.R., Buc. „Scinteia”, an. IV, 14 noiemb. 1933).

În acest sens Alexandru Vaida-Voievod, într-un discurs, a cerut modificarea constituției în vederea întăririi puterii regelui și a rolului acestuia în viața de stat. Chiar și unii social-democrați — menționează un document al C.C. al P.C.R. — îl prezentau pe Carol ca „prieten” al muncitorilor și-l considerau drept un „rege democrat”²⁵.

În discursurile unor șefi de partide sau grupări politice și în special în activitatea cuziștilor și a membrilor Gărzii de fier, era vădită încercarea de a-l imita pe Hitler și de a lansa ideea dictaturii personale a unui „conducător salvator”²⁶. Toate partidele burgheze practicau în propaganda lor ideile cele mai șovine, încercându-se instigarea muncitorilor și țăranilor români contra maselor muncitoare ale naționalităților conlocuitoare. Toate aceste forme de manifestare erau — după cum menționează un document al P.C.R. — „mijlocul politic cel mai important în minile burgheziei pentru pregătirea măsurilor fasciste în viitor și pentru fascizarea statului”²⁷.

Intensificarea relațiilor comerciale și politica de fascizare a țării erau fapte care arătau că „în cazul unui conflict politic România nu va fi contra Germaniei”²⁸. Pentru întărirea acestor relații regimul hitlerist punea unele condiții care vizau părăsirea aliaților României și destrămarea Micii Înțelegeri²⁹. Guvernării români cunoșteau faptul că regimul hitlerist se arăta nemulțumit de reorganizarea Micii Înțelegeri, că pentru el toate tratatele internaționale ca Pactul Ligii Națiunilor, Tratatul de la Locarno, Pactul Briand-Kellog, etc., nu aveau nici un fel de importanță, că Hitler era obsedat de ideea unui război, că în sfârșit Germania înțelegea „să-și adapteze relațiile sale economice la o „politică nouă” pe care pare a voi să o ignoreze față de țările cu care nu se găsește în relații politice strinse”³⁰. Pentru atragerea unor țări cu bogate resurse materiale, cum era România, de exemplu, cercurile conducătoare hitleriste formulau fraze demagogice, menționind că relațiile economice ale aliaților cu Germania urmau să se rezolve prin „desființarea clauzei națiunii celei mai favorizate și introducerea de contingente pe țări”, prin desființarea taxelor vamale, etc.³¹ Conform acestei politici, României i-ar fi revenit rolul de exportatoare de petrol, în special, și apoi a cerealelor, produselor alimentare și a semințelor oleaginoase. Imperialismul german condiționa însă asemenea relații de părăsirea de către România a aliaților ei și intrarea în orbita de influență germană³².

Adaptarea României la această „politică nouă”, însemna deci rupearea relațiilor tradiționale cu vechii aliați, acapararea bogățiilor țării necesare războiului plănuir de Hitler.

Pentru acel moment însă, deși cercurile conducătoare românești se orientau spre fascism și se manifestau pentru lărgirea relațiilor econo-

²⁵ Documente din Ist. P.C.R., *op. cit.* p. 628.

²⁶ Ibid. p. 629.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Arh. M.A.E. Buc. C 17, vol. XLI. Raport conf. Nr. 1915/P.R. 3, Berlin, iun. 1933.

²⁹ Ibid. Telegrama Nr. 688, Berlin, 8 martie 1933.

³⁰ Ibid. Raport conf., Nr. 1915/P.R. 3, Berlin, iunie 1933.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

mice și politice cu Germania, părăsirea „aliatilor” și încadrarea în frontul țărilor agresoare a Romîniei era prematură. Mai întîi pentru că masele populare în frunte cu proletariatul romîn condus de P.C.R. s-au ridicat împotriva fascismului cu ocazia luptelor din ianuarie—februarie 1933 și în al doilea rînd pentru faptul că cercurile burgheze erau legate prin zeci de interese de monopolurile franceze, engleze, americane. În acel moment lucrurile s-ar fi complicat dacă aceste capitaluri urmau să fie îndepărtate sau înlocuite de capitalul german. Așa se explică de ce, atunci cînd hitleriștii s-au arătat nemulțumiți de reorganizarea Miciei Înțelegeri și subliniau că acest fapt ar împiedica relațiile economice și politice³³, reprezentantul Romîniei la Berlin, s-a grăbit să intervină și să arate că „țările agrare și mai precis Mica Înțelegere n-au fost niciodată împotriva Germaniei. Dimpotrivă, — afirma Petrescu-Comnen — dorința de apropiere și de cordială colaborare a țărilor Miciei Înțelegeri cu Germania a fost în mod public manifestată în nenumărate rînduri, de reprezentanți calificați ai politicii externe” romînești și cehoslovace. Ministrul romîn la Berlin cerea, totuși, ca factorul politic să nu influențeze raporturile economice³⁴. Este adevărat că raporturile economice n-au avut de suferit ci dimpotrivă, ele au cunoscut o dezvoltare. Dar evenimentele din acel moment ne arată încă o dată caracterul duplicitar al politicii dusă de cercurile burgheze romînești, adică păstrarea „prieteniei tradiționale” cu puterile capitaliste ale fostei Antante, dar și relații de apropiere cu foștii inamici și în primul rînd cu Germania. Această politică va fi dezastruoasă pentru Romînia, din momentul în care „aliații tradiționali” vor ceda în fața agresiunii germane. Romînia va fi subordonată total intereselor mașinii de război germane. Răspunderea pentru o astfel de politică cade asupra celor mai reacționare cercuri ale burgheziei și moșierimii romînești care, deși cunoșteau scopurile de cucerire ale lui Hitler, încă de la instaurarea regimului fascist în Germania, au fost de acord cu aceste planuri³⁵. Așa, de pildă, încă din 1933 din rapoartele amănunțite ale lui Petrescu-Comnen, se știa că Hitler, în eventualitatea unui război, punea mare bază pe Romînia și alte țări dunărene și pe bogățiile naturale ale acestora³⁶, se știa că drumul de cucerire al Germaniei trebuia să, treacă peste Austria, de-a lungul Dunării, spre Ucraina și sudul Uniunii Sovietice cu importante sale surse de petrol³⁷, că față de Cehoslovacia

³³ Ibid. Telegrama Nr. 688, Berlin, 8 martie 1933.

³⁴ Ibid. Telegrama Nr. 1835, Berlin, 9 iunie 1933.

³⁵ Numeroase rapoarte ale lui Comnen, trimise guvernului romîn de la Berlin, relateau că din discuțiile purtate de acesta cu Hitler, Goebbels, von Bülow, A. Rosenberg, G. Deitz și alții reieșea faptul că „dacă Germania nu dorește un război imediat cu vecinii săi, nu exclude cel puțin ideea unui viitor război și că se pregătește în vederea declanșării lui” (v. Arh. M.A.E. C 15, vol. XLI, Telegrama Nr. 2105, 1 iulie 1933).

³⁶ Ibid. Telegrama Nr. 1690, Berlin, 26 mai 1933.

³⁷ Petrescu-Comnen raporta că Rosenberg a avut o întrevedere cu H. Detterding, căutînd să-l cîștige de partea Germaniei prin deschiderea perspectivei spre Ucraina, sudul U.R.S.S. și regiunea Caucazului cu importante sale surse de petrol. (Ibid. Raport nr. 2108, Budapesta, 27 iunie 1933. Planurile de expansiune germane în Romînia).

„hrănesc intențiuni ostile” că se gîdeau la destrămarea alianțelor în care intra și România, etc.³⁸. Toate acestea puteau ușor duce la ideea că drumul de cucerire manifestat de hitleriști trebuia să treacă peste România, care, așa după cum s-a mai spus, urma, conform planurilor fasciste, să fie adaptată la așa-zisa „politică nouă” a Germaniei.

Încercarea de a preveni subjugarea totală a României față de imperialismul german prin reorganizarea Micii Înțelegeri și crearea Înțelegerii Balcanice de către N. Titulescu ca și abordarea principiului securității colective de către acesta, principiu elaborat de Uniunea Sovietică, s-a lovit de rezistența burgheziei și moșierimii române. Înlocuirea lui N. Titulescu cu Victor Antonescu în 1936 ca și intensificarea politicii de fascizare a țării demonstra că „întregul curs al evenimentelor politice din România arătau că cercurile reacționare, în frunte cu guvernul de atunci, se orienta categoric spre fascism”³⁹. Considerînd că fascismul este singura soluție în apărarea dominației de clasă, cercurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii au promovat o politică de trădare a intereselor naționale, subordonînd, în întregime, economia țării fascismului german, au introdus fățiș fascismul în țară și au aliat România statelor agresoare, în războiul criminal antisovietic.

³⁸ Idem.

³⁹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV, p. 17.

ASPECTE DIN LUPTA ANTIFASCISTĂ A MUNCITORILOR DIRECȚIEI REGIONALE C. F. R. IAȘI

DE

D. BOTEȘCU, M. MORĂRAȘU, I. HAGIU

Apărut din agonia generală a capitalismului — și acest lucru este valabil și pentru România — fascismul a reprezentat o încercare disperată și violentă a celor mai reacționare virfuri ale burgheziei și rămașitelor feudale de a-și menține dominația de clasă, de a scutura încă o dată povara crizei generale a sistemului capitalist pe umerii maselor populare.

Într-o perioadă de timp, care privită retrospectiv pare scurtă, fascismul a aruncat poporul nostru, ca pretutindeni unde el a acaparat puterea, într-un val de beznă și teroare înzecit în comparație cu oricare altă epocă anterioară de dominație a burgheziei și moșierimii. Fără priză în mase, regimul fascist din România s-a menținut timp de patru ani, în primul rînd datorită sprijinului larg acordat de Germania hitleristă și terorii celei mai violente cunoscută în istoria țării noastre.

Evenimentul petrecut la 6 septembrie 1940 a însemnat o schimbare nu numai a formei, ci și a conținutului dictaturii fasciste.

Pe plan intern, dictatura legionaro-antonesciană a avut ca trăsături distinctive înăsprirea terorii, devenită metodă directă de guvernare, militarizarea completă, a economiei naționale, intensificarea — într-un ritm fără precedent — a pregătirilor de război, desființarea în formă și conținut a ultimelor drepturi și libertăți cetățenești, iar pe plan extern, înfeudarea totală a țării intereselor Germaniei naziste.

Prin proclamarea statului român ca stat național legionar, la 14 septembrie 1940, Antonescu își făcea cunoscută hotărîrea de a renunța la balastul formelor de guvernare democrat-burgheze, specifice perioadelor anterioare, în favoarea unei dictaturi de tip fascist.

Trebuie menționat faptul că, atît în perioada 6 septembrie 1940—24 ianuarie 1941, cînd a guvernat împreună cu Garda de Fier, cît și

în perioada 24 ianuarie 1941 — 23 august 1944 — atitudinea regimului fascist antonescian faţă de masele populare în general şi în special faţă de clasa muncitoare, a rămas aceeaşi.

Printre primele măsuri cu caracter antimuncitoresc se numără desfiinţarea breslelor prin decretul-lege nr. 3979 din 18 decembrie 1940¹. Urmărind lichidarea deplină a oricăror posibilităţi de organizare legală a clasei muncitoare în spiritul tradiţiilor ei revoluţionare, decretul din 18 decembrie 1940 a constituit o puternică lovitură dată muncitorimii, căci în acel moment elementele cele mai înaintate din rândurile ei, urmînd indicaţia P.C.R. cuceriseră puternice poziţii în bresle transformîndu-le dintr-o unealtă a reacţiunii, într-un instrument eficace de luptă legală în slujba intereselor clasei muncitoare².

Măsura referitoare la desfiinţarea breslelor nu s-a produs izolat. Ea a fost conjugată cu multe măsuri care defineau poziţia oficialităţilor faţă de clasa muncitoare. În acest sens trebuie amintită militarizarea întreprinderilor şi instituţiilor. Pe lângă subordonarea deplină a economiei naţionale necesităţilor de război, militarizarea a reprezentat una din principalele forme de supraveghere şi înăbuşire a luptelor maselor populare. Fiind socotiţi ca „rechiziţionaţi”³, muncitorii şi celelalte categorii de salariaţi au fost constrînşi la o disciplină de muncă consemnată în regulamente militare. Marile întreprinderi se aflau sub o permanentă supraveghere îndeplinită de organele poliţiei şi armatei romîne şi germane⁴. Durata zilei de lucru a fost mărită printr-un decret lege la 10 ore⁵. În funcţie de necesităţi, comandanţii militari ai întreprinderilor aveau latitudinea să ridice durata zilei de lucru pînă la 12 ore şi să suspende odihna în zilele de duminică şi sărbători legale⁶.

¹ „Monitorul Oficial” din 18 decembrie 1940.

² Conf. art. lui Gh. Sa-vu, *Unele aspecte ale folosirii de către P.C.R. a breslelor împotriva dictaturii regale (1938—1940)* în «Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.», nr. 2, 1963, p. 36 şi urm.

³ „Prin militarizare se înţelege punerea sub regim de control, disciplină şi jurisdicţie militară a instituţiilor şi întreprinderilor de stat sau particulare, precum şi a întregului personal al acestora care va fi socotit ca rechiziţionat. Întreprinderile militarizate se află, pe timpul militarizării, sub controlul Marelui Stat Major. Personalul militarizat este supus, pentru orice abator derivînd direct din serviciile co-şi sînt încredinţate, disciplinei şi jurisdicţiei militare”. Arhiva Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi, Dos. neinventariat, fila 11.

⁴ Atelierele C.F.R. Nicolina, Iaşi, erau supravegheate de 10 patrulare mixte alcătuite din cîte şase militari romîni, trei germani şi un poliţist. Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. — în continuare se va cita: ACIIP — dos. 6496 — 159, fila 38. În exercitarea terorii, în afara organelor represive ale regimului antonescian (siguranţă, jandarmerie, armată), au avut o însemnată participare şi unele organe represive hitleriste (Gestapoul, Abwehrul). După cum reiese din declaraţiile unor persoane apropiate de Antonescu, în România „aliată” îşi exercitau misiunea 11 servicii hitleriste de acest gen. *Procesul marii trădări naţionale*, Buc., 1946, p. 155.

⁵ Decret-lege din 2 octombrie 1941 asupra regimului muncii în timp de război Conf. *Codul general al Romîniei*. Culegere de C. Hamangiu, vol. XXIX, 1941, partea a II-a, p. 1848.

⁶ *Ibidem*.

Mai mult decât atât, conformându-se cu strictete cererilor imperative ale guvernului hitlerist, guvernul antonescian a trimis la lucru în Germania un mare număr de muncitori români, care au fost internați în tabere de muncă și supuși unui regim de mizerie și teroare⁷. În intenția inițiatorilor hitleriști subordonarea totală a României intereselor Germaniei hitleriste trebuia să ducă, printre altele, la desființarea treptată a industriei românești și la transformarea României într-o anexă agrară a Germaniei. Paralel cu aceasta s-a urmărit ideea desființării proletariatului din România „contaminat de bolșevism”⁸. De aceea, atenția organelor represive s-a îndreptat îndeosebi asupra regiunilor industriale unde procentul muncitorilor în rândurile populației era mare. Unele dări de seamă ale organelor represive fasciste mărturiseau că în unele localități „pătura muncitoare... și în special muncitorii C.F.R. sînt pătrunși de idei comuniste și lupta cu aceștia a fost foarte grea”⁹. Pe această linie se înscrie ordinul dat de Antonescu, la 27 mai 1941, ca toți conducătorii și membrii ai P.C.R. din Iași, Constanța, Ploiești, București și Giurgiu să fie internați în lagăre, și ordinul Ministerului de Interne din 11 iunie 1941, adresat poliției și jandarmeriei, de a pregăti ridicarea în masă a comuniștilor din întreaga țară, între 15 și 20 iunie 1941¹⁰.

În mod firesc rezistența antifascistă s-a încheiat în jurul clasei muncitoare, politic cea mai conștientă, economic cea mai lovită.

Întreaga politică dusă de regimul fascist din România pe plan național se reflectă cu fidelitate în cele mai diverse manifestări ale vieții și în Moldova.

Încă din primăvara anului 1941, în Moldova, regiune învecinată direct cu Uniunea Sovietică, au fost dispuse numeroase unități hitleriste destinate atacului antisovietic. Întreaga regiune a devenit, în sens propriu, o bază de plecare la atacul împotriva Uniunii Sovietice. Una din consecințele noii situații a fost aceea că Moldova, cunoscută în trecut ca o regiune cu importante resurse agro-alimentare, a fost complet secătuită, cunoscînd încă înainte de izbucnirea războiului flagelul foametei¹¹.

⁷ Conf. art. lui Popescu-Puțuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare fasciste și a agresiunii hitleriste* în «Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.», nr. 6, 1963, p. 77—78.

⁸ *Idem*, p. 97.

⁹ Arhiva M. A. I., Pachetul nr. 51, N. C. 315 (adresa M. St. Major nr. 380196, din 12 iunie 1941 și anexa nr. 1, p. 4 la această adresă), citat după Gh. Zaharia, *Unele date cu privire la teroarea fascistă din România (1940—1944)*, în «Analele Institutului de Istorie a Partidului», nr. 6, 1963, p. 107—108.

¹⁰ Arhiva M. A. I. Dos. 40010, vol. 8, fila 59 (ordinul M. A. I. către Dir. Gen. a Poliției nr. 2/1941 și fila 34 (ordinul nr. 3591 din 1 iunie 1941, către Dir. Gen. a Poliției). Conf. Gh. Zaharia, *art. cit.*, p. 107.

¹¹ În lunile mai, iunie și iulie 1941 pe piața Iașului a lipsit cu desăvîrșire carnea fiindcă — potrivit instrucțiunilor — ea fusese rezervată pentru armată, iar prisos nu exista. (Arhivele Statului Iași, fond. Prefecturii, dos. 3/1941, fila 410). Inspectorii

Întrucît Moldova urma să devină în scurt timp linia a doua a frontului, teroarea exercitată asupra populației în această parte a țării a îmbrăcat forme deosebit de ascuțite¹². În cartierele muncitorești Nicolina și Socola din Iași au fost înființate posturi provizorii de jandarmi cu misiunea de a supraveghea și reprimă orice încercare ostilă regimului¹³. Casele persoanelor cunoscute ca adversari politici ai regimului sau ale celor socotiți ca avînd o atitudine „de indiferență” față de regim au fost puse sub o permanentă supraveghere din partea siguranței¹⁴.

Teroarea asupra minoritarilor, mai ales asupra evreilor, a îmbrăcat forme abominabile. La Iași, în zilele de 27—30 iunie 1941, au fost asasinați într-un mare progrom peste 8 000 de oameni¹⁵. De asemenea din județele din nordul Moldovei, pînă la sfîrșitul lunii decembrie 1941, au fost deportați în lagăre peste 38 000 de evrei¹⁶.

Prigoana s-a extins și asupra adeptilor unor convingeri religioase socotite ca „dizolvante” (baptiști, adventiști etc.), care au fost ridicați și internați în lagăre¹⁷.

În acest climat de teroare și lipsuri materiale ce se accentuau de la o zi la alta, resentimentele populației față de regimul fascist s-au intensificat treptat, mergînd de la opoziția pasivă pînă la sabotarea directă a măsurilor întreprinse de regimul fascist și a mașinii de război hitleriste.

În rezistența antifascistă au participat reprezentanți ai întregului popor, dar cea mai masivă participare a avut-o clasa muncitoare. Fenomenul este valabil pentru întreaga țară.

Deși Moldova era una din regiunile cele mai înapoiate în timpul regimurilor trecute, cu o economie bazată în primul rînd pe agricultură, cu o industrie slab dezvoltată și repartizată neuniform și — în consecință — cu un proletariats mai puțin numeros și răspîndit în întreprinderi mici, totuși chiar în aceste condiții, și aici în fruntea luptei revoluționare pentru doborîrea regimului fascist au stat muncitorii. Dintre muncitori, mai ales în unele centre din Moldova ca Iași, Pașcani, Galați, se detașează prin număr, tradiție și spirit de organiza-

Atelierelor C.F.R. Nicolina și C.F.R. Pașcani făceau cunoscut Dir. C.F.R., într-un raport confidențial că „sînt zile cînd la masa de prînz lucrătorii mîncă doar mămăliga rece cu ceapă, căci plinea a devenit un lux”. Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dos. neinventariat, fila 226.

¹² Arh. Statului Iași, fond Prefecturii, dos. 6/1941, fila 59 și urm. (cuprinzînd rapoartele speciale ale siguranței Iași către Corp. 4 A. referitoare la măsurile deosebite).

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Arh. Statului Iași, fond Prefecturii dos. 14/1941, fila 33—34 și ziarul „Prutul” din 27 iunie 1941.

¹⁶ *Cartea neagră (tapte și documente)*, vol. 3, Buc., 1947, p. 13, 134, 143.

¹⁷ Din județele Huși, Baia, Iași și Suceava au fost internați în lagăre, sub acest pretext, pînă la 30 decembrie 1942, aproximativ 800 persoane. Arh. St. Iași fond. Prefect. dosar, 8/1942, fila 50—51 și Arh. St. Suceava, fond Prefect. dosar 1/1942, fila 7.

re ceferiștii. Cele trei mari centre feroviare din Moldova, Iași, Pașcani și Galați¹⁸ au cunoscut în anii fascismului momente de luptă intensă împotriva regimului antonescian și a războiului purtat de acesta în alianță cu Germania hitleristă. Prezenți la toate marile acțiuni inițiate de P.C.R. încă înainte de 6 septembrie 1940, împotriva procesului de fascizare a țării, ceferiștii din zona Dir. Generale C.F.R. Iași au avut față de regimul legionar antonescian o atitudine de permanentă ostilitate concretizată în numeroase și variate acte de sabotaj.

Care era situația generală a muncitorimii ieșene în acea perioadă?

Din cauza lipsei de materii prime, industria din Iași își micșorase simțitor producția. Lipsa de materii prime a dus, printre alte consecințe, la concedieri masive în rândurile muncitorilor¹⁹. Unele întreprinderi industriale au încetat, din aceeași cauză, complet activitatea²⁰, cu excepția întreprinderilor care lucrau pentru armată, celelalte și-au redus producția în raport cu posibilitățile de aprovizionare cu materii prime, transformând în șomeri un număr apreciabil de muncitori²¹. Întregul ciclu de restricții impuse de regimul antonescian prin trecerea economiei țării în stare de război, a făcut ca aprovizionarea cu materii prime — în special pentru întreprinderile mici cum erau, în majoritatea lor²², cele din Iași — să devină o problemă extrem de complicată, ceea ce a contribuit la agravarea condițiilor de trai ale muncitorilor. Muncitorii rămași la locul de muncă erau — după cum recunoșteau chiar autoritățile locale — retribuiți „cu totul insuficient pentru a-și satisface chiar și cele mai modeste necesități”²³. De fapt salariul real al muncitorului, chiar în limitele cele mai scăzute, nu concorda niciodată cu cel de pe statul de plată. Pe lângă amenziile aplicate pe scară largă pentru cele mai mici greșeli „pentru a-i deprinde pe lucrători cu o disciplină riguroasă de muncă”²⁴, muncitorii au fost obligați să subscrie la împrumutul reîntregirii inițiate de guvernul antonescian imediat după declararea războiului²⁵. Apoi, muncitorilor li se reținea pentru societatea „Muncă și lumină”, pentru întreținerea

¹⁸ Majoritatea unităților feroviare din Moldova făceau parte, din punct de vedere administrativ, din cadrul Dir. Reg. C.F.R. Iași.

¹⁹ În cursul lunii aprilie 1941 erau înregistrați la Iași 400 de șomeri din ramurile țîmplărie, pielărie și metalurgie. În anii 1942 și 1943 cifra a rămas aceeași (cu mici modificări), deși mulți muncitori fuseseră între timp mobilizați. ACIIP, dosar 6229—83, fila 00126.

²⁰ În aprilie 1941 fabrica „Țesătura” fiind lipsită de materii prime necesare a oprit producția. ACIIP, dosar 3/1941, fila 32.

²¹ Arh. St. Iași, fond Prefect. dosar 3/1941, fila 32.

²² În perioada amintită, în Iași existau 64 ateliere și fabrici, „Finanțe și industrie” din 23 ianuarie 1945.

²³ La începutul anului 1941 majoritatea muncitorilor de la C.F.R. și din industria textilă din Iași erau salariați cu 2500 lei lunar. Spre sfîrșitul anului 1943 media salariului crescuse la 11000 lei în timp ce chiria pentru o cameră depășea adeseori suma de 10.000 lei. ACIIP, dosar 629—83, fila 00043; dosar 221, fila 26; dosar 3750, vol. 28, fila 00686.

²⁴ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar neinventariat, fila 26.

²⁵ ACIIP, dosar 5934, fila 336.

mormintelor eroilor²⁶ etc., ceea ce restrângea şi mai mult veniturile lor. Concomitent cu şomajul cronic şi cu micşorarea treptată a câştigului net, la adîncirea pauperizării contribuia şi o altă cauză: scumpirea crescîndă a articolelor de primă necesitate, în special a alimentelor. Introducerea cartelelor n-a putut asigura minimul necesar fiecărui muncitor. Majoritatea alimentelor raţionalizate nu se distribuiau, uneori, luni întregi, muncitorii trebuind să-şi procure cele necesare traiului numai la preţ de speculă²⁷. Afirmaţia este valabilă pentru întregul personal inferior al Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi. Perioade îndelungate de timp, muncitorii atelierelor Nicolina n-au primit nimic din raţiile de zahăr, ulei şi făină de grîu menţionate în cartele²⁸. Raţia de pîine a scăzut pînă la 300 grame de persoană şi era de proastă calitate²⁹. Sarcina distribuirii mărfurilor raţionalizate revenea oficiilor de aprovizionare, economatelor, înfiinţate pe lîngă întreprinderi şi instituţii. În realitate, datorită acordurilor economice încheiate cu Germania, precum şi speculei şi afacerilor întreprinse de elementele aflate în conducerea acestor oficii, economatele nu şi-au putut îndeplini niciodată misiunea pentru care fuseseră create³⁰.

Insuficienţa mijloacelor de întreţinere aflate la dispoziţia muncitorilor ceferişti este oglindită într-unul din memoriile înaintate Direcţiei Generale C.F.R. de către muncitorii atelierelor C.F.R. Paşcani în iunie 1941³¹. În acest memoriu muncitorii cereau: 1) majorarea salariilor de bază cu 40 %; 2) majorarea alocaţiei de chirie cu 30 %, calculată la salariul de bază; 3) sporirea coeficientului la lucrul în acord de la 6,30 la 10; 4) să se revină asupra suprimării alocaţiei de scumpe care să fie mărită la 800 lei; 5) să se acorde primă de producţie de 5,7 şi 10 % la numărul de locomotive reparate; 6) organizarea raţională a muncii şi repartizarea echitabilă a salariilor; 7) reorganizarea economatelor pentru aprovizionarea muncitorilor cu alimente, haine, lemne etc., plătibile în rate lunare; 8) acordarea de îmbrăcăminte de serviciu corespunzătoare fiecărui anotimp.³²

Memoriul probează cît de precare erau condiţiile economice în care trăiau ceferişti şi explică, în bună măsură, atitudinea lor ulterioară faţă de regim. Acest memoriu a fost întocmit într-o perioadă cînd

²⁶ Arh. St. Iaşi, fond. Prefect, dosar 217, fila 69.

²⁷ ACIIP, dosar 5934, fila 360 şi Arh. St. Iaşi, fond. Prefect, dosar 3/1941, fila 53.

²⁸ Pe lîngă alimentele menţionate în text, au fost perioade cînd şi pîinea lipsea zile întregi. Aşa s-a întîmplat în ultimul trimestru al anului 1941 în lunile aprilie, mai şi noiembrie 1942, în februarie 1943. ACIIP, dos. 5934, fila 360 şi Arh. St. Iaşi, Prefect, dosar 3/1941, fila 413.

²⁹ Arh. St. Iaşi, fond. Prefect., dosar 3/1941, fila 414.

³⁰ „Moldova Roşie” an. II, nr. 7 din februarie 1941.

³¹ Arh. Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar neinventariat, fila 110.

³² În răspunsul la acest memoriu, Direcţia Regională C.F.R. arăta că nu poate satisface revendicările (fără să dea explicaţie), dar menţiona că intrucît un memoriu asemănător a fost trimis şi de muncitorii atelierelor Nicolina, va sosi o comisie pentru a ancheta situaţia. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi dos, neinventariat, fila 12.

Direcția Regională C.F.R. Iași ducea o ofensivă sistematică asupra salariilor muncitorilor din Atelierele C.F.R. Nicolina și C.F.R. Pașcani. Pe această linie se înscrie hotărîrea Direcției Regionale C.F.R. Iași de a reduce prețul la lucrul în acord cu aproape o jumătate față de cel în vigoare la începutul anului 1941³³.

Mari nemulțumiri erau semnalate și printre muncitorii Atelierele C.F.R. Galați. După cum reiese dintr-un raport confidențial al Direcției Atelierele C.F.R. Galați „nemulțumirile sînt provocate de salariile mici, scumpetea mare, transpunerii pe umerii celor rămași a sarcinilor de producție ce reveneau înainte celor concediați, orariul ridicat de lucru. Datorită acestei situații — conchide raportul — peste 90 % din lucrători sînt ostili regimului domnului general”³⁴.

Nu putem încheia schița fondului economic pe care s-au desfășurat acțiunile ceferiștilor împotriva regimului fascist, fără a pomeni de atitudinea acestuia față de muncitorii minoritari.

În conformitate cu politica generală dusă de guvernul antonescian în vederea pregătirii sub toate aspectele a războiului antisovietic, Direcția Generală C.F.R. a dispus ca toți muncitorii și funcționarii aparținînd minorităților naționale (mai puțin cei germani) să fie îndepărtați din serviciu. Pe baza acestor dispoziții Direcția Regională C.F.R. Iași a concediat, chiar din prima jumătate a anului 1941, 200 de muncitori și funcționari aparținînd minorităților naționale³⁵. După începerea războiului măsura a fost extinsă fiind concediați peste 95 % din muncitorii minoritari cuprinși în zona Direcției Regionale C.F.R. Iași³⁶. Foarte puțini din aceștia s-au bucurat de „privilegiul” de a fi șomeri majoritatea au fost internați în lagăre „ca suspecți politici”³⁷.

Muncitorilor romîni asupra cărora plana bănuiala de a fi simpatizanți ai P.C.R., li s-a aplicat ca primă sancțiune mutarea disciplinară în alte centre feroviare din țară³⁸.

Starea generală de lucruri schițată mai sus constituie principala explicație a ostilității permanente cu care muncitorii ceferiști au privit regimul fascist și au acționat pentru doborîrea lui.

Acțiunile ceferiștilor îndreptate împotriva regimului antonescian au îmbrăcat două aspecte principale: 1 — sabotajul economic, care avea ca scop slăbirea potențialului militar al Romîniei burghezo-moșierești și al Germaniei hitleriste în eforturile depuse de acestea în cadrul războiului antisovietic; 2 — sabotajul politic, constînd în refuzul

³³ ACIIP, dosar 5934, fila 255.

³⁴ ACIIP, dosar 39291—57, fila 5.

³⁵ ACIIP, fond 1, dosar 16, vol. 32, fila 417.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Sub acest pretext au fost internați în lagăre, numai în cursul lunii iulie 1941, peste 100 ceferiști din atelierele C.F.R. Nicolina, C.F.R. Pașcani și C.F.R. Galați. ACIIP, fond. 1, dosar 14, vol. 21, fila 43.

³⁸ În cursul lunii iunie 1941, au fost mutați disciplinar la Arad, Simeria și Satu-Mare 20 de ceferiști de la Atelierele Nicolina sub acest pretext, ACIIP dosar 5790—16, fila 280 și fond 8, dosar 1627, fila 504.

muncitorimii ceferiste de a se încadra în normele „ordinii noi” instaurate de regimul fascist.

Sub ambele aspecte, sabotajul întreprins de ceferiştii ieşeni a contribuit din plin la şubrezirea poziţiilor regimului fascist din România.

Pe linia sabotajului economic se înscriu: deraierile şi ciocnirile provocate trenurilor militare cu destinaţia front; distrugerea traseelor de cale ferată; întârzierea trenurilor militare; nerespectarea, sub cele mai diverse motive, a programului de lucru.

Cea mai frecventă formă de sabotaj a fost nerespectarea programului de lucru. „Prin îndepărtarea străinilor (muncitorilor aparţinând minorităţilor naţionale — n.n.) socotim că am creat condiţiile ca lucrul în ateliere să se desfăşoare conform programului”³⁹ — glăsuia unul din rapoartele inspectorului Ateliereleor C.F.R. Nicolina. Autorul raportului se înşela însă, fapt dovedit de cele petrecute ulterior. Muncitorii români, rămaşi la locul de producţie nu erau de loc dispuşi să contribuie la respectarea programului. Rapoartele întocmite, în aceeaşi problemă, după începerea războiului infirmau optimismul primului raport. În cadrul serviciilor Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi, în ultimul trimestru al anului 1941, datorită absenţelor de la lucru „sub cele mai diverse pretexte”⁴⁰ s-au pierdut cca. 300 zile muncă⁴¹. Pedepsele aplicate şi ameninţarea cu trimiterea pe front în caz de recidivă, n-au putut curma această stare de lucruri. În 1942, deşi raportul folosit nu menţionează decât situaţia din semestrul al doilea, numărul absenţelor s-a dublat, înregistrându-se un număr de 680 zile de muncă pierdute⁴². Această situaţie a pus în alarmă Direcţia Regională C.F.R. şi — mai ales — conducerea Ateliereleor C.F.R. Nicolina şi C.F.R. Paşcani, unde se semnalau cele mai numeroase absenţe. Ca primă sancţiune, patru muncitori au fost concediaţi, iar alţi doi trimişi pe front⁴³.

Pentru anul 1943, deşi rapoartele şi notele informative înaintate periodic Dir. Gen. C.F.R. nu conţin date statistice privitoare la numărul zilelor muncă pierdute, rezultă totuşi din numărul mare de pedepse aplicate pentru acest motiv, că cifra absenţelor s-a menţinut ridicată⁴⁴. Cîteva date disparate, confirmă, de asemenea, numărul mare de absenţe nemotivate. De exemplu, în ziua de 23 august 1943 au lipsit nemotivat de la lucru 83 muncitori din Atelierele Nicolina; în ziua de 25 august 32 de muncitori; în ziua de 26 august 30 de muncitori⁴⁵.

³⁹ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 26. Raport din 20 iunie 1941.

⁴⁰ Ibidem, fila 29.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Arh. Dir. Reg. C.F.R. dosar neinventariat, fila 22.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Sint citate peste 30 de sancţiuni (amenzi, carceră etc.) aplicate de organele Dir. Reg. C.F.R. personalului din raza Direcţiei pentru absenţe nemotivate de la lucru. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dos. neinventariat, fila 16 şi urm. şi ACIIP fond 5, dosar 974, fila 108.

⁴⁵ ACIIP fond 5, dos. 974, fila 108 şi dos. 5817—20, fila 115 şi Arh. St. Iaşi fond Prefect., dosar 29/1943, fila 47.

În anul 1943 luase ființă, din inițiativa P.C.R., Comitetul Patriotic ceferist, care activa pe lângă Uniunea Patrioților și grupa în jurul său pe toți salariații acestei întreprinderi dornici să contribuie la răsturnarea regimului fascist. Comitetului patriotic ceferist i-a revenit sarcina de a coordona întregul sabotaj C.F.R. Primul manifest adresat ceferiștilor spunea: „Frați ceferiști! Salvarea voastră din această nenorocire stă în organizarea grupurilor de patrioți antihitleriști, pentru ieșirea imediată din război și încheierea păcii, pentru răsturnarea guvernului Antonescu și formarea unui guvern din reprezentanții tuturor grupărilor antihitleriste. Nici-un tren spre front cu muniții, armată, alimente! Jos războiul hitlerist!”⁴⁶.

Materialele de arhivă cercetate pînă acum nu ne dau o imagine suficient de clară a felului cum acest comitet a activat la Iași, dar din unele referiri, în tangență, făcute de organele represive în diverse rapoarte și note, reiese că avea numeroși membri⁴⁷. Numărul mare de absențe de la lucru din primele patru luni ale anului 1944⁴⁸, par să confirme faptul că comitetul patriotic ceferist activa cu succes la Iași și Pașcani.

Oficialitățile recunoșteau deschis că această formă de sabotaj „provoacă mari pagube și este greu de combătut”⁴⁹.

Frecvent a fost folosit și sabotajul concretizat prin provocarea întârzierii trenurilor militare cu destinația front. Dările de seamă și rapoartele întocmite de Direcția Regională C.F.R. Iași menționează cu regularitate că „peste 90% din întârzieri sint nemotivate”⁵⁰. În folosirea acestei forme de sabotaj au fost antrenați în afară de muncitori, impiegați de mișcare și alți funcționari. Întârzierea provocată trenurilor militare devenise o problemă greu de rezolvat. Iată citeva exemple:

În perioada 25 iunie 1941 — 1 martie 1942, pe linia Bîrlad — Iași, 60 de trenuri cu trupe și muniții destinate frontului au fost reținute fără motive temeinice, ajungînd la destinație cu patru-cinci ore în-tîrziere⁵¹.

⁴⁶ Fototeca Inst. de ist. a Partidului, fond B, clișeu 1430.

⁴⁷ O notă a siguranței din Iași relatează că la Nicolina în februarie 1944, au fost reținuți pentru cercetări 12 muncitori, bănuți a fi membri ai Comitetului patriotic ceferist, iar din altă notă, din aprilie 1944, rezultă că alți 10 muncitori de la Atelierele C.F.R. Nicolina și Atelierele C.F.R. Pașcani au... fost condamnați pentru același lucru. Arh. St. Iași, fond Prefect., dosar 6/1944, filele 32—35.

⁴⁸ Nota informativă înaintată Dir. Gen. C.F.R. nu dă o cifră exactă pentru aceste patru luni, dar menționează că „numărul absențelor de la lucru s-a mărit față de anul trecut”. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dos. neinventariat, fila 13.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ ACIP, fond 8, dosar 1656, fila 00790.

⁵¹ Uneori cite 10 ore chiar, cum a fost cazul trenului german 7014 care în loc să ajungă la Ungheeni pe data de 10 decembrie 1941, ora 7, a ajuns la ora 16,40 „fiind oprit fără motiv la semnale”. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar neinventariat, fila 18 și ACIP, fond 8, dosar 1656, fila 00790.

Tot în aceeaşi perioadă, pe ruta Bacău-Paşcani-Iaşi, 50 de trenuri militare au fost reţinute nemotivat în mai multe staţii, ceea ce a făcut ca ele să sosească la destinaţie cu mari întârzieri⁵².

Pe data de 12 noiembrie 1942, un tren care se îndrepta spre front a fost reţinut fără vreun motiv plauzibil, timp de 14 minute în halta Iteşti-Bacău. Acelaşi tren ajungând la Paşcani a fost oprit la semnal cca. 20 de minute. La interogatoriul luat de organele militare, impieगतul a motivat că din cauza zăpezii acul semnalului n-a funcţionat normal⁵³. Asemenea cazuri se produceau aproape zilnic.

Direcţia Regională C.F.R. Iaşi raporta la sfârşitul lunii noiembrie 1943 că pînă la acea dată „întârzierile provocate trenurilor militare din neglijenţa personalului ce deserveşte traseele din raza Direcţiei noastre însumează sute de ore”⁵⁴.

Prin urmare se recunoştea făţiş că această formă de sabotaj luase proporţii şi nu era vorba nicidecum de simple întîmplări. De altfel, sancţiunile aplicate personalului de pe traseul respectiv probează că acest fenomen trebuie considerat sabotaj. La începutul anului 1944, 30 de acari, impieगतi şi manipulatori au primit diferite pedepse pentru astfel de „neglijenţe”: 20 au fost sancţionaţi cu reţineri din salariu; 7 au fost retrogradaţi, iar 3 au fost înaintaţi tribunalului militar⁵⁵.

În mod deosebit se impune atenţiei sabotajul concretizat prin distrugere totală sau parţială a transporturilor militare, mai ales a celor germane. Din materialele cercetate rezultă că în perioada 10 septembrie 1940 — 1 mai 1944 s-au petrecut în zona Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi 11 cazuri de mari accidente şi ciocniri, provocate trenurilor militare ce se îndreptau spre front⁵⁶. Dintre acestea 9 s-au încheiat cu distrugerea parţială a trenurilor respective, de obicei locomotiva şi cîteva vagoane, iar două cu distrugerea completă a trenurilor, în ambele cazuri fiind vorba de transporturi militare germane⁵⁷.

În realitate numărul accidentelor de acest fel trebuie să fi fost mai mare căci după cum mărturiseau inspectorii Direcţiei Regionale C.F.R. „asemenea fenomene au devenit aproape obişnuite în ultimul timp”⁵⁸. Accidentele au fost organizate cu ajutorul personalului din diverse servicii C.F.R.: mecanici, fochişti, acari, frinari, impieगतi de mişcare etc.⁵⁹.

Din cele 11 cazuri de deraieri şi ciocniri, 10 s-au petrecut cu complicitatea mecanicilor şi fochiştilor care remorcau trenurile respective.

⁵² Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 14.

⁵³ ACIP, fond 8, dosar 1656, fila 00791.

⁵⁴ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dosar neinventariat, fila 18.

⁵⁵ Ibidem, fila 29 (notă informativă de serviciu).

⁵⁶ ACIP, fond 8, dosar 1656, fila 00697, 00693, 00695, 00706, 00711, 00720, 00723, 00729, 00773, 00747, 00780; fond 4, dosar 741, fila 204, fond 1, dosar 371, fila 130; Arh. St. Iaşi, fond 1676, dosar 23, fila 730, 874 şi Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi dosar neinventariat, fila 8, 14, 22, 38.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iaşi, dos. neinventariat, fila 23.

⁵⁹ Ibidem, fila 25.

În sprijinul acestei afirmații pledează argumentul că în toate cele 10 cazuri mecanicii și fochiștii s-au salvat de la moarte și numai în cel de-al 11-lea caz mecanicul a fost ucis⁶⁰. Încă un argument îl constituie faptul că 5 dintre mecanici și 2 dintre fochiști au fost înaintați tribunalului militar pentru a fi judecați⁶¹. În mod obișnuit accidente se produceau în cursul nopții, la intrarea trenurilor în stații; pe linia pe care urma să intre trenul militar erau lăsate de către personalul de manevră o locomotivă cu unul sau mai multe vagoane; aceasta se întâmpla mai ales în preajma acelor, când viteza era destul de mare, iar posibilitățile de frinare reduse. Așa s-a întâmplat la 22 octombrie 1940 în gara Pașcani⁶² și la 31 octombrie 1940 în apropierea gării Mircești⁶³.

Alteori, cei care au organizat nemijlocit accidente au fost acarii, care manevrând greșit acele produceau deraierea sau ciocnirea trenurilor militare. Astfel s-au produs accidente de la Ciurea în noaptea de 10 septembrie 1940⁶⁴ și la Vatra Pașcani, în noaptea de 26 februarie 1942⁶⁵.

Mecanicii români de pe locomotivele care remorcau trenuri militare germane au contribuit esențial la aceste acte de sabotaj. Ciocnirile provocate intenționat în gara Iași, la 11 martie 1942⁶⁶ în gara Socola, la 13 septembrie 1942⁶⁷ și în gara Pașcani la 25 februarie 1943⁶⁸ au putut avea loc numai cu consimțământul mecanicilor și fochiștilor de pe locomotivele respective.

Tot ca sabotaj trebuie apreciată și distrugerea unor porțiuni de cale ferată înaintea trecerii trenurilor militare, cum s-a întâmplat în noaptea de 30 ianuarie 1943⁶⁹ pe distanța Bîrnova-Ciurea, avînd ca rezultat întreruperea circulației un timp îndelungat.

Pentru a provoca deraierea unor trenuri militare revizorii de vagoane au aplicat uneori metoda defecțiunii anticipate a frinelor de la vagoane, făcînd imposibilă frinarea în timpul coboririi pantelor⁷⁰. Prin procedeul amintit a fost provocată deraierea parțială a unui tren care transporta pe front efectivul unui batalion german de geniu, în noaptea de 16 martie 1944, pe distanța Piciorul Lupului-Iași⁷¹.

⁶⁰ Ibidem, fila 27.

⁶¹ Nota informativă menționează ce pedepse au primit. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar neinventariat, fila 28.

⁶² ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00693.

⁶³ Ibidem, fila 00695.

⁶⁴ Ibidem, fila 00697.

⁶⁵ Acarii au motivat manevra greșită a acelor prin faptul că au primit comanda greșită, ibidem, fila 00711.

⁶⁶ Este vorba de ciocnirea trenurilor germane 7571 și 6648, ibidem, fila 00720.

⁶⁷ Este vorba de trenul permisionar german 717, Berlin—Odesa, ibidem, fila 00747.

⁶⁸ Ibidem, fila 00808.

⁶⁹ Pentru a ajunge la acest rezultat, ceferiștii intercalau în garnitura trenului ce preceda trenul militar un vagon cu roțile defecte. ACIIP, fond 8, dosar 1656, fila 00800 și 00805 și Arh. Dir. C.F.R. Iași, dosar neinvent., fila 55 (notă de anchetă).

⁷⁰ Arh. Dir. C.F.R. Iași, dosar neinventariat, fila 50.

⁷¹ Ibidem.

Autoritățile militare și polițienești romine și germane, ca și inspectorii Direcției Regionale C.F.R. Iași însărcinați cu anchetarea acestor cazuri, recunosc că acestea, în proporție de 90%, sînt acte de sabotaj⁷². Pentru intimidare, Direcția Regională C.F.R. Iași a hotărît, după consultarea prealabilă a Siguranței, să afișeze în ateliere și în stații un extras din decretul-lege, emis de Antonescu, privitor la pedeapsa cu moartea⁷³.

Ceferiștii Direcției Regionale C.F.R. Iași au plătit scump rezistența lor antifascistă⁷⁴. Jertfele lor, izvorite dintr-o înaltă conștiință patriotică, specifică clasei muncitoare, au avut o contribuție importantă la subminarea regimului fascist, înscriindu-se pe fondul general al luptei duse de întreaga noastră clasă muncitoare împotriva regimului antonescian.

În aceste acte de sabotaj au fost distruse, total sau parțial, aproximativ 14 locomotive, peste 50 de vagoane, importante cantități de armament și muniții, iar o parte din efectivul unităților hitleriste și-a găsit moartea în urma accidentelor provocate de ceferiști⁷⁵.

În încheștarea uriașă de forțe desfășurată în răsărit, actele ceferiștilor din zona Dir. Reg. C.F.R. Iași, au reprezentat un aport însemnat la însuccesele mașinii de război fasciste.

Așa cum arătam mai sus, sabotajul economic s-a împletit strîns cu sabotajul politic.

Refuzul muncitorilor ceferiști de a subscrie la politica noului regim a început chiar din primele zile de existență a acestuia. El rezultă dintr-o serie de fapte de mai mare sau mai mică importanță, toate însă bogate în semnificații. Muncitorii ceferiști au boicotat noua politică sub toate aspectele, începînd cu formele exterioare de manifestare ale acesteia și terminînd cu însuși fondul ei.

Primele manifestări, deocamdată timide, ale refuzului muncitorilor ceferiști din zona Direcției Regionale C.F.R. Iași de a împărtăși politica regimului legionaro-antonescian, s-au produs cu ocazia sărbătoririi de către legionari a „victoriei” de la 6 sept. 1940. Dorind să dea

⁷² Ibid. filele 56, 60, 67, 68 (note de anchetă).

⁷³ „Se pedepesc cu moartea acei care : 1) îndeamnă prin viu grai sau prin orice mijloc la manifestări sau acțiuni cu caracter de unctionire împotriva ordinii publice existente ; 2) tipăresc, scriu, desenează sau multiplică, în orice mod, manuscrise schițe etc., care conțin indemnuri la săvîrșirea unui act sau la manifestarea unei idei care constituie o unctionire împotriva ordinii existente în stat ; 3) îndeamnă la infracțiuni contra liniștii publice ; 4) instigă contra armatei ; 5) fac propagandă pentru răsturnarea ordinii sociale existente în stat ; 6) coalizează funcționarii contra siguranței statului. Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar „mişcări ceferiste”, fila 8.

⁷⁴ Într-o informație înaintată Dir. Reg. C.F.R. la 20 ianuarie 1944, referitoare la noi angajări de personal, Dir. Reg. C.F.R. Iași arată că aceste angajări sînt necesare, întrucît „din vechiul personal parte s-a transferat în alte centre, parte a fost luat pe front, iar 60 se află în judecata tribunalului militar pentru acte de sabotaj” ibid., fila 71.

⁷⁵ Cifrele de mai sus nu sînt menționate în statisticile oficiale. Ele reprezintă calculul făcut de autori prin adunarea pierderilor provocate de aceste acte de sabotaj, pierderi amintite în notele și dările de seamă cercetate.

un caracter de masă acestei sărbători, organizația legionară din Iași a răspândit manifeste în oraș invitând populația la miting⁷⁶. În întreprinderi și instituții, elementele legionare au făcut o intensă propagandă pentru a-i determina pe salariați să participe la miting, uzând uneori de amenințări⁷⁷. Dintre ceferiști, doar virfurile administrației au participat, muncitorii și chiar funcționarii boicotând mitingul⁷⁸.

Ulterior s-a încercat atragerea ceferiștilor în orbita politicii legionare pe căi ocolite, prin serbări, procesiuni religioase etc. De fiecare dată organizatorii diversiuilor cultural-religioase au trebuit să-și înregistreze cu amărăciune eșecul⁷⁹. Pentru acest motiv muncitorii de la Nicolina au suferit intense persecuții; cei cunoscuți ca având o veche atitudine antifascistă au fost închiși și bătuți de bandele de legionari⁸⁰. Adeseori, în cartierele muncitorești Nicolina și Socola au avut loc încăierări între muncitori și legionari⁸¹.

Un caz concludent s-a petrecut cu prilejul manifestațiilor legionare din 8 noiembrie 1940 la Iași, manifestații la care au participat regele Mihai și conducătorii noului regim — Antonescu, Horia Sima și alții. Autoritățile legionare, în urma mobilizării făcute, scontau pe un număr mare de participanți. S-au adunat însă doar câteva sute de oameni, printre ei nefiind decît vreo 12 muncitori ceferiști⁸², care în urma amenințărilor cu concedierea au putut fi adunați la manifestație.

Muncitorii ceferiști ai Direcției Regionale C.F.R., alături de celelalte categorii de muncitori, și-au menținut atitudinea față de regim și după rebeliunea legionară din 21—24 ian. 1941. Refuzul de a lua act oficial de hotărârile guvernului, de a participa la plebiscit, de a participa la sărbătorirea „victoriilor” de pe front, de a subscrie la împrumutul reîntregirii, de a denunța pe propagandiștii P.C.R., toate acestea au adîncit prăpastia dintre muncitori și regimul dictatorial fascist, contribuind la subminarea pozițiilor acestuia.

Timp îndelungat muncitorii din Atelierele Nicolina au refuzat să semneze listele de subscripție la împrumutul reîntregirii. Lor li s-au alăturat mecanicii și fochiștii depourilor de locomotive din Iași și Pașcani, precum și o parte din personalul administrativ⁸³. Alături de celelalte categorii de muncitori și salariați din țara noastră, refractari politicii regimului fascist, ceferiștii Dir. Reg. C.F.R. Iași au contribuit la eșecul împrumutului lansat de Antonescu⁸⁴.

⁷⁶ Arh. St. Iași, fond 1678, dosar 36/1940, fila 57.

⁷⁷ Ibidem, fila 58.

⁷⁸ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, dosar neinventariat, fila 80.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ În seara zilei de 26 sept., patru muncitori de la Nicolina au fost bătuți de legionari în stradă „pentru cuvinte jignitoare la adresa legiunii”, iar o zi mai târziu alți trei au fost închiși pentru același motiv la poliția legionară. Ibidem, fila 82.

⁸¹ Ibidem, fila 88.

⁸² Ibidem, fila 89.

⁸³ ACIIP, ds. 5934, fila 336 și Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, ds. neinventariat, fila 10.

⁸⁴ Rezultatul (pe întreaga țară) a fost acela că numai jumătate din obligațiile emise au putut fi acoperite ACIIP, ds. 63, fila 26, „Presa liberă” 24 sept. 1941.

Refractară a fost poziția ceferiștilor și față de plebiscitul inițiat de Antonescu la 9 nov. 1941. Rapoartele oficiale ale Dir. Reg. C.F.R. Iași, consemnează faptul că, din numărul total de salariați, peste 85% au absentat de la vot sub diferite prețexțe⁸⁵. Primul „tur de scrutin” transformându-se într-un veritabil fiasco, guvernul antonescian a ordonat autorităților aducerea populației cu forța la vot⁸⁶. „Muncitorii au păstrat vechiul spirit de frondă, care în împrejurările de azi constituie un neîndoios succes al propagandei comuniste”⁸⁷ — notează Dir. Atelierele C.F.R. Nicolina, făcând în continuare recomandarea că „se impun măsuri mai drastice ca eventualele surprize să nu se poată produce”⁸⁸. Într-adevăr, luând act de această recomandare siguranța din Iași a arestat și deferit Curții Marțiale un număr de 32 muncitori din Atelierele Nicolina, „care au făcut agitație împotriva plebiscitului”⁸⁹.

Ceea ce autoritățile indicau a fi drept „un spirit de frondă” era în realitate cu mult mai mult; era o ostilitate dură, o ură adâncă și constantă, necunoscută încă la noi în istoria relațiilor dintre muncitori și asupritori; era o pârlică din riposta, consemnată timp de patru ani în notele informative ale organelor de represiune, dată de clasa muncitoare celui mai întunecat regim de asuprire economică, socială și politică cunoscut în istoria țării noastre. Evenimentele precedente și cele următoare au demonstrat acest lucru.

Acolo unde teroarea se dovedea ineficace, regimul a promovat diversiunea apropierei de muncitori. În acest sens amintim că dispoziția guvernului antonescian de a se serba ziua de 1 Mai sub semnul înfrățirii între clase a fost privită de muncitori ca o provocare la care au răspuns prin refuzul de a participa la sărbătoare⁹⁰.

Aceeași atitudine au adoptat muncitorii ceferiști față de societatea „Muncă și lumină”, creație a regimului fascist cu rol de promovare a ideologiei și politicii fasciste în rindul muncitorimii. Pentru ca la conferințele și serbările organizate în cadrul societății „Muncă și lumină” să se poată asigura un minimum de auditori, administrația Atelierele Nicolina recurgea la amenințări⁹¹. După ce cu multă trudă erau adunați 30—40 muncitori, lipsa de atenție afișată ostentativ dovedea prețuirea de care se bucurau eforturile conducerii de a „culturaliza” masa de muncitori⁹¹. Cu atât mai firești apar aceste manifestări dacă ținem seama de faptul că majoritatea conferințelor și serbărilor organizate aici aveau ca subiecte popularizarea „personalității” generalului Antonescu sau a „succeselor” armatei pe front. Dar manifestările de acest gen nu se opreau aici. Adeseori, în timpul nopții, pe zidurile

⁸⁵ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, ds. neinventariat, fila 38.

⁸⁶ Ibidem, fila 34 și „Procesul mării trădări naționale”, București 1946, f. 241.

⁸⁷ Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, ds. neinv., f. 39 și ACIIP, fond. 1, ds. 18, v. IV f. 442.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ ACIIP, ds. 6165, fila 00038 și ds. 5817-20, fila 4.

⁹⁰ ACIIP, ds. 5817-20, fila 11.

⁹¹ Ibidem.

Atelierelor Nicolina apăreau, săpate cu dalta lozinci ca: „Jos călăul Antonescu!”, „Vrem pace cu U.R.S.S.”⁹².

Informatorii Siguranței strecurați printre muncitori raportau și alte fapte semnificative privitoare la starea de spirit a muncitorilor feroviari. În pauzele de lucru, discuțiile erau purtate mai cu seamă în jurul problemei războiului, iar din ele răzbea speranța muncitorilor că prăbușirea regimului fascist se va produce cât mai repede⁹³. Pentru astfel de discuții, socotite conspirative, trei muncitori din Atelierele Nicolina au fost condamnați, în febr. 1943, la câte 10 ani muncă silnică⁹⁴.

Fără a epuiza subiectul, din cele câteva date prezentate mai sus se poate trage concluzia că încercarea regimului fascist din România de a ingenunchia clasă muncitoare a înregistrat un eșec. Cele petrecute în zona Direcției Regionale C.F.R. Iași, în rîndul muncitorilor ceferiști, reflectă pe plan local un fenomen generalizat în întreaga țară. Sabotarea regimului fascist din România a fost sub toate aspectele un fenomen propriu întregii noastre clase muncitoare, întregului nostru popor, desfășurat în toate regiunile țării.

Ofensivei violente întreprinse de fascism, pe planuri diferite, asupra nivelului de trai al clasei muncitoare, i s-a răspuns prin sabotaj și insubordonare politică. Fățiș sau tacit, reprezentanții locali ai regimului fascist au trebuit să recunoască acest adevăr.

Ultimul episod din existența regimului burghezo-moșieresc — fascismul — s-a consumat în iureșul celei mai mari bătălii de clasă cunoscută în istoria luptelor de clasă de la noi, care a culminat cu actul de la 23 August 1944. Actul de la 23 August 1944 a fost punctul culminant al rezistenței îndirjite depuse de întregul nostru popor în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea P.C.R., în fața fascismului, rezistență care după mai bine de 4 ani a obținut victoria.

În contextul evenimentelor care au premers lui 23 August 1944 lupta muncitorilor ceferiști din zona Direcției C.F.R. Iași împotriva regimului militar-fascist reprezintă o contribuție însemnată la victoria finală obținută de întregul nostru popor, sub conducerea P.C.R.

⁹² Ibidem.

⁹³ ACIP, fond 1, ds. 27, fila 43 și Arh. Dir. Reg. C.F.R. Iași, ds. „Mișcări ceferiste”, fila 36.

⁹⁴ ACIP, ds. 5817-20, fila 66 și fond 1, ds. 18, vol. IV, fila 547.

CU PRIVIRE LA PRIMELE ALEGERI PENTRU DIVANUL AD-HOC DIN MOLDOVA (7/19—15/27 IULIE 1857)

DE

D. RUSU

Prin articolul 24 al Tratatului de la Paris, încheiat la 18/30 martie 1856, se hotăra convocarea în fiecare din cele două Principate a unui Divan ad-hoc. Aceste divanuri, alcătuite prin alegeri din reprezentanții tuturor claselor societății, trebuiau să exprime dorința populației cu privire la organizarea definitivă a Principatelor¹.

Elementele separatiste din țară, sprijinite de puterile europene ostile unirii, pentru a-și atinge scopul prin alcătuirea unor divane separatiste, își îndreaptă atenția către alegeri, urmărind falsificarea lor. Deoarece la București se afla Comisia specială de informare a puterilor europene și pentru a nu-și dispersa forțele, separatiștii își vor îndrepta atenția îndeosebi spre Moldova. Acțiunile acestora au întâmpinat însă opoziția dirză a unioniștilor și a maselor populare, care, în timpul pregătirii și desfășurării primelor alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova, au înscris o adevărată pagină de glorie și eroism în istoria luptelor pentru unitatea națională.

Diferitele aspecte ale perioadei de formare a statului național au făcut obiectul unor numeroase și interesante studii și lucrări.

Problema care ne preocupă nu a format obiectul unei lucrări speciale. Informații și aprecieri sînt prezentate în majoritatea lucrărilor care tratează perioada².

¹ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. II. Buc., 1889, p. 1082.

² Printre lucrările care acordă un spațiu mai larg acestei probleme cităm: V. Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în «Studii și cercetări științifice», Acad. R.P.R., Fil. Iași, Ist., fasc. 1—2, 1959, p. 5—9; N. A. dăniloae, *Țărănimea și unirea*, în «Studii privind Unirea Principatelor», Buc., 1959, p. 241—248; Dan Berindei, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Buc., 1961 (introducere), p. XVIII—XXVII.

Grupînd informațiile principale oferite de documentele vremii, considerăm că aducem o contribuție la cunoașterea mai deplină a atmosferei în care s-au desfășurat primele alegeri pentru Divanul ad-hoc. În același timp, prin contrast, vom scoate în evidență dirzenia și eroismul maselor în lupta împotriva reacțiunii separatiste, pentru realizarea unității-naționale.

Începutul anului 1857, marchează o nouă etapă în lupta pentru Unire, superioară anului 1856 și cu obiective mai precise decît pînă atunci. Venirea după moartea lui Teodor Balș a noului caimacam, Nicolae Conache Vogoride³, separatist notoriu, în slujba Austriei și Turciei, promulgarea firmanului pentru convocarea Divanului ad-hoc⁴, apoi, eliberarea Moldovei de sub ocupația austriacă și, o dată cu aceasta, întrunirea Comisiei de informare a puterilor europene la București, toate aceste evenimente, au pus în fața unioniștilor moldoveni noi sarcini, strîns legate de pregătirea și desfășurarea alegerilor care urmau să aibă loc. În această perioadă, pînă la victoriile unioniștilor în alegerile ținute a doua oară, la sfîrșitul lunii august, mișcarea unionistă, lărgită și adîncită mult în masele populare, va urma un drum ascendent. Alegerea unui Divan în care unioniștii urmau să aibă majoritatea, era acum obiectivul luptei lor, care se confunda cu lupta întregului popor.

În acest timp, caimacamul Vogoride, cu scopul de a înăbuși orice tendință unionistă, de a împiedica înscrierea unioniștilor în listele electorale, petru a-și asigura astfel un Divan care să se pronunțe contra Unirii, continuă acțiunea de represiune începută în timpul căimăcămiei lui Teodor Balș, recurgînd la mijloace cu adevărat teroriste. La început, ținta atacului au fost listele electorale, falsificate în mare măsură în urma presiunilor ocîrmuirii sprijinită îndeaproape de agentul Austriei din Iași, Gödel Lannoy.

Listele electorale falsificate, publicate la începutul lunii iunie⁵, așa cum se notează într-o adresă a Comitetului unionist din Birlad, „au umplut pe toți de întristare și indignare”⁶. Făcute pe baza acestor liste, alegerile nu puteau duce decît la constituirea unui Divan care, în pofida voinței poporului, aveau să se pronunțe contra Unirii.

³ La 23 februarie (7 martie) 1857, Vogoride este anunțat de marele vizir că a fost numit caimacam. În aceeași zi, Consiliul administrativ trece caimacamului conducerea țării. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 14.

⁴ Firmanul, adoptat la Constantinopol la 13 ianuarie 1857, cf. *Ibidem*, vol. III, p. 1049, este promulgat în Moldova la 28 februarie, cf. *Ibidem*, vol. IV, p. 34—35.

⁵ Listele și datele la care urmau să aibă loc alegerile sînt publicate în *Buletinul oficial al Moldovei*, nr. 1—5, respectiv din 30—31 mai și 1—4 iunie 1857.

⁶ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 878. Referindu-se mai departe la felul abuziv în care au fost întocmite aceste liste, încalcîndu-se și prevederile deja destul de trunchiate din firman, unioniștii din Birlad arătau în continuare: „Noi ne-am plîns de scăpările din vedere a firmanului, dar acum sîntem foarte departe de măcar textul lui”. *Ibidem*, p. 878.

Față de această situație, un val de proteste s-a ridicat în întreaga țară. Numeroasele petiții și memorii, precum și cunoscutele reclamații ale neîndreptățiților⁷, dovedesc cum nu se poate mai clar abuzul flagrant săvârșit cu ocazia alcătuirii listelor electorale.

Felul în care fuseseră întocmite listele⁸ dusesse la întărirea pozițiilor separatiștilor. Intensificarea măsurilor represive și prigoana desfășurată împotriva unioniștilor urmăreau să le asigure reușita deplină în alegeri. Astfel, în cursul lunii iunie, în întreaga țară, a început o adevărată teroare electorală. Nu erau cruțate de măsurile ocîrmuirii și de acțiunile separatiste nici una din categoriile și clasele sociale care trebuiau să participe la alegeri. Cel mai mult au avut de suferit țărănimea și populația orașelor.

Potrivit unor relatări provenite din sursă unionistă, peste tot, în orașe și sate, „jandarmii joacă un rol important în ajunul alegerilor”, iar „autoritățile nu înlăturăză nici un mijloc din acele ce pot produce spaimă și descurajare”⁹. Adunările unioniștilor sînt reprimare și apoi interzise, mulți fruntași unioniști sînt arestați, funcționarii care susțineau cauza Unirii sînt îndepărtați din slujbe. Țăranii, mai cu seamă, erau supravegheați cu strășnicie. S-au adoptat măsurile cele mai drastice pentru a preveni mișcările de protest din satele și orașele moldovene¹⁰. Interesantă de semnalat în acest sens este circulara mi-

⁷ În Moldova au fost făcute 679 reclamații, din care au fost primite, în urma analizei lor de către comitetele de cercetare 428. Cf. „Gazeta de Moldavia”, nr. 57, Iași, 22 iulie 1857. De asemenea, la Arhivele Statului Iași, în fondul Divanului ad-hoc și al Departamentului de interne se află multe din dosarele comitetelor de reclamații cuprinzînd doar aceste petiții cu conținut aproape identic. Multe dintre ele sînt produse în Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 60—100.

⁸ Felul în care au fost alcătuite aceste liste este relatat de V. Place într-o depeșă către Walevski, cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 36—37. Vezi și A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*; vol. XII, ed. 3-a, p. 257—258; *idem*, *Istoria partidelor politice*, vol. I, p. 348—349 și Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 130.

Sprijinind acțiunea de falsificare a listelor electorale, Departamentul din lăuntru, prin numeroase adrese, recomanda organelor locale să dea dovadă de „precauțiune”, la întocmirea listelor electorale, ceea ce, de fapt, însemna neadmiterea includerii unioniștilor în ele; cf. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 30/1857, fila 14—15, 17, 51 etc.

⁹ După adresa Comitetului unionist din Roman către Comitetul Central al Unirii din Iași, din 22 iunie (4 iulie) 1857. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 34.

¹⁰ Dintr-o circulară a Comitetului Unionist din Piatra, aflăm că „starea lucrurilor” în orașul și ținutul Piatra a luat „o față cu totul sălbatecă”. Agenții ocîrmuirii și toți slujbașii de aici s-au dedat „a face cele mai nepilduite abuzuri de autoritate” persecutînd pe toți care susțineau Unirea. S-a ajuns ca cererile unioniștilor nici să nu mai fie luate în seamă de organele și instituțiile de stat; *Ibidem*, p. 25.

La Vaslui, prin aceleași metode, „renegați și ucigași de nație” — se arată într-o scrisoare a lui Gr. Cuza către C. Hurmuzaki — „întrebuințează toată activitatea a ademeni, a îngrozi, spre a face mai mare partida turco-austro-căimăcămească”. *Ibidem*, p. 31.

La Roman și Galați, ca și în toate celelalte ținuturi, arbitrarul sporește mereu, jandarmii jucînd un rol principal în prigoana împotriva unioniștilor. Astfel, la Galați, după relatarea lui Gh. Sălceanu făcută în cererea de demisie de la Judecătoria Căvurluiului „oarecare nelegiuite măsuri înspăimîntătoare” amenințau pe toți locuitorii. Pe străzi erau postate santinele și în timpul zilei. *Ibidem*, p. 163.

nisterială adresată tuturor slujbașilor statului și difuzată de privighetorii de la ocoale prin satele ținuturilor, în care se dispunea arestarea acelor care vor fi auziți „vorbind de Unire, sau de niscai-va reforme asupra boierescului, birului și alte asemenea”. Arendașii erau solicitați „să nu cruțe și să bată pe orice locuitori care nu se vor supune poruncilor lor”¹¹.

Ca urmare a măsurilor amintite, o stare generală de nemulțumire a cuprins masele populare. Pentru a liniști spiritele, regimul caimacului simulează revizuirea listelor cu scopul ostentativ mărturisit, de a înlătura așa-numitele abuzuri care se efectuează cu prilejul întocmirii acestora. Condițiile în care s-a făcut revizuirea, nu au determinat, decît în foarte mică măsură, schimbarea compoziției alegătorilor¹².

În fața acestei situații, unioniștii adoptă o tactică nouă. Părăsind terenul luptei împotriva listelor, care nu mai avea obiect, își concentrează toate eforturile spre a împiedica participarea la alegeri a cît mai mulți dintre alegătorii înscrîși în liste¹³.

¹¹ După scrisoarea lui C. Virnav către C. Hurmuzaki, din 7/19 iulie 1857. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 171.

Asemenea instrucțiuni și ordine circulare care recomandau „păstrarea liniștii și ordinei, a respectării legalității în alegeri”, au fost numeroase în perioada premergătoare alegerilor și la începutul desfășurării lor. De fapt, toate aceste circulare nu făceau altceva decît, sub masca „păstrării ordinei și a respectării legalității” să insiste asupra reprimării mișcărilor unioniste, urmărind astfel să împiedice acțiunile unioniștilor și ale maselor populare îndreptate împotriva teroarei electorale din țară. Dintre acestea cităm: circulara din 15 aprilie, conform *Buletinului Oficial al Moldovei*, din 15 aprilie 1857 și Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 30/1857, f. 61; din 18 iunie cf. Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 303/1857, f. 69—70; din 20 iunie, *ibidem*, f. 72 și Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 85—87; din 29 iunie cf. Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 30/1857, f. 238—239; din 7 iulie, cf. Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 107; din 8 iulie, *ibidem* p. 109.

¹² Așa cum plastic se arată într-un protest al alegătorilor din districtul Suceava, „în formarea comitetelor în care prezedue ispravnicii n-a fost nici o garanție căci aceștia au format listele și prin urmare făceau parte ca giudecători și pîrit totodată”. Vezi în Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 130—131. Apoi, fără nici un temei erau respinse reclamațiile persoanelor recunoscute ca unioniste, mai ales cînd acestea aparțineau țăranimii sau orașenilor. Cităm cazul răzășilor din Lunca-Bacău, cf. D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 77 și a acelor din Filipești cf. Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 292/1857, f. 41.

¹³ Întîlnim această idee exprimată mai întîi în „Doleanțele unioniștilor moldoveni către Comisia europeană din București, din 22 aprilie (4 mai)”. Aici, după ce se arătau toate abuzurile căimăcămiei, întrezărindu-se pregătirea unor alegeri nedrepte, se sublinia „că nu ne va rămîne decît să ne abținem de la orice participare la alegerile făcute sub astfel de auspicii”. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. IV, p. 493. Mai clar este cuprinsă această hotărîre a unioniștilor moldoveni în protestația lor din 8/20 iunie 1857, în care, după relatarea tuturor abuzurilor căimăcămiei, se sublinia că patrioții moldoveni „se vîd în dureroasa nevoie de a se retrage de la orice împărtășire la niște alegeri făcute sub jugul înșelăciunii, al împilării, al nedreptății. Ei se vor ținea de o parte, pînă cînd țara nu va fi pusă în acea stare legală cerută și hotărîită de Congresul de Paris”. Mai departe, ei protestau „în contra orîșicăreia hotărîri, în contra oricărei măsuri, în contra oricărei dorințe a viitorului Divan ad-hoc, ca unele ce nu pot fi decît rezultatul unor alegeri înșelătoare, ca u-

După o amânare de 8 zile ¹⁴, la 7/19 iulie au început alegerile. Acestea urmau să se desfășoare timp de 7 zile conform programului publicat în prealabil.

Tactica unioniștilor s-a dovedit a fi eficace. Încă din primele zile, abținerea de la alegeri a devenit un fenomen general. Din rândurile clerului ¹⁵, din cei 192 înscrși, au participat doar 17 alegători iar dintre boierii mari, au participat la alegeri numai 207 din numărul de 465 înscrși ¹⁶.

Deși opoziția alegătorilor din primele două categorii nu a fost prea îndrjită, totuși s-a recurs la forță ¹⁷.

Ingerințele căimăcămiei au atins punctul maxim abia cu prilejul alegerilor de delegați din partea micilor proprietari, a locuitorilor pontasi și a orășenilor. Cu acest prilej s-a putut verifica cu mai multă tărie eroismul maselor populare.

Deși dușmanii Unirii au izbutit, pentru moment, să-și impună deputații ¹⁸, spiritul general de nemulțumire și revoltă a maselor, provoacă o reală îngrijorare. Analiza succintă a felului în care s-au desfășurat alegerile, vădește temeiurile adinci ale protestului popular.

---

nele ce trebuie să fie lovite de nelegalitate, chiar înaintea întrunirii sale". *Ibidem*, p. 912.

Ideea luptei directe contra alegerilor și a nerecunoașterii unui divan ales prin asemenea mijloace, o găsim exprimată și în reclamațiile contra listelor electorale. Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 60—100; Arh. St. Iași tr. 1896, dos. 289/1857, f. 1, 67, 77, 78.

În fine, în zilele din preajma alegerilor, de la diferitele categorii de alegători din orașe și ținuturi pornesc către organele electorale numeroase proteste privitoare, la refuzul de a participa la alegeri. Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 96—97, 114, 217, 218, 219, ș. a.

¹⁴ Circulara Departamentului de Interne din 29 iunie (11 iulie) către administratorul județelor anunța amânarea alegerilor. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 93—94.

¹⁵ Deja, printr-o adresă a mitropolitului din 6/18 iulie, clerul fusese oprit de la vot. *Ibidem*, p. 148.

¹⁶ *Ibidem*, p. 247, după telegrama lui V. Place către Walewski.

¹⁷ După cum ne relatează o adresă a notabililor din Iași către consuli puterilor garante, aici, în aceste zile o desfășurare de forțe armate pe străzi „a uimit pe locuitori”. *Ibidem*, p. 190, 243. Aspecte asemănătoare găsim și în alte orașe ale țării. În districtul Suceava, după cum se arată în actul de alegere al proprietarilor mari, alegerile acestei categorii s-au desfășurat „sub amenințarea de baionetă a o mulțime de jandarmi și plăieși” care înconjurau pe alegători. *Ibidem*, p. 199. Vezi și D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 112, 113, 116, 117, 121—127, 130—131. Aici sînt cuprinse, pe lângă protestele alegătorilor contra abuzurilor și actele relative la constituirea unei comisii guvernamentale de anchetă pentru cercetarea acestor abuzuri.

Din Galați se comunică Comitetului Central Unionist că ulițele erau pline de soldați și peste tot se luau măsuri teroriste. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 201.

¹⁸ Numai în urma unor presiuni continui, pe care le găsim repetate în adresele către eforii, cărora li se cerea „ca oricîți alegători s-ar aduna, să se facă alegerile”, s-a reușit în cea mai mare parte „să se aleagă” deputații doriți dintre pontasi, orășeni și micii proprietari. Cf. Arh. St. Iași, dos. 30/1857, f. 370—374 și 415.

Astfel, în ținutul Romanului¹⁹, asupra căruia avem informațiile cele mai ample²⁰, ispravnicul și priveghetorii, unelte docile ale căimăcâmiei, pentru a obține deputații doriți, au folosit toate mijloacele, începînd cu promisiunile și terminînd cu măsurile teroriste.

Au fost cazuri cînd s-au ales delegați, fără ca să aibă loc alegeri. În două din cele patru ocoale ale ținutului, alegerile de delegați pentru categoria micilor proprietari nici nu s-au mai efectuat. La ocolul Moldovei nu s-a prezentat nici un alegător, iar la ocolul Siretului de Sus datorită rezistenței dîrze a alegătorilor, lucrurile au luat o întorsătură dramatică. Alegătorii din acest ocol, refuzînd să participe la alegeri, au fost duși la Roman și închiși²¹. „Scena aceasta a fost foarte dureroasă”, arătau unioniștii din Roman. Cei 39 mici proprietari au fost transportați sub paza slujbașilor „ca niște criminaliști, pentru a-și primi osînda”²². Pînă la urmă, „făcîndu-se prea mare huiet”, ispravnicul a fost nevoit să-i elibereze²³.

Cei zece alegători din celelalte două ocoale ale ținutului Roman, așa cum notează memoriul citat, au fost aduși în tirg de priveghetorii „sub cea mai mare pază, încît nu s-a putut afla nici cînd au venit, nici cînd s-au dus”²⁴. Aceștia, de fapt, nici n-au votat. „Fără a le întreba voința” a fost ales Iordache Rugină, om al isprăvniceii²⁵.

Alegerile delegaților locuitorilor pontasi din ocoalele aceluiași ținut, s-au desfășurat în condiții și mai grele. Este important de subliniat că, cu toate amenințările priveghetorilor, au fost totuși aleși delegați doriți de mase.

Alegerile care au avut loc la isprăvnicie, au anihilat însă acest prim rezultat favorabil realizat de unioniști. Cei opt delegați de gradul al doilea aduși la isprăvnicie, unii chiar în timpul nopții²⁶, nu au avut putința să se consulte între dînșii. Mai mult chiar, sub amenințarea jandarmilor și a pompierilor, aflați în mare număr în curtea isprăvniceii²⁷, au fost forțați să-și dea votul unui deputat impus de isprăvnicie²⁸.

¹⁹ Despre alegerile de aici, rapoartele oficiale menționează în mod cinic că „alegerea deputatului dintre locuitorii pontasi s-a desfășurat cu cea mai mare rînduială”. Cf. Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 290/1857, f. 27. De asemenea că „alegerea tirgului Roman s-a desfășurat cu cea mai mare liniște și bună orînduială”. *Ibidem*, f. 15.

²⁰ Asemenea informații ni le oferă îndeosebi „Memoriul asupra alegerilor din districtul Roman, prezentat Comitetului Central al Unirii din Iași de către Comitetul electoral unionist din Roman în 21 iulie (2 august) 1857” care este însoțit de numeroase anexe. Publicat în D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V. p. 330—350.

²¹ Adresa proprietarilor mici din districtul Roman către agentul consular francez, *Ibidem*, p. 241.

²² Adresa Comitetului unionist din Roman (11/23 iulie) *Ibidem*, p. 242.

²³ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 333.

²⁴ *Ibidem*, p. 333.

²⁵ *Ibidem*, p. 242.

²⁶ *Ibidem*, p. 343—344.

²⁷ *Ibidem*, p. 343.

²⁸ *Ibidem*, p. 334.

Pentru alegerea deputatului orașenilor, funcționarii căimăcămiei au întrebuințat aceleași „amenințări și ademeniri”²⁹. Lucrurile însă nu s-au oprit aici. În ziua alegerilor, localul în care urma să se desemneze candidatul „era plin de jandarmi și pompieri”. De asemenea, în dimineața aceleiași zile, „peste douăzeci de țărani, neînscriși în liste, fură închiși în beciurile casei de alegere, pentru a avea alegători la orice întimplare”³⁰. După o așteptare zadarnică, cei 24 alegători prezenți, din numărul total de 104 înscriși pe listă, au votat pentru candidatul guvernului³¹.

Aceeași situație este și în ținutul Botoșani. Aici, alegerile s-au făcut „prin cele mai uricioase ademeniri și fățișe silnicii”, după cum ne informează o adresă a Comitetului unionist din Botoșani³². Chiar acei puțini alegători care au votat, în cea mai mare parte, notează aceeași adresă, „au fost aduși cu sila”³³. Din 27 proprietari au votat doar 11, iar din 222 alegători orașeni au votat numai 28³⁴.

Din cauza împotrivirii locuitorilor pontasi, alegerile delegaților acestora în ocoalele ținutului Botoșani, s-au desfășurat cu multă greutate. Și aici, ingerințele guvernului s-au manifestat în toată deplinătatea lor, abia la alegerile de la isprăvnicie. Opoziția locuitorilor însă a fost atât de puternică, încât a fost necesară intervenția șefului jandarmilor. Cu toate silințele acestuia, și a jandarmilor din subordine, locuitorii „au rămas statornici în opunerea lor”³⁵. Aceștia arătau că nici măcar nu se cunosc între ei, „și că, prin urmare, nu pot încredința unui necunoscut soarta a mii de români”³⁶. După zădărnicierea încercărilor de a ademeni pe alegători cu diferite promisiuni, ispravnicului îi mai rămânea doar un mijloc „acela al îngrozirii pe care, ca pe cel din urmă, l-a și pus în mișcare”. „Numai așa, ne relatează un martor ocular, nenorociții locuitori au fost siliți a alege pe acela asupra căruia a fost ținerea dregătorului”³⁷.

Pentru alegerea deputatului orașului Botoșani, administrația locală a utilizat aceleași procedee de intimidare³⁸.

Alegerile s-au desfășurat la fel și în ținutul Dorohoiului³⁹. Ele s-au efectuat sub supravegherea directă a președintelui judecătoriei, pos-

²⁹ *Ibidem*, p. 335.

³⁰ *Ibidem*, p. 335.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 426. Este vorba de o adresă către Comitetul Central Unionist din 29 iulie (10 august) 1857.

³³ *Ibidem*, p. 281.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 426—427.

³⁶ *Ibidem*, p. 427.

³⁷ *Ibidem*, p. 427.

³⁸ Amănunte cu privire la abuzurile comise cu ocazia alegerii deputatului orașului Botoșani găsim în „Protestul negustorilor și meseriașilor din orașul Botoșani, către Comisia europeană din București din 26 iulie 1857”. *Ibidem*, p. 260, 261.

³⁹ Și pentru acest ținut, rapoartele oficiale vorbesc de desfășurarea alegerilor „în mijlocul celei mai bune armonii și fără nici de puține neînțelegeri”. Cf. Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 535/1857, f. 21.

telnicul Mihalachi Gherghel. Acesta, așa cum se relatează în raportul Comitetului unionist din Dorohoi din 15/27 iulie 1857, „a respins fără rușine alegători, care după înțelesul firmanului, avea drepturi necontestate și dimpotrivă au primit de aceia, care nici după firman nici moralicește ar fi putut lua parte la alegeri: precum interdicți, faliți, nevirstnici, supt curătorie, ipotecați cu tot avutul lor de către chiar ocîrmuire”⁴⁰. Mai mult, pentru a întări frontul reacțiunii separatiste, cu o zi înainte de alegeri, a fost trimis din Iași, pentru a supraveghea Costache Iorga, considerat drept „unealta cea mai degradată a celor mai nelegiuite fapte”⁴¹. În asemenea condiții, alegerile nu se puteau desfășura decât în maniera cunoscută și în celelalte ținuturi.

Dintre proprietarii mici au luat parte la alegeri numai 12 alegători.

La rîndul lor, alegerile locuitorilor pontasi de asemenea au fost efectuate „sub cea mai mare influență a administrației”⁴². La unele din sate, punînd pecetile pe hîrtie albă, priveghetorii de ocoale „au trecut pe ele numele acelora pe cari au voit”⁴³. Folosind aceleași uneltiri, „în ziua alegerii au adunat cîțiva locuitori, inchipuind numărul candidaților ce trebuie să fie, cărora li se porunci dintre ei a alege pe un locuitor din satul Drăgășani”⁴⁴.

Alegerea deputatului țîrgului s-a desfășurat în sala isprăvniceiei unde, după cum se arată într-un raport al Comitetului unionist, „la toate ușile pînă la cea mai afară, era cu jandarmi înarmați păzite, avînd săbiile goale în mînă”⁴⁵.

La celelalte ținuturi, așa cum rezultă din datele oferite de rapoartele comitetelor unioniste sau din protestele alegătorilor,⁴⁶ au fost folosite aceleași metode și s-au comis aceleași abuzuri față de alegători. Această situație a determinat ca peste tot să se desfășoare o dirză rezistență din partea unioniștilor.

*

Din datele amintite mai sus, se desprind cu claritate abuzurile care au dominat întreaga desfășurare a primelor alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova⁴⁷.

⁴⁰ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 269—269.

⁴¹ *Ibidem*, p. 269.

⁴² *Ibidem*, p. 267.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 268.

⁴⁶ Pentru ținuturile Piatra, *Ibidem*, p. 368; Tecuci, *ibidem*, p. 259, 260; Birlad, *ibidem*, p. 372—373; Galați, *ibidem*, p. 373—375; Iași, *ibidem*, p. 292—293; Vaslui, *ibidem*, p. 375—376.

⁴⁷ Desfășurarea alegerilor este caracterizată de V. Place într-o telegramă către Walawski astfel: „alegerile sînt terminate în Moldova. Abținerea în țară a fost generală la cele cinci clase și a depășit toate previziunile. Violentele și fraudele comise de guvern, sînt de necrezut... Caimacamul însuși mi-a declarat că el este rușinat de rezultatul acestor alegeri și că el nu poate crede în menținerea unui asemenea divan prin forță”. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 286. De fapt, majori-

Fără a ține seama de normele legale, menite să reglementeze desfășurarea alegerilor, încălcând fățiș voința întregului popor, reacțiunea separatistă din țară în frunte cu căimăcămia, avînd asigurat sprijinul și ocrotirea din partea puterilor europene ostile Unirii, a folosit alegerile pentru a lovi mișcarea unionistă.

Victoria inițială a forțelor separatiste nu a descurajat frontul unionist. Protestele vehemente ale alegătorilor⁴⁸ din toată țara adresate Comitetului Central Unionist și Comisiei de supraveghere din București, pe lângă faptul că demascau în fața opiniei publice toate ilegalitățile săvîrșite cu prilejul alegerilor, aveau în vedere și anularea acestora⁴⁹.

După încheierea alegerilor, situația din țară rămînea la fel de încordată ca și în timpul pregătirii și desfășurării lor.

Atmosfera încordată din interior oferea puternice temeiuri de îngrijorare puterilor europene favorabile unirii. Din motive asupra cărora nu este locul să insistăm aici, unele puteri, pentru a obține anularea alegerilor, au rupt relațiile diplomatice cu Poarta⁵⁰.

Dar, anularea alegerilor nu s-a obținut prin sacrificarea intereselor Franței sau ale altei puteri europene, ci prin încălcarea voinței poporului român. Deși realizată — ca urmare directă a luptei maselor populare — anularea alegerilor, hotărîtă în înțelegerea de la Osborne⁵¹

tatea corespondenței lui V. Place din această perioadă cuprinde multe informații referitoare la abuzurile săvîrșite în timpul alegerilor. În acest sens, vezi *ibidem*, p. 219, 228—235, 243, 244, 247—248, 252—257, 273, 286, 313—314, 369—370, 377, 382, 408—411, 418—420, 424—426, 429—433 ș.a. Semnificativ este și faptul că dosarele cuprinzînd actele alegerilor pentru ultimele 3 categorii, aflate la Arhivele statului Iași, în cele peste 400 pagini referitoare la desfășurarea alegerilor, nu conțin nici o mențiune privitoare la aceste multiple ilegalități comise în desfășurarea alegerilor. Vezi pentru actele alegerii deputaților pontaiși Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 302/1857, 208 f.; pentru deputații orășeni, *ibidem*, tr. 1896, dos. 314/1857, 123 f.; pentru micii proprietari, *ibidem*, tr. 1896, dos. 353/1857, 147 file.

De asemenea, nici un fel de mențiuni nu găsim în depeșele telegrafice trimise de isprăvnicii Departamentului de Interne, prin care se anunța alegerea deputaților. Vezi *ibidem*, tr. 1896, dos. 290/1857 pentru proprietarii mici, f. 2—10; pentru țirgoveți, f. 13—25 și pentru pontaiși, f. 26—31.

⁴⁸ Asemenea petiții și memorii vezi în D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. V, p. 218, 258, 259, 260, 372—373, 292—293 și D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 134, 139, 142.

⁴⁹ Unii dintre unioniștii pătrunși în Divan hotărîsc să demisioneze, ceea ce determină intervenția Departamentului din lăuntru. Cf. D. Berindei, *op. cit.*, vol. I, p. 138—139.

⁵⁰ La două zile după publicarea Astei deputaților (22 iulie/3 august), reprezentanții Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei de la Constantinopol anunță ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta. Cf. D. A. Sturdza, *Insemnătatea dorințelor rostite de Divanul ad-hoc*, vol. I, Buc., 1912, p. 68.

⁵¹ T. W. Riker, *Cum s-a înăptuit România*, studiul unei probleme internaționale, Buc., (f. a.), p. 172.

a servit mai mult ca obiect de compensație pentru interesele economice și politice ale puterilor europene.

Cu victoria unioniștilor în alegerile care s-au ținut pentru a doua oară în Moldova, la sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie, s-a încheiat această primă și grea etapă din istoria luptei poporului român pentru unitatea națională.

VOLTAIRE ȘI PROBLEMA COLONIALĂ

DE

V. CRISTIAN

Multilaterală activitate a lui Voltaire a constituit obiectul a deosebit de numeroase lucrări; dar, deși acestea merg uneori pînă la cercetarea unor amănunte cu totul neesențiale, unele probleme privind activitatea și concepțiile sale nu au intrat totuși în sfera preocupărilor istoricilor decît în mod cu totul incidental. Acest fapt se explică și prin multitudinea de probleme întîlnită în opera iluministului francez dar și prin orientarea numai spre anumite probleme a cercetătorilor, burgezi în majoritatea lor.

Lucrarea de față își propune să abordeze tocmai o asemenea problemă neglijată pînă în prezent — felul cum apreciază Voltaire fenomenul colonial. Analiza acestei probleme este de natură să contribuie la precizarea unor aspecte ale ideologiei sale; ni s-a părut însă mai ales deosebit de interesant ca, în condițiile descompunerii sistemului colonial al imperialismului și a unei avalanșe de teorii colonialiste și neocolonialiste, să urmărim cum este apreciat fenomenul colonial de către unul din pregătitorii ideologici ai victoriei capitalismului.

Firește că în opera lui Voltaire, ca și în opera celorlalți gînditori progresiști contemporani, fenomenul colonial nu ocupă un spațiu preponderent și faptul acesta își are explicațiile sale, determinate de situația istorică concretă în care au activat. „Principala sarcină a gîndirii filozofice existente în Franța secolului XVII a fost bătălia împotriva iobăgiei în instituții și în idei, lupta împotriva religiei, teologiei și a rămășițelor scolasticii medievale”¹. Era imposibil însă ca într-un secol în care interesul față de America, Asia, Africa, trezit de marile descoperiri geografice de la sfîrșitul secolului XV, era menținut de numeroasele însemnări de călătorie sau de lucrări cu pretenții științifice, într-un secol în care expansiunea colonială capătă un nou avînt și în

¹ *Istoria filozofiei*, I, Editura științifică, Buc. 1958, p. 440.

care lupta pentru colonii a puterilor europene devine deosebit de acută — este suficient să menționăm Războiul de șapte ani — filozofii francezi, enciclopediști prin formație și prin preocupări, să nu dea atenție acestei probleme. Interesul față de fenomenul colonial este vizibil mai ales la Voltaire care îi consacră un spațiu mult mai mare decât ceilalți mari gânditori ai secolului său. Au contribuit la aceasta, firește, și spiritul său universal, curiozitatea aproape malădivă, concepțiile sale asupra istoriei universale; în explicarea acestui interes nu trebuie omise însă nici alte cauze.

Voltaire a fost nu numai al intereselor burgheziei, ci a fost el însuși un burghez autentic; este cunoscut faptul că a reușit să adune o avere imensă. Această avere și tendința de a și-o spori l-au determinat, printre altele, să devină acționar al Companiei franceze a Indiilor², fiind deci interesat în reușita afacerilor ei; pierderile suferite de aceasta vor avea repercusiuni asupra averii sale³. El participă, de asemenea, și la alte acțiuni maritime și comerciale.⁴ Nu trebuie uitate nici încercările lui Voltaire de a juca un rol în politica europeană⁵ care aveau să-l facă la un moment dat să încerce determinarea unei anumite schimbări în politica colonială a Franței; în 1759 el sugera guvernului francez, în urma unei oferte făcute de englezi prin intermediul fratelui lui Pitt, să vândă Angliei Canada⁶. Încercarea aceasta, ca și cea de a orienta politica Franței spre Louisiana⁷, va eșua; ea va prilejui însă lui Voltaire numeroase aprecieri asupra politicii coloniale a Franței. Să notăm, în sfârșit, lupta sa îndelungată pentru reabilitarea memoriei lui La Bourdonnais și Lally-Tolendal, în cursul căreia va face multe observații interesante pentru tema pe care o discutăm.

Manifestându-și, din motivele menționate, interesul pentru problema colonială, filozoful francez a căutat să se informeze cât mai amplu asupra ei. Opera, ca și catalogul bibliotecii sale, atestă că el a cercetat numeroase lucrări asupra popoarelor din celelalte continente — și aceste lucrări nu sînt, probabil, singurele consultate. Ca și alți contemporani — Rousseau de exemplu⁸ — Voltaire își dă seama însă că informațiile pe care le oferă acestea nu sînt complete și nici exacte. Vorbind despre o asemenea lucrare — și nu despre una dintre cele mai rele — el

² Voltaire, *Opere alese*, III, E.S.P.L.A. 1960, p. 306; Idem, *Oeuvres complètes*, t. 40, Hachette, Paris 18, p. 131 (în cont. *Oeuvres complètes*).

³ Într-o scrisoare către Mme d'Épinai (5 august 1761) Voltaire se plîngea că pierderea Pondichéry-ului — cu consecințele sale — îl costă un sfert din averea sa; *Oeuvres complètes*, t. 38, p. 305.

⁴ Cînd regele Spaniei a trimis o flotă împotriva iezuiților din Paraguay, Voltaire a furnizat un vas al căruui coproprietar era; *Ibidem*, t. 36, p. 337. Îl întîlnim apoi trimițînd împreună cu cîțiva prieteni un vas în India; *Ibidem*, t. 29, p. 407.

⁵ V. R. Doumic, *La carrière diplomatique de Voltaire*, în «Revue de Deux Mondes», 15 sept. 1898, p. 453—466.

⁶ *Oeuvres complètes*, t. 39, p. 245; Voltaire către d'Argental, 2 mai 1763.

⁷ *Ibidem*, t. 38, p. 98. Voltaire către d'Argental, 1 noiembrie 1760; *Ibidem*, p. 293, Voltaire către Choiseul, 13 iulie 1761.

⁸ Rousseau, *Discurs asupra inegalității dintre oameni*, E. S., Buc. 1958, p. 186.

spunea că ea „se adresează mai mult negustorilor decît filozofilor”⁹, subliniind cu un alt prilej că „trebuie să citești cu un spirit de îndoială toate relatările care ne vin din aceste țări îndepărtate. Ni se trimit mai degrabă mărfuri decît adevăruri de pe coastele Coromandel și Malabar”¹⁰. Voltaire a căutat să suplinească deficiențele acestei literaturi prin lectura unor memorii inedite¹¹, ca și prin obținerea unor informații verbale.¹² Este evident că această documentație nu putea avea, în condițiile respective, decît o valoare foarte scăzută;¹³ pentru noi este importantă însă nu atît valoarea documentației cît tendința lui Voltaire de a o face cît mai cuprinzătoare, ceea ce îi reușește într-o însemnată măsură.

Interesul lui Voltaire față de țările și evenimentele legate de politica colonială s-a concretizat, printre altele, în redactarea unor lucrări cu caracter special¹⁴ ca și în rezervarea unor capitole destul de mari în unele din principalele sale scrieri istorice — *Essai sur les mœurs și Précis du siècle de Louis XV*. Analiza aprecierilor pe care le găsim aici, împreună cu a celor răspindite în întreaga sa operă ca și în deosebit de vasta sa corespondență, ne permite înțelegerea felului cum apreciază Voltaire fenomenul colonial. Pentru aceasta este însă necesar să urmărim, chiar fără a intra în detalii, și aprecierea unor chestiuni adiacente — descoperirile geografice cu cauzele și consecințele lor, metodele colonialiștilor, sclavajul, raportul între popoarele din alte continente și europeni; este necesară, de asemenea, analiza referirilor concrete privind politica colonială a Franței.

Voltaire consideră că ceea ce a determinat descoperirile geografice ca și colonizarea ce le-a urmat a fost „industria umană” care a căutat noi teritorii peste mări și țări¹⁵ — idee care se apropie, este drept insuficient de clar, de adevăratele cauze. În aceeași lucrare el revine însă asupra acestei idei considerînd că „ceea ce a determinat descoperirea Americii a fost un efort al filozofiei”¹⁶. Asemenea ideii se întîlnesc însă rar în opera sa și fără explicații suplimentare. În schimb, teza că descoperirile se datoresc goanei după înavuțire apare mult mai frecvent și mai explicit. Încă în lucrarea amintită Voltaire sublinia că „puternicii Europei și negustorii care îi îmbogățesc n-au ca scop în toate aceste descoperi-

⁹ A. Debidour, *L'indianisme de Voltaire*, în «Revue de la littérature comparée», 1924, p. 28.

¹⁰ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 211. V. și t. 10, p. 138, t. 44, p. 241, etc.

¹¹ *Ibidem*, t. 42, p. 10.

¹² *Ibidem*.

¹³ A. Debidour, *op. cit.*, p. 34.

¹⁴ Așa cum sint *Relation du banissement des jésuites de la Chine*, par l'auteur du compère Mathieu (1768), în care Voltaire găsește un nou prilej de a satiriza religia și biserica; *Lettres chinoises, indiennes et tartares*, à M. Pauw, par un bénédictin (1776), și mai ales *Fragment historique sur quelques révolutions dans l'Inde, et sur la mort du compte de Lally* (1773), întocmită în scopul reabilitării lui Lally.

¹⁵ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 200.

¹⁶ *Ibidem*, p. 222.

riri decît noi comori" ¹⁷, idee dezvoltată mai ales în *Fragments sur l'Inde* (1773), fiind pusă aici în legătură cu decăderea moravurilor păturilor înstărite ale societății occidentale ¹⁸.

Indiferent însă de cauzele care au dus la descoperirile geografice, ele reprezintă, mai ales prin orizontul pe care l-au deschis, un eveniment deosebit de important și Voltaire vorbește deosebit de elogios despre cei care le-au realizat. Portughezii care „au avut gloria de a îndepărta pentru noi capătul pămîntului” ¹⁹ și-au creat astfel „o glorie la fel de durabilă ca și universul” ²⁰; merite revin și spaniolilor care, descoperind America, au realizat „un fel de nouă creație” ²¹. În conformitate cu concepțiile sale asupra rolului personalității ²² — cei drept, puțin studiate încă — el atribuie o mare importanță acțiunilor întreprinse în această direcție de infantele don Enrico al Portugaliei și de Cristofor Columb, ultimul „dublînd pentru noi opera creației” ²³.

Dar dacă descoperirile geografice constituie un eveniment deosebit de pozitiv, nu același lucru se poate spune despre urmările lor. Punîndu-și, ca mulți dintre contemporanii săi, „marea problemă de a ști dacă Europa a cîștigat pătrunzînd în America” ²⁴, el răspunde negativ. Este adevărat că în 1734 Voltaire respingea ²⁵ ideea, susținută mai ales de Montesquieu, ²⁶ că descoperirea Americii ar fi sărăcit și depopulat Spania; mai tîrziu însă el va reveni asupra acestei chestiuni ²⁷, subliniind în mod repetat urmările nefaste ale descoperirilor geografice, chiar pentru Peninsula Iberică. Aurul și diamantele aduse din colonii nu constituie o bogăție reală; ele au determinat însă pe portughezi „să înceteze de a cultiva adevăratele mine care sînt agricultura și manufacturile” ²⁸, ceea ce nu poate fi considerat decît ca fiind deosebit de negativ de către un reprezentant al burgheziei. De altfel, Voltaire subliniază că aurul Americii n-a îmbogățit decît un mic număr de potențați; „publicul n-a cîștigat nimic de aici” ²⁹, ba uneori a pierdut chiar. „Atîtea bogății i-au sărăcit pe portughezi... În această țară regele este bogat și poporul este sărac” ³⁰. Consecințe asemănătoare au avut descoperirile și pentru Anglia, deși aceasta, mai dezvoltată din punct de vedere economic — și Voltaire își dă seama de importanța acestui factor — a fost adevărata profitoare a

¹⁷ *Ibidem*, p. 209.

¹⁸ *Ibidem*, t. 29, p. 385.

¹⁹ *Ibidem*, t. 11, p. 202.

²⁰ *Ibidem*, p. 50.

²¹ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 215.

²² „Nu s-a făcut aproape niciodată nimic în lume, spunea el în *Essai sur les mœurs*, decît prin geniul și fermitatea unui singur om care luptă împotriva prejudiciilor mulțimii sau care i le dă”. *Ibidem*, p. 50.

²³ *Ibidem*, p. 215.

²⁴ *Ibidem*, p. 237.

²⁵ *Ibidem*, t. 23, p. 244.

²⁶ Montesquieu, *Scrisori persane*, E.S.P.L.A. 1957, p.

²⁷ *Oeuvres complètes*, t. 29, p. 284—285; t. 11, p. 220, etc.

²⁸ *Ibidem*, t. 11, p. 293.

²⁹ *Ibidem*, t. 29, p. 384.

³⁰ *Ibidem*, t. 11, p. 239.

lărgirii lumii cunoscute. Referindu-se la luptele Angliei pentru colonii din vremea războiului de șapte ani, filozoful arăta că ele „au îmbogățit din parte a națiunii engleze, în timp ce cealaltă gemea sub povara impozitelor celor mai riguroase”³¹.

Printre urmările negative ale descoperirilor geografice pentru Europa Voltaire mai menționează creșterea prețurilor ca și transformarea consumului produselor coloniale dintr-un lux într-o necesitate — evident pentru anumite categorii ale societății. Dar una din consecințele cele mai grave, asupra căreia revine în mod repetat, este schimbarea care s-a produs în relațiile internaționale. Deși „primele călătorii au avut ca obiect să unească toate națiunile”³², deși „comerțul este făcut pentru a fi legătura națiunilor, pentru a consola pământul și nu pentru a-l devasta”³³ — remarcăm această idee valoroasă emisă încă în secolul XVIII — s-a ajuns la rezultate cu totul contrarii. Acest fapt care s-a datorat după părerea sa „industriei și furiei oamenilor”³⁴, care a avut drept consecință că „națiunile noastre (europene — n. n.) comerciante s-au luptat în America și Asia oridecâte ori și-au declarat război în Europa”³⁵, epuizându-și forțele pentru a se distruge la „capătul lumii”. Condamnarea de către Voltaire a acestei situații nu poate surprinde; este cunoscută, chiar dacă nu îndeajuns studiată, poziția sa de constantă blamare a războiului, — să ne amintim de excelentele, dar nu singurele, pagini din *Candide*.

„Funeste” pentru Europa, descoperirile și colonizarea care le-a urmat au fost și mai nefaste pentru popoarele din Asia, Africa, America. Fără a împărtăși ideea lui Rousseau despre „bunul sălbatic”, Voltaire a dovedit, în general, o atitudine de înțelegere și compătimire față de populația celor trei continente. Ideile sale din acest domeniu trebuie analizate însă cu multă atenție, altfel existind riscul de a se ajunge la o schemă rigidă, neconformă cu adevărul. Trebuie să avem în vedere mai ales modul diferit în care sint apreciate diversele populații. Astfel, el exprimă adesea o mare admirație față de indieni și chinezi, cărora le subliniază în repetate rânduri vechimea civilizației, înaltul grad de cultură și superioritatea morală³⁶ ca și faptul că Europa le datorează o mare parte a cunoștințelor sale științifice³⁷. Filozoful francez are aprecieri favorabile, chiar dacă nu în mod constant, și asupra băștinașilor

³¹ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 372—373.

³² *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 236.

³³ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 239.

³⁴ *Oeuvres complètes*, t. 12, p. 242.

³⁵ *Ibidem*, t. 11, p. 236. „Complicația intereselor politice a ajuns la un punct că o lătură de tun trasă în America poate fi semnalul încleștării Europei”. *Ibidem*, p. 242.

³⁶ Subliniind acest fapt Voltaire și-a exprimat chiar intenția de a pleca în India — Voltaire către Chabanon, 7 dec. 1767, *Oeuvres complètes*, t. 42, p. 10. Nu există însă nici un motiv să credem că ar fi fost într-adevăr hotărât să plece, fie în India, fie în Louisiana — cum mărturisea cu un alt prilej. Mult mai reală fusese amenințarea tatălui său de a-l trimite în colonii, drept pedeapsă a purtării sale din tinerețe; cf. Derjavin, *Voltaire*, Buc. 1947, p. 16.

³⁷ Vezi și A. Debidour, *op. cit.*, p. 29.

din America. Aceștia „cunosc onoarea despre care sălbaticii noștri din Europa (les rustres — n.n.) n-au auzit niciodată vorbindu-se. Ei au o patrie pe care o iubesc și o apără; încheie tratate; se luptă cu curaj și vorbesc adesea cu o energie eroică”³⁸. Cu totul altfel însă îi apreciază Voltaire pe negri. După părerea sa aceștia ar fi o rasă inferioară, fără capacități intelectuale și calități morale³⁹, susținând chiar că însăși natura i-a plasat într-o stare de inferioritate, făcându-i prin aceasta să devină sclavii altor oameni⁴⁰, idee care va fi larg folosită de ideologii burghezi ai colonialismului. Chiar dacă el compătimentește, după cum vom vedea, situația sclavilor negri, referirile sale asupra populației africane sînt aproape întotdeauna însoțite de aprecieri disprețuitoare la adresa lor.

Cauzele acestor aprecieri diferite trebuie căutate, credem, în concepțiile generale ale lui Voltaire. Ca filozof, el nu putea să nu aprecieze pe indieni și pe chinezi, popoare cu o filozofie foarte dezvoltată; în schimb, populațiile africane, aflate atunci pe o treaptă inferioară de dezvoltare, nu puteau să se bucure în ochii săi de prea multă stimă. Ca umanist însă, el va manifesta o anumită înțelegere față de ele.

Pentru o mai bună înțelegere a ideilor lui Voltaire în această privință, este însă absolut necesar să urmărim, și comparația pe care o face între europeni și popoarele din celelalte continente, afirmațiile repetate privind superioritatea primilor. Este deosebit de interesant de urmărit aici nu atât sublinierea superiorității europenilor asupra populațiilor din Africa și Asia — considerată de Voltaire ca rezultând din însăși natura lucrurilor⁴¹ — cît asupra indienilor și chinezilor. Recunoscîndu-le superioritatea asupra europenilor în antichitate, el va sublinia cu mîndrie că situația s-a schimbat. „Aceste popoare erau altădată mult superioare popoarelor noastre occidentale în toate artele și meșteșugurile. Dar noi am recîștigat timpul pierdut”⁴². Superioritatea europenilor se manifestă îndeosebi în domeniul artelor — și este cunoscut locul important pe care îl ocupă acestea în concepția istorică a lui Voltaire — domeniu în care celelalte popoare, „în ciuda antichității lor și în ciuda a tot ce natura a făcut pentru ele”⁴³, nu sînt decît barbari sau copii în comparație cu europenii⁴⁴; această situație rezultă dintr-o „mare superioritate de spirit și curaj”⁴⁵, de „geniu și forță”⁴⁶ a

³⁸ *Oeuvres complètes*, t. 10, p. 14.

³⁹ *Ibidem*, t. 11, p. 201—203, etc. Ideea este asemănătoare cu cea intitulată în primele ediții ale lucrării lui Raynal, *Histoire philosophique et politique du commerce et des établissements des Européens dans les deux Indes*; vezi Ives Benot, Diderot, Pechmeja, Raynal et l'anticolonialisme, în „Europe”, 405—406, janvier—février 1965, p. 140.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 218—219.

⁴¹ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 219, 234.

⁴² *Ibidem*, p. 208.

⁴³ Influența lui Montesquieu este evidentă deși Voltaire nu a preluat decît parțial ideea acestuia asupra rolului climei.

⁴⁴ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 208.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 213.

⁴⁶ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 328.

acestora din urmă, asupra căreia revine în mod repetat și care ne arată limitele filozofului francez, determinate de apartenența sa socială.

Superioritatea europenilor a determinat, după Voltaire, și succesele lor în celelalte continente, și aici merită să fie semnalată importanța pe care o acordă avansului economic al Europei. „Occidentul, spunea el în 1767, n-a ajuns să reprezinte ceva decît datorită industriei”⁴⁷, în supunerea teritoriului de peste mări un rol important jucind marina și armamentul său perfecționat, la aceasta adăugîndu-se și explicații de natură politică și psihică.

Indiferent însă de felul cum apreciază Voltaire populațiile celorlalte continente, el subliniază în repetate rînduri urmările nefaste pentru acestea ale descoperirilor geografice și colonizării. „Popoarele noastre europene, spunea el în 1773, nu au descoperit America decît pentru a o devasta și a o stropi de sînge, pentru ca în felul acesta să aibă cacao, indigo, zahăr... chinină”⁴⁸, idee întîlnită și în alte părți. Condamnarea metodelor barbare folosite de colonialiști l-a condus firește pe Voltaire la concluzia că pătrunderea lor în alte continente a fost funestă pentru dezvoltarea acestora. După părerea sa „indienii ar fi fost popoarele cele mai fericite din lume dacă ar fi rămas necunoscute tătarilor și nouă”⁴⁹, apropiere a cărei elocvență face inutile comentariile.

Printre cauzele care au determinat ca europenii să fie privați de popoarele celorlalte continente ca „dușmani ai naturii umane”⁵⁰ trebuie considerat și sclavajul. Este adevărat că la Voltaire condamnarea sclaviei nu apare la fel de categoric ca la Rousseau; ea se întîlnește însă aproape întotdeauna atunci cînd este vorba de această instituție. El combate astfel părerile lui Puffendorf și Grotius care duceau spre recunoașterea legitimității sclaviei⁵¹, apreciind în schimb combaterea oricărui fel de sclavaj de către Montesquieu⁵². Trebuie subliniat însă că aprecierea sclavajului ca fiind contrar legilor naturii nu este urmată la Voltaire, ca și la Montesquieu, de altfel, de concluzii practice. Deși afirmase că „din toate războaiele, cel mai just și poate singurul just este cel al lui Spartacus”⁵³ el nu se va pronunța totuși pentru desființarea sclaviei, mulțumindu-se doar cu condamnarea ei pe plan teoretic și compătimirea „tristei situații a sclavilor”⁵⁴. Faptul nu poate să ne

⁴⁷ *Ibidem*, t. 41, p. 402.

⁴⁸ *Ibidem*, t. 29, p. 384. La fel se prezintă lucrurile și în India. „Les Albuquerque et leurs successeurs ne purent parvenir à fournir du poivre et des toiles en Europe que par le carnage”. *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, t. 17, p. 440.

⁵⁰ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 327.

⁵¹ Respingînd afirmația lui Grotius că un captiv nu are dreptul să fugă, Voltaire se întreabă: „De ce nu spune el că și cine e rănit n-are dreptul să se panseze? Natura hotărăște împotriva lui Grotius”. *Oeuvres complètes*, t. 17, p. 440.

⁵² *Ibidem*, t. 31, p. 305.

⁵³ *Ibidem*, t. 17, p. 440.

⁵⁴ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 446. Vezi și pasajul din *Candide* unde eroul întîlnește un sclav pedepsit.

surprindă dacă avem în vedere că, cu tot umanismul său, Voltaire aparține acelei categorii a burgheziei franceze interesată în afacerile comerciale de peste mări și care, în perioada revoluției, se va pronunța pentru menținerea sclaviei în colonii.

Abordind problema colonială Voltaire nu putea pierde prilejul de a ataca încă o dată biserica și religia catolică. El subliniază strinsa legătură dintre colonialiști și biserică, datînd încă din perioada descoperirilor spaniolilor care „dădeau aproape întotdeauna numele unui sfînt teritoriilor pe care le acaparau și care zugrumau băștinașii în numele unui sfînt”⁵⁵. Pătrunzătorul său spirit de observație îl duce lesne la concluzia că acțiunea bisericii nu a avut alt scop decît să întărească poziția cuceritorilor. „Europenii n-au predicat religia lor din America pînă în Japonia decît pentru a-i face pe oameni să servească, ca niște turme de vite, lăcomiei lor de nesăturat”⁵⁶. Clericii întrebuințați în acest scop au o comportare la fel de imorală ca și cei rămași în Europa. Misiunile de călugări trimise în India, de exemplu, „se ocupă de afaceri profane sub pretextul celor spirituale și cîștigă adesea mai mulți bani decît suflete”⁵⁷. În plus, ei sprijină măsurile de teroare ale colonialiștilor⁵⁸.

Condamnarea diferitelor aspecte ale colonialismului, ca și condamnarea cuceririlor în general îl conducea în mod firesc pe Voltaire la blamarea cuceririlor coloniale, chiar dacă el nu face acest lucru suficient de clar întotdeauna iar uneori păstrează unele rezerve asupra cărora vom reveni. „Dacă filozofia și justiția s-ar amesteca în certurile oamenilor, spunea el în legătură cu conflictul anglo-francez pentru Canada, ele i-ar face să vadă că englezii și francezii își disputau o țară asupra căreia nu aveau nici un drept”⁵⁹. De altfel, uneori el se îndoiește de utilitatea cuceririlor coloniale. Vorbînd tot despre Canada, el spunea că „dacă a zecea parte a banilor înghițiți de această colonie ar fi fost întrebuințați pentru defrișarea terenurilor necultivate din Franța, s-ar fi obținut un cîștig considerabil”⁶⁰. Aceeași idee, întărită probabil de insuccesele comerțului francez în India, o întîlnim și mai tîrziu. „Adevăratele bogății, spunea el în 1770, sînt la noi, ele constau în industria (în sensul de totalitate a activităților — n.n.) noastră”⁶¹. El subliniază totuși importanța comerțului cu celelalte continente. „De la Vasco de Gama negustorii sînt cei care au schimbat fața lumii”⁶² spunea el în 1773, pronunțîndu-se însă pentru un comerț pașnic.

Analiza celor de mai sus dovedește interesul manifestat de Voltaire față de problema colonială și permite formarea unei imagini asupra

⁵⁵ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 244.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 215.

⁵⁷ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 365.

⁵⁸ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 221.

⁵⁹ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 337. El admite însă obținerea unor teritorii în mod pașnic.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 369.

⁶¹ *Ibidem*, t. 43, p. 112.

⁶² *Ibidem*, t. 92, p. 385.

concepțiilor sale în acest domeniu. Această imagine ar fi însă incompletă și chiar inexactă dacă am neglija aprecierile sale asupra politicii coloniale a Franței, aprecieri care diferă în mare măsură de cele privind fenomenul colonial în general. De data aceasta nu mai vorbește filozoful ci burghezul interesat în dezvoltarea comerțului colonial, acționarul Companiei Indiilor. Din aceste motive, Voltaire se dovedește un constant susținător al politicii coloniale franceze. Faptul acesta apare deosebit de clar în vremea războiului de șapte ani. Fiecare eveniment al luptei coloniale anglo-franceze este viu comentat de Voltaire în bogata sa corespondență; de altfel, părerile exprimate aici sînt mai interesante decît cele întîlnite în lucrări, el exprimîndu-se aici mai deschis. El a salutat cu căldură succesele Franței⁶³; dar reflecțiile cele mai importante i le-au prilejuit lui Voltaire nu atît succesele cît în succesele acesteia, mult mai numeroase în secolul XVIII. Este adevărat că aprecierile exprimate în corespondență sînt uneori foarte puțin filozofice. „Mă tem, scria el în vremea războiului de șapte ani, să nu se ducă totul dracului, pe mare și pe uscat”⁶⁴. Și dacă, judecînd după aprecierile sale generale, Voltaire nu pare convins de utilitatea coloniilor, atunci cînd se referă la Franța lucrurile se schimbă. Din stăpînirea Louisianei, spune el, francezii ar putea avea venituri importante; „de aici s-ar putea obține tutun, mătase, indigo, mii de mărfuri utile, și s-ar putea face un comerț mai util încă cu Mexicul”⁶⁵.

Oricit ar dori însă Voltaire realizarea unor succese în acest domeniu, el este nevoit să constate că Franța a rămas în urma altor puteri coloniale și în special în urma Angliei⁶⁶. Cauzele acestei situații sînt, după cum rezultă din analiza operei sale, multiple. Una din ele o constituie, după Voltaire, și situația geografică a Angliei. Poziția insulară a determinat în mod necesar dezvoltarea marinei și comerțului ceea ce a conferit Angliei superioritatea asupra Franței⁶⁷. Aceasta însă nu este singura cauză; ei îi trebuie adăugate altele, decurgînd din situația internă a Franței și din psihologia francezilor.

După părerea sa, exprimată în mai multe rînduri, francezii nu au înclinații pentru expansiunea colonială într-o măsură egală cu englezii și olandezii⁶⁸. Ca urmare a acestui fapt ei „nu au știut să facă niciodată mari stabilimente în afară”⁶⁹. Dimpotrivă, francezii organizau turniruri și se preocupau de certuri interne în vreme ce alte puteri își formau vaste imperii coloniale. „Nefericirea pe care a avut-o multă vreme

⁶³ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 446.

⁶⁴ *Oeuvres complètes*, t. 37, p. 331. (V. și t. 44, p. 227). Voltaire către d'Argental, 30 noiembrie 1759.

⁶⁵ Considerat ca praf rău mirositor în altă parte.

⁶⁶ *Oeuvres complètes*, t. 38, p. 98, Voltaire către d'Argental, 1 noiembrie 1760. V. și t. 38, p. 51.

⁶⁷ *Ibidem*, t. 11, p. 247.

⁶⁸ *Ibidem*, t. 29, p. 386; *Précis du siècle de Louis XV*, p. 368.

⁶⁹ *Oeuvres complètes*, t. 11, p. 239.

Franța de a fi neglijat marea⁷⁰ a avut drept consecință faptul că ea a venit târziu la împărțirea celor două lumi și aceasta constituie, sublinia Voltaire, una din cauzele principale ale dezastrelor pe care ea le-a suferit⁷¹.

O altă cauză, pe care însă filozoful francez ne lasă mai mult s-o subînțelegem, este lipsa unor conducători capabili să îndrume acțiunile Franței în vederea realizării unei active politici coloniale — și am văzut ce importanță acordă el personalităților. Încercările citorva conducători — Henri IV, Richelieu, Louis XIV, Colbert, Law — deși laudabile, nu au avut continuitate⁷²; au lipsit asemenea oameni în momentele cruciale și mai ales în secolul XVIII — laudele adresate lui Choiseul datorindu-se mai mult unor considerente personale. — Voltaire vizînd adesea incapacitatea și lipsa de înțelegere a guvernului lui Ludovic al XV-lea în problemele coloniale. Era firește aici o subliniere a neputinței statului feudal de a satisface interesele burgheziei.

A mai contribuit la această rămînere în urmă și felul în care a fost condusă Compania franceză a Indiilor, afacerile necinstite, amestecul acesteia în momente nepotrivite în afacerile băștinașilor⁷³, cruzimea de care s-a dat uneori dovadă⁷⁴. Dar o cauză deosebit de importantă rezultă din însăși situația social-politică a Franței, din poziția pe care o ocupă negustorii — cei mai interesați în această problemă — în societate. Făcînd o comparație cu situația negustorilor din Anglia, Voltaire spune într-un pasaj din *Lettres philosophiques* care merită să fie citat în întregime: „Negustorul (francez — n.n.) aude el însuși vorbindu-se atît de adesea cu dispreț de profesia sa, încît el este destul de prost pentru a roși; nu știu totuși cine este mai util unui stat, sau un senior bine pudrat, care știe precis la ce oră se scoală regele, la ce oră se culcă și care își dă aere de măreție jucînd rolul de sclav în antecamera unui ministru, sau un negustor care își îmbogățește țara, dă din cabinetul său ordine la Surate și Cairo și contribuie la fericirea lumii”⁷⁵. Subliniere hotărîtă a superiorității burgheziei asupra nobilimii, proclamare a drepturilor celei dintîi la obținerea puterii politice, acest fragment subliniază că Voltaire s-a străduit, în căutarea cauzelor rămîinerii în urmă a Franței din punct de vedere colonial, să analizeze lucrurile în profunzimea lîr, chiar dacă nu a reușit întotdeauna.

Datorită tuturor cauzelor menționate, situația colonială a Franței nu era dintre cele mai frumoase, și filozoful subliniază adesea acest lucru. Referindu-se la rămînerea în urmă a Franței în acest domeniu și la insuccesele ei maritime, el scria în 1759 marchizei de Deffand: „Judecați, după toate acestea, dacă istoria Franței este o bucată frumoasă

⁷⁰ *Oeuvres complètes*, t. 12, p. 388.

⁷¹ *Ibidem*, t. 29, p. 385.

⁷² *Ibidem*, t. 40, p. 131.

⁷³ *Ibidem*, t. 29, p. 386—387; t. 40, p. 129, etc.

⁷⁴ *Ibidem*, t. 37, p. 300.

⁷⁵ *Ibidem*, t. 23, p. 68.

care să merite să fie tratată și citită”⁷⁶. Fragmentul ni se pare reprezentativ și pentru importanța pe care Voltaire o acordă problemei coloniale în istoria unei țări.

Consemnând rămânerea în urmă a Franței în lupta pentru colonii el nu pare totuși dispus să renunțe la ideea că ea poate deveni o mare putere colonială — deși uneori face asemenea afirmații. Pentru aceasta vor trebui luate însă măsuri energice. El vorbește adesea de necesitatea unor forțe maritime și armate puternice, care să fie întrebuințate în acest scop și să asigure interesele Franței. „Aș dori, scria el în 1764, să facem în această privință mai mult, să cheltuim mai puțin, și să nu ne amestecăm să facem nababi decât atunci când vom avea destule trupe ca să cucerim India”⁷⁷. Reține atenția faptul că de data aceasta, atunci când este vorba de interesele concrete, Voltaire renunță la condamnarea cuceririlor, dimpotrivă le propovăduiește. Pentru realizarea acestor scopuri era necesar însă un stat care să țină seama de interesele burgheziei, clasa cea mai interesată în afacerile comerciale. Acest stat nu putea fi statul feudal și condamnarea repetată a moliciunii acestuia în problema colonială, dovedește că Voltaire înțelegea acest lucru, chiar dacă el nu merge pînă la proclamarea în mod deschis a necesității unui stat burghez.

Analiza concepțiilor lui Voltaire asupra problemei coloniale arată că poziția acestuia este deosebit de complexă; ideile valoroase se împletesc uneori cu idei de-a dreptul colonialiste. La fel ca și alți ideologi din perioada începuturilor colonialismului⁷⁸ el nu poate fi plasat hotărît nici în tabăra colonialistă nici în cea anticolonialistă, decât în cazul în care analizăm izolat afirmațiile sale. Analiza de ansamblu a acestora ne duce însă la concluzia că el a ocupat o poziție intermediară. Plasîndu-se pe o poziție progresistă în aprecierile sale asupra fenomenului colonial în ansamblul său, el poate fi considerat în schimb pentru considerațiile asupra politicii coloniale a Franței, ca un adevărat precursor al ideologiei colonialiste franceze de mai târziu. Firește, aceste aprecieri nu trebuie absolutizate; pentru că, în primul caz el a emis uneori idei retrograde — despre inferioritatea negrilor, de exemplu; la fel, deși luptă pentru o politică colonială franceză activă el nu admite, în general, folosirea în acest scop a unor procedee barbare.

Trebuie să notăm apoi discordanța care există uneori între ideile exprimate în operele sale și cele din bogata sa corespondență. Ideile cele mai progresiste apar cu precădere în prima categorie și faptul nu este surprinzător. Lucrările erau destinate unui cerc larg de cititori și Voltaire nu putea expune aici idei care ar fi contravenit concepțiilor sale generale; în scrisori însă el se putea exprima mult mai liber — și ideile privind politica colonială a Franței sînt expuse cu precădere în corespondență. Atunci cînd ideile emise în lucrări contravin cu cele din scri-

⁷⁶ *Précis du siècle de Louis XV*, p. 331.

⁷⁷ *Oeuvres complètes*, t. 40, p. 131; Voltaire către Gilli, dec. 1764.

⁷⁸ Vezi J. Bruhat, *Un retour aux sources: colonialisme et anticolonialisme au temps de Robespierre*, în „La Pensée”, nr. 100, nov.-dec. 1961, p. 43.

sori, trebuie să apreciem ca fiind exacte pe acestea din urmă, firește cu multă atenție cînd este vorba de o mare diferență în timp. Nu trebuie să uităm însă că tocmai lucrările sînt cele care au exercitat o influență asupra contemporanilor — Raynal de exemplu ⁷⁹.

Subliniind contradicțiile care există în referirile sale asupra problemei coloniale trebuie să arătăm că ele au explicația în apartenența sa burgheză. Faptul că acum burghezia este interesată în dezvoltarea progresistă a societății a determinat caracterul progresist al concepțiilor sale în aprecierea fenomenului colonial în general; apărînd interesele acesteia el trebuia însă să ajungă, în probleme concrete la aprobarea colonialismului, cu atît mai mult cu cît spre aceasta duceau și interesele sale materiale. Privind lucrurile în felul acesta, nu mai apare ca surprinzător faptul că același om care se pronunțase pentru cucerirea Indiei l-a binecuvîntat pe fiul lui Franklin cu cuvintele „God and liberty” ⁸⁰; înțelegem dimpotrivă că aceste contraziceri sînt absolut firești.

⁷⁹ Ives Benot, *op. cit.*, p. 139.

⁸⁰ Este interesant de menționat și faptul că în 1768 Voltaire prevăzuse puterea la care vor ajunge coloniile engleze din America; *Précis du siècle de Louis XV*, p. 374.

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA ISTORICUL TOMEȘTILOR ÎN EPOCA FEUDALĂ

DE

N. BARAN și AL. ANDRONIC

Cercetările întreprinse de colectivul de la Muzeul de Antichități din Iași în perioada 1952—1956¹ au contribuit la cunoașterea și pe cale arheologică a orașului Iași și a împrejurimilor, în așa măsură, încît s-a putut ajunge la importante concluzii privind problemele de antropogeografie în general, și în special de arheologie și istorie a regiunii de contact între Cîmpia Moldovei și Podișul Central Moldovenesc, unde un punct extrem de important îl reprezintă „Coasta Iașilor”².

Cercetările consacrate cunoașterii în amănunt a populării văii Bahluiului din Cîmpia Moldovenească s-au concentrat în jurul Iașilor, o atenție deosebită fiind acordată mai ales regiunii de nord-est și sud, rămînînd să se cerceteze mai cu de-amănuntul regiunea de est, completîndu-se astfel datele despre așezările umane cu caracter rural care înconjoară orașul Iași, ca o salbă.

În partea de est a împrejurimilor Iașului cercetările sînt în curs, însă atenția noastră a fost atrasă în special de așezarea feudală din satul Tomești, unde în cursul anului 1961 s-a descoperit și un cuptor de ars ceramică, care datează din sec. XVII—XVIII³.

Satul Tomești, înglobat după ultima raionare în cuprinsul orașului Iași, este așezat din punct de vedere geografic, în cîmpia joasă a Jijiei

---

¹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în orașul Iași și împrejurimi*, în «Studii și cercetări științifice», Iași, VII (1956), Nr. 2, p. 1 și urm.

² M. David, *Relieful coastei Iașilor și problemele pe care le ridică sub raportul geomorfologic și antropogeografic*, în *Lucrările Societății „D. Cantemir”*, Iași, 1941, p. 45.

³ Săpăturile au fost efectuate de Al. Andronic (responsabil), D. Teodor, Eug. Neamțu și C. Scorpan pe proprietatea săteanului Baran V. Constantin.

și a Bahluiului⁴, făcînd parte din prima centură de sate a orașului Iași și intrînd, așa cum ne atestă documentele medievale, în „ocolul tîrgului Eșii”⁵. Prima centură de sate din jurul Iașilor este formată din satele Dancu, Holboca, Cristești, Chiperești, Chicerea, Goruni, Tomești, Vlădiceni, așezate la est de Iași pe terasele Bahluiului. În continuare la sud centura de așezări rurale se continuă în cuprinsul Coastei Iașilor și a văii Bahluiului, cu următoarele sate: Bucium, Ciurea, Hlincea, Valea Adincă, Galata, Miroslava, Găureni, Uricani. La vest, în cîmpia Bahluiului întîlnim Valea Lupului, Lețcani-Cucuteni, iar spre nord, Munteni, Rediu Tatar, Vultur, Cîrlig, Cuza Vodă, Aroneanu, unde se închide arcul nordic dinspre Cîmpia Moldovei⁶. În satele situate la nord-vest și sud de Iași s-au efectuat cercetări arheologice de suprafață, iar în unele sate așezate în partea estică și sudică cum ar fi Dancu, Holboca⁷ și Hlincea⁸ s-au efectuat și săpături arheologice sistematice. Mai recent astfel de săpături au fost făcute și la Tomești, cu care ocazie au fost cercetate și satele din jurul Iașilor și din imediata apropiere.

Satul Tomești, așezat în regiunea de „coastă” dintre dealuri⁹, favorizat de o serie de factori naturali geografici și economici, a constituit un loc prielnic de locuire și chiar de adăpostire, deoarece dealurile care-l înconjoară se arcuiesc în forma literei grecești omega Ω, lăsînd o singură deschizătură destul de strîmtă de circa 300—400 m spre NE. Aflată în plină pădure de stejar, fag, ulm, corn, avînd finațuri din belșug, așezarea Tomești a constituit, prin locul ales, o adevărată fortăreață.

Apropierea de apă Bahluiului a constituit un factor primordial în identificarea cu exactitate a toponimicului Tomești, pomenit în diversele documente, deoarece așezarea de care ne ocupăm apare în actele vremii cu mențiunea „Tomeștii din gura Bahluiului”. Această așezare geografică a fost extrem de importantă pentru dezvoltarea vieții social-economice de aici, deoarece șesul Bahluiului, făcînd parte integrantă din silvo-stepă¹⁰, constituie trecerea de la „cîmpie” la zona de „coastă a Iașilor”, care a oferit din vechime „condiții naturale și istorice, cum nu se întîlnesc în multe părți ale țării”¹¹.

Astfel, ulucul Bahluiului încă din vechime a constituit drumul de trecere din ținuturile estice ale Mării Negre și Nistrului, spre vest în

⁴ C. Martiniuc, *Podișul moldovenesc*, în *Geografia fizică a R.P.R.*, Litografia învățămîntului, 1955, p. 528.

⁵ Revista «Ion Neculce», fasc. V, Iași, 1925, p. 34—35; cf. Uricariul, I, Ed. a II-a, Iași, 1871, p. 370.

⁶ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 12, 13.

⁷ Șantierul Valea Jijiei, în SCIV, III, 1952, p. 34 și urm.

⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, Șantierul Hlincea, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 302 și urm.; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 233 și urm.

⁹ I. Simionescu, *Țara noastră*, Ed. a III-a, Buc., 1940, p. 99 și 168.

¹⁰ M. Răvărut, *Flore et végétation du district de Jassy*, Iași, 1940, p. 350 și 351.

¹¹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 3.

inima Moldovei și apoi în Europa Centrală, reprezentind o arteră comercială extrem de importantă mai ales în epoca prefeudală și feudală. Regiune bogată în pășuni și lacuri, șesul respectiv a prilejuit deopotrivă cu „coasta” o mare zonă de impopulare, reprezentind un adevărat bazin de concentrare de populație, în jurul așezării devenită orașul Iași (fig. 1).

Cercetările arheologice de suprafață efectuate de N. Zaharia, ale căror rezultate sînt în curs de publicare¹², permit să se afirme că regiunea de la est de orașul Iași, care înglobează împrejurimile Tomeștilor, a fost populată începînd din paleolitic și pînă în zilele noastre.

Astfel, prin cercetările anterioare și recente s-a putut stabili că în jurul orașului Iași la începutul epocii feudale au existat așezări rurale, care din punct de vedere economic au gravitat către acest centru feudal. Așezările rurale, începînd cu Dancu, Aroneanu, Șorogari, Cîrlig, Reditu Tatar, Capul Rediului, Valea Lupului, Uricani, Găureni, Miroslava, Valea Adincă, Hlincea, Bucium și terminînd cu Vlădiceni¹³ păreau a alcătui o centură în jurul Iașilor, documentînd o populație străveche și o continuitate de viațuire din epoca comunei primitive.

De asemenea, recente descoperiri de la Dancu (bronz, Hallstatt, La Tène, epoca migrațiilor și epoca feudală), Holboca (sfîrșitul neoliticului, Hallstatt, La Tène, migrații, feudalism), Chiperesti (neolitic, Hallstatt, La Tène, migrații, prefeudal și feudal), Goruni (Hallstatt, La Tène), Tomești (neolitic, Hallstatt, La Tène, prefeudal și feudal), și Vlădiceni (Hallstatt, La Tène, migrații, prefeudal și feudal), dovedesc continuitatea de viațuire și în regiunea văii Bahluiului și Coastei Iașilor la est de orașul Iași (fig. 1).

Dintre descoperirile menționate ne interesează în mod deosebit cele de la Tomești, efectuate concomitent cu săpăturile sistematice de dezvoltarea cuptorului de ars ceramică, în preajma cuptorului, documentîndu-se urme de locuire din epoca comunei primitive și din perioada feudală.

Astfel au fost descoperite mai multe fragmente ceramice din neoliticul dezvoltat, aparținînd culturii Cucuteni, faza A, cu pictură din benzi înguste (fig. 2/1—2, 4) și faza B (fig. 2/3—4), aceasta din urmă asociată cu resturi de lipituri de lut, provenite de la podelele locuințelor.

De asemenea, au fost descoperite și fragmente ceramice La Tène de tip Lunca Ciurii, provenind de la vase cu buza fațetată (fig. 2/5—6), asociate cu fragmente ceramice de culoare neagră, cu luciu la suprafață, de tip bastarnic (fig. 2/7).

¹² N. Zaharia, Em. Zaharia și M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții arheologice la cunoașterea vechilor așezări de pe teritoriul Moldovei*, (în curs de apariție).

¹³ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 51, harta.

Cele mai multe fragmente aparțin însă epocii feudale, mai ales feudalismului dezvoltat de când datează și cuptorul descoperit. Astfel, fragmentele ceramice găsite provin de la străchini, oale, sfeșnice, precum și de la olane pentru conducte de apă, care documentează existența unei așezări rurale feudale, aflată în strinsă legătură economică cu așezarea orășenească Iași.

De altfel era de așteptat să se găsească în preajma cuptorului ceramică de uz casnic din sec. XVII—XVIII, mai ales că primele știri documentare existente referitoare la satul Tomești sînt din a doua jumătate a sec. XVI. Cel mai vechi document găsit pînă acum, care menționează existența satului Tomești din gura Bahluiului (Bahluiul se varsă în Jijia pe teritoriul satului Tomești, la poalele dealului Doamnei), datează din 15 mai 1584, de la mitropolitul Teofan. Astfel, mănăstirea Golia primea în danie de la acest mitropolit niște chilii și o prisacă în hotar cu Tomeștii „și iarăși să se știe că hotarul merge de la drumul vechi unde sînt pietrele, de-a curmezișul locului pînă la stufărișul care este lîngă Bahlui, și de la strîmtura care este dinspre Tomești... pînă la pîriul ce se numește pîriul Cozmoaiei”¹⁴.

Știrile documentare de la începutul sec. XVII menționează că satul Tomești era sat domnesc, făcînd parte din ocolul tîrgului Iași. Astfel, în documentul de la 20 aprilie 1622 de la Ștefan Tomșa se face mențiunea „care sat a fost domnesc și se află în ocolul tîrgului Eșii”¹⁵.

În decursul secolelor următoare așezarea s-a dezvoltat și în legătură cu centrul economic existent la Iași, așa cum o dovedește descoperirea cuptorului de ars ceramica neagră, un gen de producție meșteșugărească rurală, dar care deservea, indiscutabil, și piața tîrgului Iași, unde ceramica neagră de uz casnic era desigur căutată.

Săpăturile sistematice de la Tomești au avut scopul să dezvelească în întregime cuptorul săpat (fig. 3) și să salveze pe cît posibil întreaga construcție și, în cazul cînd acest cuptor ar fi prezentat un interes deosebit privind sistemul de construcție, să procedeze la demontarea lui și aducerea la Muzeu, pentru a îmbogăți cu noi piese originale expoziția sectorului feudal.

În acest scop a fost trasată o casetă dreptunghiulară de dimensiunile 5,50×3,80 m orientată E—V cu latura mare și N—S cu latura mică, care apoi, dată fiind orientarea gropii olarului, a fost lărgită spre est și spre sud (fig. 4).

Forma rotund-alungită, ca de pară, a cuptorului care a fost dezvelit treptat, a apărut la adîncimea de 0,40 m față de solul actual, observîndu-se totodată distrugerea camerei de ardere a ceramicii încă din vechime, probabil din cauza deselor lucrări de sapă și de arătură pe locul cercetat.

La adîncimea de 0,55—0,65 m au apărut brațele radiare ale grătarului cuptorului, frînte și prăbușite în focar. Totodată a apărut și pilonul

¹⁴ Documente privind istoria Romîniei, Moldova, sec. XVI, vol. III, p. 255—256, doc. 308.

¹⁵ Gh. Ghibănescu, *Ion Neculce*, fasc. V, Iași, 1925, p. 33—34.

de la care porneau brațele radiare, sprijinite pe peretele circular al cuptorului pe o gardină special amenajată. Pilonul de formă dreptunghiular-alungită, cu capetele rotunjite, lung de 1,10 m, mai păstra doar întreg un singur braț, de fapt cel mai scurt, așezat în dreptul gurii cuptorului (fig. 3). În rest, s-au observat foarte bine locașurile de unde porneau brațele radiare, stabilindu-se că acest cuptor a avut 14 brațe, fixate două imediat la gura cuptorului, și cîte șase brațe pe fiecare latură a pilonului. Toate brațele grătarului sînt de formă tronconică alungită și puțin curbate în sus, pentru a rezista la presiunea ceramicii așezată pentru ardere pe acestea. Brațele grătarului mai păstrasera în miez nulele carbonizate cu ajutorul cărora se construise grătarul respectiv.

Observațiile efectuate la degajarea completă a pilonului cuptorului au dus la constatarea că acest cuptor a fost săpat direct în pămînt, crușîndu-se la mijlocul focarului, un pilon dreptunghiular alungit, care a împărțit în două focarul cuptorului. Prin construirea celor 14 brațe radiare, care au alcătuit grătarul cuptorului, s-a realizat împărțirea acestuia în două camere suprapuse: dedesubt focarul și deasupra camera de ardere a ceramicii. Astfel, cuptorul de la Tomești face parte dintr-o categorie de cuptoare foarte larg răspîndite în Moldova în epoca feudală și anume a cuptoarelor de olărie cu două camere suprapuse. Ca sistem de amenajare a pilonului și grătarului, acest cuptor prezintă însă trăsături caracteristice proprii, ceea ce ne face să-l considerăm o variantă, întîlnită pentru prima dată în Moldova, a cuptorului cu două camere suprapuse. Astfel, apare pentru prima dată un pilon, care, deși are rol de perete despărțitor, nu desparte totuși complet focarul în două camere, lăsînd loc pentru circulația aerului cald și la partea opusă gurii cuptorului. De asemenea, pentru prima dată se întîlnește un grătar construit din 14 brațe, dispuse împerecheat pe ambele laturi ale pilonului, în locul plăcii perforate atît de des întîlnite la cuptoarele medievale din Moldova. După toate probabilitățile camera de ardere a ceramicii a fost boltită.

Imediat lingă gura cuptorului, care a fost rotundă, se afla camera fochistului, avînd ca și întregul cuptor o ușoară înclinare în pantă din spre vest spre est (fig. 4). Pe fundul camerei, de formă aproape rectangulară, s-a găsit, alături de fragmente ceramice identice cu cele din cuptor, foarte multă cenușă.

Întregul cuptor era ars la cenușiu în interior, pereții prezentînd o ardere la negru-cenușiu de circa 5—6 cm, și numai la gură și pe fundul camerei fochistului din preajma gurii cuptorului, o ardere la roșu pe o grosime de 3—6 cm. În jurul peretelui cuptorului ars la negru-cenușiu se observă o ardere *in situ* la roșu a lutului galben pe o grosime de 4—5 cm.

Atît pereții cit și pilonul și brațele radiare prezintă urme de fețuire repetată, ceea ce denotă folosirea mai îndelungată a cuptorului, și probabil, o reamenajare a acestuia.

Cuptorul de la Tomești a fost folosit pentru arderea unei ceramicii de uz casnic, de culoare neagră-cenușie, cu luciu negru la suprafață,

cauzat prin depunerea carbonului, deoarece arderea se făcea fără oxigen.

Fragmentele ceramice scoase din cuptor provin de la două categorii de vase : a) lucrate din pastă fină, bine ornamentate cu roata dințată și b) lucrate din pastă amestecată cu scoici pisate, arse neuniform și cu ornament pictat, cu humă albă și neagră.

De asemenea, fragmentele ceramice au permis să se stabilească mai multe categorii de vase : ulcioare, vase borcan, străchini și oale simple cu o toartă.

Din prima categorie se remarcă un vas întregit (fig. 5) și fragmente de vase cu buza dreaptă, puțin rotunjită, cu o canelură sub buză, gîtul înalt, și cu un decor cu roțița dințată imediat sub gît și pe corpul vasului încadrînd în două linii o bandă de linii vălurite incizate cu dinții ascuțiți ai roțiței dințate (fig. 5). Tot din această categorie fac parte și străchinile, la fel decorate în interior cu linii vălurite incizate.

Din a doua categorie fac parte fragmente de oale cu o toartă, pictate la exterior cu alb și negru, în linii drepte, vălurite sau cu ochiuri.

De asemenea în cuptor s-a găsit și o cană de sticlă cu un minier.

Atît mediul în care a fost descoperit cit și forma cuptorului, precum și sistemul de construire al grătarului și mai ales ceramica descoperită aici ne îndreptățește să considerăm acest cuptor ca fiind de factură rurală, folosit la arderea unei ceramice cu largă răspîndire în mediul rural, dar și în mediul orășenesc, și să-l datăm în sec. XVII—XVIII, cînd începe să se folosească pe scară largă pictarea ceramicei cu humă și să se întrebuițeze ornamentul din linii simple, vălurite și ochiuri. Tot în această vreme reapare și decorul incizat cu roțița dințată, folosit anterior și părăsit în sec. XVI.

Descoperirea acestui cuptor în satul Tomești constituie un important document referitor la viața social-economică a așezării feudale de aici.

Avînd în vedere faptul că încă din sec. XVII, Tomeștii, fost sat/domnesc, intrase în ocolul tîrgului Iași, putem presupune că încă din acea vreme satul furniza pe piața locală a tîrgului Iași pe lingă produsele specifice economiei rurale și o parte din produsele sale ceramice.

Prezența acestui cuptor, care după toate probabilitățile constituie un element recent descoperit din totalitatea cuptoarelor de ars ceramică existente la Tomești și încă nedescoperite, ale cărui produse de factură rurală erau larg răspîndite și în mediul tîrgurilor medievale, trebuie pusă în legătură cu necesitatea schimbului existent între sat și tîrg la sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII. De altfel olăriile de la Tomești erau renumite la acea vreme, deoarece renumite erau lutăriile de aici ¹⁶. Botanistul Iulius Edel amintește în jurnalul său din 1835 de

¹⁶ Șt. Olteanu, *Mesteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în «Studii și materiale de Istorie medie», III, 1959, p. 172.

olăriile de la Tomești¹⁷, ca de un lucru foarte important, deoarece acestea sînt menționate alături de fabrica de piele a lui Bașotă de la Holboca.

Știrile documentare din sec. XVII dovedesc legături strînse între Iași și Tomești și pe plan politic, interesantă în acest sens fiind știrea că Ștefan Tomșa ridică niște steaguri de călărași aflate în Tomești¹⁸, folosind această trupă la înăbușirea răscoalei boierilor, care au strîns trupe de lefegii și-au organizat tabăra în Cucuteni, de unde au cerut lui Ștefan Tomșa să părăsească domnia¹⁹.

În sec. XVIII—XIX satul, intrat în proprietatea mănăstirii Golia, aducea un venit destul de mare cifrat în anul 1851 la 3843 galbeni anual²⁰. Cu cîțiva ani mai înainte, conform statisticii oficiale din 1846, satul avusese circa 110 familii impozabile²¹, ceea ce echivala cu circa 550 locuitori, reprezentînd o așezare rurală destul de populată, în care nu lipseau meșteșugarii olari, ale căror vestigii rămase sub forma ceramicei prelucrate sau sub forma cuptorului de ars ceramică, dovedesc ocupații multiple, legate de existența unei piețe economice locale destul de dezvoltate la acea vreme, facilitîndu-se schimbul economic atît de necesar între satul și tîrgul medieval moldovenesc din epoca respectivă.

Cuptorul a fost complet demontat și transportat integral la Muzeul de Antichități din Iași.

¹⁷ D. Ciurea, *Știri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Julius Edel* (1835), în «Studii și cercetări științifice», Iași, VI (1955), 1—2, p. 57.

¹⁸ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ed. M. Kogălniceanu, Iași, 1852, p. 232.

¹⁹ *Ibidem*, p. 231.

²⁰ *Uricariul*, VI, Iași, 1875, p. 102.

²¹ *Uricariul*, XV, Iași, 1889, p. 401.

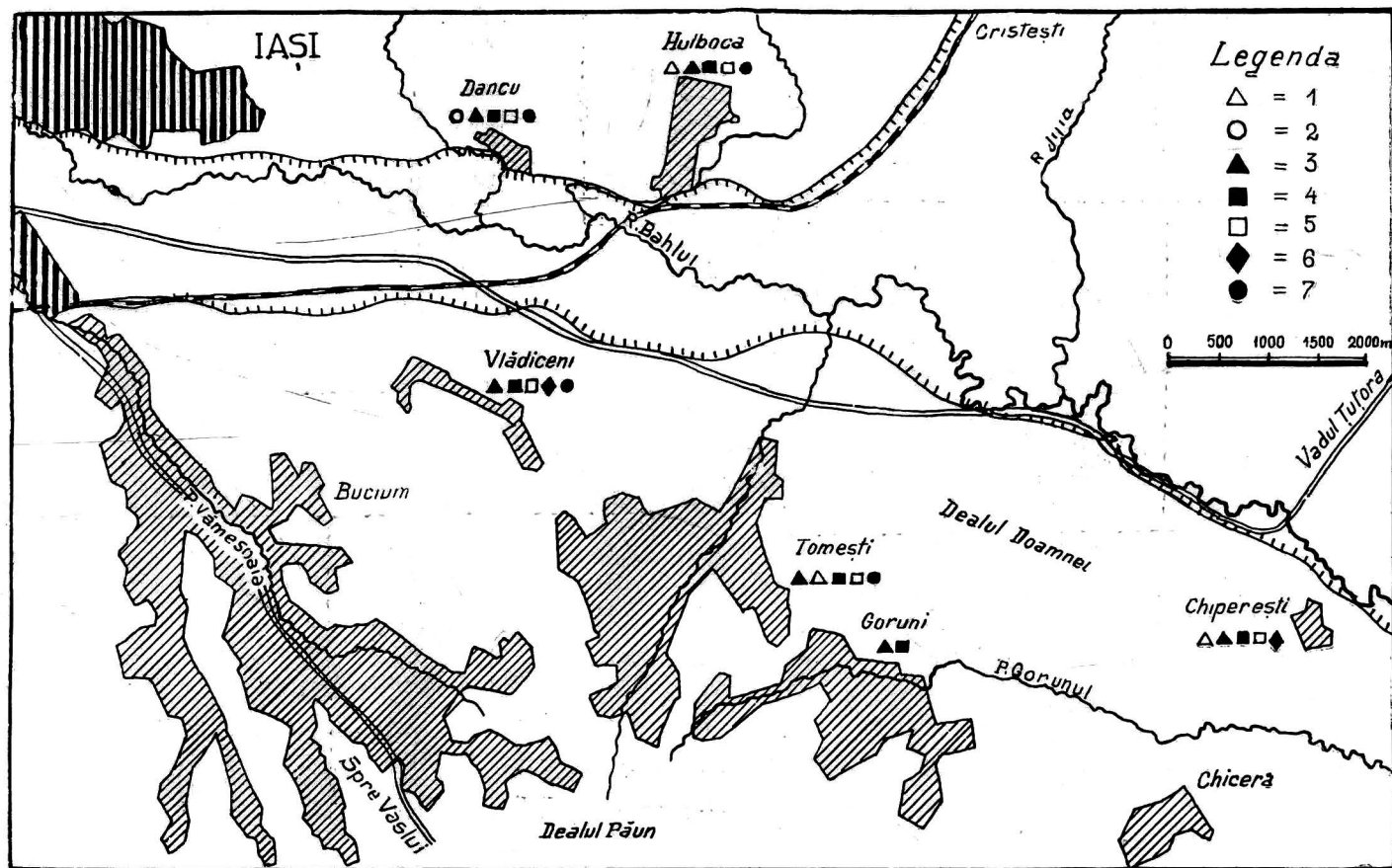

Fig. 1 Harta aşezărilor de la est de oraşul Iaşi; 1 — neolitic, 2 — bronz, 3 — Hallstatt, 4 — La Tène, 5 — epoca migraţiilor (sec. III—IV e.n.), 6 — epoca prefeudală, 7 — epoca feudală.

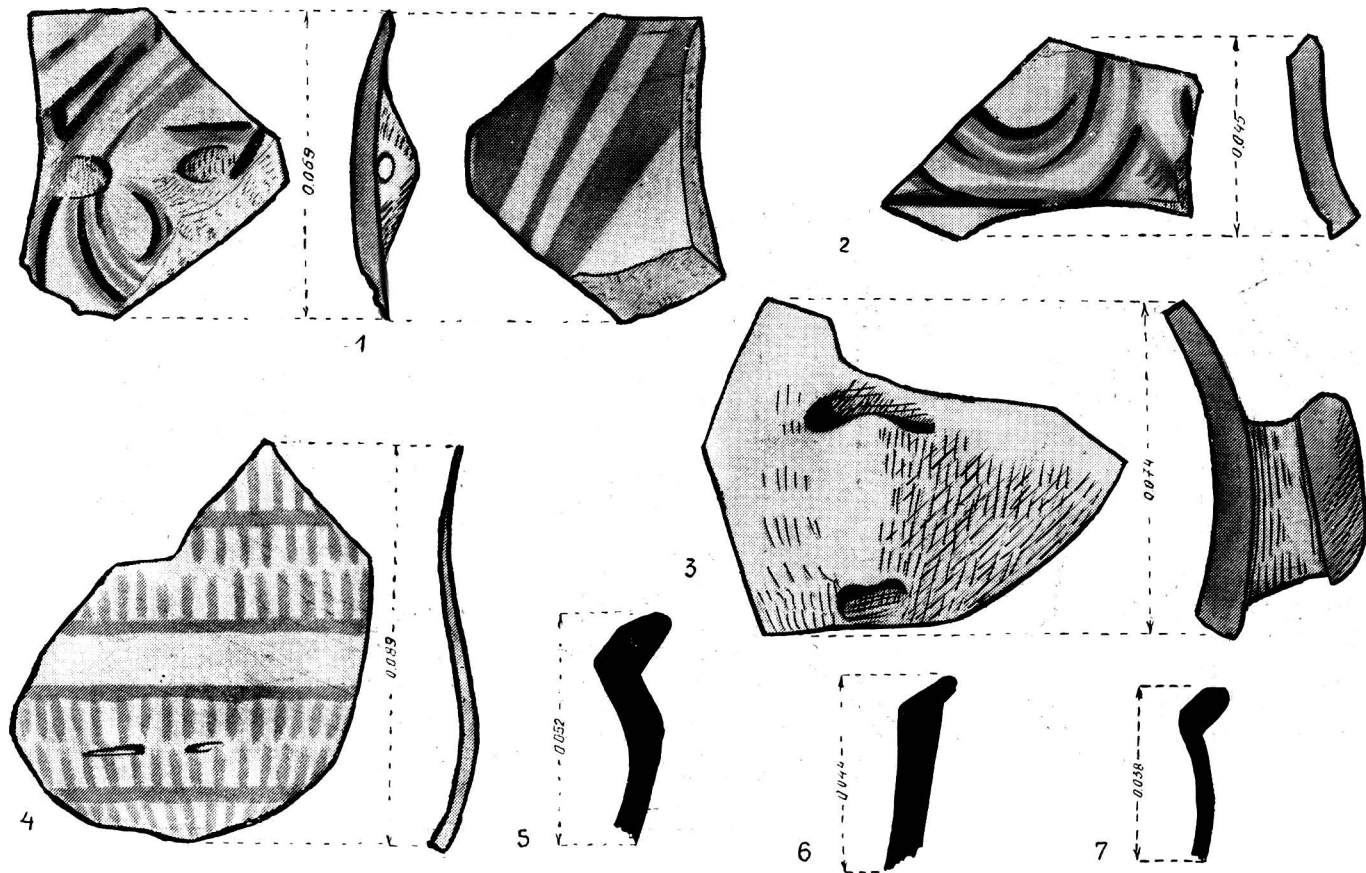

Fig. 2. Tomești—Iasi. Fragmente ceramice din epoca comunei primitive: 1—2, 4 -- Cucuteni A, 3 — Cucuteni B, 5—6 — La Tène, tip Lunca Ciurii, 7 -- La Tène, tip bastarnic.

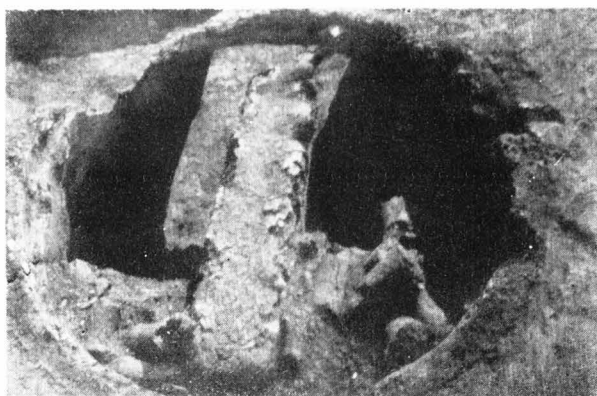
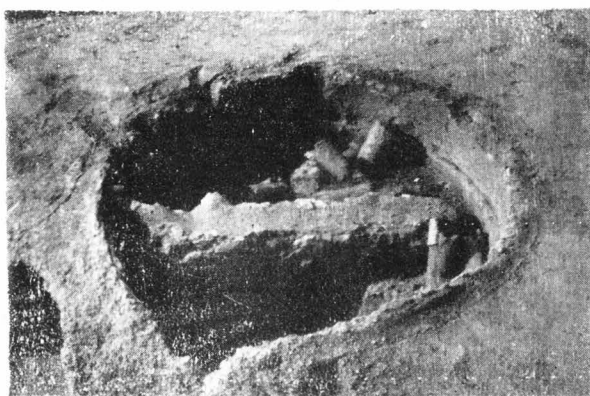
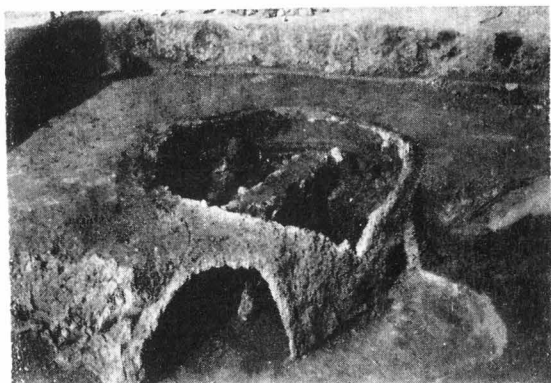

Fig. 3. Tomești—Iasi. Vederea cuptorului de ars ceramică neagră.

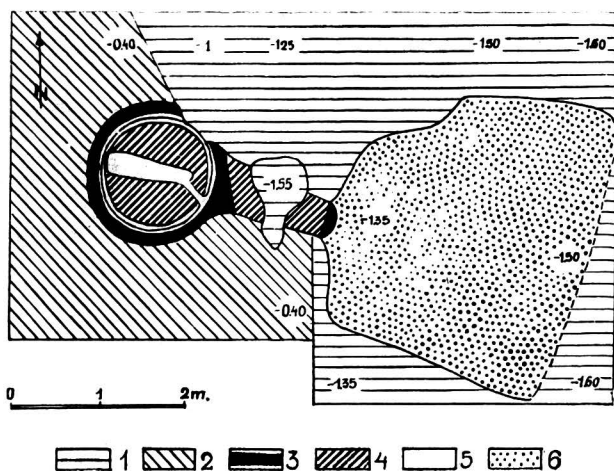

Fig. 4. Tomești—Iasi. Planul cuptorului: 1 — lut galben (solul viu), 2 — brun roșcat, 3 — ardere la roșu *in situ*, 4 — vatra cuptorului, 5 — peretele cu brațele și pilonul cuptorului, 6 — groapa fochistului cu resturi de cenușă.

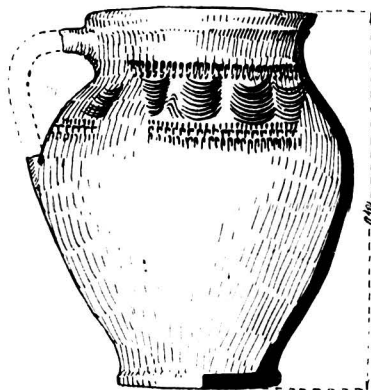

Fig. 5. Tomești—Iasi. Vas din sec. XVII—XVIII.

FR. PALL, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii”, an. XVI (1963), nr. 3, p.1049—1073.

O problemă importantă care trebuie să stea în atenția oricărui cercetător este aceea a stabilirii unei cronologii cât mai exacte a evenimentelor. O dată fixată incorect sau cu mare aproximație poate atrage după sine explicația inexactă a evenimentului respectiv sau a altor evenimente cu care acesta este în legătură.

Lucrul acesta este cu atât mai important (și mai dificil de realizat) pentru primele secole ale evului mediu unde mai mult decât pentru alte perioade se resimte lipsa izvoarelor.

Deși s-au realizat progrese însemnate în stabilirea unei cronologii cât mai exacte a evenimentelor istorice, inexactități în datarea unora se mai păstrează și astăzi și înlăturarea lor este una din preocupările constante ale istoricilor.

Pe această linie se încadrează și articolul lui Fr. Pall¹, care ne-a prilejuit rîndurile de față:

Trecind cu vederea un document important, o serie de istorici dataseră în mod diferit expediția lui Iancu de Hunedoara pentru înlăturarea lui Vlad Dracul de la tronul Țării Românești². Această neconcordanță se datorește, printre altele, se arată în lucrare, tocmai faptului ca le-a scăpat complet din vedere actul emis de Iancu de Hunedoara la 10 noiembrie 1447, din Sighișoara, prin care din cauza pornirii expediției contra lui Vlad Dracul, Iancu amină un proces dintre căpitanul unei cetăți și doi orășeni din Sibiu. Acest document este unul din argumentele de care Fr. Pall se folosește ca să demonstreze că expediția împotriva lui Vlad Dracul n-a pornit mai devreme de sfîrșitul toamnei anului 1447. În sprijinul acestei idei mai citează șase documente³ care arată că în cursul lunii noiembrie 1447 Iancu se afla încă în Transilvania.

Autorul consideră că expediția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească a avut loc, în perioada 23 noiembrie — 16 decembrie 1447. În același sens pîdează și actul emis de Iancu de Hunedoara la 4 decembrie 1447 din Tirgoviște, act în care acesta folosește pe lîngă titlul său obișnuit pe acela de „din mila lui Dumnezeu voievod al părților transalpine”. Acest act a fost considerat, pînă nu de mult, fals. Pe baza analizei sale Fr. Pall a ajuns la concluzia autenticității lui. Ceea ce i-a dat posibilitatea ca, respingînd datările propuse pînă în prezent, să precizeze că expediția lui Iancu în Țara Românească ca și uciderea lui Vlad Dracul au avut loc înainte de 4 decembrie 1447.

¹ Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii”, an. XVI (1963), nr. 5, p. 1049—1069.

² Astfel: N. Iorga accepta începutul anului 1448; I. Minea începutul anului 1447; C. C. Giurescu decembrie 1446; P. P. Panaitescu aprilie 1448.

³ Documentele sînt: 29 octombrie 1447 din Aiud; 4 și 6 noiembrie 1447 din Medias; la 12 noiembrie din Sighișoara; la 17 și 23 noiembrie din Brașov.

În ceea ce privește scopul expediției, autorul consideră că el a fost de natură politică; Vlad Dracul trecuse de partea turcilor, după cum reiese din lucrare, în vara anului 1447 și nu în 1446, cum se considera pînă în prezent.

În legătură cu cele două probleme tratate, autorul abordează și chestiunea urmașilor la tron ai lui Vlad Dracul. Fr. Pall consideră că a urmat la tron Dan — care n-ar fi avut însă o autoritate efectivă, deoarece Iancu „continua să considere Țara Românească complet subordonată politicii sale”⁴. Acestuia i-a urmat Vladislav în timpul căruia, după părerea autorului, Dan s-ar fi menținut totuși într-o parte a țării — Oltenia; este adevărat însă că în lucrare această afirmație nu este argumentată.

Urmărind să integreze țările romine într-un front comun antiotoman, Iancu de Hunedoara a întreprins o intervenție în Moldova ca o continuare și completare a acțiunii sale în Țara Românească.

Unele din concluziile la care ajunge Fr. Pall în această privință prezintă un deosebit interes pentru studierea acestei perioade. Astfel, el consideră că amestecul în Moldova pentru înlăturarea lui Roman al II-lea de către Petru al II-lea nu s-a făcut sub conducerea personală a lui Iancu de Hunedoara — acesta fiind ocupat cu pregătirea expediției ce urma să o întreprindă la sudul Dunării.

În ce privește problema comandantului corpului expediționar al lui Iancu de Hunedoara în Moldova ea este lăsată însă deschisă.

Autorul arată apoi că această intervenție a avut loc la începutul anului 1448 și nu în august 1447 cum menționează *Istoria României*⁵. Observația sa ni se pare întemeiată deoarece Tratatul de *Istoria României*, în sprijinul ideii că Petru al II-lea ajunge domn la Suceava în august 1447 cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara (sublinierea noastră), aduce ca argument un document care nu are nici o legătură cu această problemă. Documentul indicat de *Istoria României* se referă la o danie făcută de Petru al II-lea și Roman al II-lea (e vremea cînd domneau încă împreună — august 1447) mănăstirii de la Neamț⁶. S-ar fi impus însă argumentarea ideii că în perioada decembrie 1447 — începutul lunii februarie 1448 Iancu de Hunedoara se afla în apropierea hotarelor Moldovei — la Brașov, Sf. Gheorghe, Odorhei, Bistrița.

Ajunșind la astfel de concluzii era și firesc ca autorul să nu fie de acord nici cu vechea datare a cedării Chilieii lui Iancu de Hunedoara de către Petru al II-lea. După părerea sa cedarea are loc la începutul anului 1448 și nu în iunie-iulie, cum susține P. P. Panaitescu. Considerăm că problema aceasta rămîne încă deschisă, de altfel menționăm că vorbind despre acest eveniment *Istoria României* nu indică nici o dată.

Ca o dovadă a legăturilor strînse dintre Iancu de Hunedoara și Petru al II-lea, Fr. Pall indică ajutorul militar constînd în trei mii de călăreți, trimis de Petru al II-lea lui Iancu.

Autorul conchide că nu trebuie să vedem în Iancu de Hunedoara un „făcător de voievozi” (p. 1065); în același timp însă nu trebuie să uităm că el a fost un feudal care uneori s-a lăsat condus de propriile sale interese sau ale partidei feudale pe care se sprijinea.

Ar mai fi de adăugat că sublinierea lui Fr. Pall cu privire la felul cum s-a desfășurat procesul de diferențiere a obștiilor românești din Maramureș, Hunedoara și Banat, interesantă fără îndoială, nu-și afla locul, credem, în cadrul articolului de față.

Considerăm că meritul principal al lucrării constă în aceea că autorul și-a propus și a reușit în bună măsură să elucideze unele probleme din această perioadă a evului mediu. Acest merit este cu atât mai mare cu cît sărăcia izvoarelor necesită rezolvarea unor importante dificultăți.

A. Prună

⁴ Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii”, an. XVI (1963), nr. 3, p. 1060.

⁵ *Istoria României*, vol. II, p. 421.

⁶ Pt. cf. vezi „Documente”, A, veac XIV—XV, p. 223—224.

DINU C. GIURESCU, *Ion Vodă cel Viteaz*. Editura științifică, București, 1963, p. 220 + 15 figuri.

De la apariția monografiei lui B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, în 1865¹, interesul pentru această domnie a crescut. În perioada care a urmat, alte surse documentare au furnizat date noi referitoare la domnia lui Ion Vodă. Publicarea colecției, *Documente privind istoria României, A, Moldova*, de către Academia R.P.R., a permis studierea mai aprofundată a acestei perioade. De altfel, în ultimii ani, o serie de studii valoroase au contribuit la elucidarea unor importante probleme privind istoria Moldovei din secolul al XVI-lea, pregătind astfel terenul și pentru tratarea amănunțită, de pe pozițiile marxism-leninismului, a domniei lui Ion Vodă. Bazat pe o informație științifică bogată, Dinu C. Giurescu prezintă domnia lui Ion Vodă sub toate aspectele și într-o viziune nouă, superioară scrierilor anterioare.

Autorul își împarte lucrarea în șapte capitole și anume: I. Domnia lui Ion Vodă în izvoare și istoriografie; II. Ion Vodă cel Viteaz înainte de domnie; III. Dobîndirea și consolidarea domniei; IV. Politica internă a lui Ion Vodă; V. Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă; VI. Lupta împotriva turcilor; VII. Urmașii lui Ion Vodă cel Viteaz.

În primul capitol sînt analizate izvoarele interne și externe, care conțin informații privitoare la domnia lui Ion Vodă. Atenția autorului este concentrată îndeosebi asupra cronicilor interne, iar dintre cele externe, asupra celor polone. Cronicile interne acordă spațiu relativ larg domniei lui Ion Vodă. Într-o formă sau alta, toți cronicarii care tratează evenimentele din această vreme, sînt adepții concepțiilor și a intereselor boierești și clericale. Reprezentanții ai intereselor marii boierimii și ai clerului, ei nu găsesc decât cuvinte dușmănoase la adresa domnului. Azarie prezintă pe Ion Vodă ca pe un domn lacom și născocitor de munci grele pentru oameni. Grigore Ureche și Nicolae Costin au căutat să justifice trădarea boierimii în luptele din 1574 prin argumente neconvingătoare cum ar fi acela al disproporțiilor de forțe între moldoveni și turci. Autorul subliniază faptul că, și cronicarii poloni (Gorecki, Lasicki, Paprocki) judecă evenimentele prin prisma intereselor nobilimii polone și a ideologiei clericale. În ciuda lipsurilor pe care le constată la cronicarii poloni, el arată, că opera lor rămîne o importantă sursă de informații asupra evenimentelor din timpul acestei domnii. Analizînd problema istoriografiei, autorul arată că, deși problemele legate de domnia lui Ion Vodă au preocupat pe mulți istorici, pînă acum singura lucrare mai amplă a fost monografia lui B. P. Hasdeu, asupra căreia D. C. Giurescu se oprește îndeosebi. Monografia lui B. P. Hasdeu este o operă istorică modernă în care unele fapte sînt apreciate în mod corect. Unele părți negative se datoresc orientării sale idealiste. Depășită astăzi ca informație și în unele privințe ca interpretare, se făcea simțită apariția unei lucrări care să trateze pe baze noi evenimentele din timpul acestei domnii.

Preocupat de elucidarea problemei originii lui Ion Vodă, autorul constată în continuare că izvoarele oferă știri contradictorii în această privință. Unii cronicari (Gorecki, Bielski) l-au prezentat pe domn ca fiind de origine poloneză, în vreme ce alții (Grigore Ureche, N. Costin) îl mai numesc, pe bună dreptate, și „Armeanul”, după originea mamei sale. Autorul, în concordanță cu concluziile la care s-a oprit Hasdeu, consideră că Ion Vodă este fiul nelegitim al lui Ștefăniță și astfel nepot al lui Bogdan cel Orb și strănepot al lui Ștefan cel Mare.

În capitolul următor, al treilea, se analizează împrejurările în care Ion Vodă a obținut domnia și se insistă asupra măsurilor pe care le-a luat în vederea consolidării ei. După mai mulți ani de peregrinări prin diferite țări europene, în ianuarie 1572, Ion Vodă, care se găsea exilat în insula Rodos, este chemat la Istanbul și investit oficial ca domn al Moldovei în locul lui Bogdan Lăpușneanu. În martie 1572, noul domn se instalează în scaunul Moldovei. Încercarea lui Bogdan Lăpușneanu de a redobîndi tronul Moldovei cu ajutorul protectorului său, regele Poloniei Sigismund August, a fost sortită eșecului.

¹ Monografia *Ion Vodă cel Cumplit* a fost reeditată în 1894, 1926 și 1942.

Autorul urmărește cu multă atenție orientarea noului domn în problemele de politică internă. Astfel, se arată, pe bază de documente, că îndată ce a ocupat tronul Ion Vodă a schimbat radical componența divanului, din vechiul sfat domnesc doar cinci boieri își mai mențin pozițiile. Ca și în timpul altor domni, boierii nemulțumiți complotază împotriva lui Ion Vodă. Ei s-au grupat în jurul lui Ionașcu Zbierea, fost mare vornic al Țării de Jos în timpul domniei lui Bogdan Lăpușneanu, dar planurile lor fiind descoperite, organizatorul a fost pedepsit cu moartea. Descoperirea complotului demonstra totuși că măsurile luate până atunci de domn erau insuficiente pentru consolidarea puterii sale. Autorul arată că Ion Vodă a înțeles, că pentru conducerea statului îi erau necesari dregători devotați și că el și i-a ales din rîndurile boierimii mici și mijlocii. În marile dregătorii au fost instalați oameni noi: Dumbravă, despre care N. Iorga afirmă că a venit din Țara Românească, vornic al Țării de Sus și apoi al Țării de Jos, Lupe Huru pîrcălab la Hotin, Toader și Topa sînt pîrcălabi de Roman, Eremia „Cernăuțeanul” vel postelnic și apoi portar de Suceava etc. Prin atitudinea sa fermă față de complotiști — în multe cazuri adversari ai membrilor sfatului domnesc — domnul și-a cîștigat sprijinul acestora din urmă. Temîndu-se însă de instaurarea unei autorități centrale stabile și în același timp dornici de a-și păstra pozițiile dobîndite, acești dregători l-au susținut doar temporar pe Ion Vodă. Ei au văzut în colaborarea cu turcii — de astfel ca și mulți dintre înaintașii lor — unica posibilitate de-al îndepărta.

Autorul urmărește, apoi, politica domnului față de cler și mai ales față de mănăstiri. Pe baza documentelor, autorul subliniază că la începutul domniei, Ion Vodă a socotit necesar să emită acte prin care să întărească proprietatea mănăstirească. Prin aceasta, el continuă politica dusă de predecesorii săi. Materialele documentare existente dau autorului posibilitatea să constate, așa cum de altfel au făcut-o și alți cercetători, că în orientarea domniei față de biserică s-a produs curînd o schimbare radicală. Unele documente consemnează confiscarea proprietății unor mănăstiri ca Moldovița, Gura-Humorului, Sf. Ilie — Suceava. Se pare că aceste măsuri au luat proporții neașteptate și în mod firesc au provocat neliniștea clerului. Confiscarea averii ca și pedepsirea unor reprezentanți ai bisericii (călugărul Molodet, popa Cosma, episcopul Gheorghe), fac parte din măsurile luate de domn pentru întărirea puterii centrale. În fruntea ierarhiei bisericesti au fost așezați oameni credincioși, iar activitatea clerului a fost subordonată stăpînirii laice. Măsurile luate de Ion Vodă nu au lezat numai biserica oficială, cea ortodoxă, ci și pe cea catolică. Misionarul catolic Niccolo Barsi și mai tîrziu episcopul franciscan Marcus Bandinus amintesc de măsurile luate de domn împotriva mănăstirii dominicane din tirgul Siret. Prin confiscarea averilor clericale, domnul „a urmărit să micșoreze puterea materială a clerului potrivit politicii sale autoritare și să folosească parte din bunurile dobîndite pentru a înzestra cu pămînt pe slujitorii cîrmuirii sale” (p. 94). De pe urma acestei măsuri au beneficiat, în special, oamenii domniei care slujeau în aparatul de stat. Autorul ajunge la concluzia că domnul nu a făcut nimic pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Ei au continuat să dea dijmă, să presteze renta în muncă sau să plătească renta în bani și dările către visterie. Este totuși de presupus că măsurile autoritare ale domnului au putut fi de natură să frîneze, într-o oarecare măsură, abuzurile boierimii și clerului, și să cîștige simpatia țăranimii iobage și a orașenimii. Lupta antiotomană, deschizînd noi perspective în fața elementelor exploatare din sinul societății moldovenesti, acestea au constituit principala forță militară și au demonstrat un deosebit atașament față de domn, remarcat de altfel și de cronicarii străini.

Mai puțin cunoscută este politica domnului față de orașe. Autorul caută în conținutul actului din 20 aprilie 1576 atitudini care să justifice atașamentul orașenilor față de domn. Amintind de acest act, prin care domnul dă satul Turda (Uzunesti) „...ca să fie ascultător de Hîrlău”, autorul susține că în felul acesta hotarul tirgului s-a mărit iar „...măsura venea în favoarea tirgoveților” (p. 102). Afirmatia nu ni se pare întemeiată. Hotarul tirgului nu cuprindea sate. Satul amintit, ca și altele de pe valea Mileatinului, a fost alipit la ocolul tirgului Hîrlău. Acesta ar fi

sensul documentului citat. Măsura nu avea în vedere pe țirgoveți, ci mai curînd venea în favoarea domnului. Ca și alți cercetători, autorul a subliniat importanța baterii monedei de aramă, care a facilitat schimbul pe piața internă. D. C. Giurescu nu se pronunță pentru fixarea definitivă a capitalei la Iași în timpul acestei domnii. Materialele documentare existente converg însă spre concluzia că Ion Vodă și-a avut reședința la Iași.

Măsurile luate de domn nu au dus însă, la schimbări în structura societății moldovenești. Eliberarea vecinilor n-a stat în centrul preocupărilor domnitorului. Satele confiscate de la feudații clerici au fost trecute la cei laici. Este mai degrabă vorba de o întărire a unora dintre feudali în detrimentul altora. Avînd ca principali asociați boierimea mijlocie și mică, Ion Vodă a lovit în tendințele descentralizatoare ale marii boierimi.

Autorul consacră un capitol aparte (al V-lea), politicii externe a lui Ion Vodă, insistînd, cum era și firesc, asupra războiului antiotoman. Domnul s-a străduit să mențină bunele relații cu statele vecine în vederea luptei comune împotriva jugului otoman. Menținînd punctul de vedere exprimat de Hasdeu, D. C. Giurescu afirmă că puterile europene, ale căror interese erau altele decît ale Moldovei, nu au sprijinit lupta antiotomană a lui Ion Vodă. La izbucnirea conflictului cu Turcia, domnul Moldovei s-a văzut nevoit să înfrunte singur forțele otomane. În ajutorul său a venit doar o oaste căzăcească. În cursul anului 1574, Turcia — care se temea de o eventuală apropiere între Moldova și anumite puteri europene — a hotărît înlocuirea lui Ion Vodă. Pretendent la scaunul Moldovei era Petru Șchiopul, fratele lui Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești, care a promis plata unui tribut de două ori mai mare ca pînă atunci (p. 135). Refuzul lui Ion Vodă de a plăti haraciul dublat a constituit cauza începerii ostilităților între Moldova și Turcia. Desfășurarea luptelor este urmărită de către autor, cu atenție și pricepere, în etapele ei cele mai importante. Concentrată după un plan capabil să respingă atacul din orice direcție, victorioasă în primele bătălii, oștirea moldovenească, ajutată de cazacii lui Sviercevski, a fost înfrîntă în bătălia hotărîtoare datorită trădării marilor boieri. Trecerea cavaleriei, în fruntea căreia se găsea Eremia „Cernăuțeanul”, în tabăra dușmană, a schimbat considerabil raportul de forțe. Suferind pierderi mari în lupta de la iezerul Cahul, restul oștirii s-a retras spre satul Roșcani. Situația grea în care se găsea, l-a făcut pe Ion Vodă să trateze cu dușmanii. Acceptate la început, clauzele înțelegerii au fost apoi încălcate de către turci. Puțini dintre oștenii lui Ion Vodă au supraviețuit miniei turcești.

Campania din 1574 a demonstrat poziția diferitelor categorii sociale față de lupta pentru independență. Autorul subliniază că trădarea boierimii nu poate fi pusă pe seama disproporției de forțe, așa cum căutau s-o justifice cronicarii. Dregătorii frunțași au trecut în tabăra pretendentului Petru, atunci cînd interesele lor au fost recunoscute de acesta. Ca și în perioadele anterioare, proprietarii mici și mijlocii au format baza armatei moldovene. Scuturarea jugului otoman sau cel puțin o reducere a apăsării otomane, avea să îmbunătățească situația celor care au fost alături de domnitor în clipele cele mai grele. Încercarea lui Ion Vodă de a forma un front comun antiotoman (un început în această direcție poate fi considerat și așezarea lui Vintilă Vodă ca domn la București), nu a dat, din motivele expuse, rezultatele dorite.

Petru Șchiopul și-a început domnia în condiții grele pentru țară. La jaful produs de hoardele tătărești, s-a adăugat o secetă cumplită. Din rîndul cazacilor se vor ridica trei frați ai lui Ion Vodă (Crețul, Ion Potcoavă și Alexandru), care vor revendica tronul Moldovei. Ei au avut de înfrînat aceleași greutăți ca și Ion Vodă în 1574. În interior marea boierime a fost un adversar fătîș, iar împrejurările externe au fost defavorabile.

Monografia pe care o prezentăm a sintetizat stadiul la care au ajuns cercetările cu privire la această domnie. Totodată, D. C. Giurescu a dat o nouă interpretare materialului documentar, care furnizează date despre domnia lui Ion Vodă. Insistînd

asupra politicii interne a domnitorului, autorul reușește să rezolve în mod științific principalele probleme ridicate de această perioadă. Remarcăm, de asemenea, ca un merit, echilibrul judicios dintre capitolele lucrării. Scrisă îngrijit și atent, cartea câștigă și prin calitățile literare ale autorului

I. Toderășcu

B. REIZOV, *L'Historiographie romantique française (1815—1830)*. Editions en langues étrangères Moscou, f. a. 807 p.

Istoriografia romantică franceză a atras în repetate rânduri atenția cercetătorilor; totuși, până în ultimii ani nu i-a fost consacrată o monografie care să merite acest nume. Or, având în vedere locul important pe care-l ocupă reprezentanții săi atât în dezvoltarea istoriografiei cât și în istoria ideilor în general — e suficient să notăm faptul, menționat de Marx, că ei au dezvoltat, primii, esența luptei de clasă¹ — necesitatea unei asemenea monografii apare ca evidentă. Lucrarea lui B. Reizov, publicată mai întâi în limba rusă (în 1956), este tocmai un răspuns la această cerință, ea încadrându-se, în același timp, pe linia preocupărilor istoriografice ale cercetătorilor sovietici.

Fără îndoială că elaborarea unei asemenea lucrări presupunea rezolvarea a numeroase dificultăți, cea mai importantă provenind din faptul că istoriografia romantică franceză nu reprezintă o școală în adevăratul înțeles al cuvântului, majoritatea reprezentanților săi acționând, cu toate influențele suferite, separat. Acest fapt a impus autorului tratarea aparte a fiecărui istoric, lucrarea prezentându-se astfel ca o suită de monografii. Precizăm însă că această metodă nu dăunează unității prezentării. Prin ordinea logică în care sînt tratați diferiții reprezentanți ai romantismului în istoriografie, prin analiza locului pe care-l ocupă fiecare în cadrul acestui curent ca și a numeroaselor influențe receptate sau exercitate, lucrarea păstrează un caracter unitar. La aceasta mai contribuie și cadrul cronologic precis al lucrării. Limitarea strictă la anii Restaurației subliniază de la început legătura strînsă între problemele generale ale acestei perioade și apariția și tendințele istoriografiei romantice franceze. Pentru că, deși apariția sa a fost pregătită de evoluția anterioară a științei istorice, a filozofiei și a politicii, deși influențele străine sînt numeroase, istoriografia romantică franceză rămîne totuși indisolubil legată de problemele pe care le ridică Restaurația. Noul curent se încadrează mișcării opoziționiste îndreptate împotriva încercărilor ultrareacționarilor — care, „nu uitaseră nimic și nu învățaseră nimic” — de a elimina complet cuceririle Revoluției. De altfel, necesitatea de a păstra aceste cuceriri, necesitatea de a justifica Revoluția franceză, au determinat în mare măsură orientarea opoziției spre studiile de istorie, istoria constituind pentru ideologii burgheziei „un arsenal de argumente, în lupta lor contra reacțiunii” (p. 7). După 1830 însă situația se prezintă cu totul schimbată și autorul nu a depășit decît foarte rar această limită. Majoritatea istoricilor romantici au considerat că o dată cu venirea la putere a marii burghezii lupta lor era încheiată, unii dintre ei chiar — Guizot, Thiers — devenind înalți demnitari ai Monarhiei din iulie. Școala care exista înainte de această dată și-a cărei legătură principală era lupta împotriva reacțiunii din vremea Restaurației încetează să existe ca atare, foștii ei reprezentanți canalizându-și cercetările în direcții diferite.

Respingînd tratarea statică a problemelor, B. Reizov își propune să studieze „istoriografia romantică în evoluția sa și în lupta sa contra istoriografiei «clasice» a secolului luminilor și pentru o nouă concepție conformă noilor probleme sociale” (p. 12). Este deci firesc ca, pentru înțelegerea acestei evoluții, primul capitol să fie

¹ Marx-Engels, *Opere alese*, (în două volume), II, Ed. a II-a, ESPLP, 1955, p. 493.

rezervat tradițiilor secolului al XVIII-lea, școlii „filozofice” și „clasice”, accentuându-se asupra lui Pierre Daunou „cel mai erudit dintre reprezentanții vechii școli” (p. 31).

Capitolele următoare sînt consacrate lui Sismondi, ale cărui opere reprezintă „leagănul romantismului”, și Villemain cu care se produce cotitura decisivă spre noul curent. Un loc important este acordat lui Thierry, considerat ca cel care a pus bazele teoretice ale noii orientări. Se accentuează asupra faptului că Thierry a fost primul care a sesizat principiul luptei de clasă — este cunoscut că Marx l-a numit „părînte al luptei de clasă” — subliniindu-se însă că atitudinea sa socială îl făcea incapabil să depășească în această privință teoria cuceririi feudale, cu toate limitele pe care le implică aceasta.

În continuare sînt tratați Prosper de Barante — creatorul școlii narative, — Guizot, la care întîlnim acum ideea valoroasă că „epoca modernă și omul modern sînt o sinteză a dezvoltării anterioare” (p. 328), apoi Mignet și Thiers ca istorici ai Revoluției franceze. Reține atenția filozofiei istoriei la Thiers conform căreia „învîingătorul este cel care are întotdeauna dreptate” (p. 410) și care anunță încă de pe acum politica sa viitoare de înăbușire a mișcărilor revoluționare.

În legătură cu Victor Cousin — reprezentant al eclectismului în filozofia istoriei — se accentuează asupra influențelor exercitate de acesta, cel puțin la început, asupra lui Michelet și Quinet, ultimii fiind considerați, aproape în egală măsură, întemeietorii școlii simbolice. La Michelet se subîniază faptul că preluînd teoria lui Vico, după care evoluția omenirii are loc în cerc închis, el îi substituie ideea de mișcare în spirală aducînd în felul acesta un element de progres (p. 519). Ultimul mare reprezentant al romantismului este Ballanche; la acesta însă „istoria devine definitiv poezie și prin aceasta chiar încetează să mai fie istorie” (p. 691).

În sfîrșit, un capitol este consacrat influențelor pe care le exercită romantismul. Un loc aparte este acordat lui Chateaubriand care, precizează autorul, fiind prin unele din operele sale anterioare „profesorul istoricilor romantici, devine, într-o anumită măsură, discipolul lor” (p. 727).

Fără îndoială că între istoricii romantici francezi există numeroase deosebiri. De aceea, încercările de a caracteriza noul curent pe baza numai a unor caracteristici ale sale — tendința spre „culoarea locală”, transformarea stilului dintr-un „cosmetic” într-o metodă — riscă să rămînă unilaterale. Unitatea acestui curent, subîniază B. Reizov, nu poate fi înțeleasă decît în legătură cu realitățile politice din vremea Restaurației. Deși deosebiți uneori din multe puncte de vedere, toți reprezentanții istoriografiei romantice franceze „erau uniți în lupta pentru Chartă și contra guvernului reacionar și făceau cauză comună în domeniul istoriei” (p. 800). În legătură cu acest fapt, considerăm că ar fi fost util dacă s-ar fi acordat, în partea introductivă a lucrării, mai mult spațiu situației politice a Franței după 1815. Aceasta ar fi contribuit într-o și mai mare măsură la plasarea istoriografiei romantice în tabloul general al Restaurației.

Vorbind în general despre lucrarea lui B. Reizov trebuie să remarcăm faptul că metoda științifică se îmbină în mod fericit cu claritatea expunerii ca și precizia și finețea analizei cu puterea de sinteză. Ea constituie astfel o lucrare indispensabilă oricărui cercetător al acestei probleme.

Nu putem încheia fără a sublinia că pentru cercetătorii romîni lucrarea prezintă și-o importanță particulară. Este cunoscută în general influența pe care istoricii romantici francezi au exercitat-o asupra unor istorici romîni — Kogălniceanu de exemplu². În determinarea și aprecierea științifică a acestor influențe — și aici sînt încă multe de făcut — cercetătorul are în lucrarea lui B. Reizov un îndreptar oricînd util.

V. Cristian

² A. Oțetea, *Introducere la M. Kogălniceanu, Opere, tom. I, Scrieri istorice*, p. 16—17.

GILBERT BADIA, *Histoire de L'Allemagne Contemporaine, 1917—1962*, (Istoria Germaniei Contemporane, 1917—1962), t. I—II, Paris, Editions sociales, 1962, 342 + 399 p.

Dezvoltarea istorică a Germaniei în ultimele decenii continuă să se afle în centrul preocupărilor istoricilor și publiciștilor din toate țările. Explicația acestui fapt nu este greu de găsit. În decursul unei singure generații imperialismul și militarismul german au dezlănțuit două războaie mondiale, care au provocat numeroase jefte umane și imense pagube materiale. În același timp, evoluția într-un anumit sens a situației internaționale după cel de-al doilea război mondial dovedește că lecțiile aspre ale istoriei au fost date uitării. În R.F.G., cercurile monopoliste și militariste, sprijinite din afară, sînt obsedate de ideea unui nou război, un război de revanșă. În slujba acestui scop sînt puse toate mijloacele, inclusiv cele ideologice. Nu întîmplător istoriografia reacționară occidentală, în special cea vest-germană, urmărește pe toate căile să reabiliteze imperialismul și militarismul german, care poartă răspunderea pentru catastrofa din 1945.

În opoziție cu atitudinea istoricilor reacționari apuseni, istoriografia marxistă evidențiază rolul nefast al imperialismului, militarismului și fascismului în istoria Germaniei, ca dușmani de moarte ai rînduieiilor democratice, păcii, dezvoltării libere și pașnice a poporului german.

Pe această linie, istoriografia marxistă a înregistrat, în 1962, un deosebit succes prin apariția, la Moscova și Paris, a două valoroase lucrări cu privire la istoria Germaniei în epoca contemporană. Prima dintre acestea o datorăm istoricului sovietic V. D. Kulbakin și este intitulată „*Studii de istorie contemporană a Germaniei*”, iar cealaltă, cu titlul *Istoria Germaniei contemporane*, asupra căreia ne vom opri în rîndurile de față, poartă semnătura istoricului progresist francez Gilbert Badia.

Istoricul francez este cunoscut ca un valoros cercetător în domeniul istoriei Germaniei din epoca imperialistă. Reamintim în această privință că el este autorul unei interesante monografii despre sfîrșitul republicii de la Weimar².

Recenta lucrare, cuprinzînd două volume, se bazează pe un vast material documentar, între care nu lipsesc documentele Partidului Comunist din Germania, operele conducătorilor de frunte ai mișcării comuniste germane și internaționale, literatura memorialistică, biografii, ca și importante și numeroase lucrări, marxiste și burgheze, apărute îndeosebi în Germania și Franța. Autorul folosește însă într-o măsură mai mică bogata literatură sovietică, ceea ce ni se pare regretabil, avîndu-se în vedere valoroasele lucrări ale unor istorici din U.R.S.S. care au în sfera preocupărilor lor probleme ale istoriei contemporane a Germaniei. Sînt cunoscute și unanim apreciate lucrările de sinteză și contribuțiile privind diferite părți sau probleme ale istoriei Germaniei dintre cele două războaie mondiale sau din perioada postbelică ale unor istorici sovietici ca I. S. Drabkin³, G. L. Rozanov⁴, V. B. Ușakov⁵,

¹ *Ocerki noveișei istorii Ghermanii*, Soțekghiz, M., 1962.

² G. Badia, *La fin de la République allemande (1929—1933)*, Paris, Ed. sociales, 1958.

³ I. S. Drabkin, *Revolüția 1918—1919 godov v Ghermanii*, *Kratkij Ocerk* M, Soțekghiz, 1958.

⁴ G. L. Rozanov, *Ghermania pod vlastii fașizma (1933—1939 g. g.)*, M, Izd-stvo IMO, 1961.

⁵ V. B. Ușakov, *Vneșniia politika Ghermanii v period Weimarskoi Respubliki*, M., Izd-stvo IMO, 1958; *Idem*, *Vneșniia politika Ghitlerovskoi Ghermanii*, M., Izd-stvo IMO, 1961.

I. M. Melnikov⁶, G. A. Deborin⁷, V. G. Truhanovski⁸, pentru a nu aminti decât pe cîțiva dintre ei.

Primul volum al lucrării lui G. Badia cuprinde perioada de după 1917 — dar cu o largă privire asupra dezvoltării istorice a Germaniei începînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea — și pînă în ajunul preluării puterii de către nazisti. Perioadei de la instaurarea dictaturii fasciste și pînă în zilele noastre îi este consacrat cel de-al doilea volum al *Istoriei Germaniei contemporane*.

Lupta forțelor progresiste ale poporului german, sub conducerea P.C.G., pentru o Germanie iubitoare de pace, cu un regim politic democratic, împotriva politicii agresive, de expansiune și revanșă, a cercurilor monopoliste și militariste ale imperialismului german a constituit una din problemele de bază asupra căreia autorul s-a oprit cu stăruință, acordîndu-i un spațiu larg în lucrare.

Problemă mult dezbătută și controversată, revoluția din noiembrie 1918 este cercetată detaliat în toate etapele desfășurării ei, evidențiindu-se cauzele, caracterul și forțele ei motrice, motivele înfringerii luptei proletariatului german, ca și urmările acestei situații pentru dezvoltarea ulterioară a Germaniei. Cu mult interes, se oprește autorul asupra rolului și activității grupului „Spartacus”, subliniind meritele și greșelile lui; sînt descrise pe larg bătăliile de clasă ale muncitorimii germane împotriva reacțiunii, formarea sovietelor și rolul acestora, asasinarea mirșavă a celor doi conducători eminentei ai mișcării revoluționare, Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg. Revoluția era victorioasă pretutindeni. „Victorie importantă — subliniază Badia — dar foarte facilă, căci n-a fost legată și nu va antrena transformări profunde ale structurii administrative și mai ales ale regimului economic al Germaniei” (I, p. 102). În focul luptelor revoluționare a luat naștere partidul comunist (decembrie 1918) — moment de cotitură în istoria mișcării muncitorești germane.

Referindu-se la cauzele înfringerii revoluției germane, istoricul francez insistă mai ales asupra unora dintre ele, cum ar fi, de pildă, abilitatea burgheziei germane de a fi înțeles că cei mai buni aliați ai săi sînt social-democrații majoritari, încrederea muncitorimii germane în aceștia din urmă; apoi faptul că revoluția, care a avut împotriva ei un dublu aparat — „aparatul de stat și aparatul partidului muncitoresc cel mai bine organizat” — „n-a angajat o bătălie, ci s-a lăsat să i se impună bătălia, în cursul căreia detașamentele sale au fost bătute unul cite unul” și, în sfîrșit, abilitatea deosebită din partea aceleiași social-democrații care a „confiscat” revoluția, declarînd-o „o piesă terminată, abia ridicată cortina” (I, p. 135—136).

Eșecul revoluției a avut consecințe grele pentru Germania: forțele reacțiunii, care nu au fost înlăturate și a căror putere se va întări, vor aduce mai tirziu fascismul la conducerea statului.

În ceea ce privește revoluția din noiembrie 1918, considerăm că autorul trebuia să insiste mai mult asupra atitudinii puterilor imperialiste străine față de evenimentele revoluționare din Germania și să releve felul în care proletariatul internațional s-a manifestat, prin diverse acțiuni, în sprijinul luptei muncitorimii germane.

După ce se ocupă de perioada avîntului revoluționar dintre anii 1919—1923, autorul scoate în evidență activitatea partidului comunist în condițiile creșterii tot mai accentuate a pericolului fascismului în Germania, lupta comunistilor pentru unirea tuturor forțelor antifasciste, greșelile sectante în tactica partidului, dintre care amintim: aprecierea făcută social-democrației — luată în ansamblu și calificată drept „social-fascistă” — ca principalul dușman al P. C. G. (I, p. 260—305), cerința instaurării puterii sovietice, într-un moment cînd (1932) „trebuiau strînse toate energiile pentru salvarea democrației” (I, p. 329), subaprecierea gradului pericolului fascist etc.

⁶ I. M. Melnikov, S. Ș. A. i ghitterovskaia Ghermaniia 1933—1939 g.g. M., Gospolitizdat, 1959.

⁷ G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, Buc., Ed. Politică, 1960.

⁸ *Istoriia mezhdunarodnih otnoșenii i vneșnei politiki S.S.S.R.*, t. I—II (1917—1939, 1939—1945), pod. redakției prof. V. G. Trohanovscogo, Izd-stvo IMO, M., 1961—1962.

G. Badia arată că în perioada de după venirea naziștilor la putere lupta forțelor progresiste ale poporului german, în frunte cu comuniștii, nu a încetat, deși a fost mult îngreunată. El subliniază eforturile depuse în acest timp de către P. C. pentru crearea unui larg front antifascist, prezintă formele de luptă împotriva ofensivei reacțiunii, pentru înlăturarea dictaturii oligarhiei financiare, în condițiile grele ale ilegalității, sub imperiul terorii nemaipomenite, a urmărilor, persecuțiilor și asasinatelor ce constituiau atribute inseparabile ale dominației hitleriste.

Oprindu-se asupra rezistenței din Germania în vremea celui de-al doilea război mondial, istoricul francez pune în lumină rolul comuniștilor germani în lupta pentru zdrobirea fascismului, pentru libertate socială și democrație. Nu este lipsit de semnificație faptul că din cei aproape 15.000 de luptători antifasciști executați între 1941—1945, majoritatea erau membri ai P.C.G. (II, p. 201). Socotim necesar să subliniem că autorul trebuia să schițeze un tablou mai amplu al mișcării de Rezistență dusă de popoarele din întreaga Europă împotriva cotropitorilor naziști, pentru eliberarea națională și socială.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie demascarea activității nefaste a social-democrației germane, a politicii colaborării de clasă cu burghezia, adoptată de liderii P.S.D., în pofida intereselor reale ale poporului german. Rolul trădător al acestuia s-a vădit cu pregnanță în vremea revoluției din noiembrie, când liderii social-democrați — Noske, Scheidemann, Ebert etc. — nu au avut teamă de „responsabilitatea” de a fi „cîini singeroși” ai revoluției, făcînd cauză comună cu burghezia în scopul înăbușirii în sânge a luptei proletariatului german. „Tragedia revoluției germane, scrie pe bună dreptate autorul, este istoria... acestei cîrdășii (a social-democrației—n.n.) cu forțele cele mai reacționare ale vechiului regim” (I, p. 106). Ulterior această politică trădătoare și-a găsit expresia în sprijinul acordat de către social-democrație pentru restabilirea și întărirea pozițiilor economice și politice ale cercurilor reacționare în cadrul „republicii fără republicani”⁹, așa cum plastic caracteriza Gilbert Badia regimul de la Weimar.

O răspundere grea apasă asupra șefilor social-democrați pentru instaurarea fascismului în Germania, între altele, prin politica lor de menținere a scizunii clasei muncitoare, prin respingerea nenumăratelor propuneri ale P.C. privind crearea frontului popular antifascist (II, p. 11—12), prin refuzul de a antrena la luptă, alături de comuniști, marea masă a membrilor partidului social-democrat pentru a se da riposta cuvenită ofensivei fasciste.

În cadrul *Istoriei Germaniei contemporane*, G. Badia analizează cu atenție politica internă și externă a burgheziei germane în timpul republicii de la Weimar și al dictaturii fasciste. Subliniind faptul că în perioada anilor 1924 — 1933 s-au întărit pozițiile forțelor reacționare, agresive și revanșarde din Germania, s-au creat premisele pentru instaurarea dictaturii hitleriste, autorul reliefează, în același timp, rolul jucat de capitalul american și englez în restabilirea potențialului militar și economic al Germaniei. Înainte de a se trata chestiunea cuceririi puterii de către Hitler, în lucrare se evidențiază rolul jucat de partidele de dreapta în ușurarea ascensiunii viitorului dictator, politica pro-fascistă a guvernelor care s-au succedat la conducerea statului german înainte de 30 ianuarie 1933, ajutorul financiar și politic acordat fascismului de către monopolurile germane (I, p. 317—319). Analizîndu-se cu atenția cuvenită chestiunea ajutorului multilateral primit de către naziști ca viitorii executori docili ai vastului program imperialist al Germaniei — de la magnații oligarhiei financiare interne, autorul nu insistă, în schimb, asupra sprijinului financiar și politic acordat de monopolurile străine, mai ales de către cele din Statele Unite și Anglia, mișcării fasciste germane și venirii lui Hitler la putere, cît și asupra considerentelor care au determinat atitudinea imperialismului internațional în această problemă.

Pregătirea economico-militară și politico-ideologică a Germaniei pentru război, mai ales după ce național-socialiștii pun mîna pe putere, constituie una dintre problemele cele mai interesante ale lucrării, căreia autorul îi rezervă un loc important în cel de-al doilea volum. Istoricul francez scoate mai întîi în evidență caracterul

⁹ G. Badia, *La fin de la République allemande*, p. 14.

de clasă al dictaturii fasciste, subliniază că ea a fost instaurată cu deplina incuviințare a cercurilor monopoliste și miștariste ale republicii de la Weimar, care urmăreau, pe această cale, să înfrângă lupta maselor populare și să pregătească țara în vederea războiului. Realizarea acestui program de violență și cotoșirea a stat în centrul atenției guvernului hitlerist, iar traducerea lui în fapt s-a intensificat după 1936, când s-a trecut la aplicarea planului de patru ani, care avea menirea să pună întreaga economie a Germaniei pe picior de război. Politica economică a celui de-al III-lea Reich a fost dictată în întregime de interesele capitalului monopolist german, de necesitatea întăririi continue a potențialului militar în scopuri agresive. Autorul aduce numeroase date care demonstrează în mod convingător faptul că marile monopoluri au realizat profituri fabuloase, ca urmare a sporirii creditelor de război și a însemnatelor mijloace financiare acordate de către stat cercurilor bancare și industriale, a introducerii legislației fasciste a muncii în întreprinderi, a reglementării monopoliste de stat, a concentrării producției și capitalurilor etc.

Sînt demne de consemnat paginile în care G. Badia se ocupă de analiza ideologiei național-socialiste, de pregătirea ideologică a războiului. Autorul aduce un plus de interes expunerii prin relatarea impresiilor personale culese din Germania anilor 1936 — 1938, cînd, în calitate de profesor de limbă franceză la diferite licee germane, a avut prilejul să facă îndeaproape cunoștință cu realitățile celui de-al III-lea Reich, lucru care i-a permis să dezvăluie procesul „prelucrării” ideologice a tineretului german, în special, în spiritul șovinismului, rasismului și revanșismului (II, p. 88—91).

Fără a aduce informații cu caracter inedit, în lucrare sînt analizate amănunțit acțiunile politice și diplomatice întreprinse de Germania hitleristă, pe plan internațional, în scopul creării unor condiții dintre cele mai favorabile pentru înfăptuirea cu succes a planurilor sale imperialiste. G. Badia dezvăluie și demască politica de concesi, de „înțelegere” și „neintervenție” promovate de puterile occidentale față de acțiunile Germaniei, arătînd că această politică urmărea, cu prețul sacrificării unor state mici europene, să canalizeze agresiunea Germană în direcția Uniunii Sovietice. Acesta era sensul faimoasei politici mîuncheneze, care, în cele din urmă, a dus la războiul mondial.

Ocupîndu-se de problemele privind istoria ultimului conflict mondial, autorul arată, la început, caracterul războiului în diferitele etape ale desfășurării sale, vorbește apoi despre situația internă a Germaniei, în perioada anilor 1939 — 1945, referindu-se la adîncirea crizei politice și economice din țară, ca urmare a greutăților războiului, a înfrîngerilor suferite de armatele hitleriste, în special pe frontul de Răsărit.

Studiînd campania militară din Vest a Germaniei din anul 1940, G. Badia amintește și de episodul bombardării orașului german Freiburg, care, așa după cum se știe, a servit drept pretext lui Hitler pentru dezlănțuirea atacului de la 10 mai. Autorul greșeste însă atunci cînd scrie că Freiburg-ul a fost bombardat de aviația hitleristă „din eroare” (II, p. 136). În realitate, acest orașel a fost bombardat în mod premeditat din ordinul guvernului hitlerist care căuta un motiv pentru a justifica dezlănțuirea agresiunii în Vest. Escadrila care a îndeplinit această misiune era comandată de generalul Joseph Kammhuber, astăzi comandant al forțelor aeriene militare din cadrul Bundeswehr-ului vest german¹⁰.

În *Istoria Germaniei contemporane* se acordă un loc însemnat pregătirilor de război ale Reichului hitlerist în vederea atacării statului sovietic, operațiunilor militare de pe frontul de Răsărit, unde s-au dat principalele bătălii din cursul celui de-al doilea război mondial. Referindu-se la importanța bătăliei de pe Volga, autorul o numește „o cotitură decisivă în desfășurarea războiului”, care a avut nenumărate consecințe de ordin militar, politic și psihologic (II, p. 165) și de pe urma căreia Germania nu și-a mai putut reveni.

Atitudinea principalilor membri ai coaliției antihitleriste față de problemele reorganizării postbelice a lumii reprezintă încă o chestiune ce a reținut atenția au-

¹⁰ *Istoria Velikoi Otčestvennoi voini Sovetskogo Soiuza, 1941 — 1945*, t. I, M., Izd-stvo Ministerstva Oborony S.S.S.R., 1960, p. 220 — 221.

torului. Este reliefată, prin analiza propunerilor prezentate de către fiecare dintre puterile conducătoare ale Națiunilor Unite, — mai ales în problema germană, — cu prilejul conferințelor tripartite de la Teheran, Yalta și Potsdam, deosebirea existentă între țelurile urmărite de Uniunea Sovietică și scopurile imperialiste ale Statelor Unite și Angliei. În cadrul acestor conferințe, guvernul sovietic a militat pentru păstrarea unității Germaniei, pentru distrugerea rădăcinilor militarismului și fascismului german. Cu totul alta a fost poziția celorlalți doi parteneri din coaliția antihitleristă în ceea ce privește stabilirea statutului postbelic al Germaniei, Roosevelt, de pildă, a propus la Yalta împărțirea Germaniei în cinci și chiar în șapte state separate, iar premierul britanic Churchill s-a pronunțat, la rindul său, pentru despărțirea ei în două state mari — Prusia și Germania de sud (II, p. 214—215). În cele din urmă, la conferința de la Potsdam a triumfat punctul de vedere sovietic, hotărându-se ca Germania „să fie tratată ca o entitate economică unică” (II, p. 214).

În ultima parte a volumului II, autorul se ocupă de apariția și evoluția celor două state germane în perioada de după 1945.

Țelurile politice ale aliaților și măsurile luate în zonele respective de ocupație; succesele obținute de R. D. Germană pe drumul construirii socialismului, sprijinul acordat noului stat de către lagărul socialist, politica consecventă de pace promovată de primul stat german în care puterea aparține celor ce muncesc, lupta Germaniei răsăritene pentru restabilirea unității și o cale democratică de dezvoltare a întregii țări — iată încă câteva aspecte care îl preocupă în mod deosebit pe autor.

În contrast cu atitudinea Uniunii Sovietice în reglementarea problemei germane, Gilbert Badia reliefează poziția diferită adoptată de către puterile occidentale, care nu au procedat la măsuri radicale pentru distrugerea rădăcinilor militarismului și fascismului în zonele lor de ocupație. Încălcând prevederile acordurilor de la Yalta și Potsdam, acestea au contribuit, prin sprijinul economic și politic, la formarea unui nou focar de permanență încordare în centrul Europei prin crearea statului de la Bonn — instrument docil al monopolurilor și militaristilor vest-germani. Ignorând învățămintele istoriei și neținând seama de noile condiții existente în lume după cel de-al doilea război mondial, forțele reacționare din S.U.A., Anglia și Franța, reeditează politica müncheneză, propunându-și să facă din militarismul german o „forță de șoc” pentru un nou război îndreptat împotriva lagărului socialist.

Prezentarea generală ar fi incompletă dacă nu am releva încă un merit al lucrării lui Gilbert Badia, și anume combaterea numeroaselor încercări de falsificare a istoriei Germaniei întreprinse de către istoriografia burgheză reacționară și îndeosebi cea din R. F. Germană. Autorul Istoriei Germaniei contemporane polemizează cu istoricii vest-germani care depun eforturi susținute pentru a ascunde cauzele adevărate ale „sfârșitului lipsit de glorie al Republicii de la Weimar” și pentru a reabilita acele forțe ale reacțiunii germane care au adus pe Hitler la putere (I, p. 328—329). Sint demascate, de asemenea, afirmațiile acelor istorici care încearcă să opună Wehrmacht-ul regimului nazist, declarând că armata ar fi fost, chipurile, „victima naivității sale politice, jertfa cinismului monstruos al lui Hitler” (I, p. 322).

În lucrarea sa, G. Badia respinge teza acreditată de către falsificatorii istoriei din Occident potrivit căreia puterile apusene au cedat în problema Anschluss-ului și în chestiunea cehoslovacă datorită „incapacității” sau „slăbiciunii” lor militare în comparație cu Germania. În același timp, el combate afirmațiile calomnioase ale istoricilor burghezi care susțin că în anul 1938 Uniunea Sovietică ar fi refuzat să-și îndeplinească obligațiile asumate față de Cehoslovacia.

Cu aceeași vehemență, se ridică istoricul francez împotriva versiunii potrivit căreia, pe linia încercărilor de reabilitare a imperialismului german, Hitler ar fi singurul vinovat pentru izbucnirea războiului. Relativ la aceasta, autorul scrie: „Acest război nu l-a dorit numai Hitler. El a fost susținut și încurajat de marea burghezie germană, care se va îmbogăți serios în cursul conflictului”, precum și de către cercurile militariste din Germania (II, p. 125—126).

Cele două volume ale lucrării lui Gilbert Badia îmbogățesc istoriografia marxistă franceză cu o nouă și interesantă lucrare relativ la istoria Germaniei în perioa-

de contemporană. „Este vorba — apreciază Jean Dautry — de o operă unică în limba franceză, al cărei echivalent nu există chiar în limba germană”¹¹.

G. Badia își începe lucrarea cu o apreciere pe deplin întemeiată în perspectiva realității istorice: dacă „Franța are probleme”, atunci „Germania este o problemă”. Analizând în spirit critic istoria Germaniei din ultimele cinci decenii, autorul pledează pentru ca lecțiile acesteia să nu fie uitate, pentru ca reglementarea problemei germane să se facă în conformitate cu interesele reale ale poporului german și ale păcii, pentru ca Germania să nu mai constituie pentru Europa și pentru întreaga lume o „problemă”.

I. Seftiuc

Д. Б. ЛЕВИН: „Дипломатия. Ее сущность, методы и формы” (Diplomația: Esența, metodele și formele ei), Москва, Изд-ство социально-экономической литературы 1962, 176 p.

În cursul ultimilor ani asistăm la creșterea considerabilă a rolului diplomației în cadrul relațiilor internaționale. Pornind de la această constatare, cunoscutul specialist sovietic în domeniul dreptului internațional, D. B. Levin, și-a propus să întreprindă în cea mai recentă carte a sa cercetarea multilaterală și elucidarea problemelor privind esența, metodele și formele diplomației. Fără a fi nicidecum o istorie abreviată a diplomației de-a lungul veacurilor, lucrarea autorului sovietic are un caracter cu totul diferit, tratând diplomația ca o știință și ca o artă. În cele cinci capitole ale cărții, Levin abordează unele probleme de cea mai mare însemnătate ale diplomației în genere, cum ar fi: definirea ei, diplomația și politica externă, diplomația ca știință și artă, diplomația și regimul social-politic al statului, diplomația și dreptul internațional.

În primul capitol, Levin face un scurt istoric al termenului de diplomație, oprindu-se îndeosebi asupra definirii ei. Amintind că termenul respectiv provine de la cuvîntul grecesc „diploma”, autorul arată că el a căpătat o accepțiune apropiată de cea actuală de-abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd prin diplomație a început să se înțeleagă atît activitatea statului în domeniul relațiilor internaționale, cît și cea a organelor lui speciale sau a persoanelor care se ocupau cu această îndelunguită. În ceea ce privește definirea propriu-zisă a diplomației, autorul constată că în literatura de specialitate există în prezent mai multe definiții. Referindu-se la acelea formulate de către cei mai reputați autori burghezi (Rivier, Flasson, Nicolson etc.), Levin combate încercările acestora de a ascunde caracterul de clasă al diplomației în general. Subliniind pe bună dreptate că definiția completă a diplomației trebuie să cuprindă în mod obligatoriu toate laturile sale esențiale, autorul apreciază că, după părerea sa, prin diplomație se înțelege „activitatea oficială a șefului statului, guvernului și a organelor sale speciale pentru relațiile externe în vederea înfăptuirii — pe calea tratativelor, a schimburilor de note sau prin alte mijloace practice — a sarcinilor și țelurilor politicii externe a statului respectiv, determinat de interesele clasei conducătoare, precum și pentru apărarea drepturilor și intereselor statului peste hotare” (p. 13).

În lucrarea sa, Levin analizează îndeaproape raportul existent între diplomația și politica externă a unui stat. Adeseori, în limbajul zilnic se vorbește despre „succesele diplomației” sau cele ale politicii externe, despre „principiile diplomației” sau despre „principiile politicii externe”. Cu toate acestea, între cele două noțiuni nu există o identitate perfectă. Fiind unul dintre mijloacele pentru înfăptuirea politicii statului pe plan extern, este cît se poate de clar că diplomația nu poate acoperi

¹¹ „La Pensée”, nr. 107/1963, p. 118.

nciunea de politică externă, ci constituie doar o parte componentă a acesteia. Trebuie specificat totuși că în raport cu celelalte mijloace ale politicii externe ale statului (relațiile economice și culturale, războiul), diplomația reprezintă instrumentul ei cel mai important în timp de pace. Ca orice element suprastructural, diplomația se află în strinsă dependență de baza economică și socială a statului. Așa, de pildă, baza economică a politicii externe a statului socialist o formează sistemul economiei socialiste, regimul social-economic socialist. De aici decurge politica de pace și coexistență pașnică promovată neabătut de către țările socialiste. În același timp, baza economică a politicii externe agresive a statelor imperialiste din perioada contemporană o constituie capitalismul monopolist, care se caracterizează prin lupta pentru cucerirea dominației mondiale și a sferelor de desfacere, pentru înrobirea și asuprirea popoarelor străine.

În capitolele următoare, Levin se ocupă pe larg de „formele” și „metodele” diplomației, iar în strinsă legătură cu acestea, de dublul caracter — de artă și știință — al diplomației. Dintre formele activității diplomatice, autorul le amintește pe cele mai importante: 1) congresele, conferințele și convoririle diplomatice; 2) corespondența diplomatică; 3) pregătirea și încheierea acordurilor și tratatelor internaționale; 4) reprezentarea guvernului peste hotare prin ambasade și misiuni; 5) participarea reprezentanților statului la activitatea organizațiilor internaționale; 6) expunerea poziției guvernului în diferite probleme de politică externă prin intermediul presei, al declarațiilor oficiale sau prin editarea unor culegeri oficiale de acte și documente internaționale. Spre deosebire de formele diplomației, care cuprind toate acele instituții de drept, internaționale sau de stat, ce se ocupă cu desfășurarea activității diplomatice, metodele diplomației alcătuiesc un întreg complex de mijloace pentru influențarea guvernelor, reprezentanților diplomatici și a cercurilor politice influente din țările străine pe care ea le folosește în vederea atingerii scopurilor. În totalitatea lor, metodele diplomației țin de arta diplomatică. Ele sînt extrem de numeroase și variate și depind de condițiile istorice concrete, de sistemul relațiilor internaționale, precum și de specificul problemelor litigioase.

În ceea ce privește analiza caracterului dublu al diplomației, autorul pornește de la cunoscutele cuvinte ale lui Lenin potrivit cărora „politica e o știință și o artă”. El specifică faptul că diplomația este o știință în măsura în care ea se bazează în activitatea ei pe analiza și cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, pe cînd arta diplomatică constă în priceperea de a folosi în practică rezultatele oferite de știință, cu scopul de a transforma realitatea existentă în direcția scopurilor propuse.

În cel mai cuprinzător capitol, intitulat *Diplomația și regimul social-politic al statului*, autorul examinează principalele trăsături ale diplomației statelor sclavagiste, feudale, capitaliste și socialiste. Analizînd diplomația în strinsă dependență de regimul social-politic al statului, Levin constată că rolul ei a evoluat o dată cu progresul societății. Astfel, deși a apărut o dată cu nașterea primelor state din istorie, diplomația a jucat un rol puțin important în lumea antică și în Evul Mediu. De-abia în epoca capitalistă, o dată cu formarea pieții mondiale, cu dezvoltarea intensă a comerțului și perfecționarea mijloacelor de comunicație, cu făurirea unor sisteme regulate de legături politice, economice și culturale între state, s-a ajuns la creșterea însemnată a rolului diplomației. Indiferent însă de rolul mai mult sau mai puțin important, diplomația a servit și continuă să servească în orînduirile bazate pe exploatarea la înfăptuirea țelurilor agresive și expansioniste ale claselor conducătoare. Astfel, diplomația burgheză a slujit cel mai adeseori la pregătirea și dezlănțuirea războaielor printr-o intensă activitate desfășurată încă din timp de pace. Este de ajuns să amintim în acest sens, de acțiunile diplomatice întreprinse de către fiecare din puterile imperialiste în preajma celor două conflicte mondiale cu scopul evident de a-și asigura un raport cit mai favorabil de forțe, de a cîștiga aliați și de a izola cu orice preț pe virtualul dușman din războaiele ce le puneau la cale.

Spre deosebire de diplomația statelor exploatare, diplomația statelor socialiste este o diplomație de tip nou, atît în ceea ce privește esența, cit și metodele și formele ei. În țările socialiste nu există clase exploatare și de aceea lor le sînt

străine orice tendințe și scopuri agresive. Linia generală a politicii externe a țărilor socialiste o constituie principiul leninist al coexistenței pașnice a statelor cu orînduirii sociale diferite. Printre trăsăturile de bază ale diplomației socialiste, cîmpet străine diplomației burgheze, autorul evidențiază în primul rînd faptul că ea este o diplomație deschisă, adînc populară, principială, flexibilă și credincioasă cuvîntului dat. Bazîndu-se pe analiza științifică a legilor de dezvoltare ale societății omenestî și exprimînd în cel mai înalt grad imperativele progresului istoric, ea a reușit în ultimii ani succese strălucite. Astăzi, cînd sistemul mondial al socialismului s-a transformat în factorul hotărîtor al dezvoltării istorice, rolul și prestigiul diplomației socialiste pe arena internațională au crescut într-o măsură considerabilă.

Fără a avea pretenția unei lucrări de strictă specialitate, cartea lui D. B. Levin reușește să facă cunoscut maselor largi de cititori cîteva dintre principalele probleme de peremptorie actualitate politică și însemnate științifică ale diplomației. Ea prezintă un mare interes pentru toți cei pe care îi preocupă problemele de politică externă în perioada contemporană.

Gh. Buzalu

A GÖRÖG MŰVÉSZET VILÁGA. A görög képzőművészetek archaikus és klaszikus korának írott írásaiából. Összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta Szilágyi János György (Lumea artei grecești. Izvoare scrise cu privire la perioada arhaică și clasică a artei grecești. Sub redacția lui Szilágyi János György), vol. I—II, Budapest, 1962, 332+276 p. XXIV+XVI, pl. 21+1 ilustrații.

O dată cu „descoperirea” ei în epoca Renașterii arta vechii Elade a constituit nu numai modelul unor generații întregi de creatori, ci și un obiect al cercetării științifice. Lucrările de specialitate s-au înmulțit mai ales în urma importanțelor descoperiri arheologice din ultimii o sută de ani. În acest domeniu al istoriei artelor s-au obținut rezultate remarcabile în special privind particularitățile stilistice, analiza estetică a operelor de artă, și implicit a creatorilor acestora. În cercetarea artei grecești se observă prin urmare punerea pe primul plan a materialului artistic, și în strînsă legătură cu aceasta, folosirea într-o măsură mai mică a izvoarelor scrise. Artă Grecei antice, ca de altfel oricare perioadă a istoriei artelor, prezintă însă și o serie de aspecte, a căror rezolvare este imposibilă bazîndu-se numai pe materialul artistic; iar nelămurirea lor va duce la o cunoaștere unilaterală a manifestărilor artistice, rupte de condițiile istorice, în care au luat ființă. Probleme ca rolul artei, bazele ei teoretice într-o anumită etapă; organizarea și finanțarea muncii artistice; condițiile de viață, situația socială și apartenența politică a artiștilor, sau concepțiile contemporanilor despre operele și creatorii lor, precum și altele asemănătoare se pot lămuri numai pe baza izvoarelor scrise.

Moștenirea literară greco-romană oferă un ajutor prețios, folosirea ei prezintă însă mari dificultăți. Este adevărat că la mulți dintre autorii antici găsim informații de interes artistic, ele sînt însă risipite în literatura a două milenii, începînd cu Homer și pînă la cărturarii bizantini, adunarea lor prezentînd o muncă migăloasă.

De necesitatea unei asemenea lucrări de adunarea izvoarelor și-au dat seama încă savanții din secolul trecut. Aproape cu un veac în urmă a apărut cartea lui J. Overbeck despre izvoarele scrise ale artei grecești¹, care pînă în ultimii ani a rămas singura de acest gen. Reeditarea ei recentă, stereotipă² îi subliniază

¹ J. Overbeck, *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*, Leipzig, 1868.

² Editura Olms, Hildesheim, 1959, XX+448 p. (vezi: *Archäologische Bibliographie 1959*, în *«Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts»*, Beilage, vol. 75, 1960, [Berlin, 1961], nr. 1866).

nu numai importanța, ci și faptul, că cercetările din acest domeniu au progresat foarte puțin de la apariția primei ediții. Cu toată actualitatea ei, lucrarea lui Overbeck prezintă însă unele deficiențe. Mai întâi ea se limitează la reproducerea textelor referitoare la artiștii, al căror nume este menționat în izvoarele antice, omițând acele informații, care se referă fie la unele opere anonime, fie la aprecierea fenomenului artistic în general. În felul acesta cartea lui Overbeck constituie mai mult un izvor pentru cunoașterea artiștilor greci, și nu pentru istoria artei grecești. Apoi, lipsește din această culegere o categorie foarte importantă a izvoarelor: inscripțiile grecești, marile colecții epigrafice fiind publicate după apariția cărții lui Overbeck.

Este deci deosebit de binevenită publicarea unei culegeri, care cuprinde cele mai importante izvoare scrise ale artei grecești într-o nouă prelucrare, scop, pe care și-l propune cunoscutul clasicist maghiar, Sz. J. Gy. în lucrarea, care ne-a prilejuit rindurile de față.

Însăși redactarea și aranjamentul materialului reflectă acele puncte de vedere noi, care au stat la baza elaborării acestei lucrări. Astfel, primul volum este consacrat monumentelor de artă, încercînd de a lămuri în special două probleme: 1. Cum ne imaginăm operele artei grecești în destinația, amplasamentul și înfățișarea lor originală; 2. Pentru cine, cu ce scop au fost elaborate ele, în ce măsură a determinat destinația lor originală și felul de realizare? Aceste principii au fost traduse în viață împărțind materialul documentar conform celor patru domenii mai importante ale aplicării artei grecești: templul, orașul, necropola și locuința.

Primul capitol (p. 17—128) cuprinde textele referitoare la arta templului. Începe cu relatările lui Vitruvius despre stilurile și genurile templului grecesc, iar imaginea unui sanctuar este redată prin pasajele lui Pausanias despre Olympia. Acest tablou este lărgit apoi prin descrierea mai scurtă a unor temple mai importante (Heraion din Samos și din Argos, templul lui Apollon din Delfi și Figalia, templul Athena Alea din Tegea etc.). Referitor la așezarea și păstrarea obiectelor votive în temple și sanctuare se publică în special texte epigrafice. Urmează citeva inscripții privind practica ridicării templelor și a statuilor de cult, conținînd date interesante pentru procesul și organizarea muncii, plata lucrărilor, detaliile execuției arhitecturale și sculpturale etc. Capitolul se încheie cu textele privitoare la concepția despre statuile de cult în tradiția greacă. Fenomenul se prezintă în evoluția lui, începînd cu tradiția originii divine a acestor statui, și pînă la ateismul lui Diagoras.

Prima parte a capitolului II (*Arta urbană*, p. 129—170) este consacrată pasajelor referitoare la activitatea lui Hipodamos, precum și concepțiilor lui Aristotel despre orașul ideal. În partea a doua se reproduc izvoarele, care ne înfățișează evoluția urbanistică a Athenei, cea mai indicată de a demonstra rolul artelor plastice în împodobirea orașelor.

Poate cel mai interesant capitol al lucrării este dedicat acelor mecenai, care au finanțat construirea templelor, ridicarea statuiilor și monumentelor, executarea picturilor și a altor opere, toate legate de arta templului și a împodobirii orașului. Din izvoarele citate aici, și în special din materialul epigrafic, se poate urmări în cursul secolelor raportul alternativ al celor două grupuri principale de „clienți”: statul și particularii; schimbările intervenite în destinația artei, în sensul laicizării ei treptate, precum și alte fenomene ale creației artistice, legate în mod direct de schimbările sociale-politice survenite în viața polisului grec.

Capitolul IV (p. 256—289) îmbrățișează cele două categorii de izvoare scrise privind arta funerară: descrierile autorilor antici și epitafurile. După relatările lui Pausanias despre cimitirul din cartierul Kerameikos al Athenei urmează inscripțiile funerare (mijlocul sec. VI. î. e. n. — sfîrșitul sec. IV. î. e. n.), furnizînd date prețioase pentru situația socială a defuncțiilor. Se mai include în această parte a lucrării descrierea cîtorva monumente funerare de la sfîrșitul perioadei clasice (Mausoleion, monumentul iubitei comandantului lui atenian Chares etc.), unele relatări privind inventarul mormintelor și, în sfîrșit, cele mai importante legi referitoare la monumentele funerare.

Ultimul capitol (p. 291—311), consacrat locuințelor, cuprinde în prima parte rețările autorilor antici despre locuința grecească, iar în partea a doua textele privind diferitele genuri ale artei împodobirii interiorului caselor (fresce, mozaicuri, țesături, covoare etc.). Este extrem de interesant de a urmări cum, începând cu sfârșitul sec. V. î. e. n. apar și la Athena casele luxoase, ca o urmărire directă a stratificării tot mai accentuate a societății.

Volumul II în bună parte conține acele pasaje ale scriitorilor antici, care se referă la viața și opera celor mai de seamă artiști, deci în fond domeniul cuprins și în lucrarea lui Overbeck. Fiind însă substanțial lărgit cu documente privitoare la situația socială, condițiile materiale și aprecierea artiștilor; la raporturile multilaterale dintre arta și știința greacă, volumul de față are meritul de a înfățișa problema tratată în complexitatea ei.

Primul capitol (*Artistul grec în epoca arhaică și clasică*, p. 5—192) pornește cu tradiția greacă, păstrată la autorii antici, privind primii descoperitori ai genurilor de artă: zeli și figurile legendare. Urmează apoi textele referitoare la maestrul arhaic autentic (Dipoinos, Skyllis, Kallon, Archermos, Foikos, Theodoros, Endoios și Antenor), completate cu 25 de inscripții, purtând numele diferiților artiști. În fața subcapitolului dedicat marilor sculptori ai perioadei clasice stă succinta caracterizare a sculpturii grecești, dată de Quintilianus. În cele ce urmează se reproduc cele mai importante izvoare privind 29 de sculptori, începând cu maestrul primei jumătăți a sec. V. î. e. n. (Kritios, Nesiotes, Onatas, Kalamis etc.) și pînă la sculptorii perioadei clasice târzii (Silanion, Leochares, Lysip, Lysistratos etc.). Pentru a ne da seama de gama izvoarelor reproduse în această parte a lucrării, vom menționa cei mai însemnați autori, citați în legătură cu trei mari maestri ai perioadei clasice: Myron, Fidias și Polyklet; anume: Cicero, Strabon, Quintilian, Plinius, Pausanias (pentru toți trei); Platon, Dionysios din Halikarnas, Plutarch, Fronto (pentru Fidias și Polyklet); diferite epigrame (pentru Myron); Aristofan, Arrian, Lucian, Tzetzes (pentru Fidias); Filon, Galenos și Ailianos (pentru Polyklet). În ceea ce privește pictura grecească se publică în întregime relațiile lui Plinius (35, 15—151), înfățișând evoluția artei peneiului de la începuturile ei și pînă la sfârșitul epocii helenistice. Acestea sînt completate la rîndul lor de alte pasaje, mai scurte, grupate în jurul anumitor picturi. Informațiile cuprinse în această parte a lucrării prezintă o deosebită importanță, izvoarele scrise fiind aproape singurele, care ne-au păstrat măcar palida imagine a unei arte strălucite: pictura monumentală grecească, dispărută în cursul veacurilor. Capitolul se încheie cu un șir de texte, organizate în jurul unor probleme, ca situația marilor creatori în diferite state-orașe, concepția filozofilor despre creația artistică, remunerarea artiștilor, prețul operelor de artă etc.

Ultimul capitol al lucrării (p. 193—251) este dedicat raporturilor multilaterale dintre arta și știința greacă. Sînt incluse aici acele izvoare, care relatează despre raporturile dintre arta și științele exacte (Aristotel, Eukleides, Geminos, Aetios, ș.a.), arta și filozofia (Xenofon, Platon, Aristotel), despre primele scrieri cu caracter de istoria artelor și critică de artă (Dionysios din Halikarnas, Plinius, Pausanias, Fronto, Ailianos, ș.a.), precum și despre unele concepții evoluționiste antice privind arta grecească (Cicero).

Lucrarea se încheie cu un indice (p. 261—274) cuprinzînd sursa ilustrațiilor, datele referitoare la autorii textelor, prescurtările, un tabel cronologic, precum și unitățile de măsură și sistemul monetar grecesc.

În ceea ce privește limitele cronologice ale lucrării, ea îmbrățișează secolele cuprinse între epoca homerică și cea helenistică, avînd în centru, atenției perioadă arhaică și clasică a artei grecești. Gama izvoarelor firește este mult mai largă. Începînd cu Homer și pînă la unii savanți bizantini din sec. XII—XIII e. n. (Eustathios, Tzetzes, Niketas Akominatos) s-a apelat la aproape o sută de autori greci și romani, informațiile lor fiind completate cu izvoarele epigrafice.

În contrast cu lucrarea lui Overbeck, în care izvoarele au fost publicate în original, textele din volumele de față apar în limba maghiară, în tîlmăcirea celor mai de seamă traducători, fiind astfel accesibile unui cerc mai mare de cititori.

Trebuie remarcată și îngrijirea științifică exemplară a lucrării. Ne gîndim aici în primul rînd la notele abundente, întocmite pentru fiecare capitol în parte, indicînd

bibliografia cea mai recentă. Printre altele ele conțin date prețioase referitoare și la descoperirea, starea actuală a operelor descrise de autorii antici, informându-ne, în ce măsură corespund aceste relatări înfățișării reale a monumentelor păstrate pînă azi. Sînt foarte binevenite și trîmterile de la subsol. În mod firesc, cîte-un pasaj reprodus, conținînd date importante din mai multe puncte de vedere, ar avea loc și într-un alt capitol, subcapitol, sau paragraf al lucrării. Trîmterile din subsol înlătură această greutate, căci cu ajutorul lor este posibilă adunarea tuturor informațiilor, referitoare la un artist sau monument de artă, aflate în diferite părți ale lucrării. Menționăm în sfîrșit și acele introduceri concise, dar foarte aprofundate, care preced fiecare capitol și chiar subcapitol, punînd în lumină conținutul acestora.

Obiecțiile noastre sînt neînsemnate. Am putea aminti doar unele mici inconsecvențe privind organizarea materialului. Astfel în subcapitolul *Arta și filozofia* un întreg paragraf este consacrat concepțiilor lui Sokrate, fiind reproduse discuțiile marelui filozof, păstrate în opera lui Xenofon. Curios, alte dialoguri ale aceluiași gînditor, notate de data aceasta de Platon, nu mai apar în partea dedicată lui Sokrate, ci în subcapitolul purtînd numele celui mai de seamă discipol al său. O ultimă observație: mînuirea valoroasei culegeri de izvoare ar fi fost mult ușurată prin anexarea unui indice de nume, opere, expresii tehnice etc.

A. László

TABLA DE MATERII

ISTORIE, 1955—1965*

- AGRIGOROAIE I., v. BOLD E. — Despre relațiile romino-germane la sfârșitul crizei economice din 1929—1933.
- ANDRONIC AL., v. ANTOHI I. — Contribuție la istoricul școlilor ținutale.
- ANDRONIC AL. v. BARAN N. — Contribuții arheologice la istoricul Tomeștilor în epoca feudală.
- ANTOHI I. — Reglementarea unor probleme școlare în legiuirile Regulamentului Organic, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 215—224.
- ANTOHI I. și ANDRONIC AL. — Contribuție la istoricul școlilor ținutale, t. II, 1956, fasc. 1—2, p. 415—420.
- AVADANEI M. — Din trecutul învățămîntului juridic în Moldova. (Cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la înființarea Facultății de științe juridice din Iași), t. II, 1956, fasc. 1—2, p. 427—431.
- BARAN N. și ANDRONIC AL. — Contribuții arheologice la istoricul Tomeștilor în epoca feudală, t. X, 1964, p. 141—147.
- BOLD E., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc.
- BOLD E., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și Valea Birladului superior. între Buhăiești și Vaslui.
- BOLD E. — Contribuții la cunoașterea situației din Moldova în timpul retragerii (1917—1918), t. V, 1959, p. 49—62.
- BOLD E. — Tezaurul de monede republicane romane de la Conțești (raionul Adjud, regiunea Bacău), t. V, 1959, p. 225—230.
- BOLD E. — Contribuții la cunoașterea împrejurărilor în care au fost contractate de România împrumuturile de stat din anii 1929 și 1931, t. IX, 1963, p. 37—55.
- BOLD E. și AGRIGOROAIE I. — Despre relațiile romino-germane la sfârșitul crizei economice din 1929—1933, t. X, 1964, p. 95—102.
- BOȚESCU D., MORĂRAȘU M. și HAGIU I. — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor Direcției regionale C.F.R. Iași, t. X, 1964, p. 103—117.
- BREZEANU I., v. MARINESCU C. — Aspecte ale luptei revoluționare din orașele Galați și Brăila în perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial (1911—1914).

* În perioada 1955—1961 revista a apărut sub titlul «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași» (Serie nouă), secțiunea III (științe sociale); în anii 1962—1963 a apărut sub titlul «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași» (Serie nouă), secțiunea III (științe sociale) a. Istorie-filologie. Începînd cu anul 1964 revista apare sub titlul «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași» (Serie nouă), secția III (științe sociale), a. Istorie.

- BUJOREANU GH. — Livrările în natură către Poarta otomană, mijloc de exploatare a Moldovei în perioada 1802—1828, t. IX, 1963, p. 179—189.
- CIHODARU C. — Braniștile și problema apariției rezervei senioriale în Moldova, t. III, fasc. 1—2, 1957, p. 27—54.
- CIHODARU C. — Podgoriile de la Cotnari și Hirău, în economia Moldovei din secolele XV—XVIII, t. X, 1964, p. 1—27.
- COPTIL L., v. NECULCE V. — Aspecte ale mișcării muncitorești din Moldova în anii avântului revoluționar (1917—1921).
- CRISTIAN V. — Ioan-Heliade Rădulescu și ideile sale despre revoluție, t. IX, 1963, p. 15—35.
- CRISTIAN V. — Voltaire și problema colonială, t. X, 1964, p. 129—140.
- DINU M., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Cercetări arheologice în Podișul Central moldovenesc.
- DINU M., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și Valea Bîrladului superior între Buhăiești și Vaslui.
- DINU M. — Descoperirile arheologice de la Valea Lupului-Iași, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 65—86.
- DAVIDSOHN I. și LOGHIN A. — 40 de ani de luptă a partidului pentru libertatea și fericirea poporului, t. VII, 1961, p. I—XIV.
- FLORESCU A. — Cîteva noi descoperiri arheologice în Depresiunea Jijiei, t. I, 1955, fasc. 1—2 p. 51—64.
- GOSTAR N. — Două inscripții mezerziene, t. IV, 1958, p. 31—48.
- GOȘTAR N. — Lupta populațiilor de la gurile Dunării împotriva autorității romane, t. VII, 1961, p. 1—10.
- GOSTAR N. — Miliariu român din nordul Dobrogei, t. IX, 1963, p. 169—171.
- GOSTAR N. — Situația Daciei după anul 271 e.n. Stadiul actual al cercetărilor, t. X, 1964, p. 55—67.
- HAGIU I., v. BOȚESCU D. — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor Direcției regionale C.F.R. Iași.
- LOGHIN A., v. DAVIDSOHN I. — 40 de ani de luptă a partidului pentru libertatea și fericirea poporului.
- LOGHIN A. — Aspecte ale avântului mișcării revoluționare a maselor muncitoare din Moldova în anii 1917—1918, t. VIII, 1962, p. 1—18.
- LOGHIN A. — Despre situația și lupta maselor muncitoare din România în anii 1921 și 1922, t. X, 1964, p. 77—94.
- MARINESCU C. și BREZEANU I. — Aspecte ale luptei revoluționare din orașele Galați și Brăila în perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial (1911—1914), t. X, 1964, p. 69—76.
- MORĂRAȘU M., v. BOȚESCU D. — Aspecte din lupta antifascistă a muncitorilor Direcției regionale C.F.R. Iași.
- MYSLINSKI K. — Aspecte din istoria orașului Lublin, t. X, 1964, p. 29—35.
- NEAMȚU V. — Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633, t. II, 1956, fasc. 1—2, p. 19—34.
- NEAMȚU V. — Mărfurile mărunte în economia Moldovei din veacul al XV-lea, t. V, 1959, p. 1—18.
- NEAMȚU V. — Frământări sociale în orașul Iași în primele decenii ale secolului al XVII-lea, t. IX, 1963, p. 57—69.
- NECULCE V. și COPTIL L. — Aspecte ale mișcării muncitorești din Moldova în anii 1917—1921, t. VI, 1960, p. 1—15.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M., BOLD E. și DINU M. — Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 1—50.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Contribuții arheologice la problema începuturilor feudalismului în Moldova, t. II, 1955, fasc. 1—2, p. 1—17.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Principalele rezultate ale săpăturilor de la Trușești, t. III, 1957, fasc. 1—2, p. 1—25.

- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M., DINU M. și BOLD E. — Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și valea Birladului superior între Buhăiești și Vaslui, t. IV, 1958, p. 1—30.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Populații și culturi în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a primului mileniu înaintea erei noastre, t. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 186—201.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA M. — Contribuția specialiștilor în istoria veche din U.R.S.S. și din țările de democrație populară la al XI-lea Congres internațional de științe istorice de la Stockholm, t. VIII, 1962, p. 185—191.
- PLATON GH. — Contribuții la cunoașterea situației locuitorilor din regiunea „Bălții” Brateșului în prima jumătate a secolului al XIX-lea, t. III, 1957, fasc. 1—2, p. 55—75.
- PLATON GH. — Cu privire la pribegia locuitorilor din Moldova în anul 1834, t. IV, 1958, p. 49—60.
- PLATON GH. — Cu privire la dezvoltarea pieței interne în Moldova în preajma Regulamentului Organic, t. V, p. 19—47.
- PLATON GH. — Unele mărturii documentare privind voluntarii din războiul ruso-turc (1828—1829), t. IX, 1963, p. 173—178.
- PLATON GH. — Ecouri ale revoluției muntene și maghiare din anul 1848—1849 în Moldova, t. X, 1964, p. 37—53.
- POPOVICI V. — Începuturile industriei de hîrtie în Moldova, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 87—110.
- RUSU D. — Cu privire la primele alegeri pentru Divanul ad-hoc din Moldova (7/19—15/27 iulie 1857), t. X, 1964, p. 119—128.
- STOICA N., v. TODOSIA M. — Începuturile învățămîntului economic în Iași.
- TODOSIA M. și STOICA N. — Începuturile învățămîntului economic în Iași, t. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 261—275.
- WILLAUME J. — Istoriografia polonă în epoca pozitivismului, t. IX, 1963, p. 1—14.

RECENZII

- BUZATU GH. — Б. Левин, Дипломатия. Ее сущности и формы, Москва, 1962, т. X, 1964, p. 161—163.
- CRISTIAN V. — Bruhat J., Dautrey J. și Tersen E., *Comuna din 1871*, Editura politică, București, 1962, t. IX, 1963, p. 202—209.
- CRISTIAN V. — Reizov B., *L'historiographie romantique française (1815—1830)*, Editions en langues étrangères, Moscou, 1962, t. X, 1964, p. 154—155.
- LÁSZLÓ A. — Kőszegi F., *Date privind originea mormintelor cu ocră din Ungaria*, în AE 89, 1962, t. IX, 1963, p. 195—198.
- LÁSZLÓ A. — *A görög művészet világa* (Universul artei grecești), sub red. Szilagyi Iános György, vol. I—II, Budapest, 1962, t. X, 1964, p. 163—166.
- PRUNĂ A. — Pall Fr., *intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în «Studii», 2, 1963, t. X, 1964, p. 149—150.
- SEFTIUC I. — Badia Gilbert, *Histoire de l'Allemagne contemporaine (1917—1962)*, t. I—II, Editions sociales, 1963, t. X, 1964, p. 156—161.
- SEFTIUC I. — Смирнов В. П., *Франция во время второй мировой войны*, Изд. Моск. Унив., 1961, т. IX, 1963, p. 199—202.
- TODERAȘCU I. — Giurăscu Dinu C., *Ion Vodă cel Viteaz*, Editura științifică, București, 1963, t. X, 1964, p. 151—154.

I. P. I. — cd. 574

PREȚUL LEI 10

40554